

Marko Jesenšek

IMENITNOST SLOVENSKEGA JEZIKA

Monografija *Imenitnost slovenskega jezika* je zelo aktualna – povezana je z vprašanji slovenske jezikovne politike in načrtovanja, ki se odpirajo ob sprejemanju novega Zakona o visokem šolstvu (15. člen – Učni jezik). Marko Jesenšek predstavlja svoj pogled na rabo učnega jezika na slovenskih univerzah, ki je usklajen s stališči Slovenske akademije znanosti in umetnosti, stanovske organizacije (Zveza društev Slavistično društvo Slovenije), jezikoslovne stroke itd. in polemizira s pogledi nekaterih univerzitetnih kolegov, ki enačijo internacionalizacijo z anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Jesenšek zavrača možnost, da bi slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskim študentom v angleščini.

Monografija je nadaljevanje njegove knjige *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi* (2016) – predstavlja vse razumne možnosti za rabo tujega učnega jezika, ki jih slovenske univerze potrebujejo zaradi internacionalizacije, zavrača pa akreditacijo samoangleških študijskih programov, po katerih bi se izobraževali slovenski študenti.

Monografija *Imenitnost slovenskega jezika* je vrhunsko znanstveno delo, ki dokazuje pomen in rabo slovenskega jezika v visokošolskem izobraževanju. Opozarja, da bi izrinjanje slovenščine kot učnega jezika iz predavalnic slovenskih univerz imelo dolgoročno pogubne posledice – izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika (v tem primeru pešanje znanstvenega in strokovnega jezika) pomeni začetek konca nekega jezika.

Red. prof. dr. Mihaela Koletnik

ZORA
157

Marko Jesenšek

Imenitnost slovenskega jezika

Maribor
2024

ZORA

157

Marko Jesenšek

Imenitnost slovenskega jezika

Mednarodna knjižna zbirka ZORA

International Book Series ZORA

Urednik zbirke / *Editor*

Marko Jesenšek

Mednarodni svetovalni odbor

Editorial Advisory Board

Jožica Čeh Steger (Maribor)

Marc L. Greenberg (Lawrence, Kansas)

Alenka Jensterle Doležal (Praha)

István Lukács (Budapest)

Bernard Rajh (Maribor)

Emil Tokarz (Katowice)

Knjiga je nastala v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

ZORA

157

Naslov / *Title*

Imenitnost slovenskega jezika

The Eminence of the Slovene Language

Avtor / *Author*

Marko Jesenšek

Recenzenta / *Reviewers*

dopisni član SAZU prof. dr. Emil Tokarž

red. prof. dr. Mihaela Koletnik

Jezikovni pregled / *Language Editor*

Natalija Ulčnik

Angleški prevod / *Translation*

Nada Šabec

Slika na naslovnici / *Photo on Cover*

akad. slikar Ludvik Pandur, spec., iz cikla *V iskanju izgubljenega časa*,
olje na platnu, 2022

Oblikovanje in prelom / *Design and typesetting*

Katarina Visočnik

Založnik / *Published by*

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba,

Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija

<https://press.um.si>

zalozba@um.si

Izdajatelj / *Issued by*

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,

Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

<http://www.ff.um.si/zalozba-in-knjigarna/zora/>

ff@um.si

Vrsta publikacije / *Pulication type*

E-knjiga

Dostopno na / *Available at*

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/8ff24>

Izdano / *Published*

Maribor, november 2024

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
University of Maribor, University Press

Besedilo / Text © Marko Jesenšek

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno in komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6'272:32(043.3)

JESENŠEK, Marko

Imenitnost slovenskega jezika [Elektronski vir] = [The eminence of the Slovene language] / Marko Jesenšek ; [angleški prevod Nada Šabec]. – E-knjiga. – Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2024. – (Mednarodna knjižna zbirka Zora = International book series Zora ; 157)

Način dostopa (URL): <https://press.um.si>

ISBN 978-961-286-927-4 (PDF)

doi: 10.18690/um.ff.8.2024

COBISS.SI-ID 214478083

ISBN (pdf): 978-961-286-927-4

ISBN (mehka vezava): 978-961-286-928-1

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2024>

Odgovorna oseba založnika / *For publisher:* prof. dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru / *Rector of University of Maribor*

Citiranje / *Attribution:* Marko Jesenšek, 2024: *Imenitnost slovenskega jezika*. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi: <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2024>

Piki, Petru in Mini

Vsebina

9 Spremna beseda

JEZIKOVNA POLITIKA

17 Cankar in slovenska jezikovna politika

28 Slovenščina kot učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu

42 Zmota o nepotrebnosti slovenskega učnega jezika v visokem šolstvu in znanosti

48 Nerazumna prizadevanja za anglizacijo slovenskega visokega šolstva

70 Harakiri po slovensko ali »jezikovna politika« slovenskih univerz

77 Internacionalizacija in vloga slovenskega jezika v univerzitetnem izobraževanju

85 Quo vadis slangovenščina?

99 France Vrbinc in pomen maternega jezika

104 Obstoje in razvoj slovenščine je odvisen od nas samih

110 »Gospo in gospodje, lepo je biti Slovenec!«

IMENITNIKI SLOVENŠČINE

133 Iz življenja in dela Martine Orožen

176 Življenje in delo Zinke Zorko

222 Zinka Zorko in raziskovanje slovenskih narečij

241	Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi
258	Toporišič kot organizator in vodja <i>Pleteršnikovih dnevov</i>
264	Toporišičeva jezikoslovna dediščina
279	Mariborski škof Jožef Smej
297	Literatura
311	The Eminence of the Slovene Language (Summary)
314	Imensko kazalo
322	Povzetek
323	Abstract
325	Zora 1998–2024

Spremna beseda

Andrea Marcolongo me je prepričala, da je ljubezen do jezika tudi ljubezen do govorcev tega jezika.

Kot odrasla ženska želim ponovno obuditi zaljubljenost v *jezik za odrasle* pri ljudeh, ki so se z njim srečali *kot otroci* v učilnici, nato pa so ga izgubili. Iskrico želim zanetiti tudi pri ljudeh, ki o tem jeziku nimajo nobenega predznanja.

To je knjiga o ljubezni do jezika in, kar je celo pomembnejše, o ljubezni do ljudi, ki ta jezik govorijo – če ga ne govorijo, pa o ljubezni do tistih, ki se ga učijo zaradi nuje ali ker čutijo do njega neustavljivo privlačnost. (Marcolongo 2022: 10)

V trinajsti samostojni knjigi o slovenskem jeziku razmišljam o imenitnosti mojega maternega jezika. Zame je tako ugleden, pomemben, dragocen in razkošen, ja, tudi plemiški, kot je za zakladnico svetovne kulture imenitna stara grščina. *Bistroumni jezik*. Dokazujem zmoto, da se mora slovenščina v univerzitetnih predavalnicah na Slovenskem in v znanstvenih objavah slovenskih profesorjev zamenjati z angleščino. Premislek o (ne)potrebnosti slovenskega (učnega) jezika prinaša jasen zaključek, da slovenskemu (učnemu) jeziku ne smemo odvzeti imenitnosti zaradi tujščine (=angleščine). V Sloveniji je doma slovenščina, brez nje v Sloveniji ne bo šlo, zato je potrebno razumeti, da tudi na slovenskih univerzah ne gre brez slovenščine. Moja 13. knjiga sporoča, da je potrebno imeti pošten in odgovoren odnos do maternega jezika. Finančnih težav slovenskega visokega šolstva ne smemo reševati z razprodajo slovenskega učnega jezika in prelaganjem odgovornosti za nespametno anglizacijo slovenskih univerz na ramena t. i. »internacionalizacije«. Število 13 zato potrjuje moje zaupanje v slovenski učni jezik (srečna številka) in opozarja anglizatorje, da ne smejo biti pogrebcji našega maternega jezika zaradi doseganja kratkoročnih finančnih ciljev slovenskega visokega šolstva (nesrečna številka).

Leta 2016 sem ob pripravi Zakona o visokem šolstvu objavil monografijo *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*, s katero sem se postavil po robu nepremišljeni želji slovenske univerzitetne elite, da bi lahko slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskemu študentu v angleščini. Spraševal sem se, ali res želimo postati neprepoznavni del globalnega talilnega lonca ter s kupčevanjem zapraviti jezik, ki se je

z Brižinskimi spomeniki tako veličastno postavil na zemljevid svetovnih jezikov. Skliceval sem se npr. na francoskega nadrealističnega pisatelja Juliana Gracqa (njegovo pravo ime je Louis Poirier), ki ni hotel sprejeti prestižne Goncourtove nagrade, čeprav dobitniku prinaša izjemen ugled in prepoznavnost. Odločno je namreč zavrnil uvajanje trgovskih načel v književnost in obsodil vpliv globalnega kapitala na literarno ustvarjanje. Popreprošteno angleščino, ki postaja bližnjica do »trivialnega sporazumevanja«, je prepoznal za »vrata, ki odpirajo le eno sobo, hkrati pa zapirajo vse druge«.

Leta 2016 smo tisti, ki nam je še mar za slovenski jezik, uspeli ustaviti anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Leta 2024 pa se je slovenski učni jezik znašel na robu prepada. Novi Zakon o visokem šolstvu, ki je v pripravi, poskuša uzakoniti možnost, da bi se na slovenskih univerzah akreditirali študijski programi samo v angleščini, slovenski profesorji pa bi lahko predavali v tujščini, če bi bilo v predavalnici ob slovenskih še »večje število tujih« študentov (in »noče« natančneje določiti, kaj pomeni »večje število«, saj nejasen zapis namenoma pušča odprta vrata za nadaljnje preračunljive razlage).

Slovenski jezik je deveti v Evropi in na svetu, ki je bil normiran v samostojni slovnici, po kakovosti pa je leta 1584 že tako presegal druge, da je bil med prvimi petnajstimi jeziki na svetu, v katerega je bila prevedena celotna Biblija. Nemški jezikoslovec in zgodovinar Hieronim Megiser je leta 1592 zaradi takih občudovanja vrednih dosežkov uvrstil slovenski knjižni jezik v svoj štirijezični slovar – tujec se je konec 16. stoletja veličastno poklonil našemu takrat komaj oblikovanemu knjižnemu jeziku. Ali leta 2024 res ni več primeren za učni jezik na slovenskih univerzah? Ali res želimo slovensko univerzo v trivialni angleščini, ki zmore le plitko izobraževanje z nekaj tisoč besedami? Smo se znašli na robu prepada in bomo z uveljavitvijo predlaganega 15. člena Zakona visokem šolstvu, ki določa učni jezik na slovenskih univerzah, prostovoljno zgrmeli v brezno neakovostnega izobraževanja? Rektorji slovenskih univerz morajo razumeti, da drugi odstavek 15. člena Zakona o visokem šolstvu upošteva vse izjeme glede rabe tujega jezika, ki omogočajo resnično internacionalizacijo visokega šolstva. Dodani 3. odstavek 15. člena Zakona zavestno anglizira slovensko univerzo in ga je v javi obravnavi Predloga Zakona o visokem šolstvu argumentirano zavrnila najvišja slovenska znanstvena ustanova, tj. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, prav tako tudi jezikoslovna stroka (npr. Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Oddelek za slovanske jezike in književnosti na FF UM itd.)

Predavanja v tujem jeziku zmanjšujejo kakovost visokega šolstva. Menda ja kdo ne misli resno, da bomo s predavanji v angleščini dvignili kakovost našega visokega šolstva do te mere, da bosta mariborska in ljubljanska univerza postali konkurenčni Univerzi v Oxfordu in Univerzi v Cambridgeu. Gre za tragično zmoto, ki je nastala, ker odločevalci ne razumejo vloge in pomena jezika v globalni informacijsko-tehnološki družbi. S tem izgublja naša humanistična in družboslovna znanost, kmalu ji bodo sledila še druga področja. Visoko šolstvo bo dobilo lažni predznak nečesa ekskluzivnega, kar je nedostopno v slovenščini, ki jo je potrebno getoizirati in jo omejiti na nejavno sporazumevanje v bolj ali manj zaprtih družbah.

Za t. i. »internacionalizacijo« slovenskega visokega šolstva stoji grozljiva logika razmišljanja, da je danes predrago imeti več jezikov. Gre za imperializacijo jezika, tako da zakonitosti kapitala spodbujajo rabo globalnega jezika, koristnega za finančne naložbe, ki prinašajo dobiček. Unielita je orodje v rokah takega razmišljanja, slovenska jezikovna politika pa ni pripravljena za spopad na globalni ravni, to pa ji, vsaj zdi se tako, tudi ustreza. Deklarativno sicer razglaša, da je slovenski jezik bistven za našo državo, vendar s predlaganim Zakonom sledi napačnemu razmišljanju unielite, zavestno krši slovenski pravni red in mimo Ustave ter Zakona o slovenskem jeziku pripravlja možnost, da se bo slovenska univerza anglizirala. Gre za nedržavotvorno obnašanje. Jezik je le še blago na trgu nadzorovanega mišljenja, zato pa je potreben skupni jezik v javni rabi, razvit in usposobljen za natančno in samo tako rabo, kot je potrebna logiki kapitala. Materni jezik mora izgubiti družbeno odgovornost – najhitreje se to doseže tako, da se mu odpove družbena elita, ki nato prepriča še ostale govorce tega jezika, da ga začnejo šteti »za neprimerne«. Imperialistični trivialni jezik bo ob sporazumevalni vlogi začel prevzemati tudi identifikacijsko, s tem pa se nam bo zgodila anglizacija, hujša in močnejša, kot so bili nekoč germanizacija, jugoslovenarstvo z ilirizmom in srbohrvatizacija.

Bomo mirno kupili razmišljanje, da je zaradi t. i. »internacionalizacije« potrebno poklekniti pred angleščino? Ustava RS določa: »/u/radni jezik v Sloveniji je slovenščina«. Če se bomo izobraževali v angleščini, nam bodo kulturo in slovenstvo določali angležarji, kot so nam to nekoč poskušali nemškutarji/avstrijanarji in jugoslovenarji. V 21. stoletju se zdi, da so splošno veljavne vrednote slovenstva, tudi in predvsem jezik, neupravičeno opredeljene za manj sprejemljive, jezikovno vprašanje pa je razglašeno za sredstvo ideologije. Sprašujem se, ali v na novo nastalih kulturnojezikovnih in družbenopolitičnih razmerah še lahko govorimo o pomenu, ki »ga

je slovenščina nekoč imela za našo jezikovno in narodnostno skupnost? Ali, kot je leta 1584 zapisal prvi avtor slovenske slovnice Adam Bohorič, še velja, da jezik dela človeka in je ta bivanjska razsežnost slovenskega jezika najtesneje povezana z njegovim družbenim ugledom? Za anglizacijo slovenskega visokega šolstva stoji dobiček, tj. brezobzirni pogled na vse, kar nas določa na tem svetu, in zaradi njega bo slovenščina obsojena na umik v domačijskost, če se zanjo ne bomo dovolj odločno zavzeli po zgledu slovenskih kranjskih in prekmurskih protestantskih piscev v 16. in 18. stoletju.

O tem razmišljam v dveh razdelkih monografije, ki se še dodatno členi na sedemnajst poglavij. Gre za razprave, ki so nastajale po letu 2016 in sem jih objavil knjižni zbirki Zora, v domačih (npr. Obdobja, Zbornik slavističnega društva Slovenije) in tujih (npr. Opera Slavica Budapestinensia) zbornikih, revijah (npr. Slavia Centralis, Slovenščina v šoli), publikacijah SAZU (npr. zbirka Znanje kot vrednota, Razprave II. razreda SAZU) in pri Mohorjevi družbi.

Knjiga *Imenitnost slovenskega jezika* v prvem razdelku predstavlja moj pogled na pretirano udinjanje dela slovenske visokošolske srenje globalni kapitalski eliti, ki usmerja slovensko visoko šolstvo na stranpota slovenstva. (1) Opozarjam, da bi se slovenska jezikovna politika glede rabe učnega jezika vendar morala kaj (na)učiti iz preteklosti – zagovorniki angleškega učnega jezika v predavalnicah slovenskih univerz naj vzamejo v roke Cankarjevo povest *Realka* in prepričan sem, da bodo hitro prepoznali svojo zmoto. Poučevanje v tujščini »duši« mladega človeka, kot se je pesniško izrazil Cankar: »Tujec mi je pripovedoval o tujih stvareh, pripovedoval mi je v napolnzanem, mračnem jeziku, postavil je visok plot medse in mene.« (Cankar 1976: 131) (2) Cankarjevo spoznanje preslikavam v leto 2024 in dokazujem, zakaj je potrebno, da je slovenščina učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu. (3) Če tega ne bomo razumeli in bomo nadaljevali nerazumna prizadevanja za anglizacijo slovenskega visokega šolstva (sledila ji bo vertikalna anglizacija slovenskega šolstva), bomo na univerzitetni ravni izrinili materinščino s predavanji v angleščini, (4) to pa bo »harakiri po slovensko«, začetek konca slovenskega jezika in vsega, kar nas določa kot Slovence. (5) Ali bomo res pristali na usodno zmoto, da slovenščina ni več primerna za univerzitetne predavalnice na Slovenskem? (6) Internacionalizacija ne zahteva od nas, da postanemo pogrebci slovenskega učnega jezika, zato se je nespametni anglizaciji v imenu globalnega kapitala potrebno upreti, tako da (7) na usodno jezikovno zmoto opozarjamo svoje okolje, tudi univerzitetni prostor nekdanje skupne države,

iz katerega prihaja največ »tujih« študentov in jih v angleščini brezplačno izobražujemo ter usposabljammo za delo na tujih trgih, namesto da bi jih s predavanji v slovenščini poskušali obdržati pri nas. Prvi razdelek kljub temu zaključujem s spoznanjem *Gospe in gospodje, lepo je biti Slovenec*, upajoč, da to še znamo biti.

V drugem razdelku knjige prikazujem odnos mojih profesorjev in vzornikov do slovenskega jezika in vsega, kar določa pošteno znanstveno in raziskovalno delo ter odgovornost do slovenstva. (1) Moja profesorica in mentorica na podiplomskem študiju zaslužna redna profesorica dr. Martina Orožen še danes, ko je napolnila že 93 let, s posebno ljubeznijo raziskuje jezik slovenskih pridigarjev in ji ne pride na misel, da bi materinščino zamenjala za globalno angleščino. Življenjsko moč in ustvarjalnost ji dajeta trdna vera in kot skala neomajno zaupanje v Boga: »Ob svojih raziskovalnih spoznanjih sem odkrila Stvarnika in to je največja nagrada za moj trud!« (Orožen 2010: 24). (2) Dobra vila slovenskega jezika, akademikinja Zinka Zorko, s katero sva se na mariborski univerzi po njeni zaslugi zblížala bolj, kot je to v navadi med mlajšim sodelavcem in uveljavljeno strokovnjakinjo, saj me je sprejela za strokovno enakovrednega sogovornika, hkrati pa mi je zaupala več, kot se zaupa (mlajšemu) sodelavcu. (3) Moj univerzitetni profesor, véliki jezikoslovec in znanstvenik akademik Jože Toporišič je bil jasen in odločen glede slovenščine: »Vsak jezik ima svoj dom, in dom slovenščine je tukaj«. Danes ponovno potrebujemo Toporišiča, ki bo odločno povedal, kam vodi odpad od jezika in kako se širi. Toporišič je ponovno aktualen, ko opozarja na vlogo »zavarovanega kapitala«, ki oblastnikom »veže roke«. S tem je že pred več desetletji napovedal, kaj se v resnici skriva za t. i. internacionalizacijo slovenske znanosti in visokega šolstva: »Za tako anglizacijo stoji dobiček, tj. brezobzirni neoliberalistični pogled na vse, kar nas določa na tem svetu, in zaradi njega bo slovenščina obsojena na umik v domačijskost, če se zanjo ne bomo dovolj odločno zavzeli.« (4) Mariborski škof Jožef Smej v znanosti nikoli ni opustil svojih jasnih etičnih načel in krščanskega nramnega kodeksa. Pokazal je, kako se s pokončno držo in trdno zaupajoč v najvišjo Resnico dela dobro za prekmurstvo in slovenstvo. Vlogo in pomen maternega jezika je teološko utemeljil in razložil s svetopisemskima citatoma: »Gospod, ti si me stkal v telesu moje matere.« (Ps 138,13) in »Zgodila se mi je beseda Gospodova, rekoč: Preden sem te upodobil v materinem telesu, sem te poznal.« (Jer 1,4–5). Zaupal je svetopisemskemu modrecu, zavedajoč se, da je jezik »človeku tako rekoč vtkan v teku devetih mesecev pod materinim srcem. Zato materni, ne očetov jezik.«

Kdo je danes poklical nekoga v imenu ljubezni, da bi slišali človeški glas? Kdaj ste nazadnje napisali pismo z nalivnim peresom, prilepili znamko na pismo in ga poslali naslovniku? Vsako uro se sorazmerno z našimi obžalovanji in neuspehi pogloblja razkorak med pravim pomenom besede in njeno interpretacijo, prav tako pa naraščajo naša nesoglasja in molk. Počasi izgubljam govorjeni jezik, sposobnost razumevanja in biti razumljen, sposobnost prenosa večplastnih stvari v jasne, iskrene in enostavne besede v katerem koli jeziku. (Marcolongo 2022: 13)

Sporočilo 15. člena Zakona o visokem šolstvu je zelo pomembno za Slovenijo, saj je vprašanje učnega jezika najtesneje povezano s spoštovanjem evropske kulturne in jezikovne raznolikosti v univerzitetnem okolju: »Sami moramo spoštovati svoj jezik, literaturo in kulturo, če želimo, da nas bodo spoštovali tudi drugi!« Najpomembnejše je spoznanje, da se mora slovenski človek izobraževati s predavanji v slovenskem jeziku in s knjigami, ki so napisane v slovenščini.

Kako, če ne z mislijo, da je nadaljnji razvoj slovenščine odvisen od nas samih, se naj zaključi razmišljanje o anglizaciji slovenskega visokega šolstva in se nadaljuje z zgodbo o imenitnosti slovenščine?

Jasno in glasno lahko v njej razmišljaš in ubesediš svojo željo in glas ter razglasiš svojo ljubezen ali osamljenost. Končno boš zaživel v svetu, ki ga boš lahko izrazil z lastnimi besedami. (Marcolongo 2022: 13–14)

26. 9. 2024, na dan, ko praznujemo
jezikovno raznolikost v Evropi

Jezikovna politika

Cankar in slovenska jezikovna politika

Ivan Cankar je odločilno zaznamoval slovensko (in evropsko) zavest – vznemirljivega slovenskega genija se je v literarnih krogih prijelo polno presežnih oznak, zato lahko brez obotavljanja govorimo o slovenski besedni ustvarjalnosti pred Cankarjem in o novih razsežnostih literature, ki nam jih je odkril veliki slovenski dramatik, pisatelj in pesnik v svojem vihravem življenju. Njegov ustvarjalni opus ostaja velik izziv tudi za raziskovalce v 21. stoletju. Pri tem ne gre le za literarno ustvarjanje, ampak predvsem za ideje, ki določajo (slovenski) družbeni kanon, slovenstvo, naše bivanje in celoto medčloveških odnosov, »naj se s Cankarjevimi uvidi in predlogi strinjamo ali ne, naj jih sprejemamo kot svoje lastne ali zavračamo kot našemu času neprimerne« (Kos 2010: 1083). Cankarjeva knjiga je bistvo človeka, tj. vstopanje v nov, neomejen svet. Vztrajati pri njegovi knjigi pomeni, da potrebuješ veliko časa, z njegovo knjigo je povezano vprašanje o bistvu človeka:

Enim je preveč sentimentalen, drugim premalo borben, enim preveč levi in drugim preveč desni, enim samo antiklerikalni, drugim že kar katoliški. To, da je še zmeraj glavni šolski avtor, mu ne koristi, šolarji se ga naveličajo ob zmeraj istem Na klancu, Kurentu, materinskih črticah. Toda to je seveda standardni Cankar za preprostejšo rabo. Nestandardni, pravi in aktualnejši postane, ko v njem prepoznamo ekscentrika, polnega skrajnosti, protislovij, dvoumnosti; ne samo branilca šibkih, ampak občudovalca moči; [...] ne le naivnega moralista, ampak pogosto moralnega sadista in še pogosteje moralnega mazohista; ne samo demagoškega antiklerikalca iz leta 1908, ampak krščanskega mistika zadnjih let. (Kos 2002: 119)

Kos (2010: 1093) odkriva aktualnost Cankarjevega »testamenta« v prepletanju krščanstva in svobodomiselnosti, ki opredeljuje tudi 21. stoletje. Gre za prvi trenutek obstajanja, za usodno moralno vprašanje, da se je tako spraševanje lahko začelo in so odgovori nanj začeli dobivati splošno veljavnost povedanega. Odločitve, zaradi katerih se stvari dogodijo, so povezane s človekovim osebnim in čustvenim življenjem, to pa ima odločilen pomen za posameznika in družbo. Prelomnice življenja so najtesneje povezane z usodnim vprašanjem o bistvu človeka. Prihaja do odnosa, presojanja, v katerem štejejo dokazi, hkrati pa se je treba zavedati, da je po veri človekov smisel nadizkustven in nadzemeljski. Človek mora ravnati skladno s tem,

aktualnost Cankarjeve misli pa je v tem, da človek želi biti nad vsem – pri tem pa ni pomembna sama ideja oz. stališče, ampak želja človeka, da mu prisluhnejo in je (u)slišan. Tak Cankar nam odkriva tudi novo estetsko vero in pred nas postavlja spoznanje, da je v življenju veliko pomembnih stvari, najpomembnejši pa so medčloveški odnosi, ki se ustvarjajo s sporazumevanjem. Bistvo vsega tega pa je jezik.

Cankar in kultura jezika

Cankar se je tvorno ukvarjal s slovensko kulturno politiko. Z veliko miselno zbranostjo je spremljal kulturnopolitično dogajanje, ki ga je v ostrih obrisih ubesedoval v leposlovju, jasno in nedvoumno pa ga je razlagal predvsem v političnih člankih in satirah, govorih in predavanjih. Jezikovno politiko je razumel kot osrednje jezikovno vprašanje, kot skupen nastop kulture jezika in jezikovne kultiviranosti, vendar tako, da je dajal prednost umetnikovemu občutku za jezik pred (pre)strogim kriterijem jezikoslovne pravilnosti. V leposlovju je zagovarjal visoko raven kultiviranosti jezika, sebe in druge slovenske besedne umetnike ter bralce pa je imel za soustvarjalce jezikovne kulture, za protiutež jezikoslovcem in pretirani skrbi za pravilnost knjižnega jezika. Zdi se, da je bil pri tem predhodnik načela prožne ustaljenosti (Mathesius 1932), saj so se mu za nadaljnji razvoj jezika zdele pomembne tudi odločitve, ki jih pri uvajanju česa novega sprejemajo pisatelji in materni govorniki po svojem jezikovnem občutku. Cankar je iskal pravo mero med jezikovno ustaljenostjo in razvojem, to pa se v njegovem binarnem jezikovnoumetnostnem kanonu kaže kot (1) ustaljen knjižni jezik, ki je uporaben za različne namene, in (2) visoka jezikovna kultura tistih, ki ga uporabljajo – cilj Cankarjeve »jezikovne politike«, tj. njegovega pogleda na jezikovno kulturo, je bila jezikovna kultiviranost bralcev in čim širšega kroga Slovencev. Cankarjevo načrtno razmišljanje o tem, kako doseči boljši, popolnejši jezik, je zelo moderno. Čeprav še ni poznal in uporabljal strokovnih izrazov *jezikovna politika* in *jezikovno načrtovanje*, mu je šlo prav za določanje razmerja med njima. Zdi se, da je razumel jezikovno načrtovanje kot seštevek vseh jezikovnopolitičnih in jezikovnokulturnih prizadevanj. Jezikovna kultura v najširšem pomenu mu je bila pri tem »cilj za vsestransko razvit knjižni jezik« (Kalin Golob 2003: 256), ki naj bi povečal jezikovno in kulturno zaznavnost Slovencev, s tem pa postaja jezikovna kultiviranost »samodejno sredstvo mentalne socializacije, samodejno sredstvo doseganja skladnosti vsebine in jezikovnega izraza« (Vidovič

Muha 1991: 20) – to pa je tudi drugi, ožji pomen jezikovne kulture. Kultura jezika mora po Cankarjevem prepričanju vplivati na govorjeni jezik, ta pa na knjižnega, in tako soodloča pri jezikovnem načrtovanju knjižne norme. Gre za prepletanje normativno-opisne slovnice, tj. merila jezikovne pravilnosti, in normativne literarnozgodovinske ter jezikovne stilistike, tj. merila estetske, stilistične pravilnosti; prvo merilo utrjuje slovnična pravila, drugo pa spodbuja njihovo spreminjanje:

Če sta oba ta nasprotujoča si nagiba v znosnem sorazmerju, lepo pogojujeta organsko razvojno rast knjižnega ali tudi neknjižnega jezika, ki je vidna v nenehnem izmenjavanju besed, prisposodob, stavčnih shem, slovničnih oblik itd. v jezikovni sodobnosti, še jasneje pa so tovrstne izmenjave razvidne iz jezikovne preteklosti. (Orožen 1972: 139)

S takimi jezikovnimi nazori je Cankar rušil poetiko slovenskega romantičnega realizma in komaj zaznavnega naturalizma. Postal je prepoznaven »rušilni stilist«, ki je spisal novo normativno poetiko (Čeh Steger 2001) za slovenske besedne ustvarjalce ob vstopu v 20. stoletje, nova estetika pa je »v jeziku povzročila preobrazbo«, utemeljeno tudi »z nazori psiholingvistike (Humbolt, Herbart, Steinthal in kasneje Vosslerjeva šola), ki je učila, da je jezik poedinca rezultat, izraz individualne psihologije« (Orožen 1972: 147):

Nov pripovedni stavek, Cankarjev stavek, je simboličen, pomensko nabit; vsebini prilagojen ritem stopnjuje osnovno vsebinsko razpoloženje: »Naprej ... Marš!« Kompanija se je sunkoma zaokrenila, ter se napatila s čvrstimi koraki v meglo nizdol. Pred njo je jezdil gospod stotnik; visoko iznad megle se je dvigal njegov črni plašč (I. Cankar, *Gospod stotnik*).

Taka ritmična stavčna zgradba zahteva svojevrsten besedni red, pazljiv besedni izbor, izkorišča slovenske svobodne naglasne možnosti ter kvalitetne in kvantitetne odenke samoglasnikov. (Orožen 1972: 147)

Cankarjevi politični članki in predavanja o (jezikovni) kulturi

Cankar je misel o jezikovni politiki izostril v govorih in javnih predstavitev, ki jih je imel kot kandidat socialdemokratske stranke na volitvah leta 1907. V tržaškem Delavskem domu je 24. in 25. aprila predaval o »bankrotu naše takoimenovane kulture«. *Slovensko ljudstvo in slovenska literatura* je še danes zelo aktualno besedilo, v katerem se Cankar pokaže kot »simbol usode slovenskega umetnika« (Cankar 1976: 252). Volilcem je predstavil svoj pogled na kulturo, ki je slovenskemu ljudstvu tuja, slovenskemu narodu pa »je znana samo po imenu in mu je le prevzeta za pijano navdušenost« (Cankar 1976: 165). Cankar je predstavil spopad med liberalci

in klerikalci, ki ga je imenoval »nekulturni kulturni boj«. Tavčarjevo izjavo, da je slovensko ljudstvo kulturno zaostalo, in nasprotovanje klerikalcev, da ni »neumno in zabito«, le da ne mara liberalne »tujinske kulture«, ker mu zadostuje domača »božja beseda«, je prepoznal za »kulturne besede o nekulturi« in zaključil, da imata prav oba tabora: kultura je nepotrebna ljudstvu in narodu (Cankar 1976: 160). Slovensko kulturo namreč navzven določajo literatura, umetnost in znanost, tj. »dokument narodove kulture«, njegovega »duševnega in materialnega blagostanja«. Obilje takih duševnih in materialnih dobrin je zgodovina naroda in njegove kulture (Cankar 1976: 166). Prvo pozitivno jezikovno politično dejanje v zgodovini Slovencev prepoznava v reformacijskem gibanju, ko sta Trubar in Dalmatin postavila »prvi in veličasten spomenik slovenski kulturi«. Prevod Svetega pisma je bila cerkvenopolitična odločitev, izbira slovenščine oz. kranjščine pa pomembna jezikovnopolitična odločitev, ki je sledila Lutrovi tezi, da mora vsak vernik brati Sveto pismo v razumljivem jeziku – slovenščina oz. kranjščina je v 16. stoletju postala knjižni jezik kot stranski dosežek protestantizma. Cankar je to dejanje označil za »znameniti kulturni boj«, ki ga je imenoval »prvi dokument hrepenenja po svobodi, po višjem duševnem in telesnem blagostanju« (Cankar 1976: 166).

Kultura jezika je v tem predavanju sopomenka za jezikovno politiko: »Kultura je šla, kakor ne more biti drugače, v svojem razvoju vzporedno s političnim in socialnim razvojem.« (Cankar 1976: 173) Socialni, kulturni in politični položaj Slovencev je bil v Prešernovih časih »obupen« in Cankar je okrivil napačno jezikovno politiko, da sodobniki niso sprejeli Prešernovih *Poezij* in da ga ni razumelo niti ljudstvo niti narod:

Zakaj nikoli poprej kakor v Prešernovi dobi se ni tako jasno odprlo brezno med narodom in ljudstvom. Prešeren je bil velik pesnik in ljudstvo ga ni več razumelo; njegove pesmi, iz srca pete, so zvenele in izzvenele brez odmeva – ljudstvo jih ni slišalo. Ljudstvo ni več poznalo tistih, ki so darovali na njegovem oltarju svoje telo in svojo dušo. Začela se je dolga vrsta tragedij, grozna vrsta, ki ni zaključena do današnjih dni. Vsa strma cesta naše kulture je orošena in pognojena s solzami in s krvjo. (Cankar 1976: 169)

Cankar je zaskrbljen za slovenski narod, ker je vedel, da je bil stoletja »suženj tujinske gospode« in si ob prestižni nemščini ni znal oblikovati pozitivne jezikovne politike, tako kot narodi, ki imajo zavest o kulturi in jeziku visoko na lestvici nacionalnih vrednot. Le redki slovenski izobraženci razumejo pomen »duševne kulture« za razvoj naroda, zato je »bankrot slovenske duševne kulture« bolj strašen in sramoten, »kakor če bi falirale vse slovenske banke od prve do zadnje«. Cankar je bil zgrožen, ker je bila

slovenska umetnost odvisna od interesov slovenske buržuazije in zaskrbljen, ker Slovenci niso imeli dejavne jezikovne politike niti v njegovem času – rešitev vidi v boju za socialno in politično svobodo, ki bo omogočila tudi kulturno svobodo. Svoje volilce in vse Slovence je v predavanju *Slovensko ljudstvo in slovenska literatura* zato pozval h kulturnemu boju, ki bo dvignil duševno kulturo Slovencev, jih združil v samostojni državi, ki si bo lahko sama oblikovala in usmerjala jezikovno politiko. Takrat bo mogoče govoriti o slovenski kulturi, o slovenskem jeziku in o slovenski univerzi. Cankarja pa je bolelo, ker njegovi sodobniki niso razumeli takega razmišljanja in so celo prizadevanja za ustanovitev slovenske univerze imeli za neumnost: »Kaj pa nam je treba univerze! Če bi jih imeli troje: v Ljubljani eno, v Šiški eno in na Vrhniki eno, – jaz bi šel na Dunaj!« (Cankar 1976: 164)

Cankar je leta 1914 napisal oster kulturnopolitični članek o rabi nemščine v slovenskih šolah. Gre za avtobiografsko črtico *Realka*, v kateri je neprizanesljivo obsodil vse slabosti slovenske jezikovne politike, ki je še v Cankarjevih dijaških letih pristajala na nemški učni jezik v slovenski gimnaziji. Cankarjeva izkušnja je primerljiva z dogajanjem leta 2016 in 2024, ko je del slovenske unieelite želel s podporo slovenske politike uvesti angleški učni jezik na slovenske državne univerze (Jesenšek 2016: 16–39; Jesenšek 2024: 12, 34–35). Abotnost takega početja razgalja Cankarjevo spoznanje, kaj pomeni materinščina za izobraževanje otrok, dijakov in študentov: »Takrat sem občutil naravnost in globoko, da veže govorica človeka s človekom trdnjše in zvestejše od vseh drugih stvari na svetu.« (Cankar 1976: 131) Poučevanje v tujščini »duši« mladega človeka, kot se je pesniško izrazil Cankar: »Tujec mi je pripovedoval o tujih stvareh, pripovedoval mi je v napolznanem, mračnem jeziku, postavil je visok plot medse in mene.« (Cankar 1976: 131) Poučevanje v tujem jeziku ima previsoko ceno, po Cankarjevo je bila njegova odlika »za drago ceno kupljena«, saj se je »mučil, da bi mislil in sanjal po nemško«. To pomeni, da so ga v šoli hoteli ponemčiti in mu vsiliti nemško kulturo in nemški način razmišljanja. Evropska jezikovna politika spodbuja znanje tujih jezikov ter spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost, to pa ne pomeni, da zahteva tudi poučevanje v tujem jeziku. Jezik ni le sredstvo za sporazumevanje, je veliko več, je človekova misel, tj. njegov začetek in konec, hkrati pa omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti, je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati: »Uho je razumelo, pamet je zapisala; toda srce ni občutilo, lica se niso ogrela.« (Cankar 1976: 132) Cankar je nemško realko najprej sovražil, nato se mu je še zagnusila, na koncu jo je le še zaničeval. Škoda je bila velika. Nasilno izobraževanje v

tujščini poraja odpor in »žolčno sovraštvo« do vsega, kar je povezano s tujim jezikom in vsem tujim (z nemščino in z nemškim ali z angleščino in angleškim); »za dolgo časa« zmanjšuje zanimanje za znanje in znanost; šolanje ne razširja maternega besednega zaklada in »spodbuja« papirnato tujščino; tuji učni jezik je prestižni v razmerju do maternega; izobraževanje v tujščini je pogosto pomanjkljivo zaradi učiteljevega ali učenčevega slabšega znanja tujega jezika. Cankar je ta spoznanja strnil v strašno zavest o drugorazrednosti materinščine pri pouku: »Manj si vreden, v kotu stojiš.« (Cankar 1976: 136)

V črtici *Tišina*, ki je nastala potem, ko je bil leta 1914 izpuščen iz zapora na Ljubljanskem gradu, je z grenkobo pisal o slovenskem narodu. Pri tem izstopa spoznanje, da je slovensko kulturno vprašanje »smrdeč kupček hinavščine«, sprenevedanje o tem, kaj je »pomembno« in kaj je v resnici dobro za slovensko jezikovno politiko.

Med prvo svetovno vojno je nastal tudi kratek satirični zapis *Ni bilo v programu* (Cankar 1976: 140–142), ki dopolnjuje sliko »filistrskega« odnosa do slovenske jezikovne politike, da se dela to, kar je v programu, ne pa, kar bi bilo potrebno. Slovenski jezik se je vse do Trubarja zdel »barbarski in grob« (Cankar 1976: 199), nato pa se je pokazalo, da »to ni bilo v programu« in da je reformacija dala slovenskemu narodu tudi šolo. Tudi Prešeren »ni bil v programu«, pa je kljub nasprotovanju sodobnikov »postavil slov. književnost na granitni temelj narodovega jezika« (Cankar 1976: 210). Tak odnos do slovenstva je Cankar slikovito predstavil v dialogu med Slovincem in Jezusom (Cankar 1976: 150):

Na kantonu kraj cesarske ceste je sedel človek in je bridko jokal. Jezus je stopil k njemu in ga je milo vprašal: »Kaj ti je, mož, da tako bridko jokaš?« Človek je zmajal z glavo, ni pogledal, nič odgovoril. Jezus se je nagnil k njemu in je rekel nadalje: »Povej, kar je, da ti morem pomagati!« Človek je rekel v svoje mokre dlani: »Meni ni pomoči ne na zemlji, ne v nebesih!« Jezus se je zgrozil in je rekel: »Jaz sem Jezus, tvoj Bog! Kdo si?« Zaihtel je človek in je odgovoril: »Slovenec sem!« Takrat se je Jezus sam bridko razjokal in je šel dalje po svoji poti.

Cankar je 12. aprila 1913 v Ljubljani predstavil svoj pogled na slovensko jezikovno politiko in slovenski nacionalni program. *Slovinci in Jugoslavnici* je njegovo najbolj znano kulturnopolitično predavanje, v katerem je razširil in poglobil teze iz Rostoharjeve (1912: 193–198) razprave o združitvi južnoslovanskih narodov v skupni državi. Cankar je sprejel njegovo zahtevo, da se morajo Slovenci odločno zavzeti za svojo neodvisnost in ne smejo avstrijske nadvlade in nemškega jezika zamenjati za jugoslovanski talilni lonec in hrvaški oz. srbski jezik. Rostohar je že ugotavljal, da Slovenci prav to

počnejo, tako da »slovensko narodnost kar zastonj ponujajo po Balkanu« in da poskušajo sramotno jugoslovenarstvo in narodno odpadništvo prikazati kot slovensko narodno gibanje in uresničevanje ideje o Zedinjeni Sloveniji. Rostohar je bil prepričan, da je jugoslovanska ideja uresničljiva le tako, da se en narod vključi v okolje drugega in prevzame njegove značilnosti, jezik in kulturo. Cankar je te Rostoharjeve misli prevzel z besedami, da je jugoslovansko vprašanje lahko le politično, nikakor pa ne tudi kulturno ali celo jezikovno: »Po krvi smo bratje, po jeziku bratrancei, – po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu.« (Cankar 1976: 235) Cankar je nedržavotvorno držo Slovencev pripisoval strahopetnosti, »ki škili na jugoslovansko teto in češkega strica«, ne zaupa pa v svojo neodvisnost, kulturno politiko in jezik: »Nase se zanesimo – to je vse!«, je dejal Izidorju Cankarju (1986: 13) in jugoslovansko vprašanje bo za Slovence zoženo le na politično – če bi se ob tem še odpiralo vprašanje slovenskega jezika, bi to bil za Cankarja kulturni škandal, saj je odločno zavračal skupni jugoslovanski jezik in enoten jugoslovanski narod.

Leta 1918 je v tržaškem predavanju *Očiščenje in pomlajenje* predstavil prerez slovenskega kulturnega dogajanja in svojo vizijo narodne vstaje ter zapisal, da verjame v družbo svobodnih narodov. V predavanju *Slovenska kultura, vojna in delavstvo*, ki ga je imel nato junija 1918 v Ljubljani, pa je razlagal misel, da »suženj ne sme imeti kulture«. Po vojni se je ta strah nekoliko umiril. Cankar je začutil, da se je kulturna moč naroda povzdignila po zaslugi kultiviranega pisanja »politično dostojnega« časopisja, ki je zraslo iz politično zrelega naroda, pomembno vlogo so opravili tudi umetniki in kulturni delavci, postavljeni pa so bili tudi temelji za dejavno jezikovno politiko in načrtovanje. Cankar je takemu delu zaupal in zato je optimistično zrl »v bodočnost svojega slovenskega naroda«.

Slovenska jezikovna politika po Ivanu Cankarju

V Sloveniji smo nedolgo tega uspeli odložiti (kdo ve, za koliko časa) nepremišljeno anglizacijo slovenskega visokega šolstva (Jesenšek 2016), danes pa se že srečujemo z novo neverjetno pogruntavščino dela slovenske unielite. Tokrat se, žal, smeši z novo neumnostjo delček humanistično-družboslovne unielite. Senata Filozofske fakultete in Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani sta namreč sprejela sklep, da je ženski slovnični spol nevtralen in zapovedujeta proti normativnemu slovenskemu pravopisu in jezikovni

rabi, da se v pravnih aktih obeh fakultet v naslednjih letih uporablja samo ženski (slovnični?) spol; torej se sledeč taki abotnosti letos poklanjamo literarnemu opusu pisateljice Ivan Cankar, če mi je dovoljeno karikirati tako zmedenost dveh organov, ki štejeta za cvet vsega pametnega in svetega na univerzi. Če tega, kar sodi v rubriko *Saj ni res, pa je*, ne bomo znali utemeljeno zavrnuti, bodo na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani v naslednjih letih le še študentke in profesorice, ker je tako odločil del elite, ki se zaradi zgrešene samopodobe in misli, da nad njimi ni ničesar, niti neba, samopašno razume na vse, predvsem pa na jezik, njegovo podobo in normativnost ter posega v stroko, ki je ne razume. Dva fakultetna senata ljubljanske univerze želita z oblastno voljo dokazati, da je pri nas v imenu t. i. »avtonomnosti« mogoče vse in da lahko o (vsaki) stroki brezsravno odločajo in razsojajo nevedneži, ki jim je všečno jezikovno odpadništvo. Kakšno sporočilo dajeta s tem dve ljubljanski fakulteti, ki izobražujeta bodoče humaniste in družboslovce, tudi sloveniste in jezikoslovce, in imata zato velik jezikovnopolitični vpliv?

Jezikovne zablode glede rabe ženskih slovničnih oblik in nasilno poseganje v normo slovenskega jezika s sklepom senatov Filozofske fakultete in Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani (v javni razpravi se je pokazalo, da ne trpijo ugovorov), je utemeljeno zavrnila Komisija za slovenski jezik v javnosti pri SAZU. V Izjavi *Moč jezika in jezik moči: o rabi ženskih jezikovnih oblik*¹ je sklep dveh senatov prepoznan za zapoznelo sledenje drugemu valu feminizma iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Podpisniki izjave opozarjajo, da slovenski jezik omogoča imenovanje za vsak spol posebej in se sprašujejo, »od kod torej nenadna potreba dokazovanja enakopravnosti z vsiljevanjem izključne rabe besednih končnic, kjer en sam spol znova označuje celoto človeške vrste?« O tem se ne sme odločati z ukazom, v stroki in znanosti (kar jezikoslovje je!) šteje moč dokaza, ne dokaz moči, »/i/n prav vprašanje moči pri dosedanjem razpravljanju o tem problemu ni bilo ustrezno reflektirano.« Jezikovna politika se ne dela »z aktivističnimi gesli«, ki jeziku vsiljujejo pravilni položaj, saj nismo njegove »gospodarice in gospodarji«. Predsednik Komisije Boris A. Novak (2019) je

¹ Besedilo je objavljeno na spletni strani Slovenske akademije znanosti in umetnosti <http://www.sazu.si/events/5b27853281a6944e8cfd88c>. Izjavo je sestavil predsednik Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU in izr. član SAZU Boris A. Novak in jo podpirajo naslednji člani Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU: Nataša Gliha Komac, Marko Jesenšek, Milček Komelj, Marjan Kordaš, Dean Komel in Marko Snoj (podpredsednik). Z izjavo se ne strinjata Monika Kalin-Golob in Jože Mencinger. Dva člana, Ivan Bratko in Matija Gogala, sta se pri glasovanju vzdržala.

Izjavo zaključil s pesniško metaforo o jeziku, ki »zahteva igrivo spoštljivost in ljubezen«, in pozivom, da se z jezikom ne smemo neodgovorno igrati:

Ne more biti nobenega dvoma, da je treba storiti vse, kar je v naših močeh, da po dolgem obdobju patriarhalnega zatiranja žensk tudi s spoštljivo rabo jezika prispevamo k uveljavitvi enakopravnosti spolov. Nesprejemljivo in sramotno je, če so v pravnih dokumentih ženske upoštevane le kot fusnota pod črto, da uporabljeni moški spol velja tudi zanje. Sklep senatov Fakultete za socialno delo, Filozofske fakultete in Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani je torej utemeljen s pravim motivom in smotrom, izbrana rešitev pa je napačna.

Ta sklep s tipičnim slovenskim zamudništvom in na pretirano mehaničen način sledi intencam drugega vala feminizma iz sedemdesetih let. Že Simone de Beauvoir je izpostavila kritiki identifikacijo dveh pomenov besede *homme* v francoščini – *človek* in *moški*, še posebej v pravno ključni formulaciji *les droits de l'homme*, kar prevajamo kot *človekove pravice*, kar pa je v kontekstu francoskega jezika nujno imelo nadih večvrednosti pravic moških. Polemika o pravicah žensk in moških na Francoskem ni bila zgolj »črkarska pravda«, ampak za ženske skrajno nevaren boj, ki se je bil predvsem okoli pravice do splava; velikanskemu osebemu pogumu vrhunskih francoskih intelektualk in umetnic na čelu z dvema Simonama, de Beauvoir in Veil, gre zgodovinska zasluga za padeč izjemno strogega francoskega zakona o kazenskem preganjanju splava.

V kontekstu polemik, ki jih je sklep o izključni rabi ženskih oblik v pravilnikih treh fakultet zanetil na Slovenskem, je še posebej zanimiva teorija lingvistke in radikalne feministke Monique Wittig, ki je trdila, da obstaja en sam jezikovni spol – ženski, češ da moški jezikovni spol vključuje in označuje vse in je torej abstrakten. Prav Monique Wittig je promovirala ženske variante besed, ki dotlej niso bile v rabi, npr. iz moške besede *écrivain* (*pisatelj*) po običajnih pravilih francoske slovnice izpeljano žensko različico *écrivaine* (*pisateljica*). Ta beseda se je sicer prijela, vendar se je drži določen slabšalni prizvok. Podobno zaznamovana je nizozemska beseda *schrijfster* (*pisateljica*) v primerjavi z moško obliko *schrijver*. Zato v obeh jezikih pisateljice rajši uporabljajo nevtralne izraze, pogosto *auteur* (*avtor*), ki ga kljub moški francoski obliki avtorice v teh dveh jezikih ne doživljajo diskriminatorno. Pač pa francoščina enakovredno uporablja izraza *poète* in *poétesse*, podobno pa se obnašata nizozemski besedi *dichter* in *dichteres* ...

Kar zadeva možnosti besednega izražanja ženskega spola, je slovenščina neprimerno bogatejša kot francoščina in nizozemščina ter večina drugih jezikov. Tudi v živi rabi ne čutimo vrednostne razlike med *pisateljem* in *pisateljico*, *pesnikom* in *pesnico*, v slovenščini premoremo celo *avtorico*, ki je *avtorju* jezikovno enakovredna. Slovensko jezikoslovje je opravilo hvalevredno delo pri ženski nomenklaturi poklicev. Zakaj torej ne izkoristimo te primerjalne prednosti slovenščine in uveljavimo posebno imenovanje za vsak spol posebej? Postopek s podčrtaji je naporen in zamuden, a je korak v pravo smer. V javni rabi jezika se čedalje bolj uveljavlja vzporedno navajanje ženskih in moških oblik. Naloga tega zgodovinskega trenutka je čim intenzivnejše aktiviranje izredno bogatega potenciala slovenskega jezika, nadvse primerne za izražanje ženskih oblik. Od kod torej nenadna potreba dokazovanja enakopravnosti z vsiljevanjem izključne rabe besednih končnic, kjer en sam spol znova označuje celoto človeške vrste? Jezikovni dekret senatov treh fakultet o ženskih oblikah v tem smislu perpetuiral patriarhalno

logiko, in sicer tako, da jo zgolj obrne na glavo. Gre za logiko moči. In prav vprašanje moči pri dosedanem razpravljanju o tem problemu ni bilo ustrezno reflektirano.

Naj bo piscu te izjave dovoljeno razgrniti lastne izkušnje. Sam večkrat uporabljam ženske oblike, tako pri predavanjih in seminarjih kot pri svojih literarnih nastopih, ki jih rad začnem s stavkom: »*Jaz sem tri tisoč let stara pesnica.*« Po uvodni osuplosti in smehu ta potujitveni učinek omogoči avditoriju zavedanje o pogojnosti družbenih vlog. V svoji poeziji kar pogosto pišem v prvi osebi ženske ednine, npr. v epu *Vrata nepovrata* (1. knjiga: *Zemljevidi domotožja*, spev *Rodovnik*):

[...] bil sem ženska, ki ni mogla
bežati zaradi otroka, ki sem ga nosila,
otroka, ki sem ga zgubila, ko me je cokla

vojaka zadela v trebuh, jaz sem skrila
dojenčka, ki mu je umrla mati, protestantka,
jaz sem ga redila, jaz sem ga krstila

z imenom, namenjenem mrtvemu sinu, čakam,
že tisočletja čakam, da se strašne tolpe
umaknejo in da se ni treba bati koraka,

ki gluho odzvanja sredi mraka [...]

Kot pesnik in kot moški sem se veliko naučil iz ženske rabe jezika. Uveljavljam torej pravico, da pri pisanju in nastopih spremenim svojo jezikovno spolno vlogo – nimam pa nikakršne pravice, da bi to vsiljeval drugim, da bi ženske naslavljali z moškimi oblikami in moške z ženskimi oblikami. To še posebej velja za naslavljanje študentk in študentov. Kot profesor, ki imam večjo moč od njih, nimam pravice, da bi študente naslavljali s kolegicami in študentke s kolegi. Tako naslavljanje bi med drugim sprožilo tudi skrajno neokusne in nesprejemljive seksualne konotacije. Prav neupoštevanje vseh vidikov ključnega momenta moči je moj najhujši očitke dekretu o izključni rabi ženskih oblik.

Pobudnice in pobudniki dekreta na podobne očitke ponavadi odgovarjajo, da izključna raba ženskega spola velja le za osnovni fakultetni pravilnik in ni namenjena konkretni jezikovni rabi, pri tem pa vede ali nevede zamolčujejo nevarnost, da prav pretirano splošen, nedorečen značaj novih jezikovnih pravil omogoča različne interpretacije in birokratske implementacije. Diskreditiranje kritičnih stališč s »*sovražnim govorom*« ne prispeva h kulturi dialoga, strpnosti in enakopravnosti vseh in vsakogar, kar je razglaščen smoter tega jezikovnega ukrepa. Ni bolj eksplozivne snovi na svetu, kot je jezik.

Jezik ne prenese revolucionarnih dekretov. Jezik je starodavna in mogočna reka, ki se nenehno prenavlja. Vse in vsi ga uporabljamo, a ne pripada nikomur. Nismo gospodarice in gospodarji jezika: jezik vlada nam. Jezik zahteva igrivo spoštljivost in ljubezen. Z naporom, potrpežljivostjo in mojstrenjem je jezik mogoče kultivirati v smer določene občutljivosti. Ni pa jezika mogoče v celoti regulirati, še najmanj z aktivističnimi gesli. V primeru radikalnega reguliranja zgodovinskih meandrov se jezik dejansko obnaša kot reka: poplavi. Ne igravimo se neodgovorno z jezikom, da se ne bi jezik poigral z nami in nas pustil neme in zgrožene pred nerazumljivim, neizrekljivim, neobvladljivim obličjem sveta.

Izjava poskuša orazumiti vprašanje o »ženskih jezikovnih oblikah«, upoštevajoč normo in predpis, tj. veljavne jezikovne priročnike, saj se sicer demokracija senata sprevrča v avtokracijo, ki spodbuja jezikovno anarhijo. Cankar se obrača v grobu, »demokratična« unielita pa dokazuje, da v kvazidemokraciji ni meja. V takem okolju moč argumenta ne šteje – v Sloveniji je predvolilni čas in nekoč ga je izkusil tudi Cankar; zato je na mestu Jermanova parafrazirana misel o *jeziku* (hlapec jo je namenil *pravici*) (Cankar 1972: 50): »Ampak *jezik* ni jabolko, da bi ga s palico odklatil.« Neliterarno je enako misel izrazil tudi Cankarjeve sodobnik in jezikoslovec Stanislav Škrabec:

Književni jezik je orodje literaturi, pisava orodje književnega jezika; kolikor bolje bo orodje, toliko bolje bo delo, ki se bo delalo z njim. Seveda pa ne sme vsaki orodja popravljati in prenavljati, to se mora prepustiti tistim, ki imajo za ta posel potrebno znanje. Drugi pa naj skrbe, da bodo z najboljšim orodjem pridno delali vsak svoje delo. (Škrabec 1998: 60)

Škrabčeva misel je jasna. Prizadevati si je treba, da orodje, za katerega je tako predano skrbel tudi Cankar, ne leži pozabljeno v kotu. O njem se morajo pogovarjati strokovnjaki, ga raziskovati, primerjati z današnjim in tako nadaljevati Cankarjevo delo ter njegovo jezikovno misel. Odkrivati je treba razsežnosti našega jezika, ki ga imamo, ki ga moramo razvijati, ki ga moramo poznati bolj kot vse druge jezike, ki nas povezuje, nam zastavlja vprašanja in prinaša rešitve. To je tudi ena izmed sodobnih pomembnosti Cankarja v 21. stoletju – razumevanje slovenskega jezika in načrtovanje take jezikovne politike, ki razvija ubesedovalne potrebe dane jezikovne skupnosti skladno z veljavno normo in predpisi, nikakor pa ne pod brezdušnim pritiskom in vsiljevanjem (uni)elit. Cankarjevo literarno ustvarjanje, njegovo delo in razmišljanje je visoko nad jezikovnimi zablodami dela slovenske unielite. Cankar ne spodbuja jezikovnega nastopaštva, samopašnosti in vzbujanja pozornosti, ampak odpira razpravo o jezikovni kulturi in jezikovnem načrtovanju, ki bo v 21. stoletju spodbujala jezikovno odprtost in predanost, utemeljeno pa bo zavračala nepotrebni jezikovni ekshibicionizem in njegov vpliv na razvoj slovenskega jezika.

Slovenščina kot učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem šolstvu

Leta 2016, ko je del slovenske unielite s podporo vladajoče politike poskušal v slovensko visoko šolstvo uvesti angleščino kot nadomestni učni jezik, se je nadaljevala nikoli dokončana zgodba iz prejšnjih stoletij o (ne)primerčnosti in (ne)razvitosti slovenskega učnega jezika (Jesenšek 2016). V najnovejši preslikavi je čutiti sestavne dele jezikovnih zablod iz 19. in 20. stoletja, tj. nemškutarstva, ilirizma, novoilirizma in jugoslovenarstva, ki so dajali nemščini, ilirščini in srbohrvaščini v slovenskem okolju posebne pravice ter jim tako omogočali boljši položaj kot slovenščini. Slovenska unielita je v 21. stoletju prenesla skozi prozoren papir bistvene elemente negativne slovenske jezikovne politike iz preteklosti, zato je reprodukcija enaka kot original. Elementi originala in elementi slike si ustrezajo po istem pravilu: gre za žaljivo množico razmišljanj o manjvrednosti slovenskega jezika, pri tem pa danes element angleščine ustreza elementom nemščine, ilirščine in srbohrvaščine v preteklosti. Slovenski profesor bi lahko / bi moral slovenskemu študentu na slovenski univerzi v imenu kakovosti in internacionalizacije našega visokega šolstva predavati v neslovenščini. Tudi tokrat je »primernejši« in »boljši« globalni jezik, torej angleščina (Vidovič Muha 2007); tudi tokrat je »spoznanje« sramotno: slovenščina ni primeren jezik slovenskega visokega šolstva, saj njegova globalna mednarodna razsežnost zahteva poučevanje in sporazumevanje v »uglednem«, in zato uveljavljenem jeziku visokega šolstva in znanosti«, tj. v angleščini (Jesenšek 2016). Abotni poskusi takega jezikovnega odpadništva v Sloveniji 21. stoletja so bili (za kratek čas) ustavljeni, ostaja pa bojazen, kdaj se bodo spet pojavili (Kalin Golob idr. 2014) in kako bodo njihovi nosilci poskušali preračunljivo nagovoriti javnost, ki je taka pridobivanja že prepoznala za lažna in pogubna za slovenstvo (Jesenšek 2017: 38).

Cankarjeva zavrnitev tujščine

Ivan Cankar je prepričljiv dokaz, da je poučevanje v tujščini jezikovnopolitično napačna odločitev. V globalnem prostoru gre sicer za kratkoročno

všečno, vendar v prozoren papir zavito idejo ekonomsko učinkovito poenotenega (visoko)šolskega sistema. Dolgoročno je tako enotno (visoko) šolstvo za slovenstvo škodljivo in nesprejemljivo, kot so bila npr. v »skupni državi« leta 1983 pogubna skupna programska jedra, ki so bila za Slovence poniževalna in žaljiva, polna »prvih nesporazumov in nesoglasij, pritiskov in vsiljevanj, zanikanja ustavnih norm« (Zlobec 1983: 930). Skupna jedra so s t. i. enotnim vzgojno-izobraževalnim sistemom poskušala centralizirati državo in srbohrvatizirati jezik, literaturo in kulturo Slovencev. Danes se nam v visokem šolstvu in izobraževanju dogaja anglizacija, ki na področju jezika in kulture pod krinko internacionalizacije in primerljivosti študijskih programov razširja negativno globalizacijo in interese kapitala.

Zavrnitev ilirizma in ilirščine

V Cankarjevem letu, sto let po smrti umetnika in kulturnopolitičnega jasnovidca, njegova jezikovnopolična misel postaja nesmrtna in ostaja aktualna. Do obisti je poznal kulturno zgodovino Slovencev in vrednote slovenstva, ki jih je v svojih delih na umetniški način predelane z lastnimi čustvenimi, miselnimi in izkustvenimi vzorci (pod)zavestno prenašal na sodobnike, hkrati pa je imel le redkim dano sposobnost za spoznavanje in razčlenjevanje razmer svojega časa in njihovo projekcijo v prihodnost naroda. Cankar je bil ustvarjalen človek in umetnik z najvišjimi duševnimi sposobnostmi, zato njegov duhovni in umetniški profil zagotavlja, da je pristojen za razmišljanja o slovenski kulturi in jeziku, njegove (raz)sodbe pa so bistvene in odločilne.

V predavanju *O slovenski literaturi* je leta 1911 predstavil svoj pogled na novejšo slovensko liriko, tako da je vrednotil pesnike glede na izrazno moč in bogastvo slovenskega jezika, s tem pa je dokazal njegovo ustvarjalno samostojnost. Zavrnil je ilirsko idejo o skupnem južnoslovanskem jeziku in kulturi ter obsodil ilirca Vraza in novoilirca Ilesiča, prvega je ostro označil za renegata, drugega »le« za škodljivca, oba pa sta žaljiva do Slovencev. Narodni odpadniki so bili drugorazredni umetniki, ki so z ilirskimi idejami poskušali opozarjati nase, največji slovenski pesniki so zagovarjali slovenstvo:

Prešeren se je namreč ravnal po tisti tako naravni in enostavni resnici, da so knjige zato na svetu, da jih ljudje bero; in če naj jih bero, jih morajo razumeti. Pisal je torej v jeziku tistega naroda, iz katerega je bil rojen. On ni obupaval, kakor Stanko Vraz, ni tarnal, da je ta njegov narod majhen, da nima kulture, da nima prihodnosti. Ni se lovil

za abstraktno idejo umetno zverženega jugoslovanskega jezika, ki bi ga ne razumeli ne Slovenci in ne Hrvatje. (Cankar 1976: 210)

Cankar posredno sporoča slovenski unieliti in delu politike, ki podpira anglizacijo našega visokega šolstva, da je treba predavati v maternem jeziku in da ima slovenščina prihodnost. Kot se je v 19. stoletju zavzel za slovenščino največji slovenski pesnik Prešeren, tako se je v 21. stoletju za slovenski učni jezik na univerzah zavzela najvišja nacionalna znanstvena in umetnostna ustanova SAZU.² Slovenska univerza je bila ustanovljena zato, da bodo slovenski študenti lahko študirali v slovenskem jeziku. Vprašanje slovenskega učnega jezika na slovenskih univerzah je moralno in kulturno vprašanje, tega se morajo zavedati sodobni renegati in škodljivci. Slovenska jezikovna politika ne potrebuje radikalnih sprememb, slovenske univerze pa ne bodo nič boljše in bolj internacionalne, če bo na njih »uzakonjena« angleščina kot prevladni jezik predavanj. Cankar je vizionarno napovedal, da nam angleščine v visokem šolstvu ne bodo vsiljevali zakoni Evropske zveze, ampak jo bomo povelečevali sami, tj. Rektorska konferenca Republike Slovenije, spodbujena od jezikovnega odpadništva dela unielite in podprta s slovensko politično elito:

Ostane še stvar, ob kateri človek ne ve, če bi se smejal ali razjokal. To je jugoslovansko jezikovno vprašanje, ki ga niso postavili avstrijski diplomatje, mojstri v neumnosti, temveč navdušeni ljudje, ki nobenega jezika ne znajo. Posledice tega vprašanja že trdo občutimo – naši listi pišejo tako zanikrno slovenščino, da se zgražajo ob njej že upokojeni poštni uradniki. Jaz spoštujem radikalnost, ki je bila od nekdanj lepa čednost mladine. Ali če ta radikalnost zahteva, da pade slovenščina samo zato, ker sta padla Odrin in Bitolj, tedaj hvaležno odklanjam to radikalnost. – Zadnjič me je srečal na cesti znanec: »Odrin je pal!« – »Je že prav, že prav, ampak srečke umetniške loterije še vendarle niso razprodane!« To je: premalo gledamo nase, premalo mislimo nase! Ljudje so zdaj med nami – saj jih lahko vsak dan slišite – ki bi nas najrajši kar prodali – kaj prodali – kar dali vbogajme. Imenuj se dandanes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških, temveč od ilirskih šovinistov. (Cankar 1976: 237)

Vrazovi potomci gledajo na jezik kot bankirji z očmi liberalističnega dobička in so pripravljene s prekupčevanjem zapraviti slovenski jezik. Spodbujanje nasilne anglizacije kaže na omejenost v dejanjih in mišljenju, anglizatorji pa v široki javni razpravi, ki je potekala od pomladi do jeseni leta 2016, niso znali razložiti, zakaj je slovenski učni jezik v slovenskem univerzitetnem prostoru treba zamenjati z angleškim.³ Cankar je jasen:

² <http://www.sazu.si/events/586e5c8130c533591a7ef5e2>.

³ Prim. objave na to temo v letu 2016: <http://www.zagovor-slovenscine.si/objave/>.

slovenščine ne smemo prikrajševati na nobenem področju. Treba je oblikovati dejavno jezikovno politiko, ki bo spodbujala rabo slovenskega jezika v vseh govornih položajih in okoljih in bo imela slovenski jezik za vrednoto, s katero se ne baranta in se tudi v visokem šolstvu ne bo mogel najti Vraz, rekoč: »Mit Slowenen habe ich es abgetan.« (Cankar 1975: 412). Cankar je razsodil, da tako razmišljanje ilircev (velja pa v enaki meri za anglizatorje) izhaja iz prastrahu pred velikimi in nezaupanja »v zdravo srce naroda«: »Izvirke tega rogovilastega ilirizma je nepoznavanje naroda, malovernost ljubezni ter tista strahopetnost: Kaj bo z nami?« (Cankar 1975: 413).

Zavrnitev nemškutarstva in nemščine

Cankar je ostro obsojal tudi nemškutarstvo, tako da je ob bok ilirskemu Vrazu postavil nemškutarja Dežmana, prav tako narodnega odpadnika, ki »je bil večji od Vraza in je vsaj človeštvu bolj služil« (Cankar 1975: 412). Dežman seveda ni bil Prešeren, ker pa je nasprotoval Bleiweisu, panslavizmu in »nepragramatičnost/i/ in nedoslednost/i/ voditeljev, ki so terjali enakopravnost slovenščine, a jo istočasno ponujali Hrvatom« (SBL 1925), ga je Cankar postavljaj nad Vraza; blizu mu je bilo tudi Dežmanovo nasprotovanje klerikalcem in njegovo trdno stališče, da se cerkev ne sme vmešavati v politiko.

Dežman je bil človek, ki ni razumel duha časa in se je v danih okoliščinah napačno odločil za kratkoročne koristi, pri tem pa je »izgubil naravno smer« in ni znal slediti pravi poti, tj. ustvarjati v slovenskem jeziku, se boriti proti kulturnopolitičnemu nazadnjaštvu, kulturni zaostalosti (SBL 1925) in jezikovnim zablodam. Njegovo nasprotovanje slovenskemu jeziku je postalo sinonim za narodno odpadništvo, ki je v Trdinovem pismu Turnerju 26. 7. 1889 dobilo eno najhujših obsodb, kar jih je bilo napisanih v slovenščini. Trdina je preklel Dežmana in ga imenoval za »najgršega lopova, najnevarnejšega nasprotnika in hudodelca« Slovencev in mu spisal naslednji nagrobni napis:

Tukaj počiva najgnusnejši izmed vseh sinov, koje je rodila mati Slovenija, njen črni izdajalec in morilec, pravi naslednik Jude Iškarijota, Dragotin Dežman. Popotnik, ki bereš to vražje njegovo ime, pljuni mu na grob in prekolni ga ter hvali božjo pravičnost, ki je začrtala v srce vsemu človeštvu sveti zakon, da vsakega izdajalca domovine zaničuj, črti in preklinjaj rod za rodом zdaj in do konca vekov. (prim. Hudovernik 1913: 353–354)

Trdinova obsodba ni bila osamljena, Dežmana so črtili vsi slovenski časopisi in Slovenski narod (SN 1874: 1) ga je zaradi jezikovnega odpadništva označil za »hudobnega nihilista in protivnika slovenščine«. Kdor dela proti maternemu jeziku in omejuje njegovo javno rabo, je proti narodu.

Dežman, ki je na Dunaju zabarantal svoje slovenstvo in se preimenoval v Deschmanna, je začel slaviti nemški jezik, nemško vzgojo in nemško kulturo, ki naj bi bili »edina stvarnost« za majhen slovenski jezik in narod, zagotavljajo pa »vsesplošno slišnost« in »lažje sporazumevanje« ter politično stabilnost in varnost v okviru avstrijskega cesarstva, prinašajo gospodarski napredek, finančne ugodnosti in najširšo vpetost v mednarodni prostor. Ceneje se je namreč učiti iz nemških knjig, kot pa tiskati in še prej napisati drage slovenske učbenike. Dežman je verjel, da je znanje globalne nemščine konkurenčna prednost slovenskih dijakov in slovenskega šolstva, pri tem pa je pomešal razliko med znanjem tujega jezika in poučevanjem v tujem jeziku. Slovenski učni jezik v slovenskih srednjih šolah je torej nepotreben, zato je zahteval, da slovenski profesorji na slovenskih gimnazijah slovenskim dijaku razlagajo snov v tujščini. 26. marca 1874 je nato v Državnem zboru na Dunaju predlagal, da se globalni učni jezik, ki je bil predpisan za srednje šole, uvede tudi v slovensko ljudsko šolstvo. Slovenec (ne Nemeč) je na Dunaju prepričeval Državni zbor, da je nemščina kot učni jezik na Slovenskem že izvršeno dejstvo, o katerem ni več mogoče razpravljati, to pa je podkrepil s pomočjo naročene peticije, ki so jo na Notranjskem naslovili na šolski svet (SN 1874: 1). Vprašanje, ki je bilo leta 1876 zastavljeno v Slovenskem narodu, zato velja tudi za razmere v 21. stoletju, ko se ponovno odpira vprašanje slovenskega učnega jezika, tokrat v slovenskem visokem šolstvu: »A kdo je, ki zopet tu s svojo strastjo, s svojo skrajnostjo in ekskluzivnostjo vsako porazumljenje nemogoče dela in se vsemu slovenskemu ne le sam upira nego i druge podpihuje? Zopet on, rojeni Slovenec [...]« (SN 1874: 1). Cankar je v pismu Finžgarju bistro razložil Dežmanovo jezikovno odpadništvo, ki se kot preslikava kaže pri današnji unieliti: »Boga mi, pisal bom nemško! Saj sem že izkusil – z radostjo so me pozdravili in so mi plačali bogato! Zdaj razumem Dežmana!« (Cankar 1975: 191). To ni bila resignacija, ampak žalostna stvarnost Cankarjevega in današnjega časa, ko se samo angleška predavanja na slovenskih univerzah splačajo, ker je to za državo ceneje, kot spodbujati in plačevati vzporedna predavanja, ki jih predvideva evropska jezikovna politika.

Čeprav je Cankar priznaval Dežmanu veliko zaslug, pa je njegovo vsestransko delovanje zaradi nemškutarstva izgubilo veljavo. Zgodovina se ponavlja, tudi anglicizatorji danes ne razumejo »usodnega trenutka« in

poskušajo uvesti angleški učni jezik v slovenskih visokošolskih predavalnicah. »Žal ni najbolje razumel usodnega trenutka in svojih ljudi, ki so tedaj krenili v drugo smer kot on. Danes bi bil lahko brez dvoma človek, ki bi stal ob boku zgodovinsko najzaslužnejših Slovencev, če ne bi bilo na koncu tega *če*, najbolj zlorabljenega veznika v človeškem jeziku.« (Škodič 2014: 12)

Zavrnitev nemškega učnega jezika

Cankarjeva izkušnja z nemškim učnim jezikom bi danes morala prepričati še tako nestrpnega anglizatorja, da tujščina ne more nadomestiti izobraževanja v maternem jeziku. Mislim, čustvom in razpoloženjem, ki jih je Cankar izpovedal o tem vprašanju v memoarski črtici *Realka*, je treba le pazljivo prisluhniti, dojeti njihovo vsebino in jih upoštevati. Gre za aksiomsko sporočilo o rabi tujščine v izobraževanju, zato je (nenehno trmasto) iskanje modusa, ki bi za slovensko šolstvo ponudil drugačno rešitev, kot je izobraževanje v materinščini, nesmiselno delo.

Če bi moral slovenski profesor predavati na slovenski univerzi v neslovenščini, bi to vzbujalo neugodno razpoloženje pri tvorcu in sprejemniku takega sporočanja. Odpor do jezikovno potujčene univerze bi se poglobil, tako kot se je pri Cankarju razširil odpor do ljubljanske realke, ki jo je zaradi nemškega učnega jezika »povsem zavestno, z jasnim spoznanjem in odločnostjo odklanjal kot 'tujo učenost'.« (Bernik 1973: 619). Tako razmišljanje seveda vznemirja in razburja, v današnjem času anglizatorje, v Cankarjevem pa cenzuro, ki je takoj stopila v bran globalnemu jeziku in je resnico o tujejezičnem poučevanju, ki je Cankarju »zagrenilo šolo, mu jo odtujilo in zagnusilo« zakrila v nejasen popravek, da mu je poučevanje »zagrenilo šolo«, skoraj dosledno pa je cenzura črtala v drugem delu podlistka prilastek *nemški* (Bernik 1973: 619). Prva objava *Realke* v Slovenskem narodu je ostala tudi brez Cankarjeve ostre obtožbe, da se v Sloveniji slovenski dijaki izobražujejo v neslovenščini. Cankar je v *Realki* jasno povedal, da globalna tujščina kot učni jezik Slovincu povzroča občutek narodne in jezikovne manjvrednosti, tako zavedanje pa lahko vzbudi »bolesten odpor, teman in nemiren«, iz katerega se bo »izluščilo sovraštvo, toliko globlje in krivičnejše, kolikor večje je bilo trpljenje mladih dni.« (Cankar 1976: 136). Pri poučevanju v tujem jeziku prihaja do odtujenosti, ki jo je Cankar čustveno dojemal na ljubljanski realki, v *Realki* pa je ta doživljaj umetniško uzavestil:

Tujec mi je pripovedoval o ljubih stvareh, pripovedoval mi je v napol mračnem jeziku, postavil je visok plot medse in mano. Priroda, ki je govorila z menoj samo še po nemško, je umrla; zgodovina se je izlila nekam v meglo ter se razblinila, v daljni daljavi so stali edini in sami cesarje ter so grdo gledali; zemlja je bila samo še prostrana karta, rdeče in rumeno popleskana, Ljubljana je bila Laibach in treba je bilo vedeti, da ima ta Laibach toliko in toliko prebivalcev. Učil sem se na izust stran za stranjo, brez ljubezni in brez zanimanja, časih celo s studom. (Cankar 1976: 131)

Cankar imenuje tako znanje »nemška papirna učenost«, ki je iz Slovencev delala nemškutarje, in jih silila, da so začeli misliti in sanjati po nemško. Razumevanje v nemški šoli so oteževali profesorji, ki so predavali v narečju, »tako da sem razumel komaj vsako drugo besedo«, ali pa pomanjkanje strokovnega izrazja v slovenščini, ki je močno okrnilo razumevanje strokovne nemščine, zato se je Cankar »brez obžalovanja iznebil obsovražene nemškega 'znanja'«. Sočutje, žalost in posmeh so vzbujali tisti profesorji, ki so sicer zaznali ta prepad med globalno papirnato nemščino in materinščino dijakov, in so se jim poskušali približati s svojo polomljeno slovenščino, pa so prav tako ostajali »onkraj plota«. Vse to je bila »grda komedija«, ki je v njem rodila »žolčno sovrašтво do nemščine in do vsega, kar je nemško«. Škoda ni bila vidna takoj, »v vsi svoji obsežnosti /se je/ razodela šele pozneje in občutim jo še zdaj«. Čeprav so bili učitelji izvrstni, ves njihov trud ni bil poplačan, delo profesorjev in dijakov »je šlo v izgubo«. Cankar je zato v svojem Obračunu z nemško šolo na koncu črtice »skoncentriral ves svoj čustveni in narodno idejni odpor do nemške realke in obtožbo tedanjega učnega sistema sploh«, ki je v Sloveniji dovoljeval izobraževanje slovenskih otrok v tujščini; Cankarju je taka šola »ubila« zanimanje za znanost, »zastupila« spoštovanje do nemške kulture, mu vcepila občutek narodne in jezikovne zapostavljenosti in povzročila še drugačno škodo (Bernik 1973: 620). Cankarjev Obračun na koncu *Realke* je zato opomin vsem, ki bi še kdaj poskušali razmišljati o neslovenščini kot učnem jeziku v slovenskem izobraževalnem sistemu. Navedel je šest razlogov, ki tako razmišljanje zavračajo kot nezakonito, v nasprotju z ustavo in splošno veljavnimi pravicami ter normami, ki izhajajo iz kulturno-političnega boja Slovencev in poznavanja našega jezikovno-zgodovinskega razvoja; tega od nas ne zahteva niti trenutno veljavna jezikovna politika Evropske zveze:

Za dolgo časa mu je šola ubila vsako zanimanje za znanost; bila mu je tuja, kajti dišala je po šoli.

Zastupila mu je spoštovanje do nemške kulture; zakaj ta kultura sloni na nemščini, nemščina pa mu je v spominu edinole kot inkvizicijski inštrument.

Šola mu je naravnost poneverila velik besedni zaklad, ki mu ga je bila dolžna; ta izguba mu dela napoto in težave do konca dni.

Tuja šola ga je zapeljala, da je svoji žejni in lačni duši iskal hrane drugod, kjerkoli in kakoršnekoli; nedolžen je, če ni našel čiste hrane: šola je hudodelec, on ne.

Zaradi šole je zapravlil vrsto mladih let, izliti je moral v pesek njih žalostni sok; namesto da bi se lahko in veselega lica boril z novimi spoznanji, z življenjem in s seboj, so ga prisilili, da se je sproti in venomer klestil s papirno nemščino.

In šola mu je prežgodaj vsilila grenki občutek, da je krivica na svetu; kdor je že v zibki momljal prve svoje besede v nemškem jeziku, je v šoli govoril gladko, čeprav ni vedel, kaj je govoril; njemu ni bilo treba, da bi šolo sovražil; in tudi vse drugo mu je bilo prihranjeno in odpuščeno. (Cankar 1976: 135)

Slovenski učni jezik po letu 2016

Leta 2016 je potekala široko zastavljena razprava o spremembi 8. člena *Zakona o visokem šolstvu*,⁴ da bi lahko na slovenskih državnih univerzah angleščina postala nadomestni jezik predavanj tudi za slovenske študente in slovenske profesorje. Stroka in javnost se je temu uprla (Borovnik 2016a: 5) in 8. člen se ni spremenil. Ostaja pa vprašanje, kako naprej (Snoj 2014: 13–16), saj se anglizatorji slovenskega visokega šolstva kljub zakonskim in ustavnim določitvam ne želijo sprijazniti s sedanjimi razmerami. Sklicujejo se na internacionalizacijo (Borovnik 2016b: 5) in kakovost slovenskega visokega šolstva, ki jima je slovenski učni jezik cokla napredka.

Internationalizacija slovenskega visokega šolstva

Slovenska univerza nikoli ni bila samozadostna. Jezuiti, čeprav niso poznali strokovnega izraza internacionalizacija, so organizirali izobraževanje na kolegijih, ki so bili duhovna, kulturna in verska središča takratne Evrope (v Ljubljani npr. konec 16. stoletja).⁵ Široko evropsko naravnani so bili tudi Cesarsko-kraljevi licej⁶ v Ljubljani konec 18. stoletja in francoske Centralne šole⁷ v času Napoleonovih provinc, leta 1919 ustanovljena ljubljanska univerza pa je bila, čeprav s predavanji v slovenskem jeziku za slovenske študente, najprej tesno povezana z zagrebško in beograjsko, nato pa se je

⁴ Prim. <http://www.zagovor-slovenscine.si/objave/>.

⁵ https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/jezuitsko_visje_visoko_solstvo/

⁶ https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/cesarsko_kraljevi_licej/.

⁷ https://www.uni-lj.si/univerzitetni_arhiv/zgodovina_ul/francoske_centralne_sole/.

samoumevno (kot se od univerze pričakuje) začela povezovati z visokošolskimi ustanovami po Evropi in svetu. Tudi začetki mariborske univerze so v 19. stoletju najtesneje povezani s sočasnimi kulturnimi, političnimi in zgodovinskimi dogajanja v najširšem prostoru, ne le v Mariboru, kamor je škof Slomšek leta 1859 prenesel sedež lavantinske škofije in ustanovil slovensko bogoslovno učilišče (Toplak 1999). Internacionalizacija slovenskih univerz ni novost in domislek 21. stoletja. Gre za sooblikovanje mednarodnega visokošolskega prostora, tj. za razširjanje znanja med državami, sprejemanje tujega in dajanje svojega znanja na razpolago. Za tako mednarodno vpetost ni treba zamenjati slovenskega učnega jezika z angleškim in siliti slovenske profesorje, da na slovenskih univerzah predavajo v tujem jeziku (Jesenšek 2014). Tuji profesorji pa so na slovenskih univerzah vedno predavali – če gre za vrhunskega predavatelja in raziskovalca, že sedaj obstajajo zakonske možnosti, ki določajo, kako jezikovno organizirati taka predavanja.⁸ Če pa se tujci želijo stalno zaposliti na slovenski univerzi, se seveda pričakuje, da se bodo naučili jezika okolja, v katerem živijo in delajo. Večjezičnost in spoštovanje kulturne raznolikosti določata bistvo Evropske zveze. Izmenjave študentov in profesorjev glede tega lahko nemoteno potekajo še naprej, internacionalizacija pa naj spodbuja učenje tujih jezikov,⁹ ne pa jezikovnega poenotenja in poučevanja v angleščini, ki daje angleškemu jeziku ekskluzivnost v znanosti in izobraževanju.¹⁰ Vzporedna predavanja v slovenskem jeziku in tujščini so strošek, ki bi ga morale slovenske univerze odločno izterjati od države. Univerza je najvišja izobraževalna in znanstvenoraziskovalna visokošolska ustanova, ki ji že ime določa odprtost v prostor, upoštevajoč duhovni univerzum svojega naroda, njegove pretekle duhovne tokove in duhovne dobrine ter usmerjenost sedanje generacije. Težava se skriva drugje, zato je treba doreči, ali z internacionalizacijo mislimo resno, ali pa nam je le sinonim za negativno globalizacijo in globalno internacionalizacijo našega visokega šolstva. Ali internacionalizacija slovenskega visokega šolstva pomeni širjenje ekonomske dejavnosti naših univerz in doseganje čim večjega dobička, geografsko širjenje v tujino, privatizacijo državnih univerz in/ali njihovo mednarodno upravljanje?

⁸ Prim. 8. člen Zakona o visokem šolstvu. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlurid=20121406>.

⁹ [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/051306/04A_FT\(2013\)051306_SL.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/fiches_techniques/2013/051306/04A_FT(2013)051306_SL.pdf).

¹⁰ http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/firenska_resolucija_280914.pdf.

Vlada Republike Slovenije je 28. 7. 2016 sprejela *Strategijo internacionalizacije slovenskega visokega šolstva 2016–2020*. V viziji je zapisano, da bo leta 2020 slovensko visoko šolstvo del globalnega visokošolskega prostora, ki bo svojo kakovost nenehno izboljševalo v sodelovanju z najboljšimi tujimi institucijami. S tem bo postalo prepoznaven mednarodni center znanja in privlačna destinacija za visokošolski študij ter za pedagoško, znanstvenoraziskovalno in strokovno delo tujih študentov in strokovnjakov. Če bo taka vizija pristajala na zmotno prepričanje, da ima na slovenskih univerzah poučevanje Slovencev v tujem jeziku pozitiven vpliv, potem slovenska politika in vrhovi slovenskih univerz na čelu z Rektorsko konferenco »ne čujejo dobro« in se od Cankarja ne želijo učiti. Potrebujemo dejavno jezikovno politiko in zakonodajo, ki bo onemogočila anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Cilj sedanje in vseh novih resolucij o nacionalnem programu za jezikovno politiko je zato jasen: Republika Slovenija mora ohraniti in zagotoviti slovenščino kot uradni in učni jezik na slovenskih univerzah. Izjeme so študijski programi tujih jezikov; skupni študijski programi, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami; študijski programi, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini; deli študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine; študijski programi ali deli študijskih programov, če se vzporedno izvajajo tudi v slovenskem jeziku, vendar se izvajanja v tujih jezikih ne financirajo iz javnih sredstev. Pri tem slovenski profesorji zgolj slovenskim študentom ne predavajo v tujem jeziku, študentom pa je zagotovljena pravica, da vse obveznosti pri slovenskih visokošolskih učiteljih opravijo v slovenskem jeziku (Jesenšek 2017: 38–39).

Kako naprej?

Leon idr. (2017) je s sodelavci pripravil delovni dokument *Podporni ukrep za politiko Obzorje 2020*, ki v okviru raziskav in inovacij na več mestih obravnava slovenski jezik v visokem šolstvu. Žal, ne vedno skladno z *Zakonom o javni rabi slovenščine* in usmeritvami veljavne resolucije.

Med ovirami za internacionalizacijo slovenskega visokega šolstva sta npr. navedena majhnost Slovenije in nizko število govorcev slovenskega jezika, kar naj bi oviralo prihod nadarjenih raziskovalcev iz tujine (Leon idr. 2017: 7). Nenavadno je, da se v dokumentu Komisije, ki uveljavlja splošne interese Evropske zveze in njenih državljanov in je edina odgovorna za pripravo predlogov nove evropske zakonodaje, zapiše za evropski prostor

čudna jezikovna oznaka »jezik z zelo malo govorcei« (Leon idr. 2017: 7), na drugem mestu pa celo »mali jezik«, ki ima le 2,2 milijona maternih govorcev (Leon idr. 2017: 16). Na svetu ni malih ali velikih jezikov, med več kot 6.000 jeziki jih je skoraj polovica ogroženih, vendar pa slovenščine ni med njimi, saj sodi med 5 % jezikov, ki jih govori več kot dva milijona govorcev. Slovenščina je uradni jezik Evropske zveze, prav njena jezikovna politika pa ji zagotavlja enakopraven status z ostalimi 24 jeziki ne glede na število govorcev.

Slovenščina je izpostavljena tudi v poglavju o internacionalizaciji doma (IaH). Mednarodno mreženje zahteva veliko sprememb in prilagajanj doma, pri tem pa ima velik pomen prav jezik. Tuji raziskovalci, ki prihajajo v Slovenijo, naj bi poznali državni jezik oziroma jezik okolja, v katerem bodo delali, saj bi jim to omogočilo lažje vključevanje v raziskovalno okolje in družbo (Leon idr. 2017: 10). Žal pa je ta pomembna ugotovitev takoj razvrednotena, saj dokument mimogrede pomeša/izenači znanje tujih jezikov s poučevanjem in raziskovanjem v tujih jezikih. Nacionalni jezik je takoj postavljen v podrejeno vlogo, saj dokument priporoča rabo neslovenščine v slovenskem visokošolskem, raziskovalnem in poslovnem okolju. S tezo, da je angleščina *lingua franca* sodobne znanosti, torej prvi (edini?) raziskovalni jezik, se tudi množinska raba »tujih jezikov« zoži zgolj in samo na angleščino (Leon idr. 2017: 10). Zdi se, kot da bi ta dokument nastajal »po Deschmannovem nareku«, saj je posredno priporočeno, da naj bi se slovenskim znanstvenikom dovolilo prijavljati na projekte v Sloveniji, ki so mednarodno recenzirani, v angleščini. Argument, zakaj naj bi se v Sloveniji to počelo (pri tem se ravnanje in koristi ARRS-ja (ARIS-a) ponujajo same od sebe), je v sramoto in posmeh slovenski in evropski jezikovni politiki: s samo angleško prijavo bi se slovenski znanstvenik neposredno povezal z mednarodno raziskovalno skupnostjo. Gre za že znana prizadevanja, ki v Sloveniji prihajajo predvsem iz vrst tehniške inteligence, da naj bi se na projekte ARRS-ja (ARIS-a), ki se financirajo z denarjem slovenskih davkoplačevalcev, slovenski znanstveniki prijavljali le v angleščini. Delovni dokument je taka nehiigienska razmišljanja podprl, češ da bi ocenjevalni postopki postali bolj učinkoviti, saj slovenski znanstveniki ne bi izgubljal časa z nepotrebno slovenščino – nacionalni jeziki pač niso primerni za globalno internacionalizacijo znanosti. Gre za jasno sporočilo, da so v Evropski zvezi vsi jeziki enakopravni, angleščina pa je med njimi bolj enakopravna, oziroma slovenščina je drugorazredni jezik, neprimeren za znanstveno razpravo.

Za globalno internacionalizacijo visokega šolstva je ugotovljeno, da so najpomembnejše tri stvari, in sicer *vnos*, *donos* in *vpliv*. Donos je

presečna množica vnosa in vpliva, to pa bi po mnenju, ki je zapisano v delovnem dokumentu *Posebna podpora Sloveniji*, lahko bilo sproščanje trenutno zelo strogih predpisov glede rabe slovenskega jezika, ki ovirajo internacionalizacijo (Leon idr. 2017: 15). Prav nespodobno in komaj verjemljivo je zato priporočilo, ki sledi takemu negativnemu globalizacijskemu razmišljanju. V delovnem dokumentu je med sistemskimi spremembami nedvoumen predlog, da naj Slovenija odpravi vse jezikovne ovire in začne uporabljati angleščino na področju izobraževanja, raziskovalne in inovacijske dejavnosti, oziroma v vseh programih, ki niso financirani izključno od države.

Razširjena raba angleškega učnega jezika na slovenskih državnih univerzah je v dokumentu »utemeljena« z večkrat ponovljenim mnenjem, da je angleščina nesporna lingua franca v globalnem raziskovalnem prostoru. Iz te trditve je nato izpeljana domneva, da je angleščina tudi običajni jezik mednarodno usmerjenih študentov, to pa navaja k nedokazanemu sklepanju, da bi razširjena raba angleščine kot raziskovalnega in učnega jezika privabila na slovenske univerze več študentov na izmenjavi (Leon idr. 2017: 24). Delovni dokument odkrito zavrača idejo evropske jezikovne politike o jezikovni raznolikosti, ki je finančno spodbujena tudi s programom Erasmus+ in idejo, da bi naj študentska izmenjava omogočila učenje tujih jezikov in spoznavanje različnih kultur, ne pa silila v anglizacijo nacionalnih visokošolskih programov.

Evropska komisija je leta 2017 izdala knjižico *Analitično ozadje, Posebna podpora Sloveniji, Podporni ukrep za politiko Obzorje 2020*. Gre za dokument, ki je pripravljen za Evropsko komisijo, vendar odraža le stališča avtorjev in Komisija ne odgovarja za podatke, ki jih vsebujejo. O slovenskem učnem jeziku je tu zapisano, da ovira mobilnost na slovenskih univerzah, ker zakonodaja zahteva predavanja in študijsko gradivo v slovenščini.¹¹ Avtorica (Bučar idr. 2017: 30) je javno razpravo, ki je leta 2016

¹¹ »Another of the barriers to inward mobility which still exists, especially in Slovenian higher education is the legal binding to provide teaching and teaching materials in the Slovenian language. The gradual introduction of joint PhD programmes at different universities with universities in other EU countries allows for greater flexibility in the use of language and opens doors to students from abroad. Yet the proposal of the MESS to introduce the possibility of teaching in the English language at tertiary level has triggered off a very emotional and nationalistic public debate on the necessity to protect the Slovenian language and culture. Eventually, MESS dropped the amendment to the Law on Higher Education.« (Bučar idr. 2017: 30)

ustavila nezakonito anglizacijo slovenskega visokega šolstva, označila za čustveno in nacionalistično, zagovornikom samobitnosti slovenskega jezika pa je nespretno pripela potrebo po zaščiti slovenskega jezika in kulture. Zdi se, da anglizatorji iščejo pot, kako obiti slovensko Ustavo in jezikovno zakonodajo. *Zakona o visokem šolstvu* v členu, ki določa rabo slovenskega učnega jezika, z uradnim postopkom v slovenskem parlamentu ni bilo mogoče spremeniti, zato sedaj iščejo možnost znotraj univerz, sklicujoč se na njihovo avtonomno preverjanje habilitacijskih pogojev, da bi tako obšli slovensko jezikovno politiko in anglizirali slovensko visoko šolstvo. Pokazalo se je, da to ni zahteva Evropske zveze ali Evropske komisije, ampak da gre za nadaljevanje slovenskega moralnega samorazkroja, ki ga v 19. in v 20. stoletju poseebljajo nemškutarstvo, ilirizem in jugoslovenarstvo, v 21. stoletju pa ga nadaljuje anglizacija.

Zaključek

Ali bo slovenščina tudi v prihodnje ostala učni jezik in jezik sporazumevanja v slovenskem visokem šolstvu (Žele 2018: 54–55)? Da, če bomo Slovence znali ozaveščati o pomenu jezika in pokazati, da se bomo z izobraževanjem v neslovenščini izslovenili, izgubili svoj jezik, kulturo, način razmišljanja in istovetnost. Ne, če se bomo uklonili jezikovni globalizaciji in sprejeli lažno podobo o (nujni?) anglizaciji našega visokega šolstva ter predavanjih in sporazumevanju v slovenskih visokošolskih predavalnicah v angleščini. Študenti bi bili v tem primeru prikrajšani za pomembne sporočanjejske možnosti in bi zelo hitro izgubili spretnosti, kot so poslušanje, govorjenje, branje in pisanje v slovenščini; del profesorjevega govornega nastopa sta tudi interpretativno branje in refleksija na prebrano – ali je (bo?) to res možno/potrebno le v angleščini?

Ob ustanavljanju Filozofske fakultete Univerze v Mariboru sem na Oddelku za slovanske jezike in književnosti predvidel kot enega izmed pomembnih/temeljnih predmetov *Slovenski jezik kot učni jezik in jezik sporazumevanja v razredu*. Zamislil sem si ga kot predavanje o svojevrstnosti sporazumevanja v slovenščini, ki na slovenskih univerzah omogoča slovenskemu študentu kakovostnejši socialni kontakt, večjo emocionalno stabilnost in boljšo samopodobo. Predmet je s primernim številom kontaktnih ur (45 predavanj, 15 seminarjev) zagotavljal študentom ključne spretnosti: razumevanje izhodišč in teoretskih osnov slovenskega jezika, spretno in tekoče sporazumevanje v razredu, avtonomno in odgovorno izbiro in razlago

učne snovi, sodelovanje z učenci in skupaj z njimi uspešno prepoznavanje in reševanje problemov. Sedanje vodstvo fakultete je v imenu racionalizacije študijskih programov umaknilo ta predmet iz predmetnika, hkrati pa Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru že vse bolj pogosto organizira dogodke, simpozije in strokovna srečanja v samo angleškem jeziku.

Zmota o nepotrebnosti slovenskega učnega jezika v visokem šolstvu in znanosti

500. obletnica rojstva Adama Bohoriča, avtorja prve slovnice slovenskega jezika (1584), vabi k razmisleku o slovenskem jeziku, njegovi vlogi in pomenu v času, ki ga določajo globalizacija, internacionalizacija in jezikovni imperializem. Ali v na novo nastalih jezikovnopoličnih in družbenokulturnih razmerah še lahko govorimo o pomenu, ki »ga je slovenščina imela (nekoč) za našo jezikovno in narodnostno skupnost«? Ali, kot je zapisal Bohorič, še velja, da jezik dela človeka in da je ta bivanjska razsežnost (slovenskega) jezika najtesneje povezana z njegovim družbenim ugledom?

Leta 1584, ko o slovenskem narodu in državnosti še ni bilo prave misli in se je v burnem obdobju protestantizma šele rojeval knjižni jezik, ki bi moral biti danes razpoznavni znak slovenstva, je bila naša »kranjščina« prepoznana za jezik, ki ga je »po pravici treba prištevati med najbolj spoštovane«. Leta 2020 je na slovenskih univerzah slovenščina menda cokla razvoja in nepotrebna ovira za »internationalizacijo« visokega šolstva, jezik torej, ki v univerzitetnih predavalnicah za znanost ni primeren. Bohorič je vedel, da mora človek znati jezik svojega naroda v vsakem poklicu, »prav posebno pa še za pravilno oznanjevanje resničnega božjega nauka«. Slovenska univerzitetna elita pa je danes prepričana, da slovenski jezik ni več potreben v univerzitetnih predavalnicah, za »oznanjevanje« prave znanstvene in raziskovalne resnice pa je tako rekoč odvečen.

Slovenski jezik zmore, unielita noče

Leta 2016 smo še uspeli ustaviti prizadevanja Rektorske konference RS, da bi se Zakon o visokem šolstvu spremenil, tako da bi angleščina vstopila v univerzitetne predavalnice skozi glavna vrata. V predkoronskem času se je vaja začela ponavljati – na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS je bila v času Šarčeve Vlade imenovana posebna delovna skupina, ki je poskušala na silo odpreti vrata anglizaciji slovenskega visokega šolstva. Nič ni pomagalo, da smo se jezikoslovci, ki nam je še mar za jezik, temu

upirali, neoliberalni stroj je mlel naprej in pod krinko kvazidemokracije je z »neko« komisijo pripravljala pot zakonodaji, ki bi v imenu internacionalizacije izrinila slovenščino v najtemnejše kotičke predavalnic.

V znanosti se je to v resnici že zgodilo. Nezaslišano je, da moramo slovenski raziskovalci pisati prijave na ARRS, tj. na slovensko javno agencijo, in jo prositi za pridobivanje javnih raziskovalnih sredstev v angleškem jeziku. Prijava je sicer res dvojezična, a kako nespodobno je tako dvojezično sprenevedanje, kažeta dva podatka: (a) ARRS bi želel samoangleške prijave slovenskih raziskovalcev, ker naj bi to menda pocenilo in pohitrilo postopke; (b) na univerzi profesorjem pri navodilih, kako pripraviti projektne vloge za take razpise, svetujejo, naj jih pišejo v angleščini in nato le še prevedejo v (nebodigatreba) slovensko različico. Abotnost brez meja! Ustava RS določa, da »/u/radni jezik v Sloveniji je slovenščina«, univerzitetna elita pa je prepričana, da je mogoče jasno zapisan 11. člen razlagati »po domače« oz. elitistično prirejeno. Menda jim avtonomija univerze to omogoča, zagotovo pa »internacionalizacija«. Skrivnostna beseda, ki opravičuje vse zablode in popreproščanja, unieliti pa je pri roki vedno, ko je treba groziti, da se s slovenskim jezikom naše visoko šolstvo ne more enakovredno vključevati v mednarodni univerzitetni prostor. Predavanja v angleščini bodo dvignila kakovost našega visokega šolstva ter bodo mariborsko in ljubljansko univerzo postavila ob bok Univerzi v Oxfordu in Univerzi v Cambridgeu. *Sancta simplicitas (Holy innocence* za anglizatorje, sicer pa vsem jasna *Sveta preproščina*)! Gre za tragično zmoto, ki je nastala, ker unielita ne razume vloge in pomena (slovenskega) jezika v globalni informacijsko-tehnološki družbi. Slovenski jezik zmore, unielita noče, ne zna, ne more – bolj enostavno je zagovarjati ideologizacijo jezika in verjeti v privid lastne svobode, ki nastaja s tako interpretirano »internacionalizacijo« slovenskega visokega šolstva. O tem lahko govorijo le posvečeni, zato unielite pri vprašanju učnega jezika na slovenskih univerzah ne zanima mnenje jezikoslovne stroke, ki o jezikovnih vprašanjih in jezikovni politiki nasploh ve največ. Ob letošnji 500. obletnici rojstva Adama Bohoriča ga bo unielita morda celo citirala, da »o volih govori najpravilneje pač orač«, kljub temu pa bo ostala pri drugačni, volovski razlagi in povsem izven smeri razvoja, rabe in obstoja slovenščine.

Še naprej bodo zahtevali znanost v globalni angleščini in angleška predavanja slovenskih profesorjev za slovenske študente na slovenskih univerzah. Trdili bodo, da bi na slovenske univerze, če bi lahko izvajale programe v (samo)angleščini, prihajale množice ambicioznih tujih študentov in da bi pri nas predavali najboljši znanstveniki in nobelovci. *Pogubo*

snuje tvoj jezik, je kakor nabrušena britev, o ti varljivec! (Ps 52,4). V resnici pa že izgublja naša humanistična in družboslovna znanost, kmalu ji bodo sledila še druga področja. Visoko šolstvo bo dobilo lažni predznak nečesa ekskluzivnega, kar je nedostopno v slovenščini in jo bo getoiziralo na raven, ki jo poznamo iz stoletij po Bohoriču, ko je bil slovenski jezik primeren le za nejavno sporazumevanje v bolj ali manj zaprtih (domaćijskih) družbah. Slovenska unielita »razume« le parafraziranega Bohoriča: »Kaj namreč utegne kvaziuniverzitetnega duha bolj veseliti, kakor da zna svoje ali drugega mišljenje, pa naj že govori ali piše, s ceneno besedo (ki je zrcalo unielitne duše) in v plehkem govornem logu prikazovati oziroma prikazano tako rekoč na anglizirane oči gledati?«

Zastrašujoča moč neoliberalističnega razmišljanja

Za »internacionalizacijo« slovenskega visokega šolstva stoji grozljiva logika neoliberalističnega razmišljanja, da je danes predrago imeti več jezikov; gre za imperializacijo jezika, tako da zakonitosti kapitala spodbujajo rabo imperialističnega/globalnega jezika, koristnega za finančne naložbe, ki prinašajo dobiček. Unielita je orodje v rokah takega razmišljanja, slovenska jezikovna politika pa ni pripravljena za spopad na globalni ravni in se zdi, da to delu slovenske politike tudi ustreza. Deklarativno sicer razglašča, da je slovenski jezik bistven za našo državo, vendar pa je delovna skupina za pripravo novele Zakona o visokem šolstvu pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport RS (v odstopljeni Šarčevi Vladi) sledila napačnemu razmišljanju unielite ter mimo ustave in Zakona o slovenskem jeziku pripravlja možnost, da bi slovenska univerza šla glede slovenskega jezika po svoje in se bi lahko anglizirala. Šlo je za nedržavotvorno obnašanje in odmik od pozitivne ustvarjalne jezikovne politike. Izbruh koronaepidemije in zamenjava Vlade sta te poskuse (začasno?) ustavila, vendar pa se lahko v nepredvidljivem slovenskem političnem prostoru vsak čas ponovno prebudijo. *Drug drugega varajo, nobeden ne govori resnice. Svoj jezik so navadili na laž, ne naveličajo se delati krivice* (Jer. 9,4).

Zastrašujoča moč neoliberalističnega razmišljanja, ki ga v primeru »internacionalizacije« visokega šolstva predstavlja slovenska unielita, se je odkrito kazala v (nekdanji?) delovni skupini Ministrstva, ki ni hotela prisluhniti niti predlogu Slovenske akademije znanosti in umetnosti o tem, kako naj bi se zakonsko uredilo vprašanje učnega jezika v slovenskem visokem šolstvu. Najvišja nacionalna znanstvena ustanova v Sloveniji je

predlagala premišljeno rešitev 8. člena zakona, tako da bi v tujem jeziku omogočal izvajanje (a) delov študijskih programov, ki jih izvajajo tuji profesorji, ali so (b) namenjeni tujim študentom, ali se (c) taki programi izvajajo vzporedno s slovenskimi ter (č) vse druge zakonsko predvidene oblike mednarodnega sodelovanja. Predlog je odprl prostor za resnično internacionalizacijo slovenskih univerz, vendar je bil v razpravi zavržen z močjo »internationalizacije«, ki je v službi kapitala in mu sledi tudi unielita:

8. člena Zakona o visokem šolstvu (predlog SAZU)

- (1) Učni jezik na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji je slovenski. Študent v Republiki Sloveniji ima pravico, da se na visokošolskih zavodih izobražuje in izpopolnjuje v slovenskem jeziku.
- (2) Visokošolski zavod v RS lahko v tujem jeziku izvaja:
 - dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine,
 - dele študijskih programov, ki so namenjeni mednarodni izmenjavi študentov,
 - dele študijskih programov, če se enaki deli študijskih programov na visokošolskem zavodu izvajajo hkrati tudi v slovenskem jeziku, s tem da se izvajanje v tujem jeziku ne financira iz proračuna
 - študijske programe tujih jezikov in književnosti,
 - skupne študijske programe z visokošolskimi zavodi iz tujine,
 - študijske programe Mednarodne zveze univerz,
 - študijske programe visokošolskega transnacionalnega izobraževanja in
 - različne oblike neformalnega učenja, na primer tečaje, poletne šole, programe usposabljanja in podobno, če to ne vpliva na izvajanje študijskih programov za pridobitev izobrazbe.
- (3) Deli študijskih programov v tujem jeziku iz prve, druge in tretje alineje drugega odstavka tega člena, ki jih izbere študent, vpisan na študijski program visokošolskega zavoda v RS, ne smejo na prvi stopnji presežati desetih odstotkov kreditnih točk strokovnih predmetov, na drugi in tretji stopnji pa ne dvajsetih odstotkov kreditnih točk strokovnih predmetov.
- (4) Visokošolski zavod s statutom podrobneje opredeli področja, pogoje in način izvajanja študijskih programov in delov študijskih programov v tujem jeziku.
- (5) Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva in študentom na mednarodni izmenjavi se omogoči učenje slovenščine.

Tu ni več kaj dodati. Maske so padle in pokazal se je pravi obraz »internationalizacije«, ki jo želi unielita. Jezik je le še blago na trgu nadzorovanega mišljenja, zato pa je potreben skupni jezik v javni rabi, razvit in usposobljen za natančno in samo tako rabo, kot je potrebna logiki kapitala. Materni jezik mora izgubiti družbeno odgovornost – najhitreje se to doseže tako, da se mu odpove družbena (uni)elita, ki nato prepriča še ostale govorce tega jezika, da ga začnejo šteti »za kaj vem kako zanikrnega«. Bohorič pa je

že pred petsto leti vedel ravno nasprotno, da maternega jezika »ne smemo šteti za kaj vem kako zanikrnega«, ampak ga je treba poznati »prav tako kakor katerega koli drugega.

Jezik je misel, moč in orožje

Jezikovna neloyalnost do slovenščine bo kmalu omogočila, da se bo angleščina iz elitističnih znanstvenih in univerzitetnih krogov, spodbujena z že uveljavljenim popreprostenim jezikom trgovine, samoumevno razširila na vse druge javne oblike sporazumevanja. Logika profita bo vzpostavila celoto vednosti o vsakršni dejavnosti, ki je namenjena javnosti, s tem pa bo obvladala svet kot celoto, imperialistični jezik pa bo ob sporazumevalni vlogi začel prevzemati tudi identifikacijsko vlogo materinščine.

To je seveda slepa ulica slovenskega jezika, v katero nas vodi naša uni-elita. Ada Vidovič Muha, jezikoslovka, ki najbolj natančno pozna (stran)poti sodobne slovenske jezikovne politike, je prepričana, da je jezikovne zmote slovenske unielite mogoče preseči s spoznanjem o močnem in razvitem slovenskem knjižnem jeziku, ki »je pokazatelj živosti slovenske znanosti, njeno avtentično izrazilo in temeljna orientacijska točka«. Tak konstruktivni pogled na slovenski jezik pa je mogoč le, če se govorci zavedamo, da s slovenskim jezikom (so)oblikujemo evropski humanistični, visokošolski in znanstveni prostor.

Odnos slovenske unielite in politike (imperialistični pogled na jezik, ki ga spodbuja logika kapitala) do slovenskega učnega jezika se mi kaže kot kritika v Jeremijevem pismu, v katerem svari pred čaščenjem babilonskih malikov in opozarja na njihovo ničnost:

Zdaj pa boste v Babilonu videli bogove iz srebra, zlata in lesa, ki jih nosijo na ramenih in ki v ljudeh vzbujajo strah. Varujte se torej: ne postanite podobni tujcem in naj vas ne prevzame strah pred temi bogovi. Ko boste videli, kako se množica klanja pred njimi in za njimi, v svojem srcu recite: 'Gospod, tebi se moramo klanjati.' Kajti moj angel je z vami in bedi nad vašimi življenji. Njihov jezik je namreč izrezljal obrtnik. Pozlačeni so in posrebreni, lažni so in ne morejo govoriti. Kakor za dekline, ki ljubi nakit, jemljejo zlato in iz njega delajo krone za glave svojih bogov. [...] Iz tega lahko spoznamo, da niso bogovi, torej se jih ne bojte! (JerP 1, 2–14)

Jezik je misel, moč in orožje. Jezik nas določa. Izrinjanje slovenščine iz znanosti in (visokošolskega) izobraževanja nas vodi v izgubo istovetnosti med zavestjo in resnico, nadomestni imperialistični jezik pa naše sporazumevanje na vseh področjih, tudi v znanosti in visokem šolstvu, omejuje na

»trivialno komuniciranje«, kot je vsesplošno sporazumevanje v angleščini pronicljivo razkrinkal Julien Gracq (Jesenšek 2016: 9). Evropska jezikovna politika spodbuja znanje tujih jezikov ter jezikovno in kulturno raznolikost, to pa ne pomeni, da zahteva tudi poučevanje v tujem jeziku in prevlado angleščine v izobraževanju. Jezik ni le sredstvo za sporazumevanje, je veliko več, je človekova misel, tj. njegov začetek in konec, hkrati pa omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti – je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati.

Cankar je pokazal pravo, resnično podobo »kakovosti« izobraževanja v tujem jeziku v črtici Realka: »Uho je razumelo, pamet je zapisala; toda srce ni občutilo, lica se niso ogrela.«

Matija Murko je dodal: »Le kogar slovenščina veseli, on bo čedno govoril.«

Nerazumna prizadevanja za anglicizijo slovenskega visokega šolstva

Moj pogled na spreminjanje zakonskih določil glede rabe slovenskega učnega jezika na slovenskih državnih univerzah in uvajanje angleščine kot »univerzalnega učnega jezika«, ki bo »dvignil kakovost slovenskega visokošolskega izobraževanja« ter zagotovil »internacionalizacijo« slovenskih univerz, ostaja enak, tudi ko v tujini kot gostujoči profesor na praški Karlovi univerzi premišlujem, zakaj del naše domače unielite po vsej sili hoče uvesti (trivialno) angleščino v slovenske predavalnice (slovenski profesor naj bi na slovenski univerzi predaval slovenskemu študentu /za slovenski davkoplačevalski denar/ v neslovenščini) – (ne) zavedajo se, da s takim početjem napovedujejo zamenjavo slovenskega jezika z angleškim, ki mu dajejo posebne pravice in boljši položaj v visokošolskem izobraževanju in znanosti kot slovenskemu. Angleški učni jezik bi tako pridobil privilegiran položaj v slovenskem univerzitetnem prostoru, s tem pa bi se uzakonila jezikovna (ne)politika, po kateri bi angleščina postala prestižni jezik v bolonjskem izobraževanju na Slovenskem, slovenščina pa bi od nas samih dobila predznak neprestičnega (tudi neprivelegiranega) evropskega jezika in bi jo med 24 uradnimi jeziki Evropske zveze za razliko od »bolj uradne« angleščine potisnili v skupino »manj uradnih« jezikov. Takega jezikovnega odpadništva od nas nihče ne zahteva. Nepremišljeno ga spodbuja del naše unielite, ki ne pozna evropske jezikovne politike (ali je noče razumeti, saj namenoma meša večjezičnost in znanje tujih jezikov s poučevanjem v tujem jeziku) in si zatiska oči pred večjezičnostjo, ki je »v središču kulturne raznolikosti Evropske zveze«. Kljub »internacionalizaciji«, ki jo ta elita ves čas poudarja, bi ji tako nepoznavanje evropske jezikovne politike in zakonodaje še lahko dobrohotno spregledal (ter jo o tem prijazno podučil), nikakor pa ne morem mimo njenega sprenevedanja o jasno zapisanih jezikovnih določilih v slovenski Ustavi (11. člen določa: »Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina.«) in poskusov, kako spreobrniti izreko drugih slovenskih zakonov in aktov, ki določajo rabo jezika na ozemlju Republike Slovenije in pri tem ne dopuščajo dvomov (12. člen Zakona o javni rabi slovenščine določa: »Na območju Republike Slovenije vzgoja

in izobraževanje v javno veljavnih programih, od predšolske stopnje do univerze, potekata v slovenščini.«)

V Sloveniji se jezim, ker Vlada RS pri poskusu spreminjanja slovenske jezikovne politike v visokem šolstvu ni upoštevala mnenja Zakonodajno-pravne službe Državnega zbora, ki »daje mnenja o skladnosti predlogov zakonov, drugih aktov in amandmajev z ustavo in pravnim sistemom [...] ter pripravlja uradna prečiščena besedila zakonov in opravlja redakcijo besedil zakonov in drugih aktov, ki jih sprejme Državni zbor, za objavo v Uradnem listu Republike Slovenije«; kljub jasnemu opozorilu, da »odprtost visokošolskih zavodov v mednarodni prostor« zagotavlja sedaj veljavni Zakon o visokem šolstvu, zato ni potrebno spreminjati veljavnega 8. člena, je Vlada (in pri tem se koalicijski partnerji niso uskladili) predlagala amandma, ki bi omogočil največjo možno mero anglizacije slovenskega visokošolskega izobraževanja, tj. predavanja v tujem (angleškem) jeziku.

V Sloveniji se jezim, ker del slovenske unielite, ki neodgovorno razsoja o usodi slovenskega učnega jezika na naših univerzah, ravna, kot da v Sloveniji in na naših univerzah ne bi imeli stroke, ki se spozna na jezikovno vprašanje in na jezikovno politiko ter načrtovanje – za take strokovnjake se niso niti zmenili, čeprav sem med drugimi v svojih javnih nastopih in v Državnem svetu opozoril tudi na Firenško resolucijo (FR 2014). V ne-angleško govorečih državah se lahko zdi, da potreba, biti del mednarodne znanstvene skupnosti, zahteva rabo angleščine namesto drugih nacionalnih jezikov. Ta naraščajoča naravnost je zelo stvarno jezikovno, spoznavno in kulturno tveganje. Angleščina ni nevtralen medij sporazumevanja za vse namene. Z njeno prevladujočo ali celo izključno rabo so prezrte ali pozabljene pomembne tradicije, koncepti in metode, razvite v drugih jezikih. Poleg tega lahko prevladujoča usmeritev pri različnih strokah – določilo, katere teme in problemi veljajo za najpomembnejše – zlahka postane predmet prevlade govorcev iz angleško govorečih držav. Pokazalo se je že, da to vpliva na dodelitev finančne podpore za raziskave v drugih državah.

Angleščina ogroža jezikovno pestrost Evrope, zato Firenška resolucija (FR 2014) svari pred rabo reduciranih različic angleščine kot prevladujočega ali izključnega sredstva pri poučevanju in objavljanju v drugih jezikovnih okoljih, saj to razvrednoti druge jezike in postopoma povzroči, da so čedalje bolj neprimerni za znanstveno razpravo.

V Pragi, ko predavam na Karlovi univerzi, ponovno premišlujem take spodrsnjaje dela slovenske unielite. Na Karlovem mostu, kjer je na preizkušnji tudi babilon jezikov Evropske zveze, se štiriindvajset EZ-jezikov meša s številnimi drugimi svetovnimi jeziki in nihče, prav nihče na tem

mostu ne bo dobil občutka, da lahko te jezike delimo na sporazumevalno »primernejše« in »manj primerne«, na »privilegirane« za sporazumevanje na tem mostu in na »neprivilegirane«, ki bi se morali umakniti enemu, skupnemu, najbolj uradnemu jeziku sporazumevanja. Princesa Libuše je res imela genialno videnje, ko je nad Vltavo napovedala razcvet mesta, ki mu ne bo para na svetu! Saj ne da bi pretiraval, a tale zlati konec Evrope me vedno spravi v dobro voljo in fajn razpoloženje (tudi slovenske jezikovne zablode so tukaj videti manj usodne in predvsem rešljive). Torej: v tej zlati oazi pozitivne energije si teden dni »polnim baterije« in na Filozofski fakulteti Karlove univerze predavam (med drugim tudi) o naših visokošolskih jezikovnih zablodah, zgodah in nezgodah. Bil sem prijetno presenečen nad odzivom prisotnih študentov. Vsi po vrsti so se čudili našemu jezikovnemu odpadništvu in mi zatrjevali (med predavanjem se je razvila zanimiva razprava), da se kaj takega v Pragi ne more zgoditi (s tem so »opravili« že v 19. stoletju, zato bi bilo v 21. stoletju nespodobno in neprimerno ponovno odpirati tako vprašanje). Povedali so mi, da na FF UK potekajo predavanja v češčini in nič drugače, imajo pa posebna, vzporedna (in le za tuje študente) skrajšana predavanja v tujem jeziku (ne nujno v angleščini). Gostujoči profesorji, ki prihajajo za krajši čas na to ugledno evropsko univerzo, predavajo v svojem jeziku (pogosto pa znajo tudi češko!) in jih (zelo pogosto) kar sproti prevajajo v češčino. Tako to delajo na velikih, uglednih, častitljivo starih in priznanih evropskih univerzah! Bilo bi prav, če bi po praškem zgledu tako držo prepoznali za pravilno prav vsi člani slovenske univerzitetne skupnosti; internacionalizacijo evropskega visokega šolstva je mogoče razumeti in spodbujati kot mednarodno sodelovanje ob spoštovanju in upoštevanju jezikovne in kulturne različnosti. Na predavanjih sem spoznal tudi doktorskega študenta, Francoza, ki se je naučil češko, ker študira na Češkem, in ki za doktorat pripravlja zanimivo temo, kako se (na)učiti več slovanskih jezikov, če poznaš že enega izmed njih. Dela po predlogi zanimive francoske metode, ki spodbuja učenje neangleščine, tj. romanskih jezikov po načelu podobnosti in istodružinskosti (Eurom5 – lire et comprendre 5 langues romanes; <http://www.eurom5.com/>: francoščina, španščina, katalonščina, portugalščina, italijanščina), to pa v doktoratu prenaša na dva najbližja zahodnoslovanska (češčina, slovaščina) in južnoslovanska (slovenščina, hrvaščina) jezika. Gre za misel, da je učenje tujih jezikov po tej metodi naravna pot, kako se ob maternem naučiti še čim več drugih tujih jezikov iz iste jezikovne družine. To je pot, ki jo evropska jezikovna politika spodbuja in priporoča; sposobnost posameznika, da obvlada več

jezikov, stanje, da se spodbuja govorjenje in učenje več jezikov in ne poučevanje v samo enem, privilegiranem, globalnem jeziku, jezikovna raznovrstnost torej, ne pa jezikovna globalizacija v trivialni angleščini. Evropska komisija spodbuja učenje jezikov, ob upoštevanju Firenške resolucije (FR 2014) zavrača poučevanje v enem, skupnem, globalnem jeziku, ker »želi (1) spodbuditi medkulturni dialog in bolj vključujočo družbo, (2) pri državljanih 28 držav članic okrepiti zavest o evropskem državljanstvu, (3) zagotoviti mladim priložnosti za študij in delo v tujini ter (4) odpreti nove trge za podjetja iz EU, ki konkurirajo na svetovni ravni«. To je smisel internacionalizacije, ki mu mora slediti tudi slovenska univerzitetna politika, zavedajoč se ciljev evropske jezikovne politike, tj. »ščiti jezikovno raznovrstnost in spodbujati znanje jezikov«. Kulturna identiteta ima pri tem pomembno vlogo, ki se uresničuje z nacionalnim, maternim jezikom, večjezični državljani pa imajo boljše in večje možnosti izobraževanja in zaposlovanja v mednarodnem prostoru – zato je potrebno spodbujati učenje tujih jezikov in slediti ideji evropske večjezičnosti ter preseči preživelo miselnost o izobraževanju v globalnem, trivialnem angleškem jeziku.

Podobno kot na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi je tudi (po zagotavljanju prisotnih praških študentov na mojem predavanju) na praški medicini, na kateri študira precej tujcev. Predavanja so v češčini, obstajajo pa vzporedna predavanja tudi v angleščini (!), tako da lahko študenti izbirajo, kaj bodo poslušali. Menda so češka predavanja neprimerno bolj obiskana (tudi od tujih študentov) kot angleška, pomembno vlogo pa ima tam seveda tudi latinščina (na obe slovenski medicinski fakulteti se lahko vpišejo maturanti, ki v gimnaziji niso imeli niti ure latinščine). V razpravi po predavanju mi je eden izmed študentov (ob češčini študira še ruščino in zgodovino) zgrožen dejal, da ne more verjeti, kar sem povedal o učnem jeziku na slovenskih univerzah. Dobesedno je dejal: »Ali je to sredi večjezične Evrope v 21. stoletju sploh možno? Slovenci se boste sami pokopali, če boste začeli izobraževati v angleščini.« Kot zanimivost in bolj optimistični pogled pa dodajam izkušnjo z okroglo mize na mariborski univerzi tik preden sem odšel v Prago – na zagovoru slovenščine je bilo zelo malo profesorjev, zato pa veliko študentov in prav vsi, ki so se oglasili v razpravi, so dokazovali, da mora slovenski jezik ostati učni jezik v slovenskih predavalnicah in se ga ne sme nadomeščati z angleškim. Ko se v Pragi srečujem z mnenji čeških študentov glede rabe jezika v univerzitetnem izobraževanju in to primerjam z našimi študenti, spoznavam, da je mlada generacija v tem pogledu dovolj ozaveščena in

preudarna, saj zna slediti pozitivni jezikovni politiki in razume pomen in vlogo materinščine pri pridobivanju novih znanj, hkrati pa se zaveda, da je potrebno skrbeti tudi za učenje tujih jezikov na način, kot ga spodbuja Evropska zveza.

Trivialna angleščina v visokem šolstvu služi kvečjemu razprodaji našega jezika in znanosti v imenu (kvazi)»internacionalizacije« in (kvazi)»kakovosti«. Jezikovno anglizacijo visokošolskega prostora je Evropska zveza že prepoznala za slepo ulico izobraževanja, pri nas pa jo nekateri zamudniki ponujajo kot rešiteljico vseh zablod slovenskega bolonjskega izobraževanja. Švejnk bi dodal: »Poslušně hlásím, byla to jakási mobilizace bláznovství, masová psychóza, která plnila smutné domy ústavů choromyslných ...« Ohrabren s praško izkušnjo pa lahko parafraziram češkega dobrega vojaka: »Brez panike, z jezikom se bo pri nas dobro izšlo!« Večji del strokovne javnosti, podpira jo tudi že več kot 8.800 zbranih podpisov peticije, je proti nadaljnji nepotrebni anglizaciji slovenskih univerz. Posebno odmevna je postala spletna stran <http://www.zagovor-slovenscine.si/>, na kateri so zbrani vsi pomembnejši dokumenti, peticije, izjave, objave in prireditve, ki so povezane z vprašanjem slovenskega jezika v visokem šolstvu. Govorjenje o ohranjanju slovenščine kot učnega jezika tako postaja fraza predlagateljev amandmaja o jeziku, v resnici pa gre za barantanje s slovenščino zaradi pomanjkanja javnih sredstev za izobraževanje. Predavanja v angleščini so zmotni ključ reševanja dofinanciranja slovenskega visokega šolstva, anglizacija slovenskih univerz pa je negativni elitizem in napačno razumevanje evropske jezikovne politike, internacionalizacije visokega šolstva in kakovosti izobraževanja. Prizadevati si moramo za resnično internacionalizacijo našega visokega šolstva, ki zahteva kakovost sporočila in ne sporočilo v angleščini. Poglejmo, kako bi taka anglizacija potekala s pomočjo 1. člena Novele, ki na videz »rahlo«, v resnici pa usodno spreminja sedaj veljavni 8. člen – sedaj je zakonsko dovoljeno izvajati del študijskega programa v angleščini, če je celota v slovenščini, po novem predlogu pa bi lahko slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskemu študentu v celoti v tujem (angleškem) jeziku, če bi bil del programa tudi v slovenščini!

Primerjajmo sedaj veljavni 8. člen Zakona s predlaganimi spremembami v 1. členu Novele in videli bomo, da gre za grob poskus jezikovne anglizacije našega visokega šolstva. Stroka ob tem ni mogla obmolčati:

Sedaj veljavni 8. člen Zakona	Predlog sprememb v Noveli (1. člen)
Učni jezik je slovenski.	Učni jezik je slovenski.
Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku, pod pogoji, določenimi s statutom.	Visokošolski zavod lahko izvaja študijske programe ali njihove dele v tujem jeziku, pod pogoji, določenimi s statutom.
<p>Če visokošolski zavod opravlja javno službo, se lahko v tujem jeziku izvajajo:</p> <ul style="list-style-type: none"> – študijski programi tujih jezikov, – <i>deli študijskih programov</i>, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov, – študijski programi, če se <i>ti programi</i> na visokošolskem zavodu izvajajo <i>tudi v slovenskem jeziku</i>. 	<p>»Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:</p> <ul style="list-style-type: none"> – študijske programe tujih jezikov, (1) – <i>študijske programe</i> ali dele študijskih programov, če pri njihovem izvajanju sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov, (3) – študijske programe, če se <i>primerljivi študijski programi ali deli študijskih programov</i> na visokošolskem zavodu <i>izvajajo</i> tudi v slovenskem jeziku, (2) – skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi izobraževalnimi institucijami, (4) – študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.« (5)
Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj <i>slovensščine</i> kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika.	»Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj <i>slovenskega jezika</i> kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika.«
Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine.	»Visokošolskim učiteljem, sodelavcem in študentom, ki so tujci ali Slovenci brez slovenskega državljanstva, se omogoči učenje slovenščine.«
Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenščine določi minister, pristojen za visoko šolstvo.	Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenščine določi minister, pristojen za visoko šolstvo <i>v soglasju z ministrom, pristojnim za kulturo</i> .

Z anglizacijo, kakršno je napovedal 1. člen Novele, predlagatelj in zakonodajalec kršita osnovne spoznavne in sporočanje zakonitosti, vezane na jezik vsakršnega in tudi akademskega delovanja. Učenje tujih jezikov ne pomeni predavanja v tujem jeziku. Pri vsem tem pa je najpomembnejše, da ima slovenski študent na slovenski državni univerzi, ki je financirana z denarjem slovenskih davkoplačevalcev, pravico in mora poslušati predavanja

slovenskih profesorjev v slovenskem jeziku. Zaradi tega smo v dogovoru z nekaterimi poslanskimi skupinami, ki so spoznale, da gre za nerazumen poseg v nadaljnjo jezikovno podobo slovenskega univerzitetnega izobraževanja, pripravili naslednje novo besedilo amandmaja, ki bi zagotavljal privilegiran položaj slovenskega jezika v našem visokošolskem izobraževanju:

1. člen

(Učni jezik)

- (1) Učni jezik je slovenski.
- (2) Visokošolski zavodi lahko na vseh stopnjah v tujem jeziku izvajajo:
 - študijske programe tujih jezikov;
 - skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi visokošolskimi ustanovami;
 - študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini;
 - dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine;
 - študijske programe ali dele študijskih programov, če se vzporedno izvajajo tudi v slovenskem jeziku, vendar se izvajanje v tujih jezikih ne financira iz javnih sredstev.
- (3) Študenti, ki so državljani Republike Slovenije, se lahko izobražujejo le po prvi in peti alineji predhodnega odstavka tega člena, po četrti pa le, če obseg vsebin v tujem jeziku na prvi stopnji ne presega deset odstotkov vseh kreditnih točk študijskega programa, na drugi stopnji pa ne presega dvajset odstotkov in na tretji stopnji petdeset odstotkov vseh kreditnih točk študijskega programa.
- (4) Študijske programe v tujem jeziku lahko izvajajo samo visokošolski učitelji s certifikatom o znanju tega jezika na ravni C2 ali če je jezik predavanja njihov J1.

1. a člen

(Skrb za razvoj in učenje slovenskega jezika)

- (1) Pri oblikovanju in izvajanju visokošolskih dejavnosti morajo visokošolski zavodi skrbeti za razvoj in učenje slovenskega strokovnega in znanstvenega jezika.
- (2) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenskega strokovnega in znanstvenega jezika tako, da za vsako napredovanje visokošolskih učiteljev v višji habilitacijski naziv predpišejo vsaj dva znanstvena in vsaj dva strokovna članka v slovenskem jeziku.
- (3) Visokošolski zavodi skozi vse študijsko leto prirejajo jezikovne tečaje slovenskega jezika. Za njihovo izvajanje država zagotovi javna sredstva.
- (4) Podrobnejši način skrbi za razvoj in učenje slovenskega jezika določi minister, pristojen za visoko šolstvo, v soglasju z ministrom, pristojnim za kulturo, najkasneje v treh letih od sprejema tega zakona.
- (5) Visokošolski zavodi avtonomno določajo jezikovno politiko, pri čemer morajo zagotoviti, da:
 - slovenski visokošolski učitelji ne predavajo v tujem jeziku, razen v primerih, ko se študijski programi po drugem odstavku 1. člena tega zakona lahko izvajajo v tujem jeziku;

- je visokošolskim učiteljem, sodelavcem in študentom, ki so tujci ali Slovenci brez slovenskega državljanstva, omogočeno učenje slovenskega jezika;
- je študentom zagotovljena pravica, da vse obveznosti pri visokošolskih učiteljih, ki so državljani Republike Slovenije, razen po študijskih programih iz prve in pete alineje drugega odstavka 8. člena, lahko opravijo v slovenskem jeziku.

Poslanska skupina Nove Slovenije – krščanskih demokratov in Poslanska skupina nepovezanih poslancev sta nekoliko skrajšano besedilo (brez 1. a člena) vložili kot svoja amandmaja. NSi je v obrazložitvi med drugim zapisal: »Določbe predloga zakona glede učnega jezika so v javnosti povzročile največ razburjenja. Priča smo največjemu uporju strokovne javnosti, literarnih ustvarjalcev, akademikov in celo zamejskih Slovencev zaradi širitve možnosti za izvajanje študijskih programov v tujem jeziku.«

Koalicija (poslanske skupine SMC, DESUS in SD) je predlagala umik 1. člena, in sicer s kratko obrazložitvijo: »Črtanje člena predlagamo, ker menimo, da bi bilo za tako zahtevno tematiko potrebno soglasje strokovne javnosti, ki do sedaj še ni doseženo.« Če bo na Odboru ta predlog izglasovan, se o amandmaju NSi in NP ne bo odločalo.

V koaliciji so tik pred ponovnim odločanjem na Odboru za izobraževanje, znanost, šport in mladino (3. 11. 2016) razmišljali tudi o besedilu amandmaja, ki bi vendar omogočil anglizacijo, pa ga niso vložili, ker ni dobil koalicijske podpore. Besedilo, ki ga Vlada ni predlagala v obravnavo na Odbor, je ponovno pripravila »Delovna skupina Rektorske konference RS za uporabo jezika in pripravo strategije za uporabo jezika«, ki se je močno okrnjena sestala 27. 9. 2016, da bi obravnavala mnenje zakonodajno-pravne službe Državnega zbora k 1. členu Predloga zakona o dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu. To je »popravljeni« predlog RK RS, ki dokazuje, da ne gre za strokovno odločitev, saj se je ponovno obšlo pripombe Zakonodajno-pravne službe DZ, javno mnenje in stroko. Neusklajena koalicija tokrat vendar ni sledila RK RS, ostaja pa bojazen, da bi katera izmed koalicijskih strank vložila tokrat neusklajeni amandma neposredno na dnevni red naslednjega zasedanja Državnega zbora (če bi koalicija do takrat pridobila zadostno število glasov poslancev). Upajmo, da ne, saj je amandma dobil le nekatere kozmetične popravke:

- (1) Učni jezik je slovenski.
- (2) Visokošolski zavodi lahko v tujem jeziku izvajajo:
 - študijske programe tujih jezikov,
 - študijske programe, če se po obsegu enaki in po vsebini primerljivi študijski programi na istem visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenščini, ali dele

- študijskih programov, če se po obsegu enaki in po vsebini primerljivi deli študijskih programov na istem visokošolskem zavodu izvajajo tudi v slovenščini,
- študijske programe ali dele študijskih programov, ki jih izvajajo visokošolski učitelji iz tujine ali je vanje vpisanih vsaj polovica tujih študentov,
 - skupne študijske programe, ki se izvajajo s tujimi visokošolskimi zavodi,
 - študijske programe, ki jih visokošolski zavodi izvajajo v tujini.
- (3) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika.
- (4) Visokošolskim učiteljem, sodelavcem in študentom, ki so tuji ali Slovenci brez slovenskega državljanstva, se omogoči učenje slovenščine.

Pred tem je akademik Marko Snoj na sestanku tajnikov vseh razredov SAZU uskladal skupno izjavo SAZU glede učnega jezika na slovenskih visokošolskih zavodih, ki jo je podpisal predsednik SAZU akademik Tadej Bajd (28. 9. 2016); gre za jasno sporočilo, da se naj študentje na slovenskih univerzah izobražujejo v slovenskem jeziku:

Na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti smo prepričani, da morajo študentje na slovenskih univerzah, financiranih iz javnih sredstev, obdržati pravico in imeti možnost opravljati študij v slovenskem jeziku.

Člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti se zavzemamo za tako zakonsko rešitev vprašanja učnega jezika v javnem visokem šolstvu, ki bo ob spodbujanju mobilnosti visokošolskih učiteljev in študentov ter uporabe študijskih gradiv tudi v tujih jezikih vsakemu študentu v javnem visokošolskem sistemu omogočala, da svoje obveznosti v celoti opravlja v slovenskem jeziku. Vzporedni programi v tujih jezikih naj se financirajo izključno iz neproračunskih sredstev, kot so npr. šolnine.

Taka ureditev po našem mnenju utrjuje državotvorno vlogo slovenskega jezika in spodbuja odpiranje visokošolskega izobraževanja v mednarodni prostor.

Na tem mestu ne morem naštetih in predstaviti vsega, kar se je v letošnjem letu zgodilo ob poskusu anglizacije slovenskega visokošolskega prostora (Manca Erzetič na spletni strani zagovor-slovenscine.si in Miran Hladnik na SlovLitu sta poskrbela, da je vse zbrano in zabeleženo), lahko pa zaključim z nekaterimi izredno pronicljivimi opažanji, ki doslej še niso bila objavljena, kolegi pa so jih izrazili v številnih pogovorih in dopisovanjih na to temo. Nenehni poskusi predlagateljev, da glede rabe angleščine vendar dosežejo, kar so si zastavili, so bili prepoznani za neokusno taktiziranje, saj »vse skupaj postaja vprašanje razumske zdržljivosti – več tisoč podpisov, desetine objav in pogovorov in sedaj ponovno predstavitev mnenj.« Misel je bila dopolnjena v spoznanje, da je »to morda strategija, ki nam jo vsiljujejo kot taktiko izčrpanja«, zato je taka razprava »sramota za državno, politično in akademsko sfero«. Ponovna javna obravnava Zakona

se je kot farsa dogajala 13. 10. 2016 in (pričakovano) ni ponudila nobenih novih rešitev, ampak je le še potrdila »javno izraženi dvom o tvorni dobronamernosti organizatorjev«, tako da bo šele »prihodnost pokazala, kako daleč si bo slovenska politika tudi ob nespoštovanju pravnih določil in mnenj upala delovati 'ovita v plašč temne noči', gotovo pa mejo postavlja tudi državljanska odločnost.«

Novelo Zakona o visokem šolstvu bo kmalu obravnaval tudi Državni zbor RS. Poslanci ne bodo mogli mimo vsega, kar se je zgodilo v javnosti in če bi »politika« zadnji hip vendar še poskusila uvrstiti vprašanje anglizacije slovenskih univerz na glasovanje v Državni zbor, se morajo zavedati, da je v tem primeru slovenski jezik nad politikanstvom in interesi posameznih strank. Odprli smo široko razpravo o slovenskem učnem jeziku na slovenskih univerzah in o slovenščini kot jeziku znanosti. Velika večina slovenistov, jezikoslovcev in strokovnjakov z drugih področij (podporna sta tudi *Izjava SAZU v zvezi s predlogom sprememb in dopolnitev Zakona o visokem šolstvu – učni jezik na visokošolskih zavodih* in večinsko javno mnenje v medijih) se zaveda, da predlagani 1. člen Novele ne sledi slovenski jezikovni politiki in jezikovni politiki Evropske zveze, je v nasprotju z Ustavo RS in veljavno zakonodajo; slovenskemu jeziku odreka polnofunkcijskost ter ga v slovenskem visokem šolstvu poskuša postaviti v vlogo drugorazrednega, manj primernege jezika sporočanja, ki naj bi onemogočal »internacionalizacijo« našega visokega šolstva in znanosti. Namesto slabo pripravljenega 1. člena je večina strokovnjakov predlagala rešitev, ki zakonsko natančno določa, v katerih primerih je mogoče uporabljati tuji jezik na slovenskih univerzah in tako spodbuditi resnično internacionalizacijo našega visokega šolstva ter povečati kakovost izobraževanja v Sloveniji. Zagovor slovenščine na naših univerzah to jasno določa.

Nadaljevanje (namesto zaključka)

14. junija 2019 je na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani potekala znanstvena konferenca *Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih*. Predsednik SAZU akademik Tadej Bajd je zapisal, da je nastopil trenutek, »ko se je slovenščina znašla v škripcih« in je z vabilom na posvet spodbudil k razpravi vse, ki v jeziku prepoznavajo »duhovno in materialno prihodnost slovenske skupnosti«. Dvanajst nastopajočih je izhajalo iz izjave SAZU o rabi slovenskega učnega jezika na slovenskih univerzah, ki jo je leta 2016 podprlo vseh šest

akademijskih razredov in je neposredno vplivala na odločitev, da se je iz takratnega predloga novega Zakona o visokem šolstvu umaknilo sporno besedilo, ki bi uzakonilo angleščino kot učni jezik na slovenskih univerzah. Udeleženci posveta so sprejeli več sklepov (Snoj ur., Dekleva ur. 2021: 109), med njimi tudi Sklep 3: »Odločno se zavzemamo za brezpogojno podporo slovenščini kot učenemu jeziku na vseh stopnjah in v vseh vrstah izobraževanja.« Številni redni, izredni in dopisni člani II. razreda za filološke in literarne vede in V. razreda za umetnosti Slovenske akademije znanosti in umetnosti pa so izrazili »osuplost spričo zanemarjanja skrbi za ohranitev in razvoj slovenščine v Republiki Sloveniji« in v izjavi *Kako je mogoče?* (Snoj ur., Dekleva ur. 2021: 111–113) med drugim izpostavili tudi anglizacijo slovenskega visokega šolstva ter »šokantno poslabšanje položaja slovenščine «na področju znanstvenoraziskovalne in inovacijske dejavnosti v Sloveniji:

Kako je mogoče, da uprave slovenskih univerz s podporo velikega dela naravoslovcev in dela družboslovcev vztrajno in zavratno poskušajo uveljaviti angleščino kot učni jezik? Seveda ni s tem nič narobe, če gre za tuje študent(k)e, je pa nesprejemljivo, če gre za slovenske študent(k)e.

Kako je mogoče, da je v Sloveniji v zadnjih desetletjih dramatično upadlo znanje vseh drugih jezikov, ki smo jih nekoč odlično obvladali, in celo jezikov sosednjih dežel? Angleščina je današnja svetovna *lingua franca*, kar pa ne bi smel biti razlog za zanemarjanje drugih jezikov, revna računalniška angleščina pa prav gotovo ne bi smela izrivati slovenščine.

Kako je mogoče, da kriteriji za znanstveno raziskovanje izrazito protežirajo angleščino in diskriminirajo slovenščino? Ne more biti nobenega dvoma, da je funkcioniranje v angleščini *conditio sine qua non* za sodobno znanost, ne le pri nas, temveč povsod po svetu. Ne oporekamo torej potrebi, da se visoko ovrednotijo raziskave in objave člankov slovenskih raziskovalk in raziskovalcev v mednarodno relevantnih znanstvenih revijah. Ogorčeno pa nasprotujemo razvrstitvi člankov tistih znanstvenic in znanstvenikov, ki zaradi narave svojega raziskovalnega in pedagoškega dela svoje analize pišejo in objavljajo v slovenščini.

Kako je mogoče, da predlog novega Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti prinaša šokantno poslabšanje položaja slovenščine? Peta alineja 43. člena namreč dopušča, da »ne glede na zakon, ki ureja javno rabo slovenščine, se lahko deli razpisnih postopkov ali prijav na razpis, pri ocenjevanju katerih sodelujejo tuji strokovnjaki, izvajajo v tujem jeziku«. Državni aparat Republike Slovenije na ta način angleščini ne samo *de facto*, temveč tudi *de iure* priznava popoln primat, slovenščino pa poriva v jezikovni rezervat. (Snoj ur., Dekleva ur. 2021: 111–112)

Izjava je bila poslana Vladi republike Slovenije, Državnemu zboru Republike Slovenije, Ustavnemu sodišču Republike Slovenije, podprli pa so jo Slovenska matica, Društvo slovenskih pisateljev, Slovenski PEN, Društvo

književnih prevajalcev Slovenije, Programski svet RTV Slovenija in 1.167 podpisnikov spletne peticije. In?

Danes, leta 2024, smo, kjer smo bili leta 2016 – Rektorska konferenca Republike Slovenije želi s podporo dela slovenske politike uveljaviti v Zakonu o visokem šolstvu tako dikcijo 15. člena, ki bo arogantno uvedla angleščino kot učni jezik na slovenskih univerzah. Gre za 3. odstavek 15. člena Zakona o visokem šolstvu, ki je poguben za slovenstvo, saj dovoljuje, da se programi na slovenskih univerzah lahko akreditirajo SAMO v angleščini, kar pomeni, da bi slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskim študentom v neslovenščini, tj. v tujem (=angleškem) jeziku. Ali še kdo v državi Sloveniji lahko ustavi tako abotnost, ki jo »opravičuje« zgoj in samo denar? Rektorje slovenskih univerz je potrebno orazumiti, da drugi odstavek 15. člena upošteva vse izjeme glede rabe tujega jezika, ki omogočajo t. i. internacionalizacijo visokega šolstva, dodani 3. odstavek pa (ne)preudarno anglizira naše visoko šolstvo.

Opozarjam še na četrto alinejo 2. odstavka, in sicer so rektorji dodali besedilu še, da je samoangleško predavanje zakonsko dovoljeno, če je v študijski program »vpisano večje število tujih študentov«. Gre za prepisano dikcijo iz sedanjega, več kot trideset let starega besedila (8. člen Zakona o visokem šolstvu leta 1993), ki dopušča številne manipulacije, kaj je to »večje število«.

15. člen v predlaganem Zakonu o visokem šolstvu z označenima najbolj spornima mestoma:

15. člen
(učni jezik)

- (1) Učni jezik na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji je slovenski. Študent v Republiki Sloveniji ima pravico, da se na visokošolskih zavodih izobražuje in izpopolnjuje v slovenskem jeziku.
- (2) Ne glede na določbe prejšnjega odstavka lahko visokošolski zavod v Republiki Sloveniji v tujem jeziku izvaja:
 - študijske programe tujih jezikov in književnosti,
 - študijske programe, če jih izvaja tuj visokošolski zavod v skladu z drugim oziroma tretjim odstavkom 47. člena tega zakona,
 - skupne študijske programe s tujimi visokošolskimi zavodi,
 - dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine ali če je vanje vpisano večje število tujih študentov,
 - dele študijskih programov, ki so namenjeni mednarodni izmenjavi študentov,
 - študijske programe in dele študijskih programov, če se na visokošolskem zavodu hkrati izvajajo tudi v slovenskem jeziku.

- (3) Če je ne glede na prejšnji odstavek študijski program ali del študijskega programa akreditiran za izvajanje samo v tujem jeziku, mora biti vanj vpisanim študentom omogočeno spremljanje študijskih vsebin v slovenskem jeziku.
- (4) Visokošolski zavod s statutom podrobneje opredeli področja, pogoje in način izvajanja študijskih programov in delov študijskih programov v tujem jeziku.
- (5) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika tako, da z izdelano strategijo rabe slovenskega jezika vzpodbujajo njegovo rabo pri objavljanju znanstvenih, strokovnih in poljudno znanstvenih del, objavljanju preglednih znanstvenih del in objavljanju terminoloških slovarjev kot samostojnih publikacij ali dodatka k drugim publikacijam. Visokošolski zavodi preverjajo uresničevanje strategije v okviru rednih samoevalvacij.
- (6) Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti je v javi obravnavi Predloga Zakona o visokem šolstvu (javna obravnava je potekala do julija 2024) k tako predlaganemu besedilu 15. člena Zakona o visokem šolstvu dodala naslednje pripombe, ki so bile sprejete na Komisiji za slovenski jezik v javnosti (predsednica je izredna članica SAZU Andreja Žele):

15. člen predloga novele Zakona o visokem šolstvu, ki je ta čas v javni razpravi, je v izhodišču dober, vsebuje pa nekaj določil, ki izhodišče izničujejo.

Izhajajoč s stališča SAZU o učnih jezikih v slovenskih visokošolskih zavodih, ki so ga soglasno podprli tajniki vseh razredov, imajo slovenski študentje, ki študirajo na slovenskih visokošolskih zavodih, pravico do izobraževanja v slovenskem jeziku, pri čemer smiselne izjeme določa zakon. Da bi dosegli ta namen, bi bilo treba 15. člen spremeniti v treh podrobnostih.

1. V 4. alineji 2. odstavka je treba črtati del besedila »ali če je vanje vpisano večje število tujih študentov«.

Obrazložitev: Formulacija »večje število tujih študentov« ni jasna, zato se interpretira poljubno in omogoča anomalije. V praksi zadnjih desetletij se je tako pokazalo, da se kot »večje število tujih študentov« pojmujejo tudi trije neslovenski, zaradi katerih je moralo 30 slovenskih študentov poslušati slovenskega predavatelja v angleščini.

2. Na koncu 6. alineje 2. odstavka je treba dodati vejico, za njo pa besedilo »s tem, da se izvajanje v tujem jeziku ne financira iz javnih sredstev.«

Obrazložitev: Praksa je pokazala, da študijske programe v angleščini vpisujejo predvsem tisti študentje, ki se nameravajo po končanem izobraževanju zaposliti v tujini. Ker beg možganov ni v interesu slovenske države, naj se izobraževanje, ki ga spodbuja, ne financira iz javnih sredstev.

3. Prvi odstavek 15. člena jasno pove, da je učni jezik v slovenskih visokošolskih zavodih slovenski. Drugi odstavek določa smiselne izjeme tega določila, tretji pa govori o izjemah k izjemam, kar deluje neresno. Hkrati uzakonja nespametno obvezo, da bi morala biti študentu, ki, denimo, študira francoski jezik in književnost, študijska gradiva na voljo v slovenščini, kar resnično nima nobenega smisla. Zato predlagamo, da se 3. odstavek 15. člena v celoti črta.

Predlagamo torej, da se 15. člen glasi takole:

15. člen

(učni jezik)

- (1) Učni jezik na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji je slovenski. Študent v Republiki Sloveniji ima pravico, da se na visokošolskih zavodih izobražuje in izpopolnjuje v slovenskem jeziku.
- (2) Visokošolski zavod v Republiki Sloveniji v tujem jeziku lahko izvaja:
 - študijske programe tujih jezikov in književnosti,
 - študijske programe, če jih izvaja tuji visokošolski zavod v skladu z drugim oziroma tretjim odstavkom 45. člena tega zakona,
 - skupne študijske programe s tujimi visokošolskimi zavodi,
 - dele študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine,
 - dele študijskih programov, ki so namenjeni mednarodni izmenjavi študentov,
 - študijske programe in dele študijskih programov, če se na visokošolskem zavodu hkrati izvajajo tudi v slovenskem jeziku, s tem, da se izvajanje v tujem jeziku ne financira iz javnih sredstev.
- (3) Visokošolski zavod s statutom podrobneje opredeli področja, pogoje in način izvajanja študijskih programov in delov študijskih programov v tujem jeziku.
- (4) Visokošolski zavodi skrbijo za razvoj slovenščine kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika tako, da z izdelano strategijo rabe slovenskega jezika vzpodbujajo njegovo rabo pri objavljanju znanstvenih, strokovnih in poljudno znanstvenih del, objavljanju preglednih znanstvenih del in objavljanju terminoloških slovarjev kot samostojnih publikacij ali dodatka k drugim publikacijam. Visokošolski zavodi preverjajo uresničevanje strategije v okviru rednih samoevalvacij.
- (5) Tujcem in Slovencem brez slovenskega državljanstva se omogoči učenje slovenščine.

Podobne pomisleke je imel tudi Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Slavistično društvo Maribor in Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.

Krovna slavistična organizacija je na septembrskem Zboru članov ZdSdS v Celju sprejela Izjavo ZdSdS, ki prav tako poziva odločevalce, naj 15. člen Zakona o visokem šolstvu uskladijo s potrebami slovenstva in naj zavrnejo kratkoročno všečno korist kapitala, ki bo imela zelo hude posledice za Slovenijo:

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije v celoti podpira Stališče Slovenske akademije znanosti in umetnosti o vprašanju učnega jezika v slovenskih visokošolskih zavodih (2024) in vse spremembe oz. dopolnitve 15. člena predloga novele Zakona o visokem šolstvu, ki jih je oblikovala Komisija za slovenski jezik v javnosti pri SAZU.

Posebej sporna se nam zdi četrta alineja odstavka (2) v delu »če je vanje vpisano večje število tujih študentov«, saj ni natančno opredeljeno, kaj pomeni »večje število«. Gre tukaj za tri študente, pet, deset, trideset? Ali bi moral slovenski predavatelj predavati na primer v angleščini že v primeru, če so v predavalnici trije tuji študenti? Menimo,

da v tem primeru prihaja do kršenja ustavnih pravic študentov, ki jim je slovenščina prvi jezik. Prav tako pa smo prepričani, da tuji študentje, ki se vpišejo v slovenski visokošolski program, vedo, da je učni jezik v slovenskih visokošolskih programih slovenski, in so se verjetno pripravljani učiti tudi slovenščine.

Kot primerjavo dajemo pouk za priseljence v osnovni in srednji šoli, kjer učenec oz. dijak obiskuje pouk v slovenščini, poleg tega pa obiskuje tudi hitri tečaj slovenščine. Razrahljane določbe v zvezi z ucnim jezikom v visokem šolstvu imajo lahko hude posledice za izobraževanje po vertikali navzdol, saj zmanjšujejo pomen slovenščine kot učnega jezika, pa tudi kot prvega jezika, državnega, uradnega jezika in jezika okolja.

Ne nasprotujemo večjezičnosti (slovenski izobraženci so bili vedno večjezični), dolgoročno pa imajo nedomišljene rešitve v zvezi z ucnim jezikom v visokem šolstvu lahko hude posledice za razvoj slovenščine v znanosti in javnem življenju.

20. septembra 2024, dober teden pred Izjavo ZdSdS, je namreč Komisija za izobraževanje, kulturo, znanost, šport in mladino pripravila Javno razpravo o Osnutku Zakona o visokem šolstvu, ki je potekala v dvorani Državnega sveta. Posvet je sklical predsednik Komisije Branimir Štrukelj. V vabilu na posvet je med drugim zapisano, da je Komisija obravnavala Osnutek na svoji redni seji, kjer je »na podlagi razprave ugotovila, da obstajajo razlike med stališčema Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Rektorske konference Republike Slovenije glede 15. člena o ucnem jeziku« ter »sprejela pobudo, da se v Državnem svetu organizira soočenje različnih pogledov na osnutek zakona in z njimi seznanjeni predlagatelja zakona«. Na programu posveta so bili kot predstavitelji stališč navedeni predsednica Rektorske konference RS Klavdija Kutnar, rektorji ljubljanske, novogoriške in mariborske univerze (Gregor Majdič, Boštjan Golob, Zdravko Kačič), predsednik inženirske akademije, direktorica DOBA Fakultete in Direktor NAKVIS-a (Franci Demšar) ter predstavnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU (Andreja Žele). Žal, zelo nenavaden zbor nastopajočih za »soočenje različnih pogledov«; med povabljenimi govorniki ni bilo predsednika SAZU, podpredsednika SAZU, članov SAZU, stanovske organizacije slavistov, jezikoslovcev, didaktikov jezika, strokovnjakov, ki se ukvarjajo z jezikovno politiko in načrtovanjem, itd., ampak le rektorji slovenskih univerz in enako misleči. Posvet, kjer naj bi se »soočili« pogledi RK RS in SAZU, je potekal brez vabljenih članov SAZU in tako se je slišalo le enostransko mnenje tistih, ki zagovarjajo anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Škoda! Predsednik SAZU akademik Peter Štih se je zato odločil, da bo Slovenska akademija znanosti in umetnosti predstavila svoja stališča vsem poslanskim skupinam v Državnem zboru RS – v pismu je predlagal srečanje, na katerem so predstavniki SAZU predstavili poslanecem SDS, Svoboda, SD in NSi svoj pogled, kako naj bi se glasilo 15. člen

Zakona o visokem šolstvu, in sicer tako, da bodo zagotovljene vse možnosti za internacionalizacijo našega visokega šolstva, hkrati pa ne bodo odvzete ustavno zagotovljene pravice slovenskega jezika kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji. S posameznimi predstavniki naštetih poslanskih skupin so se pogovarjali podpredsednik SAZU akademik Marko Snoj, akademik Marko Jesenšek in izredna članica SAZU Andreja Žele (čakamo še na sprejem pri poslanski skupini Levica). Poslanskim skupinam je bila predstavljena različica besedila 15. člena, ki ga zagovarja SAZU (črtanje 3. odstavka 15. člena in črtanje zadnjega dela povedi v četrti alineji 2. odstavka 15. člena: »če je vanje vpisano večje število tujih študentov«). Opozorili smo, da je slovenski (učni) jezik del naše identitete, ki nas v evropskem prostoru prepoznavno določa od Brižinskih spomenikov naprej; smo deveti narod v Evropi in na svetu, ki je dobil slovnico svojega jezika (1584), slovenščina je med prvimi petnajstimi jeziki na svetu, v katere je bilo prevedeno celotno Sveto pismo (Stara in Nova zaveza). To so osnove, na katerih moramo graditi svojo jezikovno samozavest in s premišljeno jezikovno politiko zagotoviti, da bodo diplomanti naših fakultet ostali v Sloveniji in sooblikovali našo družbo znanja in naše gospodarstvo.

Ali zagovorniki jezikovne anglizacije slovenske univerze zavračajo dosedanjo pozitivno jezikovno politiko Slovenije, ki se je oblikovala v prelomnih trenutkih slovenske zgodovine? Zdi se, da so jim bližji odkloni od take smeri razvoja jezika in se postavljajo v negativno vrsto, ki so jo v preteklosti oblikovali jezikovni partikularizem na severovzhodu Štajerske v prvi polovici 19. stoletja, ali vztrajanje prekmurskih protestantskih piscev pri stari prekmurščini, ali koseskovanje, ali ilirske jezikovne zablode in novoilirizem, ali levstikovanje, ali jugoslovenarstvo in sedaj še anglizacija.

Nastavki za kasneje z evropsko usklajeno jezikovno politiko Slovenije segajo v sedemdeseta leta 20. stoletja, ko je Slavistično društvo Slovenije začelo pripravljati posvetovanja o skrbi za uveljavljanje slovenščini v javni rabi. Na blejskem slavističnem kongresu (28. in 29. oktober 1977) je bilo odprto vprašanje jezikovne kulture ter jezikovnega izražanja in ustvarjanja, predvsem pa so »organizatorji želeli čim bolj natančno določiti slovensko »jezikovno kulturno politiko«:

Blejsko zborovanje smo označili kot poziv h kolektivnemu premišljevanju o vprašanih slovenskega jezika v sklopu slovenske kulture, posebej pa o jeziku in o kulturi v posebnih bivanjskih razmerah manjšinskega življenja ob večinskem narodu, kakor ga živijo Slovenci na avstrijskem Koroškem. (NN 1977/78: 165)

Gotovo je, da bi bila stvar kaj preprosta, ko bi se dala občutljiva jezikovna vprašanja urejati samo z zakoni, predpisi, normami, ko bi bil jezik samo zunanji *izraz* nečesa,

kar se dogaja v globinah družbenegabitja. Vendar je jezik, kot dobro vemo, dosti več od tega, da bi bil samo izraz družbenih dogajanj, saj je tudi oblikovalec, dostikrat celo zelo bistven oblikovalec človekovega življenja, družbenih odnosov in družbenega spreminjanja. (Zupančič 1977/78: 170)

Terminološko so še nihali med izrazoma *jezikovna kultura* in *jezikovna (kulturna) politika*, čeprav se je pokazalo, da je šlo za razmišljanja o jezikovni politiki in načrtovanju, o vprašanih, ki jih je Oton Župančič v predavanju *Slovenski jezik in gledališče* pred tem že označil za več kot estetsko, tj. za »socialno, moralno vprašanje, vprašanje naše samozavesti in samostojnosti, našega značaja in naše odkritosti!« Pomembno sporočilo blejskega kongres, ki je napovedovalo, da bo slovenski jezik kmalu spet na barikadah, pa se je skrivalo v spoznanju, da jezika ne morejo spreminjati jezikoslovci in kulturni delavci, ampak so za to potrebne tudi spremembe v družbenih odnosih. Razprava in 17 sklepov, ki so jih udeleženci kongresa sprejeli (npr. dvig kulture slovenskega jezika v javnosti, še zlasti dvig jezikovne kulture v vojaškem življenju, skrb za razvoj slovenske terminologije, ureditev nostrifikacije študija v SFRJ, zlasti na slavistiki ...), so napovedali portoroške dogodke in posvet *Slovenščina v javnosti*, na katerem so bile predstavljene smernice in nastavki za oblikovanje moderne slovenske jezikovne politike. V Portorožu (14. in 15. maj 1979) je razmišljanje o slovenskem jeziku presešlo pojme lepega ali pravilnega jezika in je v ospredje postavilo naš (slovenski) odnos do našega (slovenskega) jezika v najširšem kulturnem pogledu – jezik kot odraz kulturne in družbene zavesti uporabnikov pa je zahteval oblikovanje primerne jezikovne politike, ki se je konec sedemdesetih let že oblikovala v Evropi. Portoroško srečanje je preusmerilo vprašanje o zunanji ogroženosti slovenščine v razmišljanje, kako spodbuditi uporabnike jezika, da bodo začeli razpravljati o trenutno pomembnih in sodobnih jezikovnih vprašanih. To je že leta 1980 omogočilo ustanovitev *Sveta za slovenščino v javnosti* in delovne skupine *Jezikovno razsodišče*, tj. »staln/e/ ustanov/e/, ki daje ugledne izjave o slovenskem jeziku v javni rabi« (Žagar 1987: 214) – »razsodbe«, odgovori strokovnjakov na vprašanja iz slovenskega knjižnega jezika, pravopisja, pravorečja in jezikovne politike, so bile objavljane v dnevnem časopisu (Delo, Večer, Dnevnik). Delo Jezikovnega razsodišča »je bilo povezano z željo po dvigu jezikovne samozavesti in prizadevanji za enakopravnost slovenščine v jugoslovanskem okviru na vseh področjih rabe«¹² in je bilo tako odmevno, da so bile

¹² <http://www.jezikovna-politika.si/javno-zasebno-002/>

»razsodbe«/jezikovni nasveti zbrani in objavljeni tudi v samostojni knjigi *Jezikovno razsodišče 1980–1982* (Moder, ur. 1984). »Jezikovno razsodišče ni delovalo le kot politično, temveč tudi kot strokovno posvetovalno delo za vprašanja jezikovne rabe in jezikovnokulturna prizadevanja.«¹³ Tematski sklopi, ki so jih na portoroškem kongresu predstavili nastopajoči (npr. slovenski jezik v visokem šolstvu in znanosti, v medijih, vojski, gospodarstvu ...), pa so postali sestavni del v devetdesetih letih oblikovanega in leta 2004 sprejetega *Zakona o javni rabi slovenščine* – če je bilo Jezikovno razsodišče prvi, najhitrejši in zelo odmeven rezultat posveta Slovenščina v javnosti, je bil sprejeti zakon o slovenskem jeziku njegov dolgoročno najpomembnejši cilj. Pred njegovim sprejetjem je v slovenski (jezikovni) politiki odmevalo tudi pismo, ki ga je Slavistično društvo Slovenije leta 1993 poslalo predsedniku RS Milanu Kučanu. V njem slavisti ugotavljajo, da se je kljub osamosvojitvi Slovenije in demokratičnim spremembam v družbi položaj slovenskega jezika, ki je prvič v tisočletni zgodovini pridobil status državnega, uradnega in javnega jezika, nepričakovano poslabšal in da se v »notranji komunikaciji« vse bolj nadomešča z globalno angleščino. Ponovno je bilo potrebno pozvati k ureditvi vprašanja slovenskega jezika v javnosti, in sicer na več ravneh:¹⁴

- na državni ravni: tako **državni zbor** kakor **državni svet** in **vlada** naj bi uredili ustrezno pravno podlago za rabo in raven javne slovenščine, ki naj bi veljala za vsa področja, tudi za tuje vlagatelje. Tudi pred vojno je bil tukaj tuji kapital, toda poslovanje je potekalo v slovenskem jeziku;
- na javni ravni naj bi se poskrbelo za ustrezno kvalificiran nadzor (inšpekcijsko službo);
- na javni ravni naj bi poskrbeli za primerne servise jezikovne kulture in za primerno usposobljene kadre za šolo;
- posebno skrb bi morali nameniti vprašanju **slovenščine v zamejstvu**; tako pri strnjениh manjšinah kakor tam, kjer so Slovenci posamično razpršeni (raziskave, okvirna jezikovna politika, jezikovni tečajji, ustvarjanje priložnosti za jezikovno rabo, boj za jezikovne pravice).

V samostojni Sloveniji so bile zagotovljene vse možnosti za nemoten razvoj slovenskega jezika in za uveljavljanje pozitivne jezikovne politike po vzoru Evropske zveze. Mnenja med uporabniki in strokovnjaki so pri tem deljena in nekateri zagovarjajo tezo, da slovenščina nikoli v zgodovini še

¹³ <http://www.jezikovna-politika.si/javno-zasebno-002/>

¹⁴ http://www.jezikinslovstvo.com/ff_arhiv/lat2/038/55c05.htm

ni imela tako dobrih pogojev, kot jih ima danes. Pravno-formalno tako razmišljanje celo drži:

Na pobudo stroke, politike in javnosti so bila v obdobju 25 let ustanovljena različna jezikovnopolitična telesa (npr. leta 1994 delovna skupina za področje jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike pri Državnem zboru Republike Slovenije, katere naloga je bila mdr. priprava ustreznih zakonskih temeljev za zagotovitev rabe slovenskega jezika na vseh področjih javnega življenja). Vlada RS je leta 2000 s sklepom ustanovila Urad za slovenski jezik, ob reorganizaciji javnih služb in s sprejetjem Zakona o javni rabi slovenščine (2004) je urad prešel v okvir Ministrstva za kulturo in se preimenoval v Sektor za slovenski jezik ter kasneje v Službo za slovenski jezik. Ta ima odtlej tudi oprijemljive zakonske osnove za sankcioniranje kršiteljev zakona, konkretno pa nadzor izvaja več inšpektoratov, npr. Inšpektorat Republike Slovenije za kulturo in medije. Služba in inšpektorati se ukvarjajo predvsem z zagotavljanjem rabe slovenščine na prireditvah, v poslovni komunikaciji ipd. Čeprav pri označevanju izdelkov, živil, zdravil in fitofarmaceutskih sredstev zakon določa, da morajo biti besedila v slovenskem knjižnojezikovnem standardu, se služba načeloma ne ukvarja s presojanjem kakovosti jezika teh in drugih besedil.¹⁵

Slovenija je pred vstopom v Evropsko zvezo (1. maj 2004) morala uskladiti zakonodajo z evropskimi predpisi, tako tudi jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje, za kar je bilo zadolženo Ministrstvo za kulturo. Določiti je bilo potrebno cilje slovenske jezikovne politike in začrtati ter usmeriti nadaljnji razvoj slovenskega jezika. Pri tem ni šlo za novo jezikovno politiko v Sloveniji, ki bi potekala na drugačni stopnji, ampak za nadaljevanje akcij, ki so slovenski jezik oblikovale in določale od *Brižinskih spomenikov* naprej – v zgodovinskih trenutkih, ki so bili za slovenski narod prelomni, je slovenski jezik vedno klical na barikade in spodbujal k uporabi, spremembam. Primerenost »zgodovinskega trenutka« je bila pri Slovencih vedno preizkušana z jezikom. Tako razumem že nastanek prvih (najstarejših) zapisov v slovenskem jeziku (okoli leta 1000) kot jezikovnopolitično odločitev, saj se je brižinski škof Abrahama zavedal, da je krščanstvo potrebno širiti v razumljivem, tj. maternem jeziku; to velja še posebno za molitev, krst in pokoro. Brižinski spomeniki (dva obrazca splošne spovedi in pridiga o grehu in pokori) so bili med Slovenci prva organizirana jezikovnopolitična dejavnost, ki jo je vnaprej določil pristojni organ, tj. škof, da bi se s splošno spovedjo verniki skupinsko izpovedali in bili odvezani grehov v materinščini. Odgovorno in samostojno jezikovno načrtovanje se med Slovenci začelja s prvima slovenskima knjigama (*Abecednik in Katekizem*, 1550), ko je Trubar odprl vprašanje položaja slovenskega kranjskega jezika in predvsem njegove

¹⁵ <http://www.jezikovna-politika.si/javno-zasebno-002/>

prestižnosti v primerjavi s tedaj globalnima latinščino in nemščino. Čeprav je nastanek slovenskega/kranjskega knjižnega jezika »stranski dosežek« reformacije (versko-politično gibanje za spremembe v zahodni Cerkvi, ki je med drugim zahtevalo, da verniki berejo *Sveto pismo* v razumljivem, tj. maternem jeziku), pa je 16. stoletje za Slovence obdobje, v katerem se je začelo zavestno načrtovati slovenski (kranjski) jezik, zlasti jezik cerkvenega slovstva (Dalmatin prevede *Biblijo* leta 1584), in izdajati slovnice (Bohorič, 1584) ter slovarje (Megiser, 1592). Jezikovnopolitična je bila tudi odločitev ljubljanskega škofa Hrena, da v obdobju protireformacije prepove branje vseh (kranjskih) protestantskih knjig – posledično so protestantske knjige (razen Dalmatinove *Biblije*) zažigali na grmadah –, nato pa v drugi polovici 17. stoletja prizadevanje za razvoj katoliškega slovstva, zlasti baročnega pridigarstva, ki z usmerjeno jezikovnonačrtovalno akcijo slovenske katoliške Cerkve doseže evropski Parnas z Janezom Svetokriškim (*Sveti priročnik*, 1691–1707). Razvoj jezikoslovja se začne v drugi polovici 18. stoletja, ko se na Kranjskem v obdobju razsvetljenstva začnejo ljubiteljsko ukvarjati z jezikom zoisovci na eni ter oče Marko Pohlin na drugi strani, njihova prizadevanja pa so bila usmerjena v isto smer – slovenski kranjski jezik se je v dvesto letih tako močno spremenil in razvil, da je bilo potrebno pripraviti nov prevod *Svetega pisma*. Jezikovnopolitična akcija se je zaključila dvesto let po Dalmatinu, ko so zoisovci na čelu z Jurijem Japljem pripravili nov kranjski prevod *Svetega pisma* (1784). Takrat sta v slovenskem geografskem (in nacionalnem) prostoru soobstajali dve knjižni normi, ki sta se razvijali neodvisno druga od druge v alpskem (kranjski knjižni jezik) in panonskem prostoru (prekmurski knjižni jezik). Števan Küzmič je leta 1771 prevedel *Nouvi Zákon* v prekmurski knjižni jezik – gre za prvi prevod *Svetega pisma* v slovenski jezik iz originala, tj. iz grščine –, na Kranjskem pa njegovega prevoda niso poznali vse do začetka 19. stoletja. Kopitar je zato leta 1808/09 napisal še prvo znanstveno slovnico slovenskega kranjskega jezika (za Slovence na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem), nato pa je, ko je »odkril« Küzmičev prevod, prekmurski knjižni jezik priporočal vsem kranjskim piscem kot zgled čistega, arhaičnega slovenskega jezika. Kranjščina je takrat zaradi številnih narečnih sprememb in novotvorb že povsem izgubila stik s slovenskim jezikom *Brižinskih spomenikov*. V obdobju romantike (Prešeren je npr. pesnil v kranjski slovenščini) se je na Slovenskem začelo načrtovati poenotenje dveh knjižnih norm. Kodifikacijske potrebe so od slovenskih jezikoslovcev zahtevale načrtovano jezikovno akcijo in »predpisovanje različnih jezikovnih pravil, ki naj bi se jih držali vsi govorce tega jezika in se z njimi skuša jezik poenotiti in

standardizirati« (Toporišič 1992: 207–208; geslo *predpis*). Taka jezikovna politika in načrtovanje je imela (prikrito) podporo pri slovenskih politikih na Dunaju, predvsem pa v romantičnem razumevanju, da je narod skupnost ljudi, ki govorijo enak jezik. Ideja slovenske samostojnosti, ki se je porodila sredi 19. stoletja, je temeljila na poenotenju slovenskega knjižnega jezika. Prva polovica 19. stoletja je v zgodovini slovenskega jezika prepoznana kot obdobje, v katerem se je oblikovala najpomembnejša jezikovnonačrtovalna (politična) akcija v zgodovini slovenskega jezika, tj. poenotenje slovenske knjižne norme, ki bi nato omogočilo tudi slovensko državotvornost. V pomladi narodov je bila sredi 19. stoletja oblikovana t. i. novoslovenščina ali enotni slovenski knjižni jezik – gre za »rojstvo« knjižne slovenščine, pred tem pa smo Slovenci imeli dvojnični razvoj jezika, tj. kranjski in prekmurski knjižni jezik. Novoslovenščina je bila preizkušana na slovenskih taborih, ob Slomškovem prenosu sedeža lavantinske škofije v Maribor, Maistrovi vojaški akciji in priključitvi Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju po končani prvi svetovni vojni, (ne)uveljavljanju slovenskega jezika v parlamentu Kraljevine SHS in nato v skupščini SFRJ ter položaju slovenščine v odnosu do globalnega srbohrvaškega jezika (do 1991) in danes do globalne angleščine. V obdobju srbohrvatizacije je bila slovenščina na barikadah v sporu s srbskimi akademiki in t. i. skupnimi jedri ter pri vprašanju rabe slovenskega jezika v JLA in sodnega procesa proti četverici (Borštner, Janša, Tasić, Zavrl) v Ljubljani, v obdobju anglizacije pa izstopa poskus dela slovenske unielite, da bi lahko slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskim študentom v neslovenščini, tj. angleščini (prim. Jesenšek 2013, 2016, 2012, 2024)

Če bomo izobraževali v tujem učnem jeziku, bomo naše boljše študente usposabljali in spodbujali predvsem za mednarodni trg delovne sile, tujcem, ki študirajo na naših univerzah pa onemogočili vključevanje v slovensko (jezikovno) okolje in jih na lastne stroške pripravljali za odhod na Zahod – Slovenija postaja z angleškim ucnim jezikom most za beg možganov z Zahodnega Balkana proti Osrednji Evropi. S 3. odstavkom 15. člena ne bomo spodbudili internacionalizacije našega visokega šolstva (ta je v celoti »pokrita« z 2. odstavkom), ampak gre za poskus uzakonitve anglizacije sto let po tem, ko smo ustanovili prvo slovensko univerzo – leta 1919 je bila namreč načrtovana univerza le v Zagrebu, na odločno zahtevo zavednih slovenskih profesorjev pa smo dobili prvo slovensko univerzo v Ljubljani, zato da so slovenski študenti lahko poslušali predavanja svojih profesorjev v slovenščini. Če se bomo začeli nespametno odpovedovati slovenskemu ucnemu jeziku v visokem šolstvu, bomo izgubili strokovni in znanstveni

jezik, izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika pa pomeni tudi jezikovno pešanje in napoveduje začetek konca slovenskega jezika. Predavanja v tujem jeziku zmanjšujejo kakovost visokega šolstva, saj študenti težje usvajajo učno snov v tujem jeziku enako dobro kot v materinščini, profesorji pa ne (z)morejo tako dobro predavati v tujem jeziku kot v maternem.

Upam, da so poslanci razumeli prepričljive razloge za zagovor slovenskega učnega jezika in bodo zavrnil tiste dele predlaganega 15. člena Zakona o visokem šolstvu, ki so nedržavotvorni in dolgoročno pogubni za slovenstvo.

Harakiri po slovensko ali »jezikovna politika« slovenskih univerz

Na slovenskih univerzah v posmeh Ustavi RS, Zakonu o javni rabi slovenščine (ZJRS) ter Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko škodljivo prenapenjajo angleščino ne samo v mednarodnem ampak tudi v domačem slovenskem univerzitetnem in znanstveno-raziskovalnem prostoru. Kako je mogoče, da rektorji in dekani slovenskih državnih univerz dovoljujejo predavanja slovenskih profesorjev, ki jih morajo slovenski študenti poslušati v tujščini? Kako je mogoče, da slovenski profesorji na slovenskih državnih univerzah zahtevajo od slovenskih študentov, da pripravljajo seminarske naloge v angleščini? Kako je mogoče, da se na slovenskih univerzah od slovenskih študentov zahteva, da pri seminarskih nastopih (in celo na izpiti) uporabljajo angleščino? Domoljubje je v 21. stoletju seveda nepotrebno, zato unielita splošno veljavne vrednote slovenstva, tudi in predvsem jezik, neupravičeno opredeljuje za manj sprejemljive v slovenskem (!) univerzitetnem prostoru, (za)skrb(ljenost) za slovenski jezik pa v svojem cinizmu »zaznamuje« za coklo razvoja slovenskih univerz. ZJRS je v prvem odstavku 12. člena (raba slovenščine v vzgoji in izobraževanju) jasen: »(1) Na območju Republike Slovenije vzgoja in izobraževanje v javno veljavnih programih, od predšolske stopnje do univerze, potekata v slovenščini.« Zapostavljanje slovenskega učnega jezika kakor si ga zamišlja slovenska unielita, ne dovoljuje niti področna zakonodaja, tj. 8. člen Zakona o visokem šolstvu, na katerega se navezuje drugi odstavek 12. člena ZJRS: »(2) Raba tujih jezikov v vzgoji in izobraževanju je dovoljena v skladu s področnimi predpisi, ki urejajo dejavnost vzgoje in izobraževanja.« Kako je torej mogoče, da očitno kršenje zakonodaje na področju rabe slovenskega jezika v slovenskem univerzitetnem okolju nima določenih pravnih posledic, ki bi protipravno ravnanje preprečile in onemogočile? Kako je mogoče, da ne deluje inšpekcijski nadzor, ki ga glede rabe slovenskega jezika v visokem šolstvu predpisujejo ZJRS, Inšpektorat Republike Slovenije za šolstvo in šport in pristojno ministrstvo za visoko šolstvo?

Več študijskih programov se na slovenskih univerzah že izvaja v tujščini, čeprav bi se po slovenski zakonodaji in jezikovni politiki Evropske zveze lahko le, če bi se enaki študijski programi vzporedno izvajali tudi v

slovenskem/državnem jeziku. »Iznajdljivosti«, kako zaobiti pozitivno jezikovno zakonodajo, na slovenskih univerzah rastejo kot strupene in neužitne gobe. Najnovejši tak izum je domišljan na Univerzi v Mariboru, tako da preračunljivo mešetarijo z »novim, sestavljenim« študijskim programom v angleščini in upajo »na uspešno« izigravanje zakonodaje. V »novi« program naj bi bili vključeni predmeti iz različnih že obstoječih programov, ki se sicer izvajajo v slovenščini, vendar pa bi se »novi« študijski program izvajal le v angleščini. Primer: iz posameznih programov, npr. slovenistika, zgodovina, sociologija, umetnostna zgodovina ..., so vzeti posamezni (en, dva ali trije) predmeti in so zloženi v »nov«, samoangleški program (iz programa Slovenistika vzamejo npr. predmeta Jezikovna politika, Kulturna zgodovina Slovencev, iz programa Zgodovina npr. predmet Novejša zgodovina, iz programa Sociologija npr. predmet Antropologija itd. – predmete in programe sem izbral naključno kot ponazoritev), nato pa to zložiš v »nov« študijski program, npr. Kulturne študije, ki pa se v celoti izvaja v angleščini. To ni več enak študijski program kot npr. Slovenistika ali Zgodovina, vendar pa bi lahko študij potekal v angleščini, ker so posamezni predmeti vzeti iz študijskih programov, ki potekajo v slovenskem jeziku. Zakonodaja pa je jasna: »nov« študijski program Kulturna zgodovina bi se lahko izvajal tudi (toda: ne samo!) v tujščini le, če bi vzporedno potekal enak študijski program Kulturna zgodovina v slovenščini. Sprenevedanje, preračunljivost, cinizem ..., v vsakem primeru pa s tihim soglasjem ter z roko v roko s tistimi, ki bi tako nezakonitost in nedržavotvoren odnos do slovenskega jezika morali preprečiti (inšpektorji, ministrstvo z ministrom na čelu, vlada na čelu s predsednikom). Ali bo potrebno v Parlament, na Ustavno sodišče in Evropsko sodišče?

Slovenska Rektorska konferenca Republike Slovenije je aprila 2019 sprejela sklep, da bo z Javno agencijo za raziskovalno dejavnost sodelovala »glede spreminjanja znanstvenega komuniciranja in vrednotenja raziskovalne dejavnosti z namenom usklajenega delovanja«. Ali to pomeni »usklajeno« izrinjanje slovenskega učnega in znanstvenega jezika iz slovenskih univerz? Kako naj si sicer razlagam Predlog Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti (PZ 2019), ki med drugim predlaga, da bi se na ARRS »razpisni postopki in evalvacije predlogov izvajali in pošiljali prijaviteljem v angleškem jeziku« in da se »evalvacije tujih recenzentov torej ne bodo prevajale«:

Predlagana določba petega odstavka pomeni kot *lex specialis* izjemo od veljavnega Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS). ZJRS sicer omogoča uporabo tujega jezika, vendar le v primerih, ko tako določa specialni področni zakon. V določbi petega odstavka je

predlagano, da ne glede na zakon, ki ureja javno rabo slovenščine, se lahko deli razpisnih postopkov ali prijav na razpis, pri ocenjevanju katerih sodelujejo tuji strokovnjaki, izvajajo v tujem jeziku. Pri tem gre predvsem za evalvacije predlogov in dokumentacijo, ki se kot podpora za odločanje oblikuje v evalvacijskem postopku v katerem sodelujejo tuji eksperti. V primeru, ko se bodo razpisni postopki in evalvacije predlogov izvajali in pošiljali prijaviteljem v angleškem jeziku, se evalvacije tujih recenzentov torej ne bodo prevajale. (PZ 2019: 67)¹⁶

To pomeni, da bi slovenskih raziskovalcev, ki se prijavlja na razpis slovenske javne agencije (ARRS) in se poteguje za finančna sredstva slovenskih davkoplačevalcev, pisal prijavo v (samo!) angleškem jeziku!!! Strah ima velike oči, a v tem brezsrannem poskusu, kako odvzeti slovenskemu jeziku polnofunkcijskost in s tem povzročiti njegovo jezikovno pešanje, prepoznavam »dogovore v zakulisju« in povezovanje dela oblasti, ARRS-ja in Rektorske konference RS pri anglizaciji našega univerzitetnega izobraževanja. Predlog Zakona je glede slovenskega jezika v znanosti (ki se nanaša na rabo slovenskega jezika pri izboru in izvajanju aktivnosti raziskovalne dejavnosti) tako osupljiv, da je na prvi pogled celo neverjempiliv, nekako iz tiste Pavlihove rubrike *Saj ni res, pa je!* Opozarjam, da *Predlog Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti* ni usklajen z *Zakonom o javni rabi slovenskega jezika*, zato naj se črta 5. odstavek 43. člena (izbor in izvajanje aktivnosti raziskovalne dejavnosti) *Predloga Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti*, ki se glasi: »(5) Ne glede na zakon, ki ureja javno rabo slovenščine, se lahko deli razpisnih postopkov ali prijav na razpis, pri ocenjevanju katerih sodelujejo tuji strokovnjaki, izvajajo v tujem jeziku.« Želim, da bo *Zakon o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti* spoštoval nadrejeni *Zakon o javni rabi slovenskega jezika*, tako da bo slovenščina v RS imela zakoniti status uradnega jezika (tudi v znanosti in raziskovanju), kot to določa Ustava RS in kot to predvideva evropska jezikovna politika, ki spodbuja pozitivno jezikovno zakonodajo in priznava slovenščino kot enakopravni uradni jezik Evropske zveze. V *Predlogu Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti*, prim. (2) *Cilji, rešitve in poglavitne rešitve*, je v (2.3) *Poglavitne rešitve* na strani 10, drugi odstavek, nesprejemljiv zapis, ki kaže na nepoznavanje jezikoslovja kot znanstvene discipline (o temeljnih jezikoslovnih izhodiščih »ljubiteljsko« sodijo nepoznavalci, nestrokovnjaki, nejezikoslovci) in na popolno ignoriranje evropske jezikovne politike:

¹⁶ <https://e-uprava.gov.si/download/edemokracija/datotekaVsebina/386009?disposition=in line>

V zvezi z medsebojnim interesnim sodelovanjem in povezovanjem v mednarodnem okolju na področju znanstvenoraziskovalne dejavnosti velja opozoriti tudi na dejstvo, da se celotna komunikacija med raziskovalci izvaja v tujem jeziku in to pretežno v angleščini (»Lingua franca«). (PZ 2019: 10)¹⁷

Zapis ravna tako, kot da drugih jezikov razen »pretežno angleškega« v znanosti sploh ne bi bilo, oziroma se slovenska raziskovalna skupnost za njih ne meni. Gre za nedopustno omadeževanje slovenske jezikovne politike in načrtovanja, tj. dela (slovenske) jezikoslovne stroke, ki je kot učni predmet vključen tudi v univerzitetni študijski program slovenistike, misleč, da o jeziku lahko paberkuje vsak, »ki ima pet minut časa«.

»Prevajanje mednarodnih recenzij je zelo zahtevno strokovno vprašanje, ki zahteva delo ožjega specialista« (PZ 2019: 10), zato je še toliko bolj pomembno, da prijavnih postopki in evalvacije potekajo v slovenskem jeziku – le tako bo tudi v praksi zagotovljena odgovorna skrb za razvoj slovenske strokovne in znanstvene terminologije.

Uradni jezik v RS je slovenski. Dokler je tako zapisano v Ustavi, nihče v naši državi ne sme in ne more zastavljati vprašanja »smiselne uporabe javnih sredstev za tovrstne prevode« (nasprotno, pojavilo bi se lahko vprašanje o zakonitosti in uporabi angleškega jezika pri prijavljanju raziskovalnih projektov in programov na ARRS, ko gre za slovenske programe in projekte, ki jih prijavljajo slovenski raziskovalci in so financirani z denarjem slovenskih davkoplačevalcev!). Prav zato je v Predlogu Zakona (PZ 2019) povsem neumestna misel, da »p/revajanje recenzij bi prav tako povzročilo podaljšanje trajanja postopkov in s tem povečanje stroškov«. Ali bomo tudi slovenski jezik zabarantali za denar in ga naredili za tržno blago po načelu, da se danes lahko z denarjem kupi vse (če ne z denarjem, pa z več denarja)?

Spremno besedilo Predloga Zakona (PZ 2019: 10, drugi odstavek) nedopustno sprevača slovensko jezikovno zakonodaj:

ZJRS sicer omogoča uporabo tujega jezika, vendar le v primerih, ko tako določa specialni področni zakon. V določbi petega odstavka 43. člena je predlagano, da se razpisni postopki in evalvacije predlogov lahko izvajajo in posredujejo prijaviteljem v tujem jeziku. V primeru, ko se bodo razpisni postopki in evalvacije predlogov torej izvajali in posredovali prijaviteljem v tujem jeziku, se evalvacije tujih recenzentov ne prevajajo. (PZ 2019: 10)

¹⁷ https://e-uprava.gov.si/download/edemokracija/datotekaVsebina/386009?disposition=in_line

ZJRS v 5. členu (raba slovenščine pri uradnem delovanju) določa, da izvajalci javnih služb uporabljajo slovenščino skladno z zakoni; v drugem členu tega odstavka pa pojasnjuje, kdaj in kako se ob slovenščini uporablja tudi tuj jezik:

(2) Kadar je v postopku pred državnimi organi in organi samoupravnih lokalnih skupnosti, izvajalci javnih služb ter nosilci javnih pooblastil udeleženec tuja fizična oseba, se poleg slovenščine, skladno z zakonom, uporablja tudi tuji jezik. (ZJRS, člen 5, drugi odstavek)¹⁸

Torej ne drži, da »ZJRS sicer omogoča uporabo tujega jezika, vendar le v primerih, ko tako določa specialni področni zakon«, ampak ZJRS jasno predpisuje, da se »poleg slovenščine, skladno z zakonom, uporablja tudi tuj jezik.« Komentar k Predlogu Zakona (PZ 2019) tako dikcijo ZJRS-ja namenoma spreobrača, zato da bi v postopku prijavljanja in recenziranja izločil slovenski jezik iz razpisnih postopkov in evalvacijskih predlogov, posledično pa ne bi bilo potrebno prevajati evalvacij tujih recenzentov v slovenščino. Predlagatelj h komentarju grajanega 5. odstavka 43. člena Predloga Zakona, »pojasnjuje«, da 5. člen »pomeni kot *lex specialis* izjemo od veljavnega Zakona o javni rabi slovenščine«. Gre za predlog, da se bi »razpisni postopki in evalvacije predlogov izvajali in pošiljali prijaviteljem v angleškem jeziku« in da se »evalvacije tujih recenzentov torej ne bodo prevajale« (PZ 2019: 67). To pomeni, da bi slovenskih raziskovalec, ki se prijavlja na razpis slovenske javne agencije (ARRS) in se poteguje za finančna sredstva slovenskih davkoplačevalcev, pisal prijavo v samo (!) angleškem jeziku. Predlagani 5. odstavek 43. člena zapostavlja slovenščino in ji priznava manjše pravice v primeri z angleščino, čeprav je slovenščina državni jezik v RS in uradni jezik v Evropski zvezi. Mimo Ustave RS, Zakona o javni rabi slovenščine in evropske jezikovne politike določa slovenščino za drugorazredni/manjvredni jezik, ki je primeren le za »vodenje postopka« (obrobno in manj zahtevno sporazumevanje), ne pa tudi za »vsebine«, tj. za znanost in raziskovanje! Sklicevanje predlagatelja na »transparentnost postopka« in »preprečevanje navzkrižnih interesov« je abotno in sramotno, ponižujoče do Slovencev, slovenskega jezika in kulture. Predlagatelj Zakona nas vrača v 19. stoletje in v čase, ko je bila slovenščina primerna le za »domačijsko rabo«. Ali je v takem abotnem odnosu do materinščine lahko prepoznana želja po oblasti določenih skupin nad raziskovalno dejavnostjo?

¹⁸ <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO3924>

Univerza v Mariboru npr. svojim zaposlenim pošilja dokumente v angleščini, čeprav je to protizakonito. Zadnji izmed takih primerov je sporočilo o Načrtu S in deklaraciji DORA z samoangleškima dokumentoma. Ob tem pa se odpira tudi pomembno jezikovno in strokovno vprašanje o »kupovanju člankov« in plačevanju odprte dostopnosti člankov ter pravici »do besedilnega in podatkovnega rudarjenja v revijah založnika«. Ali bodo tako plačane »odškodnine« globalnim založniškim lobijem harakiri slovenskega znanstvenega jezika in njegova komaj zadostnost pogojno le še za t. i. nacionalne vede?

Na univerzi v Mariboru potekajo npr. usposabljanja visokošolskih učiteljev, sodelavcev in strokovnih delavcev brez zadržka v neslovenščini. Čeprav gre za protiustavno škodljivo zatiranje slovenskega jezika, za škodljivo podrejanje tujščini, se to dovoljuje z odobravanjem vodstva fakultet(e) in univerze. Povsem samoumevno je, da se na službene e-naslove zaposlenih pošilja sporočilo (28. feb. 2019 ob 14:37), pol v slovenščini, pol v angleščini, ki napoveduje, da predavanje (8. 3. 2019) ne bo potekalo v slovenskem jeziku (besedilo sem skrajšal, prilagam tisti del, ki je pisan samo v angleščini in se nadaljuje v slovenščini):

NAMEN: Committed and responsible research and teaching in HE will be presented through themes in field of research methodology (parametric and non-parametric testing, linear and nonlinear correlation design in social sciences, SEM, sample distribution, research planning, data collection etc.).

METODE: lecture, demonstration, discussion.

Usposabljanje bo potekalo v angleškem in hrvaškem jeziku.

Udeleženci boste za udeležbo prejeli potrdilo o udeležbi. Usposabljanje poteka v okviru projekta *Inovativno učenje in poučevanje v visokem šolstvu (INOVUP)*, ki ga sofinancirata Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in Republika Slovenija. Namen projekta je z uvedbo prožnejših oblik učenja in poučevanja zagotoviti in izboljšati kakovost visokošolskega izobraževanja.

Tako se pri nas izboljšuje »kakovost visokošolskega izobraževanja«. Ne pozabimo, da to počnemo natanko 100 let po tem, ko je bila ustanovljena prva slovenska univerza, zato da bodo lahko slovenski študenti poslušali predavanja v slovenskem jeziku (ne v takrat nastajajočem globalnem jeziku Jugoslavije, tj. v srbohrvaščini). Ali se bo unielita 3. decembra 2019 zamislila, da je prvo predavanje na slovenski univerzi opravil znameniti jezikoslovec Fran Ramovš, ki je v slovenščini razlagal zgodovinsko slovnico slovenskega jezika. Naključje? Mogoče, a le za tiste trgovce z novci, ki se požvižgajo na pomen materinščine v »elitnih« sporazumevalnih krogih,

na kulturni pomen samobitnosti slovenskega jezika, na pomen slovenskega jezika v izobraževanju, znanosti in raziskovanju, na dejstvo, da nas brez slovenskega jezika ne bi bilo in da nas brez njega ne bo. Slovenščina je postala leta 1919 »ognjišče znanosti, vede in kulture« na takrat ustanovljeni ljubljanski univerzi. Leta 2019 naj to razume slovenska unielita, Rektorska konferenca RS, ARRS in tisti, ki so v Parlamentu prisegli, da bodo spoštovali slovensko Ustavo in zakone ter delovali za blaginjo Slovenije.

Pri Slovencih bi jezik moral biti kot vera, ki jo starši prenašajo na otroke in se ji ti ne izneverijo. Brez jezika nas ni. Če bomo začeli razmišljat angleško, nam bodo kulturo in slovenstvo uničevali angležarji, kot smo nekoč že imeli nemškutarje in jugoslovenarje. Jezik je misel in če nam jo vzamejo, nas izslovenijo. Jezik je moč, ki nas določa. Kdaj se bo tega zavedala slovenska politična in univerzitetna elita? Nekoč smo klicali: Kultura in prosveta, to naša bo osveta! Pa se nam je to maščevalo in danes ne vemo več, kaj bi z jezikovno kulturo – je nebodijetrebna, strošek, ki ga naša unielita želi čim bolj skrčiti. Ali zato, ker je kultura način sporazumevanja, ki ni govorjenje sebi in v prazno? Namesto tega se danes srečujemo z ljudmi brez kulture, ki slovenskega jezika ne potrebujejo, ga ne znajo ustvarjati, sprejemati in razumeti. Univerzitetna politika je stvar kulture, kot je za vsako politiko že zdavnaj pripovedoval Bojan Štih. Če politika ni kulturna in ustvarjalna, ni vredna počenega groša! Manj kot to, nič ni vredna, je zapisal Drago Jančar v *Egiptovskih loncih mesa*.

Internacionalizacija in vloga slovenskega jezika v univerzitetnem izobraževanju

Petsto milijonov ljudi v 28 državah Evropske zveze govori 24 uradnih jezikov, med njimi pa je približno štirideset milijoni prebivalcev, ki govorijo tudi avtohtone regionalne in manjšinske jezike (več kot 60 takih jezikov, npr. baskovščina, galicijščina, katalonščina, luksemburščina, okcitanščina, romščina, sardinščina, valižanščina ...). Razumljivo je, da je zato najbolj kratko izražena programska misel EZ od leta 2000 naprej *Združena v raznolikosti*, ki ob kulturi in tradiciji najbolj izpostavlja prav jezikovno raznolikost. Evropska jezikovna politika spodbuja večjezičnost in upošteva, da je od jezikovnega vprašanja odvisno nadaljnje sobivanje državljanov EZ, medsebojno sporazumevanje in razjasnitev vloge globalnega jezika na vseh področjih javnega življenja, tudi v izobraževanju in znanosti. Rešitev tega vprašanja ni enostavna. Zagotoviti bo potrebno deklarativno in dejansko enakopravnost vseh uradnih jezikov EZ v vseh govornih položajih in na vseh funkcijskih ravneh sporočanja. Obstoječe pravno razmerje v EZ sicer določa, da so vsi uradni jeziki »enako pomembni«, da ima vsak poslanec Evropskega parlamenta »pravico do izbire, v katerem jeziku bo govoril« in da imajo državljani »pravico, da do vseh dokumentov EZ dostopajo v enem od uradnih jezikov«. Take možnosti morajo biti zagotovljene tudi v izobraževanju. *Ponovni razmislek o izobraževanju* (PRI 2012) ni le »pobuda za prenovo izobraževalnih sistemov« v EZ, ampak odgovorni in strokovni razmislek o vlogi in pomenu materinščine v izobraževanju. Eden izmed ciljev prenove je tudi »izboljšati znanje tujih jezikov«. Cilj evropske jezikovne politike je bil jasno določen že v sporočilu *Večjezičnost: prednost Evrope in skupna zaveza* (VPE 2008):

Jezikovna politika Evropske unije temelji na spoštovanju jezikovne raznolikosti v vseh državah članicah ter na vzpostavitvi medkulturnega dialoga v vsej Uniji. Vzajemno spoštovanje v praksi udejanja tako, da spodbuja poučevanje in učenje tujih jezikov in mobilnost vsakega državljana s posebnimi programi za izobraževanje in poklicno usposabljanje. Znanje tujih jezikov velja za eno temeljnih veščin, ki jo mora usvojiti vsak državljan Unije, če želi izboljšati svoje izobraževalne in zaposlitvene možnosti. Komisija je v svojem prispevku k socialnemu vrhu za pravična delovna mesta in rast, ki je potekal 17. novembra 2017 v švedskem Göteborgu, predstavila zamisel o evropskem

izobraževalnem prostoru, v katerem naj bi do leta 2025 govorjenje še dveh jezikov poleg maternega postalo pravilo (prim. sporočilo o krepitvi evropske identitete s pomočjo izobraževanja in kulture).¹⁹

Komisija je pozvala vse članice EZ, da »sprejmejo vključujoč politični okvir za večjezičnost«, leta 2012 pa je podala pobudo za prenovo izobraževanja ter napovedala, da mora evropsko izobraževanje do leta 2020 uvesti »nove metode poučevanja in učenja, ki bodo dijakom in študentom omogočile, da pridobijo znanja in spretnosti, potrebna za zaposlitev«. Evropska komisija si prizadeva izboljšati osnovno jezikovno znanje z učenjem tujih jezikov in spodbujanjem jezikovne različnosti v EZ. V Sloveniji je taka jezikovna politika pogosto napačno razumljena, saj se npr. na ravni univerzitetnega izobraževanja učenje in znanje tujih jezikov enači s poučevanjem v tujem jeziku ter tako spreobrača željo Komisije, ki si prizadeva za »oblikovanje politike učenja tujega jezika«, ne pa za poučevanje v tujem jeziku. Tako razmišljanje podpira tudi program Erasmus+, ki je namenjen izmenjavi študentov in profesorjev. Gre za spodbujanje visokošolskega izobraževanja v nacionalnih, uradnih jezikih članic EZ. Študent je s programom Erasmus+ povabljen, da se (na)uči jezika države, v kateri bo na izmenjavi. Erasmus program ni namenjen poučevanju v angleščini, kot to napačno razume del slovenske politike in unielite, ampak spodbuja tuje študente, da s poslušanjem predavanj v slovenskem jeziku izpopolnijo znanje slovenskega jezika (ob že predhodnem samostojnem učenju slovenščine ali obiskovanju jezikovnega tečaja v domačem okolju, med tem ko se pripravljajo na semestrski študij v Sloveniji). Jezik države gostiteljice se je priporočljivo naučiti:

Seveda je priporočljivo govoriti jezik države gostiteljice, vendar pa to ni pogoj za udeležbo. Predavanja se ponekod izvajajo v angleščini ali nemščini, v veliko državah pa v domačem jeziku. Pred odhodom v tujino se moram pozanimati, v katerem jeziku potekajo predavanja na instituciji gostiteljici. V kolikor odhajam na mobilnost v državo, katere jezik je s strani Evropske komisije definiran kot redkeje uporabljan in poučevan, imam možnost udeležbe na brezplačnem Erasmus intenzivnem jezikovnem tečaju (EBŠ 2010: 24).

Brezplačni Erasmus intenzivni jezikovni tečaji (EILC – Erasmus Intensive Language Course) so organizirani v vsaki državi gostiteljici. Slovenske univerze bi take možnosti za širitev, popularizacijo in učenje slovenskega jezika med tujimi študenti morale bolje izkoristiti. V slovenskem univerzitetnem prostoru pa je nerazumno močna želja, anglizirati slovensko visoko

¹⁹ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/sl/sheet/142/language-policy>

šolstvo, misleč, da bomo tako privabili v naše predavalnice večje število tujih študentov. Predavanja v tujem, tj. angleškem jeziku, niso želja in cilj evropske jezikovne politike, nasprotno, gre za spodbujanje večjezičnosti in enakopravnost vseh uradnih jezikov EZ v terciarnem izobraževanju. Bolonjski proces ne predvideva skupnega, globalnega učnega jezika, ampak si prizadeva za delovanje skupnega evropskega visokošolskega prostora, tako da v EZ poteka »primerljivo, združljivo in skladno« izobraževanje. Evropske akademske diplome zagotavljajo istovetno znanje, ki je določeno s sistemom kreditnih točk – evropsko univerzitetno izobraževanje mora biti prepoznavno po (učni) izmenjavi profesorjev, raziskovalcev in študentov, le-ta pa ne sme temeljiti na globalnem učnem jeziku (angleščina), ampak na zagotavljanju kakovosti in evropskem sistemu zbiranja in prenašanja kreditnih točk.

Skupna predavanja slovenskih profesorjev v angleščini za slovenske in tuje študente, ki so pri nas na izmenjavi, je v nasprotju s slovensko Ustavo in Zakonom o javni rabi slovenščine, prav tako pa tega od nas ne zahtevajo evropska zakonodaja, vzpostavljanje skupnega (bolonjskega) visokošolskega prostora in program EZ za posodobitev visokega šolstva. *Firenska resolucija o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju* (FR 2016), ki jo je potrdila Generalna skupščina EFNIL na Accademii della Crusca 28. septembra 2014, je utemeljevanje angleščine kot skupnega »jezika akademskega poučevanja in raziskovanja« prepoznala za »zelo stvarno jezikovno, spoznavno in kulturno tveganje«. Evropsko združenje osrednjih institucij za uradne jezike (EFNIL – European Federation of National Institutions for Language) »spremlja sedanjo težnjo po rabi angleščine kot jezika akademskega poučevanja v neangleško govorečih državah z globoko zaskrbljenostjo«, saj to ogroža »jezikovno pestrost Evrope«. Gre za resno opozorilo, da kakovosti slovenskega visokega šolstva ne moremo graditi na trivialni angleščini predavateljev, ki bi svoje znanje posredovali študentom z besednim zakladom le nekaj tisoč besed:

EFNIL v celoti priznava praktično rabo angleščine kot pomožnega jezika za sporazumevanje med znanstveniki in akademiki, ki nimajo skupnega nobenega drugega jezika. Vendar pa hkrati svari pred rabo reduciranih različic angleščine kot prevladujočega ali izključnega sredstva pri poučevanju in objavljanju v drugih jezikovnih okoljih, saj to razvrednoti druge jezike in postopoma povzroči, da so čedalje bolj neprimerni za znanstveno razpravo. (FR 2014)²⁰

²⁰ <https://efnil.org/sl/documents/firenska-resolucija/>

EFNIL priznava prednosti angleščine v mednarodnem sporazumevanju, v visokem šolstvu pa »poenostavljeno obliko angleščine« sprejema le kot pomožno sporazumevalno sredstvo v t. i. eksaktnih znanostih (npr. kot pomoč pri mednarodni razlagi vede o znakih, tj. matematičnih izrazov, kemijskih formul, grafičnih prikazov, preglednic), sicer pa skladno z evropsko jezikovno politiko, *Budimpeško-dunajsko deklaracijo* in *Sklepi Sveta Evropske unije o posodobitvi visokega šolstva* priporoča rabo nacionalnih jezikov, ki omogočajo resnično kakovost evropskega visokošolskega izobraževanja. Visoko šolstvo v Sloveniji naj bo skladno z evropskimi smernicami za jezikovno izobraževanje prepoznavno s predavanji v slovenskem jeziku tudi za tuje študente, slovenskim študentom, ki jim slovenski profesorji morajo predavati v slovenskem jeziku, pa je potrebno zagotoviti najboljše možnosti za učenje tujih jezikov in vključiti učno mobilnost kot obvezno sestavino njihovega univerzitetnega izobraževanja. Slovenski profesorji in študenti morajo na slovenskih univerzah uporabljati slovenski jezik (Borovnik 2016a: 5) na predavanjih, vajah in seminarjih ter pri raziskavah, znanstvene objave slovenskih visokošolskih učiteljev in sodelavcev v slovenskem jeziku pa morajo postati nespregljiv pogoj v habilitacijskem postopku. Preteklost nas uči, da »izbranemu« jeziku (npr. latinščina, nemščina, srbohrvaščina, danes angleščina) ne moremo določiti posebnega položaja v določenih sporazumevalnih okoliščinah. Angleščina zato ni nadomestni jezik v slovenskih visokošolskih predavalnicah, saj jezikovne (slovnične, pragmatične) in metajezikovne zmožnosti tvorca besedila (profesorja) in naslovnika (študenta) niso enake kot v slovenščini. Prvi jezik slovenskih študentov je slovenščina, vanjo so rojeni in so jo usvojili pod vplivom slovenske kulture in okolja. Slovenščina je za Slovenca značilen spremni pojav, brez nje se izslovenimo (Jesenšek 2016: 9), izgubimo svojo istovetnost in postanemo Neslovinci. Jezik je naš (naj)pomembnejši simbol, ki določa naš način razmišljanja in našo kulturo. Če izgubimo slovenski jezik na področju izobraževanja, bodo naše jezikovne zmožnosti okrnjene, sporazumevalne zmožnosti se bodo zožile, prenašanje obvestil v slovenskem jeziku se bo začelo omejevati in raba bo iz javnega prehajala v vedno bolj ozke, zasebne (domačijske) okvire. Zamisel, da lahko samo en jezik zadovolji vse jezikovne potrebe, je preveč poenostavljena (Inkret, ur. 2014). Evropska komisija z večjezičnostjo zato spodbuja raznovrstnost jezikov, medkulturni dialog in zavest o evropskem državljanstvu, ki ga anglizacija ne more poosebljati. Spremeniti je potrebno tudi točkovalno politiko ARRS, ki neupravičeno daje angleškim objavam popolno prednost pred slovenskimi. To je prava sprejemljiva internacionalizacija slovenskega

visokega šolstva, ki prinaša koristi, izhaja iz kakovosti, spodbuja jezikovno in kulturno raznolikost Evropske zveze in ima usklajen pristop do vloge svojega, tj. državnega, maternega, uradnega, jezika EZ v univerzitetnem izobraževanju. Jezikovna raznolikost je zaščitena tudi z evropsko zakonodajo, zato je anglizacija slovenskega visokega šolstva, kakršna je bila načrtovana v Predlogu Sprememb Zakona o visokem šolstvu (Snoj 2016a: 10), v nasprotju s Pogodbo o delovanju Evropske unije (PDEU 2016), ki določata, da EZ »spoštuje svojo bogato kulturno in jezikovno raznolikost« (Člen 3) in pazi, da tej raznolikosti ne bi škodovali (Člen 27a):

Unija prispeva k razvoju kakovostnega izobraževanja s spodbujanjem sodelovanja med državami članicami ter po potrebi s podpiranjem in dopolnjevanjem njihovih dejavnosti, pri čemer v celoti upošteva odgovornost držav članic za vsebino poučevanja in organizacijo izobraževalnih sistemov, pa tudi njihovo kulturno in jezikovno raznolikost. (PDEU 2016: Člen 165)

1. člen (Učni jezik) Predloga Sprememb Zakona o visokem šolstvu, ki ga je Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport zaradi protesta stroke in javnosti moralo umakniti iz svežnja predlaganih sprememb (Borovnik 2016a), je priznaval manj pravic in ugodnosti slovenskemu učnemu jeziku na slovenskih univerzah kot angleškemu, s tem pa je bil v nasprotju z Listino Evropske unije o temeljnih pravicah (LEUTP 2016), ki v Členu 21 prepoveduje »vsakršno diskriminacijo na podlagi jezika«, v Členu 22 pa »spoštuje [...] jezikovno raznolikost«. Če bi bile sprejete spremembe, ki jih je zagovarjalo Ministrstvo in predlagala Rektorska konferenca Slovenije, bi bili slovenski študenti na slovenskih univerzah jezikovno diskriminirani, saj bi spremenjeni člen dovoljeval, da bi ne glede na slovensko in evropsko zakonodajo slovenski študent na slovenski univerzi ostal brez slovenskih predavanj, oz. bi imel v slovenščini le del predavanj ali le »primerljiva« predavanja (Borovnik 2016, Borovnik 2016b). Zaskrbljujoče pa je, da se kljub veljavni zakonodaji, ki takih nepravilnosti ne dovoljuje, na slovenskih univerzah pod okriljem »internacionalizacije« in »kakovosti« visokega šolstva že izvajajo predavanja v neslovenščini, najpogosteje v primerih, ko se v predavalnici slovenskim študentom priključijo študenti iz tujine, za katere pa fakultete/univerza ne organizirajo ločenih tujejezičnih predavanj, kot bi zakonsko bilo potrebno. Vzrok je predvsem v neustreznem financiranju slovenskega visokega šolstva, saj ustanoviteljica, tj. država in njeno odgovorno Ministrstvo, ne zagotavlja dovolj sredstev za izvajanje študijskega programa. Država Slovenija je leta 2016 namenila za visoko šolstvo le 0,62 % BDP, ministrica pa je tako nizek delež poskušala opravičiti

s tem, da »v danih javnofinančnih okvirih takojšne povečanje s sedanjih 0,62 odstotka BDP na 1 odstotek BDP ni izvedljivo«. V EZ je povprečje 1,3 % BDP, v ZDA 2,7 %, na Japonskem 1,5 %. Leta 2011 je država še velikopotezno napovedovala, da bo leta 2020 za visoko šolstvo namenila 2 % BDP, danes pa se zdi, da bo težko uresničljivo doseči vsaj 1 % BDP. Razmišljanje o uspešnem dvigu kakovosti slovenskega visokega šolstva se zdi v stvarnosti zato nemogoče in gre bolj za idejo o idealni ureditvi v prihodnosti, prav tako pa podfinancirano slovensko visoko šolstvo ne zmore slediti načrtom o internacionalizaciji terciarnega izobraževanja. EZ si s programom za posodobitev evropskih visokošolskih sistemov prizadeva spodbuditi rast in delovna mesta (SRDM 2011), eden izmed pogojev za tak načrt pa je tudi »umestitev visokošolskega izobraževanja v središče inovacij, ustvarjanja delovnih mest in zaposljivosti«. Brez naložb v izobraževanje postajajo slovenske državne univerze vedno manj konkurenčne, zato se zatekajo k »razprodaji jezika«, (ne)zavedajoč se, da to ni prava pot internacionalizacije, čeprav kratkoročno prinaša nekaj dodatnega denarja. Zdi se, da je spodbujanje mobilnosti z bruseljskim denarjem (Erasmus+) finančno edino zanesljivo privabljanje tujih študentov v Slovenijo. Gre za spodbujanje kakovosti z mobilnostjo, zavedajoč se, da je kakovost v izobraževanju močno odvisna od stabilno uravnavanega financiranja, ki lahko zagotovi nadaljnji razvoj slovenskih univerz. Spodbuditi je potrebno razvoj novih disciplin in študijskih programov, ki so rezultat partnerskega povezovanja med univerzami in okoljem, omogočiti primerno strokovno izpopolnjevanje visokošolskih učiteljev in sodelavcev, nagrajevanje odličnosti na pedagoškem in raziskovalnem področju ter spodbujati novo, bistveno boljše doktorsko usposabljanje. Slovenski jezik mora ostati učni jezik slovenskih univerz, hkrati pa je potrebno ponuditi boljše možnosti za učenje tujih jezikov. Slovenske univerze morajo slediti pozitivni jezikovni politiki EZ in uvesti obvezno mobilnost svojih študentov in obvezno učenje vsaj dveh tujih jezikov, ki bi se opravljalo kot del študijskega programa z veliko energijo in koncentracijo. Internacionalizacija slovenskega visokošolskega izobraževanja se tako ne enači z anglizacijo (Borovnik 2016c), ampak je po mednarodnem dogovoru skladna s sporočilom Komisije EU Spodbujanje rasti in delovnih mest – program za posodobitev evropskih visokošolskih sistemov (SRDM 2011) in širi »vrednote in strokovna znanja EU.« Pomembna vrednota EZ in Slovenije je jezik, to pa je poudarjeno tudi v Sklepih Sveta o internacionalizaciji visokošolskega izobraževanja,²¹ ki

²¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC0477>

ugotavljajo, da internacionalizacija zahteva »skupni pristop veliko različnih področij politik in zainteresiranih strani, da [...] poveča mednarodno sodelovanje in prepoznavnost ter spodbudi mednarodne mreže odličnosti«. Internacionalizacija se tako pokaže v povsem drugi luči, kot se zdi na prvi pogled, ko bi naj bile vse težave (slovenske) bolonjske prenovne rešene z anglizacijo. Internacionalizacija je tesno povezana s prizadevanji za reformo visokošolskega izobraževanja članic EZ.²² Vlada Republike Slovenije je 28. 7. 2016 sprejela *Strategijo internacionalizacije slovenskega visokega šolstva 2016–2020*, v kateri je internacionalizacijo določila kot mednarodno partnerstvo skladno z evropskimi priporočili in navodili, zato pa je potrebno poučevanje v tujih jezikih²³ in:

skupna skrb za ohranjanje in razvoj slovenskega jezika kot jezika stroke ob hkratni odprtosti za možnost kakovostne komunikacije v tujem jeziku pri študiju in znanstvenoraziskovalnem delu, kar je pogoj za pritegnitev kakovostnih (tujih) študentov in potencialnih novih strokovnjakov; (SISVŠ 2016: 6)

Kljub zavrnitvi poskusa, da se v slovensko visoko šolstvo uvede angleščina kot nadomestni učni jezik (Žele 2016), pa *Strategija* ponovno ne razume, da znanje tujih jezikov ni enako kot poučevanje v tujem jeziku. Žal se je ponovno pokazalo, da se lahko dobro zamišljena evropska jezikovna politika in njeni zakoni razlagajo po svoje in se tako spreobrača temeljno načelo Evropske zveze, tj. večjezičnost in spoštovanje jezikovne raznolikosti. S tem se v Sloveniji ponovno odpira vprašanje učnega jezika in »interpretacij« Ustave RS, v kateri je zapisano, da je »uradni jezik v Sloveniji slovenščina« (11. člen) in da »vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo« (61. člen).

Odnos unielite in neoliberalne politike do lastne kulture in jezika je danes katastrofalen – ni denarja, povečuje se vse, kar je tujega in žalostno je, da je bilo potrebno pozivati k podpisovanju peticije proti rezom v kulturi in proti uvajanju angleščine kot učnega jezika na slovenskih državnih univerzah. Takemu zatajevanju slovenščine se je odločno uprl tudi tržaški pisatelj Boris Pahor, ki je leta 2016 zagrozil, da bo izstopil iz SAZU, če

²² [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX:52011XG1220\(07\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX:52011XG1220(07))

²³ https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Visoko-solstvo/Internacionalizacij/Strategija_internationalizacije_slovenskega_visokega_solstva_SLO_2016-2020_WEB.pdf

se bo država sramotno odrekla slovenskemu učnemu jeziku. Odločen glas stoletnika in razumnika je takrat zalegel, vprašanje pa je, kako dolgo bo tako, saj unielita, ki jo podpira del slovenske politike, išče pot, kako obiti Ustavo, zakone in Borisa Pahorja.

Quo vadis slangovenščina?

Al prav se piše *Pjongčang* ali *Pjeongčang* ali *Pyeongchang* ali *PyeongChang*

23. zimske olimpijske igre v Pjongčangu so si slovenski ljubitelji zimskih športov zapomnili po srebrni (Jakov Fak) in bronasti (Žan Košir) medalji, v olimpijsko zgodovino pa so se zapisale po kakovostni organizaciji, mrazu, igrah brez globalne duše in ideji združene Koreje. Pjongčang pa je dobil pomembno mesto tudi v letopisu slovenskih Butal (ne vem, ali še v katerem novoveškem kraju, ki je nastal po vzoru starogrške Abdere). Ko se je to južnokorejsko mesto leta 1999 prvič pojavilo med možnimi kandidati za organizacijo zimskih olimpijskih iger, so ga nekateri člani Mednarodnega olimpijskega komiteja menda zamenjali s severnokorejskim glavnim mestom Pjongjangom. Ko pa je bil dvanajst let pozneje Pjongčang uradno razglašen za organizatorja 23. zimskih olimpijskih iger, se je v Sloveniji takoj začela »sloveč/a/ pravd/a/ od oslóve sence«. Po vzoru Abderitov iz MOK-a so naši možje staknili glave in umno ugotovili, da bomo Slovenci zamenjevali južnokorejski *Pjongčang* s severnokorejskim *Pjongjangom*, zato je potrebno na pomoč poklicati Angleže in Američane – Butalci so postali angležarji in so zaukazali pisati gostujoče mesto *Pjongčang* kot *PyeongChang* (z velikim *C* sredi besede), ker tako veleva globalna angleščina. Slovenski pravopis si lahko vsak zatakne za klobuk in se požvižga na to, kar mislijo strokovnjaki (čudaki, tj. jezikoslovci). Marjan Maučec, ki ga Butalci niso prepričali, si je marca leta 2014 drznil vprašati strokovnjake na Franu (Jezikovna svetovalnica), kako je sedaj s to Prešernovo *kaŷo* ali *kaŷho*. Takole je iskal rešitev:

Naslednje zimske olimpijske igre bodo v Južni Koreji – v *Pjeongčangu* ali *Pjongčangu*? Angleško je *Pyeongchang*, v slovenščini pa zasledimo dva zapisa, z *e* in brez: *Pjeongčang* (GigaFida: 219 zadetkov, Nova beseda: 4) in *Pjongčang* (GigaFida: 94, Nova beseda: 42). Se morda zapis brez *e* – *Pjongčang* – pojavi zgolj po analogiji (bolj znanega) severnokorejskega glavnega mesta *Pjongjang* (v pravopisu geslo *Pjongjang*; angl. *Pyeongyang*)? Ali *e* vpliva na izgovor (če upoštevamo glasovno podobo slovenskega knjižnega jezika)? Kakšno rabo priporočate?

V (pre)obsežnem odgovoru je dobil nasvet, da se v Jezikovni svetovalnici »v skladu s pravopisnim določilom raje oprimemo drugega, torej *Pjongčang*«, ker se s tem strinja tudi član »Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS [...], saj gre za ime, ki bo ob naslednji zimski olimpijadi zelo pogosto navajano, zato je bolje, da rabo poenotimo, preden pride do imenske zmede:

Ime korejskega prizorišča olimpijskih iger sodi med tista imena, ki je izvorno pisano v nelatinični pisavi. Pravopisno pravilo, ki ga pri odločanju o zapisu korejskih imen upoštevamo, nas navaja najprej k prečrkovanju, pri čemer naj bi ne uporabljali bolj ali manj uveljavljenih zapisov v drugih jezikih (zlasti angleščini), temveč skušamo slediti čim bolj verodostojni fonetični uresničitvi in jih v slovenščini zapišemo temu ustrezno.

Razpoložljivi podatki o izvorni izreki imena se (sodeč po dostopnih spletnih virih in zapisu IPA) ne razlikujejo ([pʰʌŋtɕʰaŋ]), zapisi pa. Angleški način (*Pyeongchang*, *PyeongChang*) se razlikuje od zapisov v slovanskih jezikih: češ. *Pchjongčchang*, hrv. *Pyeongchang*, polj. *Pyeongchang*, sla. *Pchjongčchang*, rus. *Пхѣнчхан*.

Če sledimo korejski izgovorjavi tega imena in si pomagamo z mednarodno fonetično abecedo IPA, ugotovimo, da je samoglasnik, ki ga npr. češki pravopis nadomešča z *o*, angleški pa z *eo*, ustrezen izreki *o*-ja v besedi *confused*. Gre za deloma polglasniški izgovor, kateremu se v slovenščini fonetično težko približamo. V podobnih položajih ga pišemo v slovenščini z *o*-jem (npr. *confection* – *konfekcija* ipd.).

Da bi z zapisom *Pjeongčang* govorce prepričali, da je izgovor pravzaprav nekje »med« *o* in *e*, je težko računati. Slovenski govorec namreč ne bo sestavil *e*-ja in *o*-ja v kak vmesni glas, temveč bo oba polno izgovoril. Sledeč tej ugotovitvi, se med obema zapisoma, ki ju najdemo trenutno v slovenščini (*Pjeongčang* ali *Pjongčang*) v skladu s pravopisnim določilom raje oprimemo drugega, torej *Pjongčang*.

Iskanje slovenskih ustreznikov tujim glasovom je težavna naloga, s katero se ukvarjamo zlasti pri občnih besedah, kjer je glasovno domačenje še toliko bolj povezano z zapisom. Res pa je, da se pravopisno pravilo v slovenščini uveljavlja dosledneje le pri osebnih imenih, manj pri zemljepisnih, saj naj bi slovenski geografi ne pristajali na načelno domačenje, kot navaja v svojem preglednem članku o prečrkovanju tudi Aleš Pogačnik (*Glasovno domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav v monografiji Pravopisna stikanja*). Da bi se glede tega prepričali, smo povprašali člana Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS in člana Pravopisne komisije pri SAZU, Draga Kladnika, ki se z zapisom *Pjongčang* strinja, saj gre za ime, ki bo ob naslednji zimski olimpijadi zelo pogosto navajano, zato je bolje, da rabo poenotimo, preden pride do imenske zmede. Dodaja še, da bi se sicer verjetno odločil zgolj za uradno transliterirano obliko, saj resolucije OZN ne priporočajo pretiranega domačenja zemljepisnih imen in nastajanja novih eksonimov.

Še bolje bi bilo, če bi odgovor kratko in jasno ponudil zapis *Pjongčang* in ga jezikovnonormativno utemeljil z določilom *Slovenskega pravopisa*, ki pozna zapisovanje podomačenih zemljepisnih imen (npr. *Šanghaj*), in po naliki iz slovarskega dela, kjer je že zapisan *Pjongjang* s pridevniško

izpeljanko *pjongjánški* in imenoma prebivalcev *Pjongjánžan* in *Pjongjánžanka*. Prav je, da so se za tako rabo odločili strokovnjaki s področja jezika (Jezikovna svetovalnica ZRC SAZU) in geografije (Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS), saj je sodelovanje obeh strok pri normiranju podomačenih zemljepisnih imen edina prava/pravilna pot. Tako smo dobili slovensko ime »od zunaj«, ki ima veliko prednosti pred vsemi samovoljnimi nestrokovnimi izpeljankami in povsem nenaravni (za slovenski jezik) angloameriški različici z velikim tiskanim *C* sredi besede. *Pjongčang* je nadomestil za slovenskega uporabnika zapleteno korejsko različico (*Pyeongchang*, tj. korejski zapis v latinici, KR = Korean Romanization), ki je prilagojena slovenski glasoslovni in oblikoslovni podobi in izgovarjavi ter lažji izpeljavi pridevniških oblik (kar je zaradi poročanja z olimpijskih iger, ki so mesec dni in več bile najbolj brane informacije v slovenskih medijih, še kako pomembno). Tako pisno podomačeno zemljepisno ime je bilo ob olimpijskih igrah 2018 v *Pjongčangu* usklajeno tudi z Oddelkom za azijske študije na FF UL, in sicer *Pjongčang* ← *Pyeongchang* po naliki *Seul* ← *Seoul* in *Pjongjang* ← *Pyongyang* (objavljeno 7. 2. 2018).

Kljub jasnemu strokovnemu odgovoru, kako pisati južnokorejsko krajevno ime, pa pametna beseda ni našla pametnih uporabnikov. Značilno Slovensko. Mediji in »strokovnjaki« so se požvižgali na strokovnjake in so se začeli izgubljati v babilonščini *PyeongChanga*, *Pyeongchanga*, *Pjoengčanga* in *Pjongčanga*. Olimpijski komite Slovenije (OKS) je predstavil kolekcijo oblačil za prihajajoče olimpijske igre v *PyeongChangu* 2018, STA pa je sledil abderitski logiki in je svoje novinarje takole podučil:

Obveščam vas, da z jutrišnjim dnem v športu zaženemo odštevanje do zimskih olimpijskih iger v *PyeongChangu*, in sicer z novico o okraju in mestu *PyeongChang*.

Na podlagi lektorjevih navodil za zapis uporabljamo originalno transliteracijo – *PyeongChang*.

V preteklosti smo sicer ime zapisovali kot *Pyeongchang*, jutrišnja vestička pa vsebuje tudi razlago o tem, kako in zakaj je *C* v imenu postal veliki.

Prosim, da upoštevate novo obliko zapisa.

Sicer pa vabljeni k branju zanimivosti, s katerimi bomo odštevali dni do začetka olimpijskih iger.

Športni pozdrav!

Tako /so/ se npr. »/d/anes v južnokorejskem *Pyoengchangu* začenjajo 23. zimske olimpijske igre«, ali je bila postavljena »Slovenska hiša v južnokorejskem mestu *PyeongChang*«, RTV SLO (MMC), SIOL, Dnevnik in Delo so dolgo vztrajali pri *Pjeongčang* in nikogar ni skrbela taka jezikovna nemarnost. »Državni« mediji so po štirih letih jezikovnih zablod ob otvoritvi

zimskih olimpijskih iger leta 2018 le sprejeli razlago jezikoslovne stroke in poenotili zapis *Pjongčang*, pravilna jezikovna raba pa ni zanimala npr. 24 ur.com. Seveda pa tudi pot od *PyeongChanga/Pyeongchanga* preko *Pjeongčanga* do *Pjongčanga* ni bila tako enostavna in gladka, kot bi morala biti po mnenju stroke že leta 2014. Tu imamo jezikoslovci veliko, kar preveč skupnega z nogometnimi trenerji – med Slovenci velja prepričanje, da se na nogomet in jezik vsi spoznamo. To se je pokazalo tudi pri *Pjongčangu*, saj so nekateri (neodgovorni) lektorji še leta 2017 odkrivali toplo vodo in niso želeli zagovarjati jasnega stališča svoje stroke o zapisovanju zemljepisnega lastnega imena *Pjongčang*. Tuje, globalno, anglizatorsko je boljše kot domače, zato »priporočila« takoj spremenijo v »zakon«, »čim manj« pa po novem v »nič«:

Republika Slovenija se je ob vstopu v OZN zavezala, da bo spoštovala resolucije OZN, med katerimi so tudi take, povezane z eksonimi (tj. s slovenskimi imeni za tuje kraje), ki naj bi jih bilo po priporočilih OZN čim manj. To bi konkretno pomenilo, da bi uporabljali v podomačeni obliki le imena, ki so že uveljavljena (Šanghaj), ne pa tudi tistih, ki še niso.

Slovenija je postala članica tudi komisije za latinizacijo zemljepisnih imen pri UNGEGN-u (<http://www.eki.ee/wgrs/>), ta pa združuje mnogo držav v želji, da se zemljepisna imena čim bolj poenotijo. Tam je mogoče najti denimo mednarodne standarde transkripcije za posamezne jezike. Tole mnenje Inštituta Frana Ramovša lepo povzema problematiko in je kot najnovejše tudi najbolj merodajno (<https://nodebb02.abak.si/topic/2466/zapis-japonskih-kitajskih-ruskih-osebnih-zemljepisnih-imen>)

Obeta se, da bo v prihodnjem pravopisu mnenje geografov in jezikoslovcev poenoteno pri zapisu tujih osebnih in zemljepisnih imen – a žal tega še nimamo.

Slovenski pravopis »ni nič vreden«, to ni zakon, ki bi ga bilo potrebno spoštovati, saj so nad jezikovnimi zakoni samooklicani poznavalci in »strokovnjaki«, ki jim je malo mar za »zgolj pravopisno normo«. V Butalah norma pač ni pravilo, zato je *Pjongčang* »zgolj neuradna poslovenjena oblika«, nad zakonom je namreč komisija, ki odloča, ali je norma res »norma« in zakaj so smernice nad normo. Razumi, če moreš. Na koncu pa še narobe glavica žebljica: da ne bo zmede (!), »strokovnjak« določi normo *Pyeongchang* brez velikega *C* in tako potrjuje »široko mednarodno usmerjenost« – domače Butale so omejene, mednarodna Abdera je naš globalni vzor:

Glede na to, da se je STA pred leti odločil z jezikovno politiko slediti geodetski upravi oziroma mednarodnim standardom, pomeni, da upošteva že uveljavljena slovenska imena, pri novih pa sledi mednarodni transkripciji. V tem smislu je nabor eksonimov geodetske uprave koristno branje in ga velja upoštevati. Obstaja namreč tako imenovana nujna raba podomačenih zemljepisnih imen in pa priporočena.

Mesta Pyeongchang ni v nobenem od teh seznamov, tako da STA v tem pogledu ni v nobenem 'prekršku', je pa v dilemi, ker večina medijev uporablja zgolj pravopisno normo Pjongčang. Vendar velja vedeti, da je Pjongčang, ker ga ni na tem seznamu, še vedno zgolj neuradna poslovenjena oblika, saj je omenjena komisija še ni uvrstila na uradni seznam.

Tako v izogib nadaljnjim dilemam predlagam zapis Pyeongchang brez velikega C (kot do zdaj), da ne vnašamo dodatne zmede. Najbrž bodo pritiski drugih medijev še vedno ostali, ampak usmerjenost STA v mednarodni prostor in v izogib zmedi znotraj besedilnih korpusov samih servisov je smotrno še naprej upoštevati smernice Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade RS.

Podobna brezbriznost se je pokazala tudi pri nepotrebni uvedbi *Istanbula* namesto uveljavljenega *Carigrada* na prvenstvu v košarki leta 2017, ko je Slovenija postala evropska prvakinja. Ali pa ob uvajanju črkovnih znakov za neslovenske glasove *ö, ü, ć, đ* itd. Marjan Maučec, ki mu je še mar za kultiviran slovenski jezik in na take jezikovne zdrse ves čas opozarja, je ob taki nevednosti in omejenosti svojih poklicnih kolegov tako jezikovno pišmeuhovstvo pospremil z naslednjim komentarjem:

Madžarom npr. pa ne priznavamo razlike med npr. *á* in *a* (*hát* pomeni hrbet, *hat* pomeni šest). In tako je – mimogrede – naš visoki predstavnik na srečanju z Madžari dvignil kupico in jim namesto *Na zdravje!* ponosno nazdravil: *Na celo rit!* To namreč pomeni beseda, ki na *e*-ju nima ostrivca (namesto *egészségedre* je povedal *egészségedre*).

Al prav se piše *Luter* ali *Luther*

Slovenski pravopis prav tako ni bil merodajen za »strokovnjake«, ki so v Murski Soboti podaljšani *Trubarjev drevored* poimenovali *Drevored Martina Luthra*. Pri tem opozarjam na nepotrebno dvojno jezikovno brezbriznost: (1) zemljepisno lastno ime *Drevored Martina Lutra*, boljša je levoujemalna svojilna besedna zveza *Lutrov drevored*, in sicer po naliki na poimenovanje *Trubarjev drevored* (*Drevored Primoža Trubarja* ni obstajal), (2) osebno lastno ime *Martin Luther*, bolje je *Martin Luter*.

V Murski Soboti je npr. *Ciril-Methodova ulica* (ne *Ulica Cirila in Metoda*), *Dijaška ulica* (ne *Ulica dijakov*), *Ivanocijevo naselje* (ne *Naselje Franca Ivanocyja*). Če že prihaja do preimenovanj, bi bilo bolje, če bi odgovorni premislili o *Kerenčičevem naselju*, ki je *Naselje J.* (!) *Kerenčiča* (in še približno dvajset podobnih ponesrečenih zemljepisnih lastnih imen ulic, npr. *Ulica Otona Župančiča*, bolje *Župančičeva ulica*; ali je na tak zapis v prekmurskem mestu vplivala italijanščina: *Via Oton Župančič?*).

Nerazumna je tudi odločitev, da se osebno lastno ime *Martin Luter* za-piše kot *Martin Luther*, čeprav *Slovenski pravopis* določa, da *Lutrovo* ime pisno podomačujemo (paragraf 175), opozorjeno je na neobstojni polglasnik (paragraf 715), in posebnosti pri izpeljavi besed (paragraf 743). V slovarju (paragraf 1145 na to opozarja) je sicer zapisana tudi neprednostna dvojnica *Luther*, ki pa ima kazalko *gl. Luter*. Preimenovalci bi lahko pogledali v *Slovenski pravopis* in bi takoj dobili odgovor na vprašanje, ki ga sploh ne bi bilo potrebno postavljati. Slovenci pa ne beremo jezikovne zakonodaje in se delamo, kot da je nimamo. Namesto da bi pogledali v zakon (*Sloven-ski pravopis*), je »bolj enostavno« imenovati »pooblaščno« komisijo. Ne vem, ali so bili v njej ljudje (jezikoslovci), ki so usposobljeni za strokovno presojo, zagotovo pa niso »zaupali« *Slovenskemu pravopisu* oz. v njem niso znali poiskati odgovora. Sledila je značilna slovenska zgodba, ki mi jo je pripovedoval Marjan Maučec. Komisija ni upoštevala *Slovenskega pravopisa* in se ni posvetovala z ustreznimi strokovnjaki, ampak je na Ko-misijo za standardizacijo zemljepisnih imen poslala vlogo za poimenovanje *Drevored Martina Luthra*. Komisija v Ljubljani je obravnavala predlagano »imenovanje nove ulice« in sprejela sklep, ki pravopisno ni najbolj korekten. Sklepali pa so zgolj o vlogi, ki so jo dobili, saj niso bili vprašani, kateri zapis je primernejši: *Luter* ali *Luther*. Med tem se je v Murski Soboti že pojavilo več dvomov o primernosti takega zapisa. Da je bolje pisati *Luter*, je od občine poleg dveh članov SAZU zahtevalo tudi Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porajba.

Dovolj preudaren občinski odločevalec, ki bi imel moč, ugled, vpliv in znanje (in bi pogledal v zakon, tj. v *Slovenski pravopis*) bi še vedno lahko/moral uveljavil/uveljaviti primerno poimenovanje, tj. *Lutrov drevored*. Žal do tega ni prišlo, saj se odločevalci niso zanesli na strokovne dokaze, ampak so se sklicevali na ne najbolj korektno pridobljen sklep ljubljanske Komisije in predvsem na to, da se na začetku drevoreda nahaja cerkev, na kateri je plošča z napisom *Evangeličanska cerkev Martina Luthra*. Jezikovno korektna in prava pot bi bila, da se napis na plošči popravi v *Martina Lutra*, žal pa je bila »logika« ravno nasprotna. Logika ulice, tj. nestrokovnjakov, je, kot že ničkolikokrat, prevladala tudi v tem primeru. Namesto da bi stroka (jezikoslovci) ljudi/Komisijo naučila, da uporabljajo zakonsko prednostni zapis (in bi se tako v naslednji izdaji *Slovenskega pravopisa* iznebili vsaj ene od številnih nepotrebnih dvojnic), so nestrokovnjaki »prisilili« stroko, da se je začela podrežati »ulici« in je sprejela (nepotrebno) neprednostno dvojnico iz slovarja. V premislek pa še naslednja zanimivost, ki je »uličarji« takrat (namenoma?) niso upoštevali: v tem času je o Gezi Erniši, prvem

in častnem škofu Evangeličanske cerkve v Sloveniji, izšla knjiga *V službi ljudem – spomini in razmišljanja*, kjer je uporabljena slovenska normativna različica *Luter*.

Odklon od zakona/norme bo tako kmalu postal normativen v novem zakonu in tako ostaja *Slovenski pravopis* nebodigatreba, ki nikogar ne obvezuje (ulica ga tako ves čas tudi razume).

Ali je potrebno še kaj dodati? Ne veliko, le glas vpijočega v puščavi in ugotovitev, da je *Slovenski pravopis* zakon le še za dinosavre. Za ulico ne šteje, ker želi, da se spiše nov »zakon«, do takrat pa v jeziku zagovarja nezakonito »demokratsko anarhijo«. Zdi se, da uveljavljamo pravilo ulice, češ, na nogomet in pravopis se spoznamo vsi! »Strokovnjakov« ne zmoremo več podučiti, da so npr. strokovnjaki za medicino, teologijo, zgodovino, geografijo itd., gotovo pa so za pravopis le »strokovnjaki«, zato ne morejo biti normodajalni mimo veljavnega zakona (morajo pa z jezikoslovci ustvarjalno sodelovati pri pisanju novega, boljšega zakona, do takrat pa upoštevati veljavnega). Ne mislim, da so pravopisna pravila enkrat za vselej, a dokler nimamo novega *Pravopisa*, se moramo držati veljavnega zakona, tj. *Slovenskega pravopisa*, sicer škodimo stroki in govorcem slovenskega jezika, ki jim jasno sporočamo, da sami ne vemo, kaj bi s pravopisom in jezikom. Uporabniki so zmedeni, saj dobivajo jasna sporočila, da *Slovenski pravopis* »ne velja« in da imamo v Sloveniji »strokovnjake«, ki so nad zakonom. Ali lahko »strokovnjak« zahteva, kako naj zdravnik npr. operira bolnika (in bi strokovnjak kirurg moral prisluhniti »strokovnjaku« z ulice)?

Na simpoziju *500 let reformacije* sem kot organizator in urednik zbornika *Povzetkov* (in kasneje tudi monografije) dosledno zagovarjal zapis *Luter*. Nihče se ni pritožil, če pa bi se, bi mu pojasnil, da spoštujem jezikovni zakon, ki je glede pisave *Luter* jasen. Dokler imamo veljavni *Slovenski pravopis*, odločno zagovarjam *Lutrov drevored* in predlagam, naj se popravi napis na murskosoboški cerkveni plošči v *Evangeličanska cerkev Martina Lutra*. Zakoni se spreminjajo, vendar pa je vedno potrebno upoštevati veljavno zakonodajo in ta (SP 2001, paragrafi 175, 715 in 743; prim. 1145) določa, da se v slovenskem jeziku prednostno zapisuje ime nemškega reformatorja *Luter*. Kako bo v prihodnje, ne vemo, saj novega zakona (*Pravopisa*) še nimamo, zato pa je trenutno veljavnega potrebno spoštovati.

Če bi naši jezikoslovci predhodniki (generacija Jožeta Toporišiča, Brede Pogorelec, Janka Modra, Janeza Gradišnika ...) pristajali na glas ulice, bi še sedaj imeli npr. table z napisi (domnevno) Osnovna šola Martin Luter (po naliki *Osnovna šola Prežihov Voranc* in ne *Prežihovega Voranca*). Nekoč

je stroka znala zagovarjati svoj prav, danes pa, žal, sledimo »ulici«. Bom zelo plehek (kot je plehek zapis s *h* pri Lutru): Zakon o pravilih cestnega prometa določa, da se moramo ravnati po prometnih predpisih; tako je npr. najvišja dovoljena hitrost vozila na cestah v naselju 50 km/h – verjetno se kdo tudi ne ravna po tem pravilu, vendar to ne pomeni, da vozi pravilno in po predpisih; oz. zapisano drugače – če več voznikov prekorači predpisano hitrost v naselju, to še ne pomeni, da je v naselju dovoljena hitrost več kot 50 km/h; prometni policisti nadzirajo hitrost vožnje v naseljih in morebitne kršilce kaznujejo (ne pogajajo pa se z njimi, ali je mogoče voziti več, kot je zakonsko predpisano). Ob vsakodnevni odkritih kršitvah jezikovne zakonodaje se včasih namuznem, češ, kako bogat bi bil slovenski državni proračun, če bi imeli jezikovno policijo.

Kaj je *Gourmet over Mura*?

Mama je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja spremljala na televiziji *kuharskega mojstra* Ivačiča in sva s sestro »gor rastla« ob njegovih TV-receptih, ki si jih je mama zapisovala v zvezek, in kasnejši Ivačičevi *Kuharski knjigi*, ki je postala zaščitni znak mamine kuhinje. Ali pa se mi samo dozdeva, da so ga imenovali *kuharski mojster*, saj je danes ob poplavi vseh mogočih *chefov* v Sloveniji to, se zdi, edino sprejemljivo (in vsem »razumljivo«) poimenovanje za vsakega, ki ima veljavo v primerjavi z »navadnim« kuharjem. *Kuharski mojster* je preveč zastarelo, *nadkuhar* ali *glavi kuhar* sta omejeno slovenska in še zdaleč ne pomenita toliko in vse to, kot *chef*. Prav, smo morali kupiti, tako kot še na tisoče drugih anglizatorskih veledomislic. Toda ta *chef* je v primerjavi z oglasom, ki sem ga zasledil v Prekmurju, mala malica!

Spoznajte in prepustite se izbranim okusom, ki jih ponujajo izbrani ponudniki domačih, kulinarčnih storitev, združeni v »Gourmet over Mura«.

Izbrane destinacije kulinarčnih in vinskih zgodb vam bodo ponudile različne možnosti okušanja najboljših družinskih skrivnosti, združene s sedmimi ponudniki Pomurja.

› GOURMET ›
OVER › MURA

-Odkrijte družinske skrivnosti-

Belil sem si glavo, kakšne družinske skrivnosti neki se skrivajo za čudežem, imenovanim *Gourmet over Mura*. Najprej sem se zapičil v *gourmet*. Ali ga naj izgovarjam na angleški ali na ameriški način? S prekmurskim, prleškim, ljubljanskim, morda briškim prizvokom, ali naj poskusim s slovensko zborna izreko? Ubožno znanje angleščine bi me lahko napeljalo celo do *gaverme(n)ta* na *oni strani Mure*, kar bi ob stoletnici združitve Prekmurja z matično Slovenijo tudi bilo možno?! Menda je v igri vlada Vilmoša Tkalca!? Ta nespodobni preblisk sem hitro izrinil iz misli in začel iskati druge neustrezne izraze v manjvredni slovenščini: prevzeta *gurman* in *gastronom* bi bila za jezikovne globalizatorje še sprejemljiva, tudi *delikatesa* bi za anglizatorsko uho še »šla skozi«, *sladokusec* pa bog ne daj, saj še od daleč ne pove, kar se skriva v *gourmetu*, ki ga je angleščina prevzela iz stare francoščine, potem ko se je iz *služabnika* in *pomočnika* povzpел do *trgovca z vinom* in je postal cenjen *vinski poskuševalec* in velik *poznavalca vin*, Angleži pa so ga povišali še v *gourmet chef*, tj. *gurmanskega strokovnjaka*. Nemški *feinschmecker* bi šlo, naš *sladokusec* pa je premalo ugleden in je preblizu *požeruhu*, manjka pa mu epikurejskega duha in uživanja, ki se bleščita le v *gourmetu*. Družinska skrivnost je torej v *nagnjenju do navdušenja za izbrane jedi*! Ubožna slovenščina, koliko besed, da pove, kar izraža *gourmet*, porečejo anglizatorji!

Za družinski mir je bilo potrebno odkriti še uganko o *over Muri*. Iz strokovne literature vem, da so celo Američani ohranili za poimenovanje slovenske pokrajine na levi strani Mure izraz Prekmurje in da tudi v mednarodnem jezikoslovju velja za termin besedna zveza *prekmurje language*. Kaj je torej bistvo pogruntavščine *over Mura*? Kaj več kot zmedenost družbe domišljavih anglizatorjev gotovo ne. Malce me spominja na že pregovorno neumnost trivialnih anglizatorskih besednih zvez *Over-Mura moving cake* ali *Prekmurian layer cake* za vsem dobro znano *prekmursko gibanico*, ki se kot slovenska *potica* ohranja tudi v angleškem oz. ameriškem zapisu, ne pa tudi v anglizatorski slovenščini/slangovenščini. »Družinske skrivnosti« so torej odkrite?

Bi bile, če ne bi brskajoč po spletu naletel na razlago tistih, ki so tako anglizatorstvo zagrešili: »Zgodbe o znanju, družini, potrpežljivosti, tradiciji in kakovosti vas bodo odpeljala po poti od domačije Firbas, Vinarstva Marof, šunkarne Kodila, pivovarne Bevog, gostilne Rajh, vinarstva Steyer in oljarne Kocbek.« Našteti je sedem domačij *over Mura*, med njimi pa sta npr. gostilničar na levi in vinar na desni strani Mure. Torej *over Mura* ni Prekmurje, *over Mura* je menda Pomurje. Toda ne, saj sem v nadaljevanju prebral:

Kaj je Gourmet over Mura? Včasih smo potovali, da smo kaj videli! Danes potujemo, da okušamo! Prvovrstno doživetje spoznavanja **Pomurja** nudi kar sedem ponudnikov zbranih v projektu, ki bo obiskovalce popeljal na različne destinacije **SV Slovenije**. Na skupni poti lahko obiskovalci izberejo svoje kulinarično doživetje in si prilagodijo obisk posamezne domačije, kjer lahko spoznajo različne kulinarične dobrote. Gourmet Over Mura je zamišljen kot kulinarični izlet, čeprav vavčerjev ni potrebno izkoristiti v enem dnevu pri vseh ponudnikih. Tanja Pintarič: »Je pa priporočljivo, ker tako dobi gost v enem dnevu vrhunsko kulinarično izkušnjo **Prekmurja**.

Nehal sem odkrivati skrivnosti, saj sem spoznal, da je v trivialni angleščini *over Mura* severovzhodna Slovenija, Pomurje in/ali Prekmurje (ali nekaj takega), *gourmet* pa vse in še več: izbrani okus, kulinarična storitev, kulinarično doživetje, kulinarične dobrote, kulinarični izlet, kulinarična izkušnja. Uboga, skromna trivialna angleščina anglizatorjev, ki so zagrešili ta jezikovni zmazek. Verjetno je *over Mura* za njih kar strokovni izraz za vse, kar je še slovenskega na levi strani Save!

Izbrano jezikovno doživetje pa ni omejeno le na Prekmurje, ampak se je ta anglizatorska storitev in izkušnja kot koronavirus neustavljivo razširila po Sloveniji. V središču Ljubljane je *Maxi gourmet market*. Ne morem verjeti svojim očem, ko berem, da imamo v Sloveniji projekt, ki želi »podpirati lokalne proizvajalce ter ozaveščati mlade generacije in jih spodbujati v bolj trajnostno naravnano prihodnost«, imenuje pa se *Glocal Gourmet*. Oglašujejo se »Večeri Aminess Wine & Gourmet z Davidom Skokom & friends«. Pod zaščito *Slovenia unigue experiences Recommended by Slovenian Turist Biro* se oglašuje tudi *Vintage gourmet tour*. O sprenevedanju inšpekcijskih služb, ki kljub Zakonu o javni rabi slovenščine dovoljujejo tako angliziranje, poimenovanje in poslovanje v trivialni angleščini, bi lahko napisal roman, ob katerem bi bila Tolstojeva knjiga *Vojna in mir* le kratka črtica. Imenovane službe so se navadile na neškodljive psičke, ki anglizatorske karavane ne morejo ustaviti.

Expano : Vrata v Pomurje = 2 : 0

V finalu pokala Slovenije v nogometu sta se letos prvič srečali moštvi iz Prekmurja, zato je bila tekma v Kranju razglašena za zgodovinsko. 24. junija 2020 je Mura premagala Nafto z 2 : 0 in po letu 1995 še drugič postala pokalni prvak Slovenije.

Finale jezikovne anglizacije Murske Sobote je bilo »odigrano« kot predtekma prekmurskega nogometnega derbija že nekaj let pred tem, prvi polčas

se je začel leta 2017, *Expano* pa je dvignil zmagovalni pokal v zrak leta 2018, ko je prav tako z 2 : 0 premagal *Vrata v Pomurje*.

Šlo je za poimenovanje paviljona ob Soboškem jezeru, ki je bilo urejeno v moderno kopališče s številnimi vodnimi in športnimi aktivnostmi ter naravnimi znamenitostmi. Paviljon ob jezeru je bil zamišljen kot »regijsko gospodarsko-kulturno središče z vsemi informacijami za goste in poslovne partnerje«, v njem je tudi virtualna razstava Pomurja, turistično informacijski center, SPOT točka, trgovina z regijskimi izdelki in restavracija, ki ponuja izbrane prekmurske kulinarične dobrote. Vse to naj bi bilo razvidno v imenu, pozicijskem sloganu in logotipu paviljona. Tako rekoč zgodba o uspehu ..., če ne bi soboškega projekta okužil angлизatorski (predkorona)virus, ki je odločil: vse zgoraj naštetu je tako vsestransko in celovito, da je neizrazljivo v slovenskem jeziku. Marjan Maučec je spet opozoril, da so angлизatorji brez kančka slabe vesti junija leta 2017 sprejeli zasnovo projekta paviljona, ki so ga delovno poimenovali *Expano*, kar je menda izpeljano iz slogana *Experience Pannonia*²⁴ (le kam je ušel drugi *n* iz *Pannonia*?). Januarja 2018 je bil objavljen Javni natečaj za izbor imena, pozicijskega slogana in logotipa za paviljon *Vrata v Pomurje*, ki je zahteval, da je »mednarodno poimenovanje eden od ciljev razpisa«, saj želijo Prekmurci »s tujim jezikom prijaznim poimenovanjem in sloganom nagovoriti tudi obiskovalce iz tujine«. Izbrano je bilo ime *Expano* in slogan *Doživite Pomurje*. Neverjetno! Kaj pa Zakon o javni rabi slovenščine, če so že spoštovanje evropske jezikovne politike, jezikovna kultura, domoljubje in slovenstvo naročniku larifari? Kako boš prijazen do tujcev, če ne spoštuješ sebe, svojega jezika, kulture in države!? *Expano* je po mnenju naročnika poimenovanje, ki bo »gradilo zavest o paviljonu kot gospodarskem in turističnem središču pomurske regije«. 1 : 0 za *Expano*.

Kljub opozorilom, da ime krši Zakon o javni rabi slovenščine, se naročnik ni želel odpovedati angлизatorskemu poimenovanju paviljona. Ali bi sledil celo predlog, naj se *ekspozicija* v novih izdajah SSKJ-ja in slovarskega dela Pravopisa piše *expoziacija*? Del strokovne javnosti je bil zgrožen nad takim odnosom do slovenskega jezika, jezikovne kulture in izkazovanja večje ugodnosti tujcem glede na domače goste v Sloveniji. Sploh pa, kako je bilo tako ime vpisano v sodni register oz. drugo uradno evidenco, ko očitno krši Zakon o javni rabi slovenščine (npr. 17. in 18. člen)? Razumljivo,

²⁴ In še dodatna cvetka: »Expano: ime v bistvu izhaja iz imena *expo*, *ekspozicija*, ki pravzaprav pomeni *razstava*. *Pano* pa je okrajšava za *panonijo*, pravzaprav za ta naš panonski prostor.«

da je ob taki jezikovni brezbržnosti in kršitvi zakonodaje bilo obveščeno Ministrstvo za kulturo, ki je po 21. členu Zakona odgovorno za »spremljanje izvajanja tega zakona, za oblikovanje jezikovne politike in za zagotavljanje možnosti za njeno izvajanje«. Ministrstvo je povsem pričakovano zapisalo, da je ime nezakonito:

[...] beseda [EXPANO] **jezikovno ni ustrezna**. Ne zadošča niti določilom 18. člena Zakona o javni rabi slovenščine niti določilom Navodila o ugotavljanju jezikovne ustreznosti firme pravne osebe zasebnega prava oziroma imena fizične osebe, ki opravlja registrirano dejavnost, pri vpisu v sodni register ali drugo uradno evidenco (Uradni list RS, št. 53/06), katerega 3. člen se smiselno uporablja tudi za tovrstna poimenovanja.

Ministrstvo za kulturo podaja mnenje, po 29. členu Zakona pa inšpekcijski nadzor nad izvajanje tega zakona opravlja Tržni inšpektorat Republike Slovenije, ki bdi »nad izvajanjem prvega odstavka 14. člena (če je stranka potrošnik), prvega in tretjega odstavka 15. člena, drugega odstavka 17. člena, 18. člena in prvega odstavka 23. člena (glede oglaševanja izdelkov in storitev).«

Maja 2018 se je začel »drugi polčas«. Tržni inšpektor RS je moral začeti nadzor in preveriti, ali je ime *Expano* zakonito (in seveda ugotoviti, da ni). Toda to se ni zgodilo.²⁵ Začel se je vrhunski »dribling«, ki ga na zgodovinskem finalu nogometnega pokala Slovenije leta 2020 niso mogli ponoviti niti igralci Mure niti igralci Nafta. Tržni inšpektorat RS je v inšpekcijskem postopku ugotovil, da slogan *Experience Pannonia* (!!!) ne spoštuje določil Zakona o varstvu potrošnikov in Zakona o javni rabi slovenščine in je izdal upravno opozorilo, »s katerim je bilo zavezancu naloženo, da ugotovljeno nepravilnost odpravi v roku 3 dni«. Seveda je zavezanec »že naslednji dan posredoval obvestilo o odpravi nepravilnosti, tako da je na

²⁵ Marjan Maučec je o svojih pomislekih spraševal tudi nekatere člane SAZU-ja. Tajnik II. razreda Marko Snoj in jaz sva mu pisno odgovorila: Spoštovani gospod Maučec, potem ko smo člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti v medijih zasledili zaplete ob poimenovanju paviljona z milanskega Expa v Murski Soboti in vas kot novinarja zaprosili za dodatna pojasnila, vam sporočamo, da podpisana pritrjujeva stališču Ministrstva za kulturo RS, da je poimenovanje *Expano* nezakonito. Tržni inšpektorat Republike Slovenije bi torej moral ukrepati. Tudi ni razumljivo, zakaj je zahteval prevod slogana, ki na natečaju ni bil izbran. S tem vprašanjem je seznanjen II. razred za filološke in literarne vede SAZU in bo na naslednji seji o tem razpravljal in sprejel izjavo. Vprašanje sodi v sklop prizadevanj za slovensko jezikovni krajino in bo tema tudi v Komisiji za slovenski jezik v javnosti. Odločitve/ukrepe komisije bomo poslali Ministrstvu za kulturo, Ministrstvu za gospodarski razvoj in tehnologijo in Tržnemu inšpektoratu. Lepo Vas pozdravljava.

spletni strani v slovenskem jeziku uporabil zapis *Doživite Pomurje*. In kje je tu »dribling«? Inšpektorat RS je »ukrepal« zaradi neobstoječega slogana in ne zaradi imena *Expano*, ki ga je Ministrstvo za kulturo prepoznalo za jezikovno neprimerne in nezakonitega! Slogan *Experience Pannonia* je bil le delovni slogan, na razpisu pa je bil sprejet slovenski *Doživite Pomurje*. »Zavezanec« je tako brez težav nemudoma »ukrepal« in poslal obvestilo o »odpravi nepravilnosti«. O *Expanu* pa ne bev ne mev, le zaznamek Tržnega inšpektorata RS, ko je bil po uspešnem preigravanju »ploskanja vseh (anglizatorjev) /je/ deležen«, da je v postopku ugotovil, da je *Expano* v postopku registracije blagovne znamke na Uradu RS za intelektualno lastnino (!?). Urad je kasneje potrdil, da je občina Murska Sobota začela postopek za zaščito imena *Expano* kot blagovne znamke, in sporočil: »Prijavljeni znak EXPANO je izpolnjeval tako formalne kot tudi vsebinske pogoje za registracijo za znamko. Dejstvo, da je znak sestavljen iz neslovenske besede, ni imelo nobenega negativnega vpliva.« Šlo je za iskanje poti, kako priznati nekaj, kar prej ni bilo dovoljeno, in to s pomočjo tistih, ki bi morali skrbeti, da se zakonodaja spoštuje. Tudi s pomočjo Vrhovnega sodišča, ki je leta 2005 razsodilo, da ne znamo brati Zakona o javni rabi slovenščine in da je angleški jezik v primeru znamke *ADVANCED MEDICINE FOR PAIN* razumljiv »povprečnemu slovenskemu potrošniku«:

Vrhovno sodišče RS je v primeru znamke »ADVANCED MEDICINE FOR PAIN« (I Up 1190/2004 z dne 1. 9. 2005) zapisalo: »Četudi je prijavljeni znak v angleškem jeziku, gre v konkretnem primeru za znane, vsakdanje in splošno razumljive besede, katerih pomen razume vsak povprečen slovenski potrošnik. Angleški jezik je namreč tudi po oceni sodišča v Sloveniji prisoten do te mere, da povprečni slovenski potrošnik brez težav razume pomen spornega besednega znaka«.

Mladen Delić, legendarni športni novinar in nogometni komentator v bivši skupni državi, je na eni izmed mednarodnih nogometnih tekem reprezentance ob očitnem pristranskem sojenju čustveno razburjen nemočno vzklikal:

Pomočni sudac gleda na sat. Još imamo 30 sekundi. Naši napadaju... Nemoguće, nemoguće! Dragi gledaoci sudac je svirao kraj. Trideset sekundi prije kraja. Nemoguće. Gospodine Dinst, iako ste vi Švicarac i vjerujem imate švicarsku štopericu, ali i ja imam švicarsku štopericu. Svirali ste 30 sekundi ranije...

Če smo do »sojenja« na naši jezikovni tekmi zelo prizanesljivi, bi lahko ugotovili, da je Tržni inšpektorat RS očitno pomotoma našel zapis slogana v zasnovi projekta (ne uradno izbrani zapis) in je dal rdeči karton igralcu,

ki ni storil prekrška, občina pa je potrdila, da je spremenila nekaj, kar ni obstajalo. Urad RS za intelektualno lastnino je komaj korektno ugotovil, da znak (!) EXPANO (nič več ime!) izpolnjuje pogoje za registracijo znamke. Ustavno sodišče pa ugiba, da so angleške besede *advance*, *medicine*, *for* in *pain* za povprečnega Slovenca »znane, vsakdanje in splošno razumljive besede«. Ali je prav, da smo tako prizanesljivi, ko gre za slovenski jezik, našo jezikovno politiko in načrtovanje, končno pa tudi za kulturo sporazumevanja? Inšpektorat je namreč kljub opozorilu, kaj se je »v resnici« zgodilo in ponovni prošnji za odgovor, poslal isti e-odgovor z isto pripenko kot prvič. Nato pa vse do danes, čeprav je Ministrstvo za kulturo 3. marca 2018 ugotovilo, da je ime *Expano* za paviljon v Murski Soboti nezakonito, nihče ni več ukrepal. Maja leta 2019 sta nezakonito poimenovani paviljon odprla takratna minister in predsednik Državnega zbora, prav tako pa nezakonitost ob obisku očitno ni motila niti takratnega predsednika vlade. »Ljudi moji, jeli je to moguće! Ludnica, šta je ovo?«²⁶ 2 : 0 za *Expano*.

Namesto zaključka

Allegría, Ard Trade, Balkan Beer, Bar Venezia, Charlly, Clean Way, Club Caffè, Expano, Glow Cafe, Gourmet over Mura, Hoodburger, Hydrya, Laguna Tours, Music Cafe, Ortopedix, Papagayo, Pizzerija La Cantina, Rojac law, Smartphone Fashion, Top Line, Taxi Brzi, Wine park, Zadruga Bikelab ...

Zakon o javni rabi slovenščine je jasen, a bi ga bilo verjetno potrebno napisati v trivialni angleščini, da bi ga anglizatorji razumeli (bognedaj da spoštovali?!).

Ministrstvo za kulturo je poimenovanja v neslovenščini na Slovenskem že večkrat prepoznalo za nezakonita, a pristojni inšpektorati so gluhi, se sprenevedajo in ne ukrepajo. Nezakonitosti očitno nikogar ne motijo več, čeprav so tudi naši ministri in predsednik vlade prisegli, da bodo varovali zakonitost in da bodo upoštevali pravila, ki so zapisana v Ustavi Republike Slovenije. Kako se glasi 11. člen Ustave RS?²⁷

²⁶ Mladen Delić med komentiranjem nogometne tekme Jugoslavija : Bolgarija (Split, 21. 12. 1983).

²⁷ »11. člen. Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.«

France Vrbinc in pomen maternega jezika

Dobrih 150 let po »šmarskem šolmaštru«, slovenskem ljudskem pesniku, organistu in učitelju Matevžu Kračmanu (12. 9. 1773), se je v Jakopčevi hiši na Sapu rodil Jakopčev France, France Vrbinc (21. januar 1924); – krščen je bil v mogočni cerkvi Marijinega rojstva, najstarejši cerkvi Grosupeljske kotline; – po osnovni šoli v domačem kraju se je tri leta izobraževal na prvi povsem slovenski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani, ki jo je škof Anton Bonaventura Jeglič blagoslovil leta 1905, in živel v Škofovih zavodih (Zavod sv. Stanislava); – znanje je nato pridobival še na klasični gimnaziji v Ljubljani; – maturiral je leta 1947 na begunski gimnaziji v Peggezu pri Lienzu; – pri salezijancih na Kamnu na Koroškem je bil dobrodošel kot kuhar, organist, mežnar, začel je peti in zbirati koroške pesmi, igrati in nastopati po Koroški (Jakopčev France je postal Franček s Kamna); – študiral je klasično filologijo, slavistiko, primerjalno jezikoslovje in vzhodne študije v Gradcu; – leta 1960 je v Gradcu doktoriral iz filozofije; – poročil se je, vrnil v Celovec in postal vodja Mohorjeve tiskarne, kasneje tudi založbe; – bil je med soustanovitelji celovškega Mešanega pevskega zbora Jakob Petelin Gallus; – nepogrešljiv in prepoznaven je postal pri Katoliški akciji (tajnik Katoliškega delovnega odbora) in slovenskem radijskem programu na ORF v Celovcu (vsak teden je pripravljala oddajo *Cerkev in svet*); – leta 1973 je postal urednik slovenskih oddaj na avstrijskem radiu in je to delo opravljal do leta 1985; – po upokojitvi je nadaljeval svoje bogato jezikovno-kulturno poslanstvo med koroškimi Slovenci: med drugim je bil predsednik Katoliške akcije in podpredsednik Društva narodopisnega inštituta Urban Jarnik, hkrati pa najbolj prepoznaven lektor in spodbujevalec slovenskega jezika med koroškimi Slovenci; pri koroški Caritas je bdel nad javno rabo slovenščine; – kot jezikovni ljubitelj je zaslovel z *Jezikovnim kotičkom*, ki ga je pripravljala za slovenski cerkveni časopis *Nedelja* od leta 1990 in je z njim spodbujal slovensko identiteto ter skrbel za ohranjanje in življenjsko moč slovenskega jezika med koroškimi Slovenci; – objavil je skoraj 1.300 jezikovnih prispevkov, ki so izšli zbrani v treh knjigah, zadnjo, *366 x slovensko – jezikovni kotički skozi leto*, je korigiral še tik pred smrtjo (2016); – klasični filolog in kulturni delavec France Vrbinc je postal veličina na področju slovenskega jezika na avstrijskem Koroškem; – užival je velik

ugled in je imel odločilni vpliv na jezikovno kulturo koroških Slovencev; – Vrbinc je bil prejemnik velikega častnega znaka dežele Koroške, leta 1995 mu je Krščanska kulturna zveza podelila Janežičevo priznanje, leta 2011 je prejel Elizabetino medaljo Koroške Caritas in samoumevno je bilo, da je leta 2016 postal tudi Tischlerjev nagrajenec, in sicer je dobil najvišje priznanje narodne skupnosti »za vztrajno skrb za lepo slovenščino, uveljavljanje in spoštovanje slovenskega knjižnega jezika v javnosti in prizadevanja za vključevanje slovenskih laičnih kristjanov v Cerkev in družbo«; – dopolnil je dvaindevetdeset let tuzemskega življenja in 1. aprila 2016 je umirjeno odšel k Bogu, zavedajoč se, da je opravil svoje poslanstvo na tem svetu, da je naredil, kar je moral in mogel za slovenski jezik.

Ali je tako predanemu delu za slovensko skupnost, jezik in kulturo sploh še potrebno kaj dodati? Koroški Slovenci gotovo nimajo slabe vesti glede Vrbinca: »Enkratno darilo in oporoka za narodno skupnost, ki bo živela in preživela, če bo spoštovala in cenila to, kar je bilo rajnemu najdražje: slovensko besedo.« Moj jezik ne bo izgovoril laži! (Job 27,4).

Kaj pa Slovenci na »sončni strani Alp«? Se zavedamo pomena materinega jezika, smo vredni in odgovorni nadaljevalci slovenstva? Vrbinc je opozarjal, da se koroškim Slovincem postavlja vprašanje rabe slovenskega jezika vsako jutro, vsak dan: »Kako bom preživel dan? Bom danes govoril nemško ali slovensko? Dokler sem v krogu svojih najbližjih, lahko govorim slovensko, kakor hitro pa stopim čez prag domače hiše, se življenje dogaja v nemščini!« Jezik je najpomembnejši del našega življenja, je naša misel, je naš obstoj. Težave, delo, načrtovanje ..., vse se dogaja pod vidikom, ali bom to doživljal v slovenščini ali nemščini. Vrbinc ni pristajal na »majhnost« slovenščine, kot npr. to počne del slovenske znanstvene elite, ki priznava angleščini izključno pravico razlaganja in razširjanja znanosti. Zanj je bilo edino merilo sposobnost jezika, ali in kako lahko izraža to, kar človek misli, doživlja, dela, kar ga dela človeka. Ali je človek sposoben vse to povedati na svoj način? Koroški Slovenci se tega še kako zavedajo, to jim daje življenjsko moč, saj je slovenščina zelo bogat, zelo rahločuten, občutljiv, sposoben jezik. Šteje, da tisti, ki so Slovenci, so Slovenci, ker govorijo, mislijo, sanjajo ... v slovenščini! Za to gre, je poudarjal Vrbinc, za zavest in uresničevanje te zavesti!

Slovenci v Sloveniji pa tega nočemo več razumeti. V slovenščino smo rojeni, v njej se pogovarjamo, odraščamo, živimo, z njo izražamo svoja najgloblja čustva, spoznanja in vedenja, v njej sanjamo in se ljubimo ... Ali je res mogoče, da v njej ne bi znali ali smeli pisati znanstvenih razprav ali strokovnih člankov in poslušati univerzitetnih predavanj? Ali se

zavedamo, da je slovenščina deveti jezik na svetu, ki je dobil svojo slovnico (Adam Bohorič, *Zimske urice*, 1584)? Pred nami so jo imeli le italijanščina, španščina, francoščina, češčina, portugalsčina, valižanščina, poljščina in nekaj let pred slovenščino še nemščina. Pozabljamo, da je slovenščina jezik, v katerega je bilo v 16. stoletju med prvimi na svetu prevedeno Sveto pismo? Jurij Dalmatin (*Biblija*) je ta jezikovni podvig opravil leta 1584, Primož Trubar pa je že nekaj let pred njim po delih skoraj v celoti izdal to veličastno delo, tako da smo Slovenci dobili celoten prevod Svetega pisma med prvimi petnajstimi jeziki na svetu. Danes je Biblija prevedena v skoraj 3.500 jezikov (celotno Sveto pismo v 704 jezike, Nova zaveza v 1.551 jezikov in posamezni deli, npr. posamezni evangeliji ali odlomki v 1.160 jezikov). Po vsem tem pa slovenščina v 21. stoletju ne bi bila več »primerna« za pisanje znanstvenih razprav!?

Jezikovno odpadništvo zgodovina vedno obsoja in zavrača, zato se bo ponovno pokazala za zablodo »misel, da se katerakoli od znanstvenih panog ali ved na Slovenskem, pa naj je še tako 'svetovna', lahko razvija brez izhodišča v slovenskem jeziku in samo s poimenovalnim aparatom v kakšnem tujem jeziku.« Jezik v znanostih ali znanstvenih panogah tako zadeva kulturne probleme slovenstva. Zato nima nihče pravice slovenskega znanstvenika, raziskovalca, univerzitetnega učitelja in študenta z izgovorom na internacionalizacijo znanosti, bolonjske programe ipd. tirati stran od slovenskega jezika. To velja tudi za fakultetna predavanja v katerem od tujih jezikov, pa naj jih izvaja domači ali gostujoči predavatelj. Znanost in kultura sta najvišji vrednoti, ki ju zmorejo ceniti le narodi, ki dajo kaj nase. Poglavitna opora teh vrednot je nacionalni jezik in če ga izobraženci ne bomo znali uporabljati, ceniti in spoštovati, bomo izgubili svoj narodni značaj, identiteto in kulturne pridobitve, s katerimi smo se Slovenci prepoznavno zasidrali v sodobno evropsko zavest od Brižinskih spomenikov naprej.

Vrbinc je večkrat pripovedoval, da je bil leta 1947 v Gradcu v begunskem taborišču in da je 136 slovenskih fantov iz tega taborišča nato študiralo v Gradcu. Zanimivo je, da je le on ostal na Koroškem, vsi ostali so kasneje odšli v Ameriko. Ko so se ob priložnostih in v zrelih letih srečevali, so Vrbincu zavidali, da je ostal med koroškimi Slovenci, da je delal med Slovenci in za Slovence – imeli so sicer dobre službe in ugled v družbi, toda pogrešali so, ker niso mogli biti med Slovenci, ker niso ostali med Slovenci, ker so izgubljali slovenski jezik in ker so z njim oni in njihovi nasledniki neizogibno izgubljali tudi slovenstvo. Ko začne umanjkat jezikovna zavest, usiha tudi znanje jezika. Jezika se je potrebno učiti celo življenje, Vrbinc se

je zavedal, da ga ne pridobiš enkrat za vselej z maternim mlekom, ampak ga moraš izuriti s poštenim delom, tako da si jezik neprenehoma prisvajaš in ga usvajaš. Jezik je potrebno ohranjati in mu slediti, kakor se spreminja. Z jezikom se tudi mi spreminjamo in obstajamo, brez jezika pa nas ni več, se izslovenimo in postanemo Neslovinci.

Jezik in domoljubje sta nujni vrednoti vsakega naroda, pa če se to nekatereim zdi v 21. stoletju še tako zastarelo in neživljenjsko. Domovina je, če imaš svoj jezik, literaturo in kulturo, vse ostalo iz tega izhaja. Domovina je bila tudi na lestvici Prešernovih vrednot visoko, najvišje. Začel je z žalostinko o slovenski zemlji, »V kateri očetje so naši sloveli, / ktera zdaj grob ima komaj za nas.« Nadaljeval je s tožbo: »Le tujke so častile Kranjcev množco« ter sporoča skelečo misel, »da Slovenec mile ne ljubi matere vanj upajoče.« A upanje pri Prešernu ni umrlo: »Vremena bodo Kranjcem se zjasnile, jim mile zvezde kakor zdaj sijale«, ker bo Orfej »zbudil slovenščino celo«. Prešeren je bil prerok: »Največ sveta otrokom sliši Slave, tje bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo, vero in postave«, njegova misel je samoumevno preraščala v življenjsko vodilo, ki ga je leta 1847 »brez upa zmage« poskušala prikriti cenzura: »Otrók kar ima Slava, vsi naj si v roke sežejo. Da oblast in z njo čast, ko pred, spet naša bosta last.« Cenzura ni bila uspešna, v slovenski himni danes zveni Prešernov miselni svet: »/D/a, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan, da rojak, prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak.«

Prešeren je bil izvirno ustvarjalen človek z najvišjimi duševnimi sposobnostmi, danes je sinonim razvitega, bogatega slovenskega jezika: on je genij; literarni, pesniški, umetniški genij; on je kot dobro bitje iz rimske mitologije, slovenski zvesti dobri genij, ki nas spremlja in varuje od rojstva do smrti: »Tak pevec se trudi, samotni živi, se v slavi, ko zgrudi ga smrt, prerodi.«

Kaj nam sporoča Prešeren? V tuzemskem življenju nam je zaupano, kaj moramo opraviti v korist širše skupnosti in za svoje najbližje, če je to skladno s poslanstvom, ki smo mu zavezani. Bistvo obstoja nam je določeno, naša dejavnost na tem svetu pa ga poskuša smiselno ter odgovorno izpolniti. Čeprav smo »prah in pepel«, moramo »govoriti« in opraviti, kar nam je naloženo. In kaj lahko temu Prešernovemu sporočilu dodamo?

»Za plačilo mi je Gospod dal jezik in z njim ga bom slavil.« (Sir 51,22). Edina prava resnica ostaja znanje – ne Prešernova *goljfiva kača*, ampak znanje, ki je vedno zunaj nas, onstran dosega naših naporov, da bi ga zautstavili in omejili v svoj prostor in čas. Znanje kot simbol nepotvorljive resnice, kot misel o skritem svetu, ki je nedovzet za manipulacije navidezne

resničnosti. Prešernova misel je skrita resnica, ki jo moramo postaviti na luč dneva, ker poje o »enem glasu, globokem, skrivnostnem in temnem« in nam odpira spoznanje izven okvirov – stvarnem z močjo naravnega znanja podeljuje vrednost, ki je v vsakdanjem navideznem svetu ne morejo imeti. V 21. stoletju pa se na Slovenskem naenkrat pojavljajo zablodne misli, da znanja, na katerega nas neprestano opominja Prešeren, ne bi več bilo mogoče pridobivati in razširjati v slovenščini!? Prešeren tega ne priznava in sporoča, da je kultura tudi uklonjenost življenjski resničnosti in spoznanje, da se človek ne sme navezati na »slepoto sveta«. Kultura je način obstajanja, ustvarjalno delo, ki daje našemu življenju obliko in skladnost med uporabnostjo, tehnologijo in estetiko. Prešeren je pisal tudi v nemščini, a na evropski in svetovni pesniški Parnas se je zavihtel s pomočjo slovenščine!

Naj spomnim še na razmišljanje velikega jezikoslovca Stanislava Škrabca: »Knjižni jezik je orodje literaturi, pisava orodje knjižnega jezika; kolikor boljše bo orodje, toliko boljše bo delo, ki se bo delalo z njim. Seveda pa ne sme vsak orodja popravljati in prenavljati, to se mora prepustiti tistim, ki imajo za ta posel potrebno znanje. Drugi pa naj skrbe, da bodo z najboljšim orodjem pridno delali vsak svoje delo.«

S temi Škrabčevimi besedami se je enačil tudi Vrbinc, ki si je celo življenje prizadeval, da Prešernovo in Škrabčevo »orodje« ne leži pozabljeno v kotu, ampak z njim nadaljujemo svojo misel in odkrivamo razsežnosti slovenskega jezika, ki ga imamo, ki ga moramo razvijati, ki ga moramo poznati bolj kot vse druge jezike, ki nas povezuje in ki nam zastavlja vprašanja in prinaša rešitve. »Potem bo moj jezik oznanjal tvojo pravičnost, ves dan tvojo hvalo.« (Ps 35,28).

Obstoj in razvoj slovenščine je odvisen od nas samih

Spominjam se ljubljanskega Slovenskega slavističnega kongresa leta 1995. Kongresna razprava o slovenščini v strokovnem šolstvu in okrogla miza o maturi je Silva Faturja spodbudila k razmišljanju, kako naprej. Oba sva se strinjala, da se je slovensko srednješolsko izobraževanje po uvedbi usmerjenega izobraževanja znašlo v slepi ulici. Najini pogledi so se razlikovali le v tem, da sem jaz »prisegal« na stari gimnazijski sistem, ki sem ga kot dijak mariborske II. gimnazije izkusil med letoma 1974 in 1978, Fatur pa je bil prepričan, da je potrebno pouk književnosti posodobiti. Spomnim se, da ga ni motil izbor vsebin, ampak se mi zdi, da je pogrešal razmislek o tem, kako na nov način približati snov mladi generaciji dijakov. Spoznanje je oblikoval v sporočilo, da se na slovenskih srednjih šolah premalo menijo za zahteve moderne didaktike. Mogoče, ne spomnim pa se več natančno, je celo dejal, da je veda o poučevanju povsem ignorirana, saj se profesorji premalo posvečajo didaktičnim vprašanjem in si tako rekoč ne izmenjujejo pedagoških izkušenj. Pogovor je zaključil z informacijo, da razmišlja o reviji, ki bi se ukvarjala s povsem praktičnimi vprašanji poučevanja in bi profesorje spodbudila k razmišljanju, kako je potrebno poučevati na naših šolah. Takrat mi ni povedal, da se na Zavodu za šolstvo Republike Slovenije rojeva »njegova« *Slovenščina v šoli*.

V začetku leta 1996 me je zato zelo presenetilo njegovo povabilo v prvi uredniški odbor revije, ki jo je ustanovil po vzgledu *Zgodovine v šoli*. Izgovarjal sem se, da nisem didaktik in da me to področje ne zanima. Spomnil sem ga na najin obkongresni pogovor in moje prepričanje, da je potrebno naše izobraževanje vrniti na pota, po katerih je več kot uspešno korakalo pred zablodami usmerjenega izobraževanja. Fatur mojega izmikavanja ni sprejel, nasprotno, trdil je, da potrebuje nekoga, ki bo v uredništvu *Slovenščine v šoli* opozicija novim didaktičnim pogledom, hkrati pa bo zagovarjal kakovost vsebin. Nisem dobro razumel, kaj mi je želel povedati, zato sem še vedno vztrajal, da je on vendar dober poznavalec Ketteja, Vilharja, Gregorčiča, Kosovela, Kosmača, Bevka, Bartola, Iva Groharja, Magajne, Kajuha, Balantiča, Pahorja in zamejske literature. Ne spomnim

se več, koga vse sem mu še naštel, vem pa, da sem dejal, da ga poznam kot preudarnega delavca na področju kulturne politike in avtorja dobrih srednješolskih učbenikov ter recenzenta tržaških slovenskih berilih – to besedilo je nastalo kakšno leto pred najinim pogovorom in rojstvom *Slovenščine v šoli* in je kazalo na Faturjevo »žlahtno konservativnost« pri razumevanju pouka književnosti. Silvo Fatur je prenovo pouka videl v interdisciplinarni povezavi »slovenistične stroke« in »sodobnih didaktičnih pristopov«. V praksi je to pomenilo, da je za pouk književnosti potrebno imeti dobro izbrano »antologijo/berilo s širšim izborom« in dodatno še »didaktično premišljen učbenik«, tj. predvsem priročnik, ki bo dijaka navadil na »samostojno in aktivno komunikacijo z leposlovnim berilom«. To me je prepričalo, da njegova *Slovenščina v šoli* ne želi podaljševati zablod usmerjenega izobraževanja, da ne bo zagovarjala omejenega izobraževanja književnosti z nekaj izbranimi besedili in da se bo zavzemala za moderno organiziran pouk književnosti z »interpretacijskim in problemskim pristopom«. Sprejel sem vabilo in postal član prvega uredniškega odbora »njegove« *Slovenščine v šoli*.

Na prenovo pouka nisva imela vedno enakih pogledov, kljub temu da sva oba zagovarjala Kmeclov projekt prenove pouka slovenskega jezika in književnosti, ki je prav takrat potekal na Ministrstvu za šolstvo. Faturja je pritegnil predvsem posluš prenoviteljev za književno in jezikovno didaktiko, mene pa spoznanje, da sta najpomembnejša vzroka za nevzdržen položaj, ki je nastal pri pouku slovenskega jezika, neprimerno izobraževanje in slab položaj učiteljev. Silvo me je nagovoril, da sem za »njegovo« revijo pripravil svoj pogled na to vprašanje. Objavil ga je v celoti, čeprav mi je dejal, da se z vsem, kar sem zapisal, ne strinja. Motilo ga je npr. moje prepričanje, da fakultete razpisujejo preveč študijskih mest za izobraževanjem učiteljev in da se nam bo to dolgoročno maščevalo. Zapisal sem, da slabi dijaki, ki se lahko vpisujejo na fakulteto (zelo malo se jih odloči za študij slovenskega jezika in učiteljski poklic s prvo prijavo, razpisana mesta pa se napolnijo šele po drugi in predvsem tretji prijavi pozno jeseni), ne bodo sposobni slediti načrtovani prenovi študija. Poudaril sem, da je potrebno spremeniti takratno maturo, ki se je kakovostno močno poslabšala, ker se je oddaljila od klasične mature. Bližje sva si bila s pogledom na položaj in vrednotenje učiteljevega dela, ki sta v samostojni slovenski državi prav sramotna. Opozarjal sem, da je neurejen status učiteljev slovenskega jezika, tj. prenizke plače in previsoke delovne obveznosti, še kako pomemben pri prenovi pouka. Nezadovoljen, preobremenjen, utrujen in slabo plačan učitelj slovenskega jezika se kljub najboljšim željam ne bo mogel uspešno

vključiti v prenovu pouka. Najprej je potrebno zadovoljivo rešiti eksistenčno vprašanje učiteljev, šele potem bodo premišljena metodično-teoretična izhodišča za prenovu pouka pri predmetu slovenski jezik lahko prenesena iz teorije v prakso. Tako sem razmišljal leta 1996, žal, pa se stvari vse do danes niso spremenile na boljše.

Kmeclova prenova pouka slovenskega jezika in književnosti ni bila revolucionarna sprememba takratnega sistema, vendar se nama s Faturjem ni zdela slaba, saj je na prvo mesto postavljala zahtevo, da se mora pouk v osnovni šoli nivojsko členiti po obsegu in metodah dela. Bolj sva se razlikovala glede eksterne mature – jaz sem ji nasprotoval, Fatur jo je z nekaterimi omejitvami zagovarjal. Prepričan sem bil, da nima smisla »odkrivati tople vode« in se je potrebno vrniti k interni maturi, kakršno sem kot gimnazijec opravil na mariborski II. gimnaziji. Pri novi maturi sem opozarjal na škodljivo amerikanizacijo našega izobraževalnega sistema, ki sem jo prepoznaval v birokratskih pravilih in nepotrebem »globalnem« izobraževanju ocenjevalcev na seminarjih pod vodstvom Državne maturitetne komisije. Fatur se ni strinjal, da je tako zamišljena eksterna matura »slaba, nepotrebna in škodljiva, zato jo je potrebno odpraviti ali vsaj spremeniti, dokler je še čas in ne bo preseгла zaslug usmerjenega šolstva«. Zagovarjal je »testne pole«, ki so bile zame »katastrofa«, saj so merile spretnosti, ki niso pokazale resničnega znanja dijakov. Spomnim se npr. nepotrebne pozornosti vzbujajočega dogodka, zakaj ocenjevalec ne sme priznati (!) maturitetnega odgovora dijaka, ki je izpolnjeval dopisnico, a je besedilo napisal »čez za to namenjen prostor«. Posledice take abotnosti so danes kot na dlani! Matura, ki je bila takrat spočeta, še danes zatira vsakršno ustvarjalno delo in razmišljanje mladih generacij. Namesto da bi bili samosvoji in bi ostali narod z resnično samostojno državo, smo se tudi na področju izobraževanja poneumili z amerikanizacijo in globalizacijo.

V talilni lonec globalnega »izobraževanja« danes pri nas vdira popreproštena angleščina kot *lingua franca* učnega in znanstvenega okolja. *Sancta simplicitas!* Jezik postaja blago na trgu nadzorovanega mišljenja, zato pa je primerna le trivialna angleščina po meri logike kapitala. Materinščina se mora najprej odpovedati izobraževalnemu in znanstvenemu jeziku, nato pa bo z ukinitvijo uradovalega jezika dokončno izgubila družbeni prestiž (to je bilo že videno v odnosu med slovenščino in некоč prevladno nemščino in nato še srbohrvaščino). Jezikovna neloyalnost do slovenščine bo kmalu omogočila, da se bo angleščina iz elitističnih znanstvenih in univerzitetnih krogov spodbujena z že uveljavljenim popreprostenim jezikom trgovine in športa samoumevno razširila na vse druge javne oblike sporazumevanja.

Izrinjanje slovenščine iz javne rabe je narodni samomor, ki so se ga zavedali snovalci Zedinjene Slovenije, organizatorji taborskega gibanja, pisci *Majniške deklaracije* leta 1917 in 1989, deklaracijsko gibanje sploh, gibanje Slovenščina v javnosti, slovenski jezikoslovci vodniki in številni slovenski razumniki. Evropska jezikovna politika spodbuja znanje tujih jezikov ter jezikovno in kulturno raznolikost, to pa ne pomeni, da zahteva tudi poučevanje in učenje v tujem jeziku. Jezik ni le sredstvo za sporazumevanje, je veliko več, je človekova misel, tj. njegov začetek in konec, hkrati pa omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti, je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati. Napačno mišljenje, da izobraževanje v tujščini ponuja boljše znanje, je nazorno razkrinkal Cankar v črtici *Realka* – vzemimo jo v roke in berimo vsak dan, naj postane naš učbenik spoznanja, zakaj je potrebno izobraževanje v slovenskem jeziku. Ko beremo Cankarja, spoznavamo zgodbo o medčloveških odnosih, ki se ustvarjajo s sporazumevanjem. »Pouk naj poteka v slovenščini!« Zveni znano – to je bila zahteva taborskega in deklaracijskega gibanja, tako smo se uprli skupnim jedrom in tako je razmišljal Pavček, ko je leta 1989 med drugim zahteval »zagotavljanje duhovne blaginje« za Slovence.

Silvo Fatur je leta 2011 ontološke lastnosti jezika »okružil« v preprosto spoznanje, da je »materinščina jezik srca«, ki ga danes, žal, preganjamo sami! Zdi se mi, da bi se letos jeseni v Celju, če bi se s Silvom spet lahko srečala na slavističnem kongresu, med odmorom pogovarjala o jeziku. Verjetno bi me vprašal, ali Slovenci leta 2024 potrebujemo novo *Majniško deklaracijo*, ki bo anglizatorjem pokazala, da je slovenski učni jezik pri nas samoumeven in spomnila, da je slovenščina najboljše (edino primerno!) orodje slovenskega profesorja v slovenskem vzgojno izobraževalnem okolju. Ali bi tudi tokrat razmišljal o novi reviji kot pred skoraj tridesetimi leti? Kdo ve? Naj bodo zato izzivi sedanjih urednikov »njegove« *Slovenščine v šoli* po njegovi volji. Pojmovanje slovenske literature in jezika kot pojava, ki si sam ohranja in razvija sposobnost za ubesedovanje vseh naših potreb. Pedagoška razlaga literarnega in jezikovnega ustvarjanja v slovenščini naj postane mnogo več kot le učna snov – naj bo razmišljanje, ki presega jezikovni globalizem našega časa in slovenskega kvazipolitiziranja in unielitiziranja. Faturjeva *Slovenščina v šoli* naj začne odpirati vprašanja splošne kulture in razgledanosti, kulture mišljenja, srčne kulture, visoke govorne kulture naših profesorjev in dijakov.

Leta 1996 je bilo potrebno postaviti v središče slovenskega izobraževalnega prostora moderno didaktiko in metodiko ter omogočiti pogoje za medsebojno izmenjavo pedagoških izkušenj. Danes je temu potrebno

dodati jezikovno odprtost, jezikovno kulturo in jezikovno predanost ter tako ustaviti negativno jezikovno asimilacijo, ki se v imenu globalizacije, modnosti in eksibicionizma poskuša uveljaviti v globalnem izobraževanju, znanosti in raziskovanju, politiki ter posameznih strokah. Kako ustaviti uniformiranost in neumnost globalnega izobraževanja ter zagotoviti kakovostno izobraževanje v slovenščini na naših šolah? Fatur bi imel tu gotovo več primernih predlogov in rešitev, jaz pa sem še vedno prepričan, da je potrebno ukiniti eksterno maturo z vsemi slabostmi, ki so se nakopičile v tridesetih letih in poiskati pot iz slepe ulice. Ali je zaradi »internacionalizacije« res potrebno pozabiti na vse dobro, kar smo že imeli in sprejeti slabše, zato da bomo »globalno primerljivi«? Ali moramo verjeti »lažnim prerokom«, da je poučevanje v slovenščini nepotrebno in brez prihodnosti? Ne, *za tistega, ki ve, kam gre, je veter vedno ugoden*. Verjetno bi se s Faturjem zato pogovarjala tudi o domoljubju, ki ga je v našem učnem okolju odločno premalo. Slovenska kultura je najtesneje povezana s slovenskim nacionalnim vprašanjem in državotvornostjo. Kultura je najvišja vrednota vsakega naroda in po njej se meri ustvarjanje določene družbe. Vzgojna vloga našega šolstva je ustvarjanje splošne kulture in razgledanosti. Poglavitna opora teh vrednot je nacionalni jezik, zato je dolžnost vseh Slovencev, da slovenščino uporabljamo pri ustnem in pisnem sporazumevanju, saj bomo le tako ohranjali svoj narodni značaj, identiteto in kulturne pridobitve, s katerimi smo se Slovenci v 16. stoletju zasidrali v sodobno evropsko zavest.

Slovenski knjižni jezik in narečja so zelo pomemben identifikacijski simbol, ki danes, žal, izgublja svoj pomen zaradi jezikovne globalizacije. Slovenski jezik je sestavni del naših moralnih vrednot, s katerimi se predstavljamo v globalni skupnosti – gre za naš odnos do drugih in do sebe, za zavedanje o večstoletni kulturni in jezikovni dediščini, ki jo je potrebno razumeti in prenašati na nove generacije slovenskih govorcev. Jezik je mnogo več kot le vsebinsko prazno in obrabljeno sporazumevanje – je naš začetek in konec, je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati; v tem pomenu ostaja jezikovno vprašanje najtesneje povezano z narodnostnim.

Slovenija je gradila svojo identiteto na jeziku in kulturi, zato je to zavedanje potrebno vključiti v naše šolsko in vseživljenjsko izobraževanje. Naraščanje popularnosti nacionalnih jezikov v evropskem prostoru kot odgovor na integracijo in globalizacijo, še zlasti na vedno večjo prevlado anglosaške miselnosti, kulture in jezikovne prakse, kaže, da imajo nacionalni jeziki znotraj integracije velik civilizacijski pomen – ohranjajo raznolikost Evrope in s tem potrjujejo njeno globalno identiteto. V našem primeru je to slovenski jezik, ki je tudi eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze.

Faturjeva *Slovenščina v šoli* naj zato ponudi priložnost za razmislek o vlogi in položaju nacionalnih jezikov pri izvajanju mnogojezične strategije v integracijskih in globalizacijskih procesih, v katerih bi moralo biti ohranjanje jezikovne in kulturne raznolikosti obogatitev in ne slabost. »Sami moramo spoštovati svoj jezik, literaturo in kulturo, če želimo, da nas bodo spoštovali tudi drugi!«

»Gospe in gospodje, lepo je biti Slovenec!«

Razmišljam o Finžgarjevem odnosu do slovenskega jezika in poskušam najti odgovor, zakaj v samostojni Sloveniji ne razumemo njegovega sporočila iz romana *Pod svobodnim soncem*: »Velik bo Sloven, bival bo v mirnih hišah, rejene bodo njegove črede, svobodno sonce mu bo svetilo leto in dan, če bo složen z brati. Če ne, pride tujec, postavi mu peto na tilnik in svobodni postane suženj.« Izhajam iz Finžgarjevih zapisov v dvanajsti (Finžgar 1992) in trinajsti (Finžgar 1994) knjigi njegovega zbranega dela in si prizadevam razložiti njegovo misel *Lepo je biti Slovenec*. Finžgarjeva razmišljanja so očam z Zlobčevimi pogledi na slovenstvo in razširitvijo Finžgarja v *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*. Finžgarjev in Zlobčev pogled na slovenstvo dopolnujem s Cankarjevim in Prešernovim razumevanjem slovenskega narodnega vprašanja ter razmerami v sedanosti, ko se zastavlja vprašanje, ali je še vedno lepo biti Slovenec. Kljub neugodnim političnim razmeram, ki »pozablajo«, da sta slovenski jezik in kultura najpomembnejši sestavni slovenstva, prihodnost Slovencev vendar ni brezupna, če bomo zmogli preseči politikantstvo in pogubne strankarske delitve na »naše« in »vše« – Finžgar je poznal splošno veljavno rešitev, ki jo je ubesedil v manifestu narodne zavednosti kot strpnost in dogovor o trdnih skupnih smernicah nadaljnega razvoja: »Slovenec sem!«

Bridko ali lepo je biti Slovenec?

V ponedeljek, 23. januarja 1928, ob 20. uri sta Narodno gledališče in Ljudska univerza v Mariboru priredila Župančičev večer ob petdeseti letnici rojstva Otona Župančiča. Po uvodnem nagovoru Janka Glazerja, štirih slavljencevih uglasbenih pesmih in štirih recitacijah njegovih pesmi so na odru uprizorili četrto dejanje Župančičeve *Veronike Deseniške*, in sicer podobno kot v ljubljanskem opernem gledališču na predvečer pesnikovega petdesetega rojstnega dne. Ljubljanske proslave se je udeležil tudi Oton Župančič z družino – na slavnostni akademiji je svečani govornik Fran Saleški Finžgar predstavil presežke slovenske književnosti od Trubarja do Župančiča. Začel je z bridkim pozivom *Le vkup, le vkup, le vkup uboga*

gmajna, nadaljeval z opominom, da so le redki posamezniki razumeli Vodnika, Prešerna, Murna, Ketteja ali Cankarja in sklenil s slovenskim kulturnim poenotenjem ob izkazovanju časti Otonu Župančiču. Finžgar je med razmišljanjem o slovenskem narodu, literaturi in kulturi za osrednji del vsega tega samoumevno imenoval slovenski jezik, ki določa življenje Slovencev, naše čustveno in moralno doživljanje. Slovenščina je usmerjevalka slovenstva in porok miselne zbranosti, ki nam v odnosu do drugih daje samostojnost. Slovenski jezik nam omogoča samozavest v znanosti, umetnosti, gospodarstvu in politiki ter je temeljnik samostojnosti, s katero se upiramo kakršni koli (tudi globalni) podrejenosti. Finžgar je to spoznanje postavil kot nujno zahtevo Slovencev. Izpeljal jo je iz začetnega omahovanja *Bridko je biti Slovenec!* (še bolj bridko je biti slovenski poet) in fraze *Uboga gmajna* v samozavestno trditev *Lepo je biti Slovenec* (poet brani našo besedo) in spoznanje, da »zdaj in poslej ne bo več bridko biti Slovenec«, ker nam to omogoča moderen, razvit in kultiviran jezik slovenske jezikovne skupnosti: »Nad smetmi, ki padajo iz vsakdanjih borb, plapola čista zastava slovenske besede in kulture.« (Finžgar 1928: 32) Večstoletno prizadevanje za samobitnost slovenskega jezika je doseglo kakovosten vrh z Župančičevim jezikovnim nazorom in naraščajočim zavedanjem, da Slovencev in slovenske kulture ni brez slovenskega jezika. Finžgar je prepoznal napredno jezikovno miselnost v Župančičevih besedah, »da te sluša milijón, trpeči milijon«, ki ne sme pristajati na »majhnost« v družbi germanskih, romanskih ali slovanskih narodov:

Slovinci smo majhen narod, ki se pa tako živahno razvija, da ga menda noben drug narod ne prekaša glede števila listov, časnikov, knjig. Sorazmerno seveda: na en dober milijon ljudi ne pride pod milim Bogom nikjer toliko tiska kakor pri nas – in tako raznovrstnega. Tuji učenjaki, ki prihajajo od vseh vetrov k nam, zlasti odkar imamo v Ljubljani vseučilišče, strme nad Slovenci in občudujejo naš narod, ki plačuje toliko kulturnega davka za knjige in časnike in s tem, da jih naroča in tako vzdržuje. Toda če hočemo tiskati, je treba tudi ljudi, ki pišejo. In ker mi pisatelj ne moremo tako plačevati za njihov trud kakor veliki narodi, zato tudi pisatelj po poklicu pravzaprav nič ni in vsi pišejo le poleg svojega vsakdanjega del, iz gole notranje, srčne potrebe in – le kar priznajmo – tudi iz ljubezni do naroda in iz ljubezni do znanosti. (Finžgar 1994: 56)

Slovinci imamo tisočletno jezikovno tradicijo, saj »imamo vendar izmed vseh slovanskih narodov najstarejši, še izviren spomenik slovenske besede«. Bogato kulturo življenje se je uradno začelo leta 1550, ko je »dobila slovenska beseda pot v svet, z njo pa je bil položen temeljni kamen za samostojno izobrazbo in narodno kulturo«. Presežna evropska literarna ustvarjalnost Slovencev se je začela s Prešernom, ki je »zapel iz dna narodove duše in

iz bogastva slovenskega jezika«, s tem pa je »dal slovenski besedi častno mesto v zboru evropskih narodov« (Finžgar 1994: 51). Čeprav *grobovi tulijo*, to ni konec slovenstva in slovenskega jezika, saj Slovenci znamo izmeriti *daljo in nebeško stran*. Slovenski jezik je navdih, ki nam zagotavlja samozavestno jezikovno politiko in načrtovanje ter omogoča, da zase zahtevamo vse kulturne pridobitve združene Evrope. Evropska jezikovna in kulturna raznolikost ne zahteva, da se odpovedujemo svojemu jeziku v javnosti, ampak od nas pričakuje veliko dejanj, ki bodo spodbujale pozitivno jezikovno politiko. Evropska zveza namesto nespametne jezikovne globalizacije v visokem šolstvu, znanosti, športu, gospodarstvu itd. zagovarja večjezičnost, ohranja jezikovno raznolikost ter povečuje jezikovno in kulturno občutljivost svojih državljanov.²⁸ Ob nasilnem anglizatorstvu v slovenskem javnem prostoru je prav, da poznamo Finžgarjev poklon Župančiču, ki »našo besedo brani in našo križano zemljo iz obupa budi«, ker se je zavedal pomanjkanja samospoštovanja, ki so ga slovenskemu narodu vztrajno spodbijali Nemci,²⁹ nemškutarji/avstrijanarji in jugoslovenarji (danes pa anglizatorji). Župančič je bil zvest slovenskemu jeziku, »ko naše ime po njem lepo zveni v tujini, in zvest, ko nam od tam znaša kulturnih vrednot ter jih presaja v našo kri« (Finžgar 1928: 32). Napovedal je slovensko pozitivno jezikovno politiko, ki slovenskega jezika v javnosti ne bo zabarantala za nov globalni jezik (nekoč je bila to nemščina, nato srbohrvaščina, danes pa ju je nadomestila popreproštena angleščina), ampak bo ob znanju več tujih jezikov zagovarjala individualnost slovenščine in njeno štirifunkcijsko zvrstno ubesedovanje predmetnosti na vseh področjih človekovega udejstvovanja, upoštevajoč slovenski knjižni jezik in njegove neknjižne različice. Župančič ni bil jezikoslovec, vendar pa mu je podzavestno obvladanje norm vseh zvrsti slovenskega jezika omogočalo, da se je kot pesnik in prevajalec uprl jezikovnemu ekshibicionizmu, v knjižni jezik pa je sprejemal narečne prvine, npr. narečno besedje, s katerimi je bogatil slovensko besedišče in razširjal sposobnost za ubesedovanje v slovenskem (umetnostnem) jeziku. Podobno je jezik občutil tudi Finžgar. Glede besedja se je zanašal na svoj jezikovni čut, ki je znal najti pravo mero med knjižno

²⁸ <https://jezikovna-politika.si/slovenscina-v-evropski-uniji/jezikovna-politika-eu/>

²⁹ Finžgar med Nemci izpostavlja le Südmarko iz Gradca, ki je po Kočevju rjula *Heil und Sieg!* in je bila »živahna propaganda za hajlnemštvo«. Finžgar je hajlovce razgalil v *Tragediji ob Rinži*; v nemškem otoku sredi Slovenije se je srečeval z »naščevano nemško nadutostjo«, ki ji je kljuboval z narodno navdušenostjo in borbo za pravice Slovencev. Kočevjarji so večinoma spoštovali njegovo slovenstvo in odločitev, da je kot kaplan v Kočevju pridigal slovensko (Finžgar 1992: 111, 114).

slovenščino, gorenjščino vasi Breznica in Doslovče ter ljudsko govornico ljudi pod Stolom. Pomembno je bilo tudi, da je znal nemško in se je lahko pri pisanju uspešno izogibal besednim in stavčnim germanizmom. Godilo mu je, da je Župančič, mojster slovenske besede, pohvalil njegovo slovenščino v vojni kroniki *Prerokovana* (Finžgar 1992: 169). Umetnostni jezik je umetnost povezovanja živega ljudskega govora in umetne knjižne norme, zato so se Župančiču ob petdesetletnici poklonili³⁰ s pesmijo *Belokrajinci čestitajo*³¹ v njegovem domačem viniškem govoru:

Sakojake popevke ste pisali,
saka je po svoje lepa,
al najdraže so mi vavek
one iz belokrajnskega sveta.

Vi ste tako lepo rekli,
kaj so naši ljudi
za veke ste pokazali,
da ste naše čudi.

Rajkoviča starega sem pital,
Kukove je misli o Vas –
»Kaj bi vraga! Un je naglas
rekl ono kaj je vu nas –«

Kedagod sem gledal breze,
breze dragatuške,
vavek sem se zmislil na Vas:
tod je hodil mladi dečko,
govoril je z njimi naglas
svoje jim popevke čital – – –
Tratina po stozah raste,
mah na breze lazi,
na popevke Vaše deca
belokrajnska pazi.

Žeželj i Kupa, vinički kraji,
cure i fanti i školari mladi
se Vam lepo zafalijo,
srečico voščijo ...

³⁰ Pesem je podpisana s psevdonomim Viničan – zdi se, da bi lahko bil avtor besedila Oton Berkopec (1906–1988), Župančičev mlajši viniški rojak in slovenski literarni zgodovinar. <https://www.preloka.si/obvestila/474-voscilo-zupancicu-v-viniskem-nareccju.html>

³¹ Voščilna pesem *Belokrajinci čestitajo* je bila objavljena v časopisu *Jutro* 19/19, 7 (23. 1. 1938).

Finžgar je razglasil Župančiča za tvorca slovenske besede, njegov petdeseti rojstni dan pa za »praznik strnjenih duš«,³² ki je prvič v slovenski kulturni zgodovini zbral ves slovenski narod ob živem pesniku: »In v vsem našem narodu se buči danes ena sama misel in brez dvomov zveni v poldan naše kulturne bodočnosti, misel namreč: ne več bridko, ob teh vrhovih – lepo je biti Slovenec.« (Finžgar 1928: 32) Finžgar je upal izreči to misel šele ob Župančiču. *Kranjec* namreč ni prepoznal Prešernove umetniške veličine, zato mu je *osle kazal* – narod ga za časa življenja ni spoznal in ni priznal. Finžgar je tako kulturno nezrelost (zaostalost?) primerjal s starozaveznim Mojzesovim prihodom s Sinajske gore, njegovo poduhovljenostjo (Prešernovo umetniško ustvarjanje) in nerazumevanjem ljudstva (narod večinoma ne razume in ne prizna Prešernovega pesnjenja), zakaj naj bi se odpravili na pot trpljenja proti Obljubljeni deželi (skeleča resnica za pesnika: »Stanu se svojega spomni, trpi brez miru!) – Mojzesu niso mogli pogledati v obraz (Prešernu je šele naslednji rod »pogledal v obraz«):

Ob tem se mi je dotekniti neke misli. Povsem prirodno mora biti, da se narod v primitivni dobi ne zmeni za osebe, ki so mu bile prvi tvorci lepe besede. Imen onih, ki so mu ustvarjali narodno pesem, ne pomni nihče. Prav tako se narod na mladi kulturni stopnji redko zave onih, ki gredo pred njim. Da, še več. Vprav zato, ker so pred njim in nad njim, jih omalovažuje in celo prezira. (Finžgar 1928: 32)

Vrhunska literatura kljub temu trajno ohranja svojo lastnost in obstaja brez konca, saj »notranji nemir« besednega ustvarjalca sili, da »je ves svoj v besedi«, ko izpolnjuje dolžnost in bralcu predstavlja resničnostne (ne resnične!) zgodbe o tem, kakšen je človek, »čeprav se prav to in vse to ni drugod zgodilo, kakor v ustvarjajoči duši pisatelja« – Prešeren in Cankar sta zato vodnika slovenstva (Finžgar 1992: 373–374). Cankar je bil glasnik svojega naroda, zato je Slovincem dal »knjigo ljubezni« in »kar sem imel«, tj. »svoje srce in razum, svojo fantazijo in svojo besedo [...], svoje življenje« (Cankar 1910: 58). Narodu je dal vse in si je prizadeval za drugačne norme ravnanja v slovenski družbi, za »nov svet in nov izraz«, ki ga določa »čisto novo pojmovana narodnost brez zlaganega rodoljubja« (Finžgar 1994: 320–321). Čaščenje umetnika, spoštovanje domovine in matere je kot umetnost lepega sprejel za življenjsko vodilo ustvarjanja, ki je hkrati tudi dokaz nesebične ljubezni do naroda. Cankar je svojo umetniško samostojnost najbolj natančno predstavil Franu Zbašniku v pismu (11. 9.

³² Besedno zvezo je prevzel po Župančiču (prim. Finžgar 1992: 320–321).

1902), ki je povezano z nastajanjem *Hiše Marije Pomočnice* in razmišljanji o »njegovih zvezah z bistvenimi potezami slovenstva« (Kos 1972, 303):

Kdor ne vidi v mojih mislih, v mojem čustvovanju, v mojem slogu, da sem Slovenec ter išče slovenstva ne v notranjem dejanju in razpoloženju, temveč v zunanostih, tisti je tujec sam in naj mi ne očita tujinstva. (Nav. po Kos 1972: 303)

To je »čut za odgovornost« do slovenskega jezika in naroda, kot bi lahko na tem mestu dopolnil Finžgarjevo priznanje, da je podoben Cankarju, ki je »tri dni [...] en sam stavek oblikoval v svoji glavi«, da je bil lep kot za okvir (Finžgar 1992: 350). Take »globlje poteze duha« se v začetku 20. stoletja kažejo tudi v drugih umetnostih, npr. v Groharjevi izvirni lirični tehniki krajinske motivike, Jakopičevi simbolistični slovenski krajini, Sternenovih slikarskih šoli ali Adamičevi zborovski, komorski in simfonični glasbi ter samospelih ali Kogojevih *Črnih maskah*. Če parafraziram Finžgarjevo misel in jo s Cankarja in Župančiča prenesem na omenjene slikarje ter glasbene ustvarjalce, potem za slovenske umetnike tistega časa velja:

Vsi so geniji, ki so ustvarjali z novo, elementarno silo. To ustvarjanje ni bilo več ono povprečno delo, ki je potrebno in vse hvale vredno za vsak, tudi največji narod, ono delo graditeljev, ki vsak po svoje donese, četudi skromen kamenček, k zgradbi narodne kulture: ne, *njihovo* ustvarjanje je po obliki in vsebini tako široko in globoko, tako občedlovesko, dasi predvsem slovensko, da je prodrlo tesne meje naše zemlje. (Prirejeno po Finžgar 1928: 32)

Vse, kar je bilo na prelomu 19. in 20. stoletja povezano s slovenskim jezikom, literaturo, umetnostjo in kulturo, je spremenilo slovensko pretirano prizadetost zaradi malopomembnosti, majhnosti in posledično tudi politične odvisnosti in nedržavotvornosti. Prebujati se je začelo slovensko kulturno- in jezikovnopolično zavedanje, s katerim je Finžgar začel samozavestno primerjati slovenske besedne, likovne in glasbene ustvarjalce z evropskim umetniškim Parnasom. Novo prepričanje o veliki slovenski jezikovni sposobnosti je pri Prešernu, Murnu, Ketteju, Cankarju, Župančiču in njihovih nadaljevalcih uveljavilo slovenski jezik kot najvišjo vrednoto, ki Slovencem ne dovoljuje rabe nadomestnega (večvrednega, globalnega) jezika v javnem sporazumevanju ali umetniškem ustvarjanju. Jezikovna predanost je spodbudila pozitivno domoljubje in pripadnost slovenski skupnosti:

S trepetom se je zgenilo v našem narodu. Naša zemlja je rodila novih delavcev, ki so imeli vsi uprte oči v ta vrh. Trpeli so tudi ti. Redek je imel zanje toplo besedo, premnog pa pomilovalen posmeh. A niso omagali. Iz sebe in iz naroda so se vili kvišku, vsi najmanjši in največji med njimi. (Finžgar 1928: 31)

Finžgar je praznovanje Župančičeve petdesetletnice rojstva imenoval »praznik strnjenih duš«. Župančičevo besedno zvezo³³ je razumel kot doživljanje polnega upanja, ki povezuje slovenski narod in napoveduje njegovo samostojnost ter državotvornost. Duhovnik Fran Saleški Finžgar je prvotni Župančičev pomen razširil po naliki na krščanski praznik »vernih duš dan«/ Commemoratio Omnium Fidelium Defunctorum (2. november), ki spodbuja molitev za umrle, da bi bili sprejeti v občestvo nebeščanov:

Pred očmi je imel tudi sijajno nagrado, pridržano za tiste, ki zaspijo pobožno: sveta in pobožna misel! Zato je namreč naročil to spravno daritev za umrle, da bi bili oproščeni greha. (2 Mkb 12,45)

Finžgar sopostavlja krščansko vero o življenjski povezanosti vseh rajnih in tistih, ki so še v »potujoči Cerkvi«, z enotnostjo slovenskega naroda – nadnaravno občestvo svetnikov je v tuzemskem življenju za Slovence trdna narodna povezanost, »praznik strnjenih duš« torej, ki so bile dolgo spodbujane k zavzetemu narodnostnemu življenju in so se »očičevale v vicah« vse do Župančičevih časov. Za strnjene duše je slovenski jezik, kar je za verne duše molitev. Slovenski jezik je »vsakdanji kruh« Slovencev. Molitev Finžgarjeve matere je bila molitev v slovenščini, zato je Finžgar razumel »praznik strnjenih duš« kot veliki dan slovenskega jezika, saj je »neprestano prepletal službo Božji besedi s službo slovenskemu jeziku« (Kovač 2021).

Ali je taka domovinska zavest danes še prisotna? Je po skoraj sto letih še mogoče ponoviti za Finžgarjem, da je lepo biti Slovenec?

Finžgar je bil podoben patru Stanislavu Škrabcu, ki je v samostanu Kostanjevica skoraj štirideset let ob molitvi pripravljajl novo slovensko slovnico, glasoslovje in pravorečje ter na platnicah *Cvetja z vrtov svetega Frančiška* vsak mesec objavljajl razprave o normativnosti slovenskega jezika. Upošteval je razvojne zakonitosti knjižnega jezika in narečij, s tem pa se je približajl tudi Finžgarjevemu razumevanju slovenskega zbornega jezika, ki sta ga sooblikovajl knjižna norma in narečje. Škrabčevo jezikoslovje je pomembno vplivalo na Finžgarjev odnos do normativnosti slovenskega jezika, njegovo literarno ustvarjanje pa je sledilo Prešernovim, Cankarjevim in Župančičevim jezikovno-estetskim merilom. Sv. Frančišek Saleški, Finžgarjev krstni zavetnik, škof, cerkveni učitelj, zavetnik katoliških pisateljajl in novinarjev, na Finžgarja pisatelja in urednika neposredno ni vplival.

³³ Prim. op. 32.

Med njima je verjetno obstajala intelektualna in duhovna povezava,³⁴ ki jo je omogočala predvsem Frančiškova duhovnost za moderni čas z močnimi poudarki krščanskega humanizma. Sv. Frančišek Saleški je vedel, da za življenje v spravi in miru »potrebujemo skodelico razumevanja, sod ljubezni in ocean potrpljenja«. ³⁵ Finžgar je zato optimistično zrl v čas, ki bo prišel za slovenski jezik in kulturo po letu 1928. Vodnik, Prešeren, Slomšek, Levstik, Trdina, Jurčič, Gregorčič in drugi slovenski besedni ustvarjalci so se šolali v nemškem, nemškutarskem/avstrijanarskem okolju in v nemščini, vendar so bili slovensko narodno zavedni borci »za prosveto slovenstva v boju s tujcem«. V 19. stoletju so odločilno vplivali na razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja, tako da so najprej poenotili slovensko knjižno normo, enotni slovenski knjižni jezik pa je postal v pomladi narodov osnova za narodnostno združitev in državotvornost (Jesenšek 2021: 167, 175). Boj za samobitnost slovenskega jezika je postal prepoznavni znak slovenstva v drugi polovici 19. stoletja in velikanski dvig iz vsakršne nerazvitosti. Finžgar (1992: 77) je bil prepričan, da takega kulturnega in jezikovnega napredka »ni doživel noben drug narod, zlasti tako majhen ne kakor naš«. Slovensko leposlovje in nabožno slovstvo je utrjevalo slovensko narodno zavest ter izpovedovalo pripadnost veri. Narodna brezbržnost se je preoblikovala v narodno navdušenje in Zedinjena Slovenija je predramila misel, da bi se celotno slovensko ozemlje združilo v eno upravno enoto. Rojena je bila ideja slovenske državotvornosti, ki se je razširjala s čitalniškimi in taborskimi gibanjem ter doživela svoj prvi vrh z Majniško deklaracijo 30. maja 1917 (Jesenšek 2021: 218) – z njo je slovenski narod »pahnil od sebe hlapčevsko skledo in segel po obleki svobode« (Finžgar 1994: 39).

8. oktobra 1917 je umrl Janez Evangelist Krek, ki je imel odločilen vpliv na oblikovanje Majniške izjave, v kateri odseva njegovo narodno-politično delo. Krekov pogreb je zaključil obdobje v razvoju slovenskega

³⁴ Bistvo duhovnosti Frančiška Saleškega je Božja ljubezen kot središče stvarstva in predvsem človeškega srca. Molitev je iskanje Božjega obličja, torej je to temeljno delo v tuzemskem življenju: »Čujte in molíte, da ne zaidete v skušnjava!« Mt 26,41. Navajam molitev k Svetemu duhu sv. Frančiška Saleškega *Daj nam nove oči*: Kličem k Tebi, o moj Bog, izrekam Tvoje sveto ime, / ne da bi te mogel kdajkoli popolnoma spoznati. / Gospod, moj Bog, večji si od naših besed, / tišji od naše tišine, globlji od naših misli, / višji od naših želja ... / Daj nam, o Bog, ki si tako velik in tako blizu, / živo srce, nove oči, da te prepoznamo / in te sprejmemo, ko prideš k nam. / Delajmo v blagor mladine / in v vseh okoliščinah življenja delujmo po zgledu ljubezni, / ki je blaga, potrpežljiva in dejavna. Amen.

³⁵ <https://www.primorski.eu/trzaska/potrebujemo-skodelico-sod-in-ocean-DE1024353>

narodnostnega vprašanja, ki se je začelo s Slomškom in Prešernom, nadaljevalo pa z Raičem, Bleiweisom, Levstikom, Cankarjem in Korošcem, ki je na Krekovem pogrebu napovedal narodno svobodo in slogo. Finžgar (1992: 307) je zapisal, da se je na Krekov pogreb »zgrnil ves narod, nič vabljen in klican«, saj so Slovenci spoznali, da »so zasipali v grob – ljubezen«. Zedinjenje ob Kreku je napovedalo novo obdobje v razvoju slovenskega jezikovno političnega vprašanja, ko naj bi politika postala skrb za javno dobro, torej tudi za slovenski jezik v javnosti. Finžgar je verjel, da Krekov »socializem z iskrenim krščanstvom« zagotavlja najboljše pogoje za Slovence, slovensko kulturo in miselnost. Obogaten s Krekovo izkušnjo je spoznal, »kaj je naš dom [...] in da gre naša pot, da se narodno otmemo, ohranimo« (Kos 1972: 294). Inteligenti Francoz Renar je zato v Finžgarjevi politični igri *Naša kri* (1912) napovedoval slovensko zvezo z jugom: »Pride dan, ko ta vrli narod seže jugu v roke in se vzdigne močan kakor steber iz stiske in bede.« In še: »Vi ste hči naroda, ki si zasluži, da se mu reže boljši kruh, kakor doslej.« (Finžgar 1992: 297) Zdi se, da je Finžgar na Krekovem pogrebu začutil, kaj pomeni narodna enotnost za misel, da *je lepo biti Slovenec*, ki jo je deset let kasneje na proslavi Župančičeve petdesetletnice rojstva ob slovenskem jeziku postavil v središče slovenske državotvornosti: »In v vsem našem narodu se budi danes ena sama misel in brez dvomov zveni v poldan naše kulturne bodočnosti, misel namreč: ne več bridko, ob teh vrhovih – lepo je biti Slovenec.« (Finžgar 1928: 32)

Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko!

Finžgarjevo kulturno prihodnost je leta 1992 apostrofiral Ciril Zlobec: *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko!* Prilagoditi se je bilo potrebno novemu času, novim razmeram, še vedno pa je bil glas kulture in umetnosti odločilen – slovenski jezik nas je leta 1992 še dvigoval. Zlobec je kot Župančič v poklonu Murnu opozoril, da je Slovencev razmeroma malo,³⁶ vendar pa to ne sme biti vzrok za podzavestna čustva, ki bi povzročala motnje (narodne in osebne) samozavesti:

³⁶ Od Murnove smrti (1901) in Župančičevega cikla *Manom Josipa Murna Aleksandrova* (1901–1903) do slovenske samostojnosti (1991) in Zlobčeve knjige *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko* (1992) se je število prebivalcev podvojilo z enega na dva milijona.

Danes se slovenska beseda uči in razlaga na stolicah univerze v Londonu, Berlinu, Parizu in v drugih mestih. Danes berejo drugi veliki narodi plodove del naših mož. Majhni smo, toda živimo živahno kulturno življenje. (Finžgar 1994: 51–52)

Zlobec je nadaljeval Finžgarjevo misel, da številčna majhnost naroda ne vpliva na njegove kulturne dosežke, tako da jo je pomensko razširil s pojmom *domet*. Kateri in kakšni so lahko dosežki dvomilijonskega naroda, ki je član Evropske zveze in različnih/vseh najpomembnejših mednarodnih organizacij? Želje po uveljavitvi so pogosto prevelike in jih »nekritično sejemo v svoj gluhi vsakdan«,³⁷ zato prihaja do (pre)velikih in nepotrebnih razočaranj. Ob osamosvojitvi smo se našli občutka večvrednosti do narodov nekdanje skupne države, ob vstopu v Evropsko zvezo pa so se ponovno prebudile »nočne more« in spomin na manjvrednostne občutke pod dunajskim dvorom. Pretirano občutje lastne vrednosti se kaže v neuresničljivih možnostih, da »hočemo več, kot zmoremo (druga Švica, izbrani potniki na nemško-francoskem vlaku, ameriški prijatelji itn.)«, pomanjkanje samozavesti pa spodbuja napačno razumevanje, da smo v Evropski zvezi »mali narod« in da je slovenščina »mali jezik«. Zlobec je kompleks manjvrednosti odločno zavrnil s Finžgarjevimi »strnjenimi dušami«, ki so slovenstvo že v preteklosti dvigovale iz malodušja – umetnost je bila nad politiko takrat, in je tudi v »novi demokratični parlamentarni dobi«:

So pa v naši zgodovini vendarle trenutki, ko smo se znali dvigniti nad same sebe. Žal pa to znajo ceniti bolj drugi kot mi. Zdaj smo prav gotovo v enem tistih svojih odločilnih trenutkov, ko se moramo spet dvigniti nad same sebe, da si bomo spet lahko rekli: Lepo je biti Slovenec, čeprav ni lahko. Torej z rahlo korekturo v podredu tega stavka.³⁸

Zlobec sporoča, da »je lepo biti Slovenec«, če ostajaš zvest samemu sebi, kar pa v prelomnih zgodovinskih trenutkih »ni lahko«. Temeljno načelo te trditve v prvem delu utemeljujejo Finžgarjeve »strnjene duše« in Avguštinov nasvet *Če nisi poklican, se potruj, da boš*, v drugem delu pa Zlobčevo sklepanje, da je to, kar ni lahko, verjetno, čeprav ni dokazano. Posameznik je v tem primeru »sestavni del celote in nepogrešljiv člen za uresničitev najzahtevnejših odločitev« (Švajncer 1994: 740). Da ni lahko biti Slovenec, dokazujeta narodna (ne)sprava in pojav t. i. zaprtih sob, v katerih si enakomisleče (politične) skupine dopovedujejo, kdo je »pravi« Slovenec in kaj je

³⁷ <https://govorise.metropolitan.si/zanimivosti/odsel-je-ciril-zlobec-pesnik-zavezan-zivljenju/>

³⁸ Prim. op. 37.

»pravo« slovenstvo. Zlobec (1990: 894) je Slovence označil za narod, ki je »zelo nagnjen k ideološkosti«. Ločeno od skupnosti »travmatično iščemo in hočemo vsak svoj prav« ter mu dati »kar največjo nacionalno težo«. Mahnič je npr. uničil »najidealnejšega duhovnika« Gregorčiča z mračnjaško »gonjo zoper čistega pesnika duhovnika« (Finžgar 1992: 149). Finžgar je tako duhovno značilnost Slovencev ponazoril z osebno izkušnjo, ko je »star duhovnik« rekel, da »pri sodbi po smrti bi ne bil rad v Finžgarjevi pisateljski koži« (Finžgar 1992: 374). Bridko življenjsko izkušnjo, da »duhovnik pravi pisatelj biti ne more«, mu je pomagal preseči Ivan Cankar s prepričanjem, da delitev pelina ne ustvarja prijaznih medsebojnih odnosov in onemogoča povezovanje Slovencev – Finžgar pisatelj je bil učenec Ivana in Izidorja Cankarja³⁹ (Finžgar 1992: 187):

Ko se je v Ljubljani krog leta 1917 snovalo pisateljsko društvo, so snovatelji trdili, da Izidorja Cankarja in mene ne morejo sprejeti, češ da sva krščanskega prepričanja. Ivan Cankar pa jim je odgovoril: Če smete vi biti liberalnega prepričanja in jaz, recimo, socialističnega, potem si osnujte vsak svoje društvo po svojem prepričanju. Samo mene ne bo nikjer! (Finžgar 1992: 376)

Cankar se je boril za resnico in je bičajoče kritiziral lažidomoljube (Finžgar 1994: 318), zato je dogodke v domovini razlagal nadstrankarsko »z rahločutnostjo velikega umetnika« kot »človek, ki hrepeni in išče resnice« (Finžgar 1994: 322). Finžgar je obsojal »našarsko politiko«, ki je vzgajala »z ognjem in mečem, s krvjo in stradanjem«. Cankarjevo zavračanje delitve na »naše« in »vaše« je spredel kot prodorno kulturno-politično razmišljanje, ki je pomembno za nadaljnji razvoj slovenstva in ustreznega reševanja slovenskega narodnostnega vprašanja. Zlobec je bil med osamosvajanjem Slovenije nadaljevalec take modre sodbe, zato je zaostril tudi vprašanje slovenskega jezika. Skrbelo ga je, da so se posamezniki začeli odpovedovati slovenščini, ker »nima nikakršnih evropskih možnosti«. Prav zaradi tega je oznanjal Finžgarjevo prepričanje, da tudi v samostojni Sloveniji »pisatelji smo slovenstvu še zmerom potrebni«, ker »sooblikujejo duha naroda in njegovo usodo«:

Mi pa vemo, da je najboljši posredovalec kulture, ki ima dostop do človeškega srca, *narodni jezik*. Materina beseda, materina govornica je tisti ključ, ki odpira srca, ki vpliva

³⁹ »Priznati moram, da je bil prvi sad te Cankarjeve uredniške šole *Dekla Ančka*. Z njo sem se poslovil od nepotrebne besedovanja, ki ga je bilo v moji mladosti preveč.« (Finžgar 1992: 188). Finžgar je občudoval Cankarjev posluh »za lepoto pravega pisanja« (Finžgar 1992: 292).

nanje, ki jih boljša, ki seje dobra zrna v dušo. Noben drug jezik nam ni tako mil. Vsak jezik je tako rekoč izliv narodove duše; ima svoje posebne prislovice, dovtipe in šale, ima svojo pesem in svoj napev, ima svojo modrost in svojo norost; svoj stil in čisto svojsko moč za tvorbo besedi. Iz kultiviranega jezika zveni narodna zrelost. (Finžgar 1994: 330)

V iskanju »nove podobe svojega naroda« je s pomočjo spoznanja, da je lepo biti Slovenec, ni pa lahko, nastala Zlobčeva *Oda slovenstvu*:

Nebo vseh naših sanj
se je nevarno znižalo,
vse do našega strahu,
do upanja približalo,
leglo nam na rame,
da zdaj vsak med nami
kot Atlant podstavlja,
šibek in močan,
svoj hrbet pod ta majhni,
težki svet,
ki bil je in ostaja
naše edino, skupno ime.
Od vzhoda do zahoda,
severa in juga
iz oči v oči se gledamo,
če bi, kar se ne sme zgoditi,
se zgodilo,
tudi najšibkejšega med nami
vsi bi obsodili, ga prekleli,
če bi klecnil
pod tem sanjanim slovenskim svetom,
tem najtežjim vseh bremen,
ki vsi ga nosimo.
Ki vsak ga nosi sam.

Teško je biti Slovenec

Danes je v neobetavnih razmerah vse težje biti Slovenec. Politikantstvo, ki se udinja mamonu, grobo razdružuje Finžgarjeve slovenske »strnjene duše« na »vaše« in »naše«. Finžgar (1992: 128) je že leta 1898 v Idriji občutil, »kako krut, kako krivičen je lahko kapital«, v Sori pa je leta 1918 zapisal preroški stavek: »Nobena strast ni tako huda in strupena kakor politična.« (Finžgar 1992: 239) Strast ima svoja pota. Liberalni kapitalizem in kapital brez morale, ki se povezujeta s politikarji, povzročata veliko nezadovoljstvo med Slovenci. Politični in ekonomski izzivi, ki jih globalizacija postavlja pred nas na vseh področjih javnega življenja, so za našo politično elito pretežki,

zato se z njimi ne more uspešno soočiti, kar še dodatno pogloblja razdvojenost pozicije in opozicije. Politika nespametno postaja sama sebi namen in neumno zavrača »glas in duh kulture ali celo umetnosti sploh ne potrebuje več«. Politika je stvar kulture in če ni kulturna in ustvarjalna, ni vredna počenega groša! Kultura sporazumevanja v slovenskem parlamentu je na najnižji mogoči točki doslej in daje Slovincem napačen zgled, da lahko vsak reče vse, pa če je to res ali ne, če je to zavestna laž ali politično ideološki pamflet. Raziskava Eurobarometra, ki jo je objavila Evropska komisija,⁴⁰ razkriva, da se je korupcija pri nas v zadnjih letih povečala (83 % vprašanih). Poslovneži zaznavajo v primerjavi z Evropsko zvezo večjo prisotnost podkupnin (32 %) in provizij za dodelitev posla (37 %), slovenska podjetja pa niso zadovoljna z državnimi ukrepi za spopadanje s korupcijo. Še slabši je podatek mednarodne organizacije Transparency International – na njihovem *Indeksu zaznavne korupcije*⁴¹ se je Slovenija znašla med državami, ki »so dosegle novo zgodovinsko dno«. Komisija za preprečevanje korupcije ugotavlja, da je »čas za spremembo«, saj se pri nas »po nekaterih ocenah v koruptivnih dejanjih izgubi« letno skoraj 4 milijarde evrov (7,5 % BDP).

Morala slovenskega političnega sporazumevanja je tako razkrojena, da vlada ne zmore več zadovoljivo predstavljati in upravljati slovenske skupnosti. Govorjenje sebi in v prazno daje zlagan občutek, da ni potrebno ohranjati temeljnih družbenih in osebnih vrednot, ki jih določajo splošna kultura in razgledanost, kultura mišljenja, srčna kultura, visoka govorna kultura ali tehniška kultura naših ljudi. Ker je politično sporazumevanje v državi postalo tako rekoč nekulturno, se zdi, da postaja tudi kultura kot področje človekovega umskega, zlasti umetniškega ustvarjanja nepotrebna. To je seveda povsem zgrešeno – kultura je namreč celota vseh dosežkov in vrednot družbe. Naša kultura je slovenstvo, določa nas slovenščina in zanjo moramo stati na mrtvi straži. Slovenskega jezika ne smemo zabarantati za globalno angleščino, ki jo danes v imenu internacionalizacije nekritično sprejemamo za nadomestni jezik na vseh področjih javnega življenja, žal tudi v izobraževanju. S tem se vračamo v Prešernove čase, ko je bila slovenščina dobra za pogovore ob domačem ognjišču, nemščina pa se je šopirila kot lingva franka omikanega sporazumevanja. Ali želimo, da se povrnejo taki časi za slovenščino? Bomo mirno kupili neumno razmišljanje, da je zaradi internacionalizacije potrebno poklekniti pred angleščino? Če bomo začeli razmišljat angleško, nam bodo kulturo in slovenstvo določali angležarji, kot

⁴⁰ <https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>

⁴¹ <https://www.transparency.si/oznaka/raziskave-in-indeksi/>

so nam jo nekoč poskušali nemškutarji/avstrijanarji in jugoslovenarji. Jezik je misel, in če nam jo vzamejo, nas izslovenijo. Brez jezika nas ni. Naš knjižni jezik se je rojeval v 16. stoletju. Adam Bohorič je takrat razlagal, da ga je »po pravici treba prištevati med najbolj spoštovane« in ga mora človek znati v vsakem poklicu. Leta 2024 slovenščina po mnenju anglizatorjev ni več potrebna v univerzitetnih predavalnicah, saj ni primerna za »oznanjevanje« prave znanstvene in raziskovalne resnice. Finžgar je spodbujal domoljubje, v 21. stoletju pa se zdi, da je odveč, zato so splošno veljavne vrednote slovenstva, tudi in predvsem jezik, neupravičeno opredeljene za manj sprejemljive, jezikovno vprašanje pa je razglašeno za sredstvo ideologije. Žal sta danes domoljubje in odnos do domovine žalostna zapuščina vznesenih pričakovanj ob poenotenju slovenskega knjižnega jezika, združitvi slovenskega prostora in veliki navdušenosti Slovencev ob osamosvojitvi. Sprašujem se, ali v na novo nastalih kulturnojezikovnih in družbenopolitičnih razmerah še lahko govorimo o pomenu, ki »ga je slovenščina nekoč imela za našo jezikovno in narodnostno skupnost«? Ali, kot je zapisal Bohorič, še velja, da jezik dela človeka in da je ta bivanjska razsežnost (slovenskega) jezika najtesneje povezana z njegovim družbenim ugledom? (Jesenšek 2023)

Kultura naroda se danes, žal, zgleduje po tragični podobi slovenskega političnega prostora, za katerega je značilno, da so se kvazipolitiki vsesali v naše življenje kot pijavke. Prostaško so prevrednotili Cankarjevo razumevanje morale kot »iskrene ljubezni do resnice in boj zanjo« v pritlehno nemoralo, ki jo poskušajo ustoličiti za »normo in predpis« slovenske kvazidemokracije, v kateri naj bi bila celotna kultura naroda *quasi ususfructus* (nepravi užitek). Slomšek je tako kulturno zablodo slovenskega naroda nekoč že dvignil na višjo raven s pomočjo vere in poti do narodne zavesti. Nevera je v zgodovini res omogočila »silno civilizacijo«, a je le-ta brez »srčne kulture« (tj. vere, ki je ustvarila »večna dela kulture« Starih Grkov in Rimljanov) postala starogrška in starorimska slepa ulica »gole civilizacije« brez kulture in upanja preživetja (Finžgar 1994: 333). Slomšek je vedel, da »je kriva odgoja slabih časov mati« in tega ni skrival niti Finžgar:

V nas nekaj ni prav! Kdo je temu kriv? Brez dvoma tudi naša vzgoja, kot se splošno misli in kar je satirično povedal Medved: Skrbno se ogibaj besede Bog; če jo zapišeš, jo zapiši vsaj z malo. Z vzgojo pa ves politični šunder slovenski, ki nas je tako poplitvil, da je sramota. (Finžgar 1994: 30)

Model današnje nenačelne, koristoljubne slovenske politike se je začel oblikovati s Cankarjevim lažnim rodoljubom, Finžgar pa mu je dodal še neuglednost in pokvarjenost: »Jaz je pri njem bog, norma, morala, filozofija,

dogma, – v vsem vse – pravi duševni despotizem, ego volo, ego iubeo.« (Finžgar 1994: 8) Slomšek je ob vsem, kar je počel, bil tudi pomemben politik, ki mu današnji politikanti in politikarji ne sežejo niti do pet. Razumel je okoliščine in znal je ustrezno ravnati: »S tem je otel kakih dvesto tisoč Slovencev potujčenju in kdo ve, ali bi bil danes Maribor naš, če bi ne bilo te Slomškove politike?« (Finžgar 1994: 336)

Danes berem na spletu, da smo odvisni od globalnih smernic, da delamo za koristi drugih in moramo ubogati, kot so nekoč naši predniki bili pokorni fevdalnemu gospodu. Danes smo »samostojni«, a vendar ne živimo *pod svobodnim soncem*. Učijo nas, da je le popreproštena globalna angleščina naša prihodnost, izobraževanje in znanost v slovenščini pa sta odveč – znanje, kultura in omika postajajo predmeti »trgovcev z novci« na globalni tržnici, čeprav je Slovenija naša država in »je tu (bila?) doma slovenščina«.

Zgodovina se ponavlja, težava pa je, ker je ne priznamo za učiteljico. Na lepljivem svodu šentflorjanske politike smo nekoč imeli Cankarjeve »rodoljube«, njihovi »vredni nasledniki« pa danes omejujejo državno politiko na politikantstvo, ki ima samo en cilj: vladati in imeti vpliven položaj. Politikar in politikant sta uveljavila enačbo *državna politika = abotno politikantstvo*, s tem pa sta slovensko državo pripeljala na rob. Možnosti, ki so se ponujale ob osamosvojitvi, so zamujene, pričakovanja ob vstopu v Evropsko zvezo so bila prevelika in podobnost s časi ob koncu prve in druge svetovne vojne je kot na dlani. Finžgar je priznal, da so bili Slovenci po prvi svetovni vojni preveč navdušeni za sobivanje s Srbi in Hrvati. Pokazalo se je, da Slovenija ni imela pričakovano ugodnega položaja v južnoslovanski skupnosti, pa naj je bila to kraljevina ali federativna država. Slovenski jezik in slovenska narodna zavest sta se po velikem začetnem veselju, ki se je porodilo iz čustvenega odnosa zaradi »samostojnosti«, znašla v podobnem položaju, kot sta ga imela pod dunajskim dvorom. Finžgar je to napako prepoznal in že v kraljevini je njegova misel postala manifest narodne zavednosti, ki jo kar naprej izgubljam, ker se v nas nikoli ni zakoreninila:

Napaka je bila samo ena. Tako mislim in je z mano mnogo razumnikov mislilo isto. Tedaj bi bili morali vodilni možje vseh Slovencev izdelati svoj narodni, morda tudi gospodarski program. To bi bili temelji, ki bi bili nedotakljivi za vsakega politika. Nihče bi ne smel sprejeti ministrstva, razen kot zvest čuvar teh sklepov. Ker pa so se stranke spet zagrizle vsaka zase brez takega skupnega programa, so imeli Srbi lahko delo in so nas izigravali po mili volji, sami pa želi in vladali centralistično in diktatorsko. Tedaj je bil čas, da se narodna zavednost tako zakorenini v nas, da bi je nobena nesreča več in nikoli ne izrvala. Pa smo imeli kmalu občutek, ko se je navdušenje poglelo, da je narodna zavednost začela zelo pešati. Povsod: v šoli in doma. (Finžgar 1992: 299)

Finžgarjev zapis, ki je nastal »po spominu in srcu«, je stvaren in še kako sodoben – tudi za današnjo rabo ga ni potrebno spreminjati. Slovensko politikantstvo ni skrb za javno dobro, »strankarsko sovraštvo je najbolj strupeno in zato tudi vse križem zastruplja« (Finžgar 1992: 303). Ali se kaj razlikujemo od Finžgarjevih časov? Ni »trdnih skupnih smernic«, imamo pa strankarsko razdvajanje, iz katerega politikantstvo »rojeva premnogo zlo«. Strankarstvo razdeljuje službe »po pripadnosti politični stranki in ne po sposobnosti«, to pa zato, ker »smo si izpodbili naravne temelje za obstoj naroda«. Strankarstvo »uničuje vsako strpnost« in primanjkuje nam »zares strokovnjakov«. Finžgarjev sodobni pogled na slovenski politični prostor ni ukinjal večstrankarskega sistema, ampak predlaga rešitev tudi za današnji čas, ko naj bi bile stranke »le kot medsebojna tekma v delu in skrbi za blagor naroda« (Finžgar 1992: 305).

Ali in kdaj bomo lahko ponovno obhajali »praznik strnjenih slovenskih duš«?

Ali so res trenutki v življenju, ko množico prevzame nekakšen zverinski gon, da utone morala, vest, narodna in državna zavednost in je ni pameti ne vere, ki bi jo obrzdala? Tedaj otme samo neizprosno močna roka ogrožene ljudi in imetje ter kolektivno zbegano dušo spravi spet v ravnotežje. (Finžgar 1992: 327)

Poenotiti se moramo ob Prešernu, daljnem Finžgarjevem sorodniku, ki je njegovo pesnjenje imenoval za našo največjo kulturno in duhovno dediščino. Znameniti Vrbljan je tako odločilno zaznamoval slovensko in evropsko zavest, da brez obotavljanja govorimo o slovenski ustvarjalnosti pred njim in o novih razsežnostih literature, ki nam jih je odkril pesnik v svojem vihravem življenju. Vznemirljivega slovenskega genija se je v literarnih krogih prijelo polno presežnih oznak, kljub temu pa se zdi, da ga vedno manj poznamo. Prešeren je postal učna snov. To ni dobro, zato je Finžgar (1994: 14) »travestiral« njegove verze:

Da zdaj, ko že na Kranjskem vsak pisari,
O tebi spise vsak daje med ljudi –
Jaz tudi v trop, ki se poti in trudi,
Se vriniti želim, se mi ne čudi!

Na začetku so Brižinski spomeniki in usodno moralno vprašanje, da se je spraševanje sploh lahko začelo. Ko se jezik rodi, se njegovi govornici

začnemo zavedati prelomnih stvari, odločitve so intimne in vprašanje jezika postaja vprašanje o bistvu človeka. Prešeren nas prepričuje, da je človek nad vsem – ne le ideja, stališče, ampak želja človeka, da je slišan, da mu prisluhnejo. Ko beremo Prešerna, spoznavamo, da je v življenju veliko pomembnih stvari, najpomembnejši pa so medčloveški odnosi, ki se ustvarjajo z branjem, poslušanjem in slišanjem ter se tako podaljšujejo v nenehno sporazumevanje. Pri Prešernu gre za sporazumevanje, ki postavlja ogledalo literarnemu in ljubezenskemu svetu ter stvarnemu življenju.

Prešerna moramo zbrano brati. Usodo slovenskega pesnika je svečano izpovedal v *Pevcu*, ki se žrtvuje za svoj poklic. Prešernova misel v tej pesmi je dostojanstvena izpoved o pesnikovem čustvenem, miselnem in voljnem življenju ter o njegovem obrednem razdajanju za pesniški poklic in jezik:

Kdo zná
noč temno razjásnit, ki tare duha!

Kdo vé kragulja
odgnati, ki kljuje srce
od zore do mraka, od mraka do dné!

Kdo uči
izbrisat 'z spomina nekdanje dni,
brezup prihodnjih oduzét spred oči,
praznôti ubežáti, ki zdánje morí!

Kako
Bit hočeš poet, in ti pretežko
Je v prsih nosit al pekel, al nebo!

Stanu
Se svojega spomni, trpi brez miru!

Prešernov samogovor v *Pevcu* je varčen v besedah, a pronicljivo razčlenjuje umsko dejavnost vseh velikih Slovencev, nas pa poskuša narediti bistveno boljše ter nas usposobiti za samostojno življenje. Preroško je napovedoval pomlad narodov, poenotenje slovenskega knjižnega jezika, Zedinjeno Slovenijo, taborsko gibanje in našo osamosvojitvev. Gre za povest o srečevanju z življenjem in s Prešernom vstopamo v neomejen čas ter prostor. Oton Župančič je *Poezije* zato označil za knjigo, v katero je zajeto vse slovenstvo in osrednja misel našega naroda. Če nam način bivanja dopušča kaj več kot poneumljanje ob rumenem tisku in elektronskih medijih, sezimo po *Poezijah*. Pesnik nam kaže, kako se je v življenju potrebno upreti kulturni in s tem vsakršni zaostalosti. Enako kot Prešeren so za njim razmišljali vsi

znameniti slovenski pesniki in pisatelji. Finžgar nas opozarja na moralnost na vseh področjih, predvsem pa na najintimnejše, kar nam je bilo dano in kar imamo, tj. na slovensko kulturo in materni jezik. Ko se jezik rodi, se njegovi govorniki začnemo zavedati prelomnih stvari. Babilonska zmešnjava jezika postaja vprašanje o bistvu človeka. Prevrednotenje vrednot, ki jih določajo besede *dom*, *domovina*, *ljubezen*, je tako nasilno poseglo v našo stvarnost, da so prednost dobile nove družbene nevrednote, ljubezen do naroda pa se je izgubila v poplavi izrazito negativnih informacij, ki jih vsiljujejo mediji. Politikantstvo je zabrisalo mejo med pravimi in navideznimi vrednotami v življenju. Ali lahko ob moralni pokvarjenosti slovenske državne politike in rumenih medijev sploh še kdo zagovarja in goji resnične in nedotakljive moralnovzgojne vrednote slovenske države? Ali smo res izgubili domovinski čut? Upajmo, da ne.

Ukrajina, Izrael, Palestina, Jemen, Sirija ... Globalizem, ki je v službi samooklicanega svetovnega policajja in njegovih trobil, poskuša preglasiti Prešerna. Evropa še nikoli ni bila tako nebogljenja in slovensko politikantstvo še nikoli tako gluho za Prešerna. Čeprav smo »prah in pepel«, moramo v tuzemskem življenju opraviti, kar nam je zaupano v korist širše skupnosti in za svoje najbližje (Jesenšek 2019, 24). Prešeren je trpel prometejske muke in je v prsih nosil »al pekel al nebo«, nato pa je v pesmi *Orglarju* odločno ubranil izpovedno poezijo pred krivičnimi kritiki, določil je duhovni in čutni princip pesništva ter utemeljil najvišje vrednote slovenske poezije:

Komur pevski duh sem vdihnil,
Z njim sem dal mu pesmi svoje;
Drugih ne, le te naj poje,
Dokler da bo v grobu vtihnil.

»Poglej sveto pismo«, pravi Bog strastnemu zaslepljencu, »tam najdeš Žalostinke iz babilonske sužnosti preroka Jeremija, ki so vzgled prave domoljubne pesmi, in Visoko pesem kralja Salomona, ki je vzgled ljubezenske pesmi« (Jesenšek 2019: 26). Finžgar je poudaril, da gre pri Prešernu za »moment liričnega srca«, ki je bil prelomen za slovensko poezijo, vendar pa hkrati tudi usoden za Prešerna – kar je bilo dobro za slovenstvo, je bilo slabo za Prešerna:

Da, slabo zato, ker je bil pesnik. Ko bi bil čisto navaden »Durchschnittsmensch«, ga vse to ne bi bilo vznemirjalo. Pesnik pa mora trpeti – to je njegov poklic – »nositi v srcu pekel«. Če mu ga drugi ne ustvarijo, ustvari si ga sam, In ta boj proti namišljenemu ali resničnemu trpljenju je tisti mogočni navor, ki lirika dviga vedno višje in mu daje najlepših idealnih misli in snovi. (Finžgar 1994: 19)

Kaj lahko temu Prešernovemu in Finžgarjevemu sporočilu dodamo? Edina prava resnica ostaja znanje – ne Prešernova *goljfiga kača*, ampak znanje, ki je vedno zunaj nas, onstran dosega naših naporov, da bi ga zaustavili in omejili v svoj prostor in čas. Znanje kot simbol nepotvorjene resnice, kot misel o skritem svetu, ki je nedovzeten za manipulacije navidezne resničnosti. Prešernova misel je skrita resnica, ki jo moramo postaviti na luč dneva, ker poje o »enem glasu, globokem, skrivnostnem in temnem« in nam odpira spoznanje izven okvirov – stvarjem z močjo naravnega znanja podeljuje vrednost, ki je v vsakdanjem navideznem svetu ne morejo imeti.⁴²

Slovenec sem!

Jakob Gomilšak je bil slovenski rodoljub v najbolj žlahtnem pomenu te besede, »vnet oznanjevalec človeškosti in bogopodobnosti« (Krajnc 2002: 37). »Gospod s prijazno-veselim obrazom« (Ilešič 1908: 31) je zapisal: »Lepa je tvoja deželca, dragi Slovenec, ostani njen zvesti sin!« – o ljubezni do slovenskega jezika in naroda poje njegova pesem *Slovenec sem* (1866), ki jo je uglasbil Gustav Ipavec in je »čez noč ponarodela«.

Slovenec sem!
Tako je mati djala,
Ko me je dete pestovala,
Zatorej dobro vem:
Slovenec sem!

Slovenec sem!
To jasna pamet v glavi!
To v srcu blagi čut mi pravi,
S ponosom reči smem:
Slovenec sem!

Slovenec sem!
Jaz ljubim očetnjavo
Gorim za njeno čast in slavo;
Kar čutim, to povem:
Slovenec sem!

⁴² Poglavje o Prešernovem pesniškem poslanstvu sem pripravil po Pirjevcu (1929), Vidmarju (1949) in Slodnjaku (1946, 1952). Prim. Jesenšek (2019).

Ali bo še mogoče biti Slovenec v razmerah, ki jih spodbuja zelo ostro strankarstvo? Finžgarjeva besedna zveza ostaja, vendar se zdi, da le še zaradi Zlobčeve dodatne podredne razširitve: *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko!*

Drevo boli, ker z njega odpada listje, a hkrati se že veseli novega življenjskega cikla. Zazreti se je potrebno v globino duše, zaupati enačbama *sreča = znati biti zadovoljen* in *modrost = milost* ter z njuno pomočjo zavreči ne vrednote, ki nam trenutno vsiljujejo način našega obstajanja in razmišljanja. Drevesa vedno ozelenijo!

Imenitniki slovenščine

Iz življenja in dela Martine Orožen

Martina Orožen je Turjanka, rojena v ponedeljek, 12. oktobra 1931, na god svetega Maksimiljana Celjskega⁴³ in na dan, ko je leta 847 vzhodno-frankovski kralj Ludvik II. (imenovan tudi Ludvik Nemški, vnuk Karla Velikega) svojemu vazalu Pribini podelil marko Spodnjo Panonijo v alodijalno lastnino. Nitranski knez je tako postal frankovski plemič, tj. grof in popoln lastnik zemlje na zahodnem delu Panonske nižine ob porečju Zale. Reka izvira ob današnji slovensko-madžarski meji na Madžarskem v vasi Salo/Szalafő in se izliva v Blatno jezero južno od Blatograda (Blatenskega Kostela/Keszthelyja), ki ga je v štiridesetih letih 9. stoletja zgradil Pribina. Apostola Slovanov Ciril in Metod sta se ustavila v tej slovanski prestolnici konec leta 866 ali v začetku leta 867 pri spodnjepanonskem knezu Koclju, Pribinovem sinu in nasledniku, s tem pa se je v tem prostoru začela veličastna zgodba o jeziku, prevajanju *Svetega pisma* in kulturi, ki sta jo sveta brata spodbudila z misijonskim delom in razširitvijo biblijskega trijezičja s staro cerkveno slovanščino – najkasneje v času *Brižinskih spomenikov* se je ta tradicija v panonskem prostoru nadaljevala s slovenstvom. Kocelj je postal po obisku prvih dveh slovanskih blagovestnikov v Panoniji do leta 874 predhodnik slovenske zgodbe, ki se kljub pomanjkanju ohranjenih besedil kaže na jezikovni premici od 9. (jezikovne predloge) do 10./11. stoletja: (1) glagolski *Sinajski evhologij* z izpovednim redom iz Cirilovega

⁴³ Sveti Maksimiljan Celjski se je rodil v Celei/Celju v prvi polovici 3. stoletja po Kr. Papež Sikst II. ga je posvetil v škofa noriške prestolnice Laureacum/Lorch. Potujoči škof in zavetnik mesta Celja je posredno povezan tudi z Brižinskimi spomeniki, saj je kot misijonar zgradil cerkev Matere Božje na mestu, kjer pisni viri od 8. stoletja naprej govorijo o Brižinah/Freisingu. Med širjenjem krščanske vere v rodnem Celju/Celei je umrl mučeniške smrti; bil je obglavljen in pokopan ob mestnem obzidju, kasneje pa naj bi njegove relikvije prenesli tudi v passausko stolno cerkev svetega Štefana. Slomšek mu je posvetil drugi letnik Drobtinic leta 1847, tako da je na prvi strani objavil nabožno sliko Celja, nad njim pa škofa Maksimiljana Celjskega v mitri in s pastoralom v levici, spremljata ga dva angela, nad škofovo glavo pa sta prekrížana meč in palmova vejica; pod podobico je zapisano: Sv. Maksimiljan, škof in marternik. Rojak naše dežele prosi za svojo Cele! Za Slomškovo spremno besedo k drugemu letniku Drobtinic je objavljena še desetkitična pesem *Drobtinc posvečenje svetimu Maksimiljanu Celskimu rojaku*, ki jo je napisal Luka Jeran.

starocerkvenoslovanskega obrednika,⁴⁴ (2) najstarejše slovansko kazensko pravno besedilo *Законъ соудьныхъ людьмъ* (*Zakón Súdnýi Ljudem*),⁴⁵ (3) najstarejše ohranjeno slovensko besedilo *Brižinski spomeniki*.

Martini Orožen sta bili tako položeni v zibel veličastna slovanska zgodba, ki se je začela s Pribino in se je žalostno zaključila z dvojno Svetopolkovo izdajo ter oslepitvijo Rastislava,⁴⁶ in njeno slovensko nadaljevanje z *Brižinskimi spomeniki*, ki so posredno povezani z misijonarskim življenjem potujočega škofa Maksimiljana Celjskega. Ob rojstvu je bila tako rekoč poklicana, da bo raziskovala staro cerkveno slovanščino in jezikovne ter cerkveno-kulturne razmere, ki so s prihodom svetih bratov Cirila in Metoda na Moravsko in v Spodnjo Panonijo nastale v kasnejšem slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. Martina Orožen vse do danes ohranja prepričanost o resničnosti spoznanj, ki sta jih med našimi predniki začela razširjati Ciril in Metod (godujeta 5. julija) s svojimi učenci, krščanske nauke in norme pa je, še preden se je zavedala cirilmetodijske tradicije, kot najvišjo vrednoto človekovega tuzemskega bivanja spoznavala v družinskem okolju rodnega Turja. Opozarjam pa še na tretje znamenje, ki je dopolnilo njeno miselnost, temelječo na krščanski veri – tistega oktobrskega ponedeljka, ko se je Martina Orožen pred devetdesetimi leti rodila v Turju, so v Riu de Janeiru pripravili slovesno odprtje ene izmed največjih znamenitosti sveta, veličastni trideset metrov visoki kip Kristusa Odrešnika/Cristo Redentor, ki z razprtimi rokami stoji na hribu Corcovado in ščiti pod njim razprostrto brazilsko velemesto.

Rojstna vas Turje

Turje (Škofija Celje, župnija Dol pri Hrastniku, podružnična cerkev svetega Štefana), do leta 1955 Sveti Štefan, je danes vas z 269 prebivalci, ki živijo v osemdesetih hišah, še dvajset pa je nenaseljenih; leta 1931 je bilo v vasi dvanajst naseljenih hiš. Turje je zelo staro naselje Laške prafare, ki je nastala na dediščini potomcev svete Eme Krške v območju nekdanje Savinjske marke. Meje prafare so se ujemale z mejami laškega gospostva, ki je bilo

⁴⁴ file:///C:/Users/PROFES~1/AppData/Local/Temp/6_18.pdf

⁴⁵ <https://adoc.pub/zakon-sudnyj-judem-soudni-zakonik-pro-lid-sepsan-kolem-roku-.html>

⁴⁶ <https://pulse.rs/kratak-pregled-istorije-velikomoravske/>

eno največjih na Slovenskem⁴⁷ in je segalo od Svete planine, Malič pa na štajersko Kozjansko (Kalobje, Šentrupret, Šmiklavž, Jurklošter), Loka na štajerski strani, pa celo še na dolenski strani Radeče, Svibno, Kumljansko, to je predgorje Kuma, vse do Trbovelj. To je bolj hribovito ozemlje z ožjimi dolinami in gorskimi planotami. Turje (z nemško dvojnico Thourme) je v pisnih virih prvič omenjeno v Otokarjevem urbarju leta 1267 kot sestavni del tretjega šefonata Laške gosposčine zahodno od Savinje. V njem je za-beleženo, da je bilo v vasi deset kmetij (Koropec 1976: 249), ki so obstajale vse do druge svetovne vojne. Ozemlje je do leta 1272 pripadalo češkemu kralju in štajerskemu vojvodi Otokarju II. Přemyslu (*okrog 1230 † 26. 8. 1278), ki je naročil popis Laške gosposčine med letoma 1260 in 1276, v njem pa so navedeni vsi kraji Laške gosposčine. Turje je bilo takrat eno večjih naselij. Posebnost, ki se je ohranjala skozi stoletja, je, da je vseh deset turskih kmetij potekalo proti severu in jugu, zato je lahko vsak gospodar iz svoje hiše stopil na svojo zemljo:

Pod vasjo so v glavnem njive, še nižje so parcele Ravne, Ložič, Loke, in tam je moj praded v 19. stoletju zoral na njivi rimsko nagrobno ploščo. Vaščani so jo vzdali na sprednjo fasado turske cerkve, tako da imamo sedaj na cerkvi svetega Štefana tudi rimski spomenik. Tudi zato mislim, da gre za staro naselje – pod njim so Rimske Toplice, pa tudi na Dolu in na Trojanah so našli rimske ostanke. V Turju je verjetno že bilo rimsko prebivalstvo, ali so le potovali tam mimo po cesti do Rimskih Toplic. (Orožen 2021)

Martina Orožen ima Turje v trajnem spominu kot idilično vas, ki je razpo-rejena po slemenu, na enem hribu je cerkev svetega Štefana iz 15. stoletja, štiristo let kasneje pa je na drugi strani hriba zrastle še prva turska šola: »Zanjo si je prizadeval moj stari oče in je bila zgrajena na njegovi njivi!« (Orožen 2021)

Etimologija *Turja*

Martina Orožen pojasnjuje, da nekateri viri ime njene rojstne vasi pove-zujejo s skoraj že izumrlim evropskim bizonom (lat. *Bison bonasus*, sl. *zober*), ki so ga leta 2015 ponovno naselili v kočevskih gozdovih, a v resnici bi lahko bila etimologija povezana le s sorodno vrsto evropskega divjega goveda (lat. *Bos primigenius taurus*, sl. *tur*), ki je v Evropi izumrlo v 17.

⁴⁷ file:///C:/Users/PROFES~1/AppData/Local/Temp/1976_2_Casopis_za_zgodovino_in_narodopisje.pdf

stoletju, verjetno leta 1672. To (pra)govedo se je v velikih čredah paslo po evropskih stopah in tajgah, vlažnih močvirnatih gozdovih in rečnih dolinah, v okolici Turja pa bi težko preživel, saj prevladuje gozdnat in skalnat teren s premalo paše in vode za tako velike živali. Snoj (2009: 442) sicer razlaga to naselbinsko ime iz *túr* 'izumrlo govedo *Bos primigenius*', ne more pa zanesljivo določiti, ali gre za neposredno izpeljavo iz občnega imena ali za posredno iz lastnega imena *Tur*, v 9. stoletju tudi *Turo*, Kronsteiner pa za leto 1111 navaja tudi osebno ime *Tau*,⁴⁸ Snoj opozarja na Miklošičevo nedoločno razmišljanje o nemški možnosti *Tauren* (gorovje *Túre*) za koroška *Turja*. Zdi se, da bi lahko bilo v izhodišču nemškega krajevnega imena *Thourme* nemško poimenovanje za prvobitno govedo *Auerchse* oz. pragovedo *Urochs*, tj. *Tur* ali *Ur* (*Bos primigenius*). Martina Orožen zato pri etimološki razlagi zemljepisnega lastnega imena svoje rojstne vasi razmišlja o nemškem imenu *Tauren*:

V Enciklopediji sem pri geslu *Kelti* našla podatek, da je bilo keltsko pleme *Tavriski/Tauriski* naseljeno v šentrupertski ravnini in Celjski kotlini. V *Taur*, *Tauriski* bi po fonetičnih zakonih lahko prišlo do monoftongizacije diftonga *au* v *u* (*Tur*). Obrazilo -je je slovanskega izvora, poimenovanje je povezano s staroselci v keltski, rimski dobi, zato verjetno *Tur-je* iz *taurisk*. Meni je ta razlaga bolj verjetna. Naselje je zelo staro, leži na gorskem slemenu pod gozdom in tudi cerkev svetega Štefana je stara; v virih je prvič zapisana leta 1545, in sicer, da je takrat že stala. Ignacij Orožen, ki je raziskoval zgodovino cerkev na tem področju, je pešačil od Svetega Mihaela nad Laškim proti Kuretne. Tam se je ustavil pri stebru iz turških časov z zapisano letnico 1500. Neznani domačin pa mu je pri tem povedal, da so cerkev v Turju zgradili takrat kot steber, tj. leta 1500, da ljudi ni bilo več potrebno pokopavati pri kakšni oddaljeni cerkvi (morda sv. Krištofa) v prafari Laško. (Orožen 2021)

V knjigi *Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola* (J. Orožen 1958), ki jo je napisal Janko Orožen, stric Martine Orožen, so v poglavju *Krajevna imena Laške gosposčine našeta vsa naselbinska imena tega prostora*. Martina Orožen ugotavlja, da so »v glavnem slovanska«, npr. *Brezovo Polje*, *Selo*, *Dvor*, *Mačkovec*, *Jelševje*, *Brce* < *berdce* – gre za poimenovanje po rastlinah, gozdu, lastnostih prebivalcev –, »zelo malo pa je takih, ki so etimološko težje razložljiva« in mednje prišteva *Turje*, *Marno* »in še par takih krajev«.

⁴⁸ Prim. tudi geslo *Turják*, in sicer je po naliki »iz *túr* 'izumrlo govedo *Bos primigenius*', kakor je npr. gor. im., kraj. im. *Jelenják* m izpeljano iz *jĕlen*.« (Snoj 2009: 442)

Cerkve in romanja

Martina Orožen se iz svojega otroštva rada in z veseljem spominja obiskovanj okoliških cerkev. Rodno Turje je bilo primerno izhodišče, iz katerega je kot otrok z mamo, teto ali drugimi sorodniki polna pričakovanj pešačila do romarskih središč laške prafare. V 16. stoletju je bilo v Zasavskem hribovju na levi in desni strani Save zgrajenih več podružničnih cerkev z lastnim pokopališčem. Turska cerkev svetega Štefana je že iz tistih časov, verjetno pa je starejša, iz časa romanike, saj so med njenim obnavljanjem odkrili starejše zidove, tako da Martina Orožen misli, da je bilo na mestu današnje cerkve že tudi kakšno svetišče v predсловanski dobi. Njena domača cerkev je bila dolgo časa priključena župniji svetega Jakoba na Dolu pri Hrastniku, tj. prvotno vikariatu laške prafare (1760 postane fara) – neoromanska cerkev svetega Jurija nad Turjem, v Gorah pa je iz konca 14. stoletja; iz tistega časa je tudi cerkev svete Katarine Aleksandrijske v Kuretnem, v kateri so našli bulo papeža Aleksandra VI. iz leta 1500, ki podeljuje odpustke ob praznikih sv. Katarine, sv. Tomaža, sv. Doroteje, sv. Marka, sv. Aleksija in na obletnico posvetitve te cerkve, tj. na nedeljo pred praznikom sv. Mihaela. Cerkev svetega Jurija v Gorah je bila zgrajena leta 1520 in je na skoraj 800 metrih nadmorske višine značilna gorska podružnica s prelepim razgledom na Savo in okoliške hribe Kumljanskega pogorja. Romarska cerkev svetega Mihaela (Šmihel nad Laškim) je bila zgrajena v baroku, verjetno v začetku 17. stoletja, saj je na vzdani tabli letnica 1648. Martina Orožen se spominja romanja k tej mogočni cerkvi, ki ima dva zvonika in se njeno zvonjenje širi po celi laški župniji. Ohranjene so tudi kapelice križevega pota, k nadangelu Mihaelu pa se je romalo septembra na angelsko in šmihelsko nedeljo, kraj pa je povezan tudi s prikritimi grobišči v Barbarinem rovu Hude jame. Posebno rada se spominja tudi romanja k svetemu Mohorju na Šmohor, kjer stoji najstarejša laška podružnična cerkvica, ki jo viri omenjajo že leta 1421, košate lipe okoli cerkve pa so bile povezane s številnimi legendami. Vse te cerkve so imele tudi pokopališča in tako so združevale ljudi, ki so bivali po okoliških hribih, da so imeli grobove v svojem okolju in se jim ni bilo potrebno s hribov navezovati na oddaljeno in težko dostopno Laško ter dolinsko cerkev svetega Martina. Martina Orožen se te krščanske tradicije zidave cerkva, navezanosti na domačo zemljo in prostor v Zasavskem hribovju spominja in se je z njo srečevala že na romanjih v otroštvu. V njeno romarsko zgodbo iz otroštva sodijo še cerkev svetega Miklavža nad Laškim iz leta 1546 (farna cerkev postane 1874), podružnična cerkev

svetega Kolomana prav tako z vaškim pokopališčem in cerkev svetega Rupreta v Šentrupertu na levi strani Savinje:

V Gore k svetemu Juriju smo hodili tričetrt ure. Na vrhu se mi je odprl nepozaben razgled po dolini Save. Izredna lepota, ki je vzbujala občudovanje. Na drugi strani Save se je dvigoval več kot 1.200 metrov visoki Kum, najvišji vrh, ki sem ga videla s točke opazovanja, občudovala sem most čez Savo v Radečah, gledala sem tja proti Šmohorju in s pogledom iskala cerkev svetega Mohorja... To je bil dogodek, ki mi je vsakič prinesel veliko veselja in zadovoljstva, vedno sem rada poromala k svetemu Juriju. Jeseni je naša družina, pravzaprav vsi odrasli vaščani, tradicionalno romala k svetemu Mihaelu na Šmihel nad Laškem. Dva ali trije člani družine. Živo se spomnim tega romanja, stara sem bila kakih sedem let, ko sem pred vojno tja romala s teto. Bilo je zelo daleč. Večkrat sva se ustavili in počivali, med tem pa mi je teta predstavljala okoliške kraje, hribe, cerkve. Pokazala mi je vasico Kuretno s cerkvijo svete Katarine, ki je bila posvečena v nedeljo pred svetim Mihaelom, pa Trnov Hrib in bližnje Govce, imenovane po golem hribu nad vasico, ki so se po 2. svetovni vojni v šestdesetih letih 20. stoletja morale umakniti rudniku Huda jama. V Govcah je bila doma teta Francka, nameravali sva jo obiskati, ko se bova vračali čez Govce domov v Turje. Cel dan sva hodili, bila sem utrujena, a uspešno romanje je bilo zame zmaga nad utrujenostjo, tako kot je cerkev v Šmihelu simbol zmage krščanstva nad poganstvom. Spominjam se množice ljudi in kipa v niši cerkvenega oltarja, mogočne figure svetega Mihaela, ki tehta duše in odloča, ali so si zaslužile nebesa. Kako živo sem si kot sedemletna deklica predstavljala tehtnico svetega Mihaela kot merilo zveličanja, ki odpira pot k Bogu. Zadnja nedelja v avgustu je bila kumlanska/kumska in v naši družini rezervirana za romanje na Kum, kjer je bila velika maša na prostem pred cerkvijo svete Neže. Moj stari oče je bil Jernej, sveti Jernej apostol pa goduje 24. avgusta, zato je vedno kdo iz družine takrat šel na Kum. Otroci se tega romanja nismo smeli udeleževati, so nam odrasli rekli, da to ni za otroke, ker ni mostu čez Savo. Peš je bilo treba v Hrastnik, to je bila poldruga ura hoda, vzpon na Hum pa je trajal prav tako še dobro uro in pol. Kasneje, po vojni, ko je že med drugo svetovno vojno oz. po vojni bil zgrajen most čez Savo, sem v spomin na starega očeta tudi jaz odšla na Kum. V otroštvu sem se udeležila tudi božjepotništva na Sveto planino nad Trbovljami k cerkvi Marijinega imena, kamor so 26. julija, za praznik svete Ane, zavetnice porodnic, romale matere. Romanja so bila za nas otroke izjemni dogodki, polni pričakovanja, ker smo dobili odpustke, ali pa so nam prinesli lectarskega konjička, piškote... Res veliko, tako rekoč največje veselje iz mojega otroštva. (Orožen 2021)

Otroštvo

Martina Orožen svojo rojstno vas Turje ponosno imenuje za naselje, v katerem so njeni predniki ustalili življenje v skupnosti s prenašanjem navad, običajev, znanja in vedenja iz roda v rod. Uveljavljen, utrjen način življenja sta porušila 2. svetovna vojna in obdobje po njej, ki ni bilo več naklonjeno tradiciji, ki jo je doživljala v predšolski dobi in so jo v največji

meri določale velike družine z desetimi in več člani – skupaj so živele tri generacije: stari starši, starši in otroci, pogosto še tete in strici, pod streho pa so sprejeli tudi kakega brezdomca. Sorodstvene vezi so bile trdne, sorodstvo tako rekoč sveto in v tem skupnem življenju so imeli enako vlogo in pomen tudi krstni in birmanski botri: »Mi smo v botriji! To se je zelo spoštovalo in upoštevalo.« (Orožen 2021). Bilo je skromno kmečko življenje, na trenutke tudi težko, vendar pa tudi s prijetnimi trenutki ob cerkvenih praznikih in lepimi spomini, ki so Martini Orožen ostali vse do danes:

Iz otroštva se spominjam žeganja na začetku avgusta. Bilo je nekaj imenitnega. Dekleta so pripravile za procesijo kapele na polju, procesija pa se je vila iz cerkve po njivah in travnikih in nazaj v cerkev. Svečano, tudi prešerno vzdušje je ustvarjala godba na pihala iz Hrastnika in otroci smo se te »plehmuzike« najboljši veselili. Mene je vedno prevzelo lepo petje. Moj stric, naš sosed, reklo se je pri Krulcu, je imel gostilno. Po končani procesiji je postavil na travniku klopi in mize in ljudje so celo popoldne prepevali in se veselili; no, tudi pili so in seveda je tudi v moji vasi prišlo kdaj do prepira, včasih pa se je iz njega razvilo celo ravsanje, a nič usodnega. Žeganje v Turju je bil vsako leto eden mojih najlepših dogodkov v otroštvu. (Orožen 2021)

Posebno zanimivi so bili zimski večeri, ki se jih Martina Orožen najbolj spominja po sosedovem Tonetu, ki je prišel v hišo »v vas« in je pripovedoval zanimive spomine iz vojaškega življenja, beseda pa je pogosto tekla tudi o sejmi v Radečah, Laškem in celo Šentjurju. Možje so tam prodajali »volí«, vole, ali pa so šli na sejem »kar tako«, saj so sejme prepoznavali kot del ustaljenega turskega življenja. Jeseni so prodali vola ali konja in kupili čevlje ter obleke, kar so pač družinski člani potrebovali. Martina Orožen se spominja npr. Martinovega in Petrovega sejma, pri tem pa je zanimivo, da so bile v njenem otroštvu vse povezave usmerjene proti Laškem, tudi v Račij/Radeče in šele po drugi svetovni vojni je središče tega goratega zavskega kota in življenja postal Hrastnik. Prvotne stike je določala prafara Laško, zato so »moji predniki vse upravne stvari urejali v Laškem; tam so delali tudi pisma in pogodbe za prevzem posestev«. Konec 18. stoletja so ljudi še bolj povezovale jožefinske župnije, vse je bilo usmerjeno proti Šmarjeti in Radečam in tako so se tudi med seboj poročali. Stara mama Martine Orožen je bila iz Lukovice nad Rimskimi Toplicami, mamin oče pa iz Ugeč pri Rimskih Toplicah.

Vaško življenje, ki ga je doživljala Martina Orožen v svojem otroštvu, je bilo skromno, a enolično, umirjeno in prijetno, predvsem pa ustaljeno. Vse je bilo določeno s tradicionalnimi odnosi, ki so se prenašali iz roda v rod. Življenje na vasi so določala ponavljajoča se poljska opravila in dogodki v znanem vrstnem redu in ob določenem času. Kmečko delo se je lepo

odvijalo: najprej so spomladi potrebili (pograbili) travnike, nato so sadili krompir in fižol, pa kosili so, želi ječmen, pšenico, vmes so mlatili, sledila je žetev ovsa. Martina Orožen se spominja svojega otroštva kot zaključene celote spreminjajočih se let, ki so se do vojne predvidljivo ponavljala: »Vsi smo se ravnali po znanem načinu vedenja in navad. V soboto popoldan, ko so zvonile večernice, smo pometli dvorišče in nehali delati. Vsi smo se pripravljali na nedeljo, ko je ena skupina šla k prvi maši na Dol, druga pa k deseti maši« (Orožen 2021). Martina Orožen je kot otrok rada hodila »gor k sosedom« k stari mami Tereziji, mamini mami, ki je bila s sosednje kmetije, kjer so imeli tudi vaško gostilno:

Starši in teta, z nami je živela tudi očetova sestra, me niso pustili gor, ker so rekli, da gor grdo govorijo. Pri nas doma je bila janzenistična vzgoja. Teta je bila zelo pobožna in razgledana. Brala je mohorjevke, oče pa vse, kar ga je zanimalo in je bilo povezano s krščansko vero. Knjige si je izposojal tudi v knjižnici na Dolu. Pred časom sem doma našla še *Izpovedi* (*Confessiones*) svetega Avguština, ki jih je Anton Sovre prevedel v slovenščino leto dni po mojem rojstvu. Oče je idilično življenje v Turju soočal z najznamenitejšimi deli iz zakladnice svetovne književnosti, tudi z razmišljanji svetega Avguština, ki je povezal antično kulturo s krščanstvom; in tudi jezik je bil izpostavljen, Sovretova kultivirana slovenščina in uvod v slovenski prevod *Izpovedi*, ki ga je napisal Jakob Šolar. To je bilo kulturno življenje, drugi obraz vaškega življenja, ki sem ga poznala iz otroštva. Spominjam se, da mi je mama večkrat pripovedovala, kako ji je moja stara mama branila poroko: »Micka ne h' Ribč, un bojo bral, ti boš pa gárala!« Pri nas doma se je po domače reklo *pr' Rib'č*. Mama je svoje spomine na čas pred poroko z mojih očetom zaključila s potrditvijo: »In res je bilo tako!« Med očetovo in mamino družino je bila velika razlika. Mamini starši so bili poslovno in tehnično uspešni – stric Francl je znal npr. narediti voz, podkovati konja, klati, vse je popravil; v mamini družini in nasploh po vasi so bili taki mojstri, vse so znali sami, mizarji so bili, tesarji, izdelali so vse, kar so potrebovali na kmetiji. Bili so samooskrbni, le petrolej, olje in sladkor pa kake četrte kile kave so kdaj pa kdaj kupili. (Orožen 2021)

Stara mama Terezija je leta 1939 nenadoma umrla za pljučnico. Na vasi je bila zelo priljubljena krčmarica in gospodinja, Martina Orožen pa se jo spominja kot imenitno pripovedovalko:

Je nosila stare široke kikle s tremi untrcami in jaz sem zelo rada od doma k njej ušla, saj mi je vedno kaj pripovedovala. Enkrat sem pritekla gor k njej in sem imela na očesu ječmenček. Bila je v družbi vaških tet in so me gledale: »Kaj pa je to? Ja ti imaš ječmenček. Bomo pa ječmenček požele!« Stara mama je šla na konec dolge veže po srp in ko se je vrnila, mi je dala navodila: »Zdaj pa takole, s srpom ti bom pomahala pred očmi in bom rekla: Ječmen žanjem, ječmen žanjem! Ti pa boš rekla: Baba lažeš, baba lažeš!« Jaz pa tega nisem upala ponoviti, ker sem bila od doma naučena: »Bognedaj, da bi stari ženski rekla baba!« In sedaj še celo moji stari mami! In tako sem pobegnila od tistega obreda in stara mama mi ni mogla ječmenčka požet.

Ona je poznala razne vraže, bila jih je polna, jaz pa sem bila priča, kako mi je hotela ječmenček požet. (Orožen 2021)

Zelo jo je skrbelo, da bo po smrti pozabljena, zato je večkrat ponavljala: »Ko bom jaz umrla, bogve ali bo kdo men' rož'co na grob dal ali za mene zmolil.« Martino Orožen je zato na skrivaj učila zlati očenaš, staro molitev iz zakladnice bogate ustne tradicije in tradicionalnega vraževerja, ki je bilo na vasi še zelo razširjeno:

Pri nas doma pa je bilo to prepovedano. Teta Mica je bila huda, saj je bila malo janzenistično naravnana. Ampak ta zlati očenaš, to je bilo zame nekaj tako neznansko lepega, da sem se ga naučila in ga do danes nisem pozabila. Ja, od stare mame sem si ga zapomnila. To mi je ostalo od nje v spominu: »Molimo, molimo zlat očenaš, ga je Jezus molil, je po nebesih hodil, angelce nabiral, da bi šli po mater božjo v črno zemljo. Šli so po mater božjo v črno zemljo, po široki cest, po ozki pot, našli so jo pr' kosil'. Kaj ste pa vi algelci pršil, saj še nisem svojih bukivc dobrala, molitev domolila. Zadeli so jo, pa so jo nesli po široki cest, po vozki stez, prinesli so jo pred vice. Marija na vrata potrka, vrata so se odprle, vse duše so se okrog nje vsule, samo tri duše so tam zadaj ostale. Marija jih vpraša: Zakaj ve duše nočete z menoj v večno kraljestvo. Prva duša je odgovorila, jaz sem na botriji grešila. Druga duša je odgovorila, jaz sem svojo družo umorila. Tretja duša je odgovorila, jaz sem na božjo milost scagala. Zadeli so jo, pa so jo nesli pred nebeške vrate. Marija na vrata potrka, vrata so se odprle: Kaj mi boš ljubi moj sin dal, ker sem ti tolik duš z vic pripeljala. Kaj ti bom dal? Na zlat tron te bom posadil, zlato krono ti bom na glavo dal, zlato japko ti bom v roke dal, da boš kralovala na vekomaj. Amen.«

Če danes presodim, to je polknjižno oblikovano besedilo. Ta metafora: *Zadel so jo, pa so jo nesli po široki cest, po vozki pot, ta nasprotja!* Te stare besede: *Jaz sem svojo družo umorila; na botrij grešila* – to je bil hud greh; *in jaz sem na božji milost scagala...* (Orožen 2021)

Na staro mamo, gostilničarko Terezijo, jo spominjajo številni dogodki iz otroštva. Na Bizeljsko je hodila sama »vin točt«, tj. nabavit vino za gostilno: »Dec ne bo šou, se napije!« Vinsko kupčijo je delala vedno v začetku oktobra, pred sveto Terezijo:

Petnajstega oktobra goduje Terezija in stara mama je vino vedno nabavljala v tistem času; dogodek je imenovala furmaje, še pogosteje tudi firšpanje, ker so vino vozili s četverovprego. Najprej so ga pripeljali iz Bizeljskega do Rimskih Toplic, od tam pa so ga Turjanci z vozovi vozili v Turje. Cesta je bila zelo slaba. Za Marnsko kapelo je zelo strm in oster ovinek – kadar je deževalo, se je ilovica spremenila v živo blato in ovinka ni bilo mogoče speljati. S Turja so prišli še z dvema voloma, ki so ju vpregli h konjem, da so vino lahko pripeljali čez tisti klanec. Pol vasi je nato pomagalo spravljati vino v klet, potem pa se je začel najbolj težko pričakovani del furmanja. Stara mama je pripravila tako pojedino, da se je o njej še dolgo časa govorilo. Hrana je prihajala na mize po natančno določenih pravilih: najprej kislja, nato sladka juha, pa svinjska

in telečja pečenka..., pa rdeča pesa, nazadnje še potica; tako se je na vasi jedlo le ob koncu furmanja oz. firšpanja za god moje stare mame. Ko so se Turjanci malo podprli in popili, se je začelo pripovedovati in peti in jaz sem s strani vse to opazovala in poslušala. Najbolj so me pritegnile zdravičke, skoraj vsakemu so peli drugo. Mamo sem vprašala, zakaj vsakemu pojejo drugo zdravičko, pa mi je rekla: *Zatu, de se mej spije!* Kakšna pevska kultura, kakšen dogodek je bil to zame. Tako so na vasi peli tudi na antonovo, za god mojega strica Antona. Spominjam se maše, pri kateri so svetemu Antonu darovali krače za zdravje živine, nato pa so pripravili Antonovo godovanje v gostilni pri stari mami. To je bilo petje, toliko zdravičk je bilo, kot otrok sem jih vse znala na pamet, nekatere, ki sem jih slišala le v Turju, sem si zapomnila vse do danes: »Ena kupica zrelega vinčeca gor in dol po mizi je špancirala. Je špancirala, se je ozirala na zdravje našga Toneta. Le popiti ga, le zaužiti ga na zdravje našga Toneta!« Takih je bilo zelo veliko: »Ančka nartamlajši, pije ga najrajši, pije ga najrajši iz glažeka.« Ali pa: »Tam v velkemu oltarju na ptičica sedi, en glažek zrelega vinca v kljunčeku drži, Bog Oče ga je ustvaru, Bog Sin ga je krstiu, Svet Duh ga je potroštu, al jaz ga bom pa piu. In so šaljivo pripomnili: Duša bejž, ploha pride.« (Orožen 2021)

Tako je bilo družabno življenje v Turju, ki ga je Martina Orožen spoznavala na godovanjih, kolinah/furežih in podobnih redkih, a nepozabnih dogodkih. Lepo se je pelo tudi na botrinjah, ki na njeni domačiji niso bile v navadi, ponekod na vasi pa so bile gostije ob krstu še obvezne:

Tako je bilo moja otroško življenje izpolnjeno z zanimivimi, pravzaprav čudovitimi dogodki. Dogajale so se mi tudi hude stvari. Enkrat sem padla s kozolca in sem si prebila teme, otroci smo kak žebelj pohodili in se nam je rana zagnojila, porezali smo se na steklu. Zanimivo pa je, da nikogar na vasi ni pičila kača. Otroci smo bili vedno zelo pazljivi in smo ubogali odrasle: »Kje u grmouje na smejš, tam so kače!« (Orožen 2021)

Cikličnost kmečkega življenja je Turjanom omogočala, da so znali napovedovati vreme, dobro pa so poznali tudi domače zdravilstvo, saj je bilo v vasi vedno nekaj dobrih zeliščaric: »To je bila generacija mojih starih staršev, ki je živela umirjeno, a težaško kmečko življenje s skromno prehrano in skromnimi zahtevami.« V domači hiši je srečno odraščala ob očetu Martinu, materi Micki, starem očetu Jerneju, teti Mici, bratih in sestrah. Stari oče je otrokom zvečer na peči prepeval Slomškove pesmi, npr.: »Ko v jasnem pasu primiglja nam zvezdica daničica, / se sliši milo že zvonjenje, Mariji v čast in počeščenje. / Čez hrib in plan se oglasi: češčena si, Marija, ti!«:

Nisem vedela, kaj je to »ko v jasnem pasu«, to me je tako skrbelo. Spominim pa se tudi, da nas je učil otroške pesmi, npr.: »Prišla je miška iz mišnice, / pojedla je pšeničko iz pšeničnice: miš pšeničko – / pod goro, pod to goro zeleno.« In to je šlo od miške, mačke, lisice, volka, medveda in lovca do smrti. Otroci pa smo to prepevali, vedno

hitreje in hitreje, tako kot je pesmica zahtevala. Tako sem se kot otrok učila besednega zaklada s pomočjo otroških in vseh pesmi, ki sem jih slišala doma in na vasi in sem jih poznala na pamet. Mislim, da sem tako osvojila bogat besedni zaklad. Iz cerkve pa se mi je najbolj vtisnila v spomin zgodba o usmiljenem Samarijanu.⁴⁹ (Orožen 2021)

Krščanska vzgoja, ki sta jo na poseben način določala strožji tetin janzenistični duh v domači hiši in bolj sproščeno ter z vraževerjem prepleteno razumevanje vere stare mame v gostilni »gor pri sosedu«, je Martino Orožen oblikovala značajsko in duhovno ter prepoznavno usmerja vsa njena dejanja, hotenja, misli in bivanje. Ni čudno, da jo je že kot otroka prevzela zgodba iz Lukovega evangelija in Samarijan, ki se je edini usmilil oropanega, pretepenega in napol mrtvega človeka, mu obvezal rane in ga odpeljal do gostišča. Jezusova prispodoba se namreč v vseh razsežnostih ujema s plemenitim nazorom Martine Orožen o človeku in svetu, z njeno krščansko moralno, ki se je oblikoval v ranem otroštvu v domačem Turju. Ob izstopajočem motivu usmiljenja je Jezus pokazal na duhovnika in levita, ki predstavljata nemoralno družbo sodobnega dvoličnega sveta, sebičnost in odtujenost, in na Samarijana, v egoistični družbi zaznamovanega za drugorazrednega človeka, ki pa je zvest svoji vzgoji, normam in načelom v življenju sledil poštenim namenom. Jezusove besede: »Pojdi in ti delaj prav tako!«, so se Martini Orožen vtisnile v spomin v najzgodnejšem otroštvu, jo prevzele in postale njen krščanski moto. Samarijanova zgodba je tudi zgodba njenega življenja. Ljudi, prav tako pa tudi njihovih misli in dejanj, ne smemo presojati po ukalupljenih predstavah.

⁴⁹ **Usmiljeni Samarijan.** Tedaj je vstal neki učitelj postave, in da bi ga preizkušal, mu je rekel: »Učitelj, kaj naj storim, da dosežem večno življenje?« On pa mu je dejal: »Kaj je pisano v postavi? Kako bereš?« Ta je odgovoril: »Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe.« »Prav si odgovoril,« mu je rekel, »to delaj in boš živel.« Ta pa je hotel sebe opravičiti in je rekel Jezusu: »In kdo je moj bližnji?« Jezus je odgovoril: »Neki človek je šel iz Jeruzalema v Jeriho in je padel med razbojnike. Ti so ga slekli, pretepli, pustili napol mrtvega in odšli. Primerilo pa se je, da se je vračal po tisti poti domov neki duhovnik; videl ga je in šel po drugi strani mimo. Podobno je tudi levit, ki je prišel na tisti kraj in ga videl, šel po drugi strani mimo. Do njega pa je prišel tudi neki Samarijan, ki je bil na potovanju. Ko ga je zagledal, se mu je zasmilil. Stopil je k njemu, zlil olja in vina na njegove rane in jih obvezal. Posadil ga je na svoje živinče, ga peljal v gostišče in poskrbel zanj. Naslednji dan je vzel dva denarja, ju dal gostilničarju in rekel: 'Poskrbi zanj, in kar boš več porabil, ti bom nazaj grede povrnil.' Kaj se ti zdi, kateri od teh treh je bil bližnji tistemu, ki je padel med razbojnike?« Oni je dejal: »Tisti, ki mu je izkazal usmiljenje.« In Jezus mu je rekel: »Pojdi in ti delaj prav tako!« (Lk 10, 25–37).

Šolska leta

Martina Orožen je prvo šolsko znanje dobila leta 1938 v turski osnovni šoli. Pouk je bil kombiniran, v prvem, drugem in tretjem razredu je bilo v skupni učilnici okoli osemdeset otrok iz Turja, Gor, Kupške vasi, Kovka in Svetega Jurija. Verouk je še bil del obveznega osnovnošolskega izobraževanja; enkrat tedensko ga je poučeval župnik Matija Medvešček z Dola, nekaj časa pa tudi župnik Martin Uranjek od Svete Jederti. Pred drugo svetovno vojno je bilo prvo sveto obhajilo še v Turju ali na Dolu. Martina Orožen je bila prvoobhajanka in birmanka leta 1940, še za časa stare Jugoslavije – na Dolu jo je birmal mariborski/lavantinski škof Ivan Jožef Tomažič. Iz šolske dobe se spominja tudi proslave ob obnovi in za razred povečane turske osnovne šole:

Stara sem bila osem let in morala sem deklamirati Gregorčičevo pesem *Življenje ni praznik*. Nisem si je sama izbrala, zame je bila zelo težka in vsebinsko prezahtevna, zato sem se jo naučila na pamet in jo zelo enolično zdrdrala. Še danes jo znam povedati, in to tekoče hitro kot takrat na proslavi: »Cvetóčega líca, cvetóčih še let / Zdaj prve korake namérjaš mej svet, / Nastlali na stézo so pisan ti cvet. / Po poljskih cvetícah te žive cvetíce / Spremljájo, kot žénina mláde družíce. / In svátov prijateljskih rádosten trop / Praznuje tvoj prvi v življenje vstop. / In tebe – pač móti te cvétje na poti / To óbčno veselje se tudi polóti! / Ne čutiš – naj srca ne vara te čút! / Da vhod le v življenje je s cvetjem posút? / Ne slutiš, da cvetje, na stezo nastlano, / Le trnje zakriva, da zvene ti rano? / Prijatelj, ne bódeš na zlo pač mi vzel / Resnòbne beséde na praznik vesel: / Ni praznik, predragi mi, naše življenje, / Življenje naj bode ti délaven dan! / Od zòre do mraka rosán in potán / Ti lajšaj in slajšaj človeško trpljenje! / ne plaši se znoja, ne straši se boja, / Saj móško dejanje krepčuje možá, / A pôkoj mu zdrave móči pokončá, / Dejanje ti ljúbi, a bój se pokoja! / Dolžan ni samó, kar veléva mu stan, / Kar môre, tó móž je storiti dolžán! / Na délo tedaj, ker resnobni so dnovi, / A délo in trud ti nebó blagoslòvi!«

Bratranec Peter je deklamiral neznano pesem, ki je danes, žal, izgubljena. Nekdo jo je napisal v zahvalo mojemu staremu očetu Jerneju, ki je bil zaslužen, da se je na njegovi njivi zgradila prva osnovna šola v Turju; kasneje pa je moj oče pripomogel, da se je šola obnovila in da je vas še pred drugo svetovno vojno dobila elektriko. (Orožen 2021)

Slovensko šolo je zamenjala nemška, križ in kralja je na steni učilnice zamenjala Hitlerjeva slika, nemški učni jezik je zamenjal slovenskega. V Turje je prišel učitelj Franz Metelko, ki je začel z otroki prepevati nemške pesmi. Vsi so jih morali peti pred in po šolski uri, pred odmorom in ko so odhajali iz šole. Martina Orožen se je morala ob številnih slovenskih pesmi takrat naučiti tudi prve nemške: »Ku-kuk, ku-kuk, ruft auf den Wald, lassen und singen, tanzen und springen, Frühling, Frühling, wird

es nun bald.« Drugi nemški učitelj je otroke poskušal narediti nemško vodljive: »Hodil je po razredu gor in dol in nas dresiral, tako da smo morali za njim ponavljati *Unser Führer heisst Adolf Hitler. Wiederholen!*, čeprav nismo ničesar razumeli!« (Orožen 2021). Pouk je potekal avdio-vizualno, tako da je »učitelj pokazal knjigo in zvezek rekoč: *das Buch, das Heft*; in je pokazal dva zvezka in je rekel *die Hefte*; tako nas je učil ednino in množino, pa prve nemške besede«, vendar pa se učenci niso naučili veliko nemščine: »Prej drugega nismo znali kot *Miza – tisch, riba – fisch, kaša – brein, lustig sein* in tako smo se včasih norčevali iz nemščine.« (Orožen 2021)

Hrastniška dolina je veljala za hitlerjansko. Ko so v Hrastniku odprli glažuto, se je v dolini naselilo veliko glažarjev, tj. steklarjev; bili so nemčurji, ki so govorili spakedrano slovenščino. Martina Orožen se spominja, kako so se jim otroci smejali, ker niso znali izgovarjati zvenceh soglasnikov in je zaradi tega njihova ubeseditve dobivala drugoten, komičen pomen: »Naš kospot je mhru na ghriši in so ka položili v hlatni khrop / Naš gospod je umrl na griži in so ga položili v hladni grob.« (Orožen 2021) To so bile otroške šale, malo nagajivosti in smeha, ko so slovenski otroci slišali tako nenavadno govoriti odrasle ljudi. Huje je bilo, ko so se glažutarji spopadli s slovenskimi vrstniki. Slovenski orli in sokoli na eni strani in glažutarji v belih dokolenkah in pumparicah na drugi: »Če se je le dalo, so jim bele dokolenke z blatom popacali!« (Orožen 2021). Zanimivo, rudarji so bili bolj umirjeni ljudje, glažarji pa zelo razboriti in je večkrat prihajalo do preprirov in pretefov.

Martina Orožen je bila v turski slovenski osnovni šoli le štiri leta, do 1943, nato pa je morala hoditi na Dol, ker so se nemški učitelji bali »hostnih/partizanov in se v hribih nad Hrastnikom niso počutili dovolj varno. Na Dolu pa so bili nemški vojaki, zasedli so polovico šole, v drugi pa je potekal pouk v nemščini in se je leta 1944 prekinil, ker so se vojne razmere za Nemce zelo poslabšale. Že spomladi leta 1944 so zavezniška letala bombardirala dolsko osnovno šolo – Martina Orožen se spominja, da »je bilo na svetega Jožefa«, ko so na Dol priletela »partizanska letala z osvobojenega ozemlja«. Partizani so požgali tudi šolo v Šmarjeti in pri Sveti Jederti/Sedraž, da se v njih ne bi naselili Nemci. Pouk na Dolu se je nato nadaljeval v gasilskem domu. Učitelj je bil gospod Ferenčak, ki je bil že prej na šoli na Dolu. Martina Orožen se spominja, da je bil slovenski učitelj, a se je na Dolu govorilo, »da je bil nemčur iz Slovenske Bistrice«. Tudi v gasilskem domu je pouk potekal v glavnem v nemškem jeziku, čeprav je učitelj Ferenčak »kdaj pa kdaj kakšno slovensko besedo zinil;

kadar je bil jezen, je rekel *Sunce ti žarko!*« Tudi v cerkvi svetega Jakoba na Dolu se praviloma ni smelo govoriti, ne pridigati, ne moliti slovensko:

Župnik Ludvik Prelog iz Jarenine je znal nemško in Nemci so ga imeli za svojega, ker je bila Jarenina bolj nemška. Pred vojno je bil kaplan v Hrastniku, kjer je bila cerkev Kristusa Kralja blagoslovljena leta 1936, ko še ni bila do konca zgrajena. Naš župnik Medvešek na Dolu je bil že prvi teden zaprt in pregnan, za njim pa je župnijo prevzel kaplan Prelog. S kolesom se je vozil po naših krajih, da je vse opravil, pogrebe tudi previdenja, vse, kar je pač sodilo k cerkvenim opravilom. Celo vojno je bil sam za vse. Mislim pa, da je slovenski bogoslužni jezik vzdrževal, kolikor so mu pač razmere dopuščale in dovoljevale. Na Dolu je po eni izmed maš rekel, da ga je spet ena ženska »fertajflala« pri policiji, ker govori slovensko. Na zagovoru pa se je znašel in je povedal, da mora oznanjati slovensko, ker ljudje ne razumejo nemško, sicer ne bi vedeli, kdaj bo maša. V cerkvi pa je še naprej »tvegal« po slovensko in je na koncu vedno dodal: »Pa tih bodte!« Pevci pa nikoli niso peli nemško. Na Dolu je bil dober cerkveni zbor in župnik je pevce naučil latinskih pesmi, ki so jih peli pri maši. Tako je bilo do leta 1945! (Orožen 2021)

Vojna

Ko je izbruhnila druga svetovna vojna, je bila Martina Orožen stara deset let. Pred nesrečno cvetno nedeljo april 1941 se je zgodilo še nekaj tragičnih dogodkov, ki so z grozo, s katero jih je doživljala, napovedovali vojno slutnjo. Leta 1939 je umrla stara mama Terezija, ki jo je naučila moliti zlat očenaš, leta 1940 še stara mama Marija, s katero je živela pod isto streho, leta 1941 še stari oče Jernej. Vaški pogrebi so ostro zarežali v njeno otroško dušo. Že pred tem je začutila nemoč ob izgubi sočloveka, odhodu sorodnika. Najzgodnejši tak spomin je na sprevod s krsto stare tete Helene, ki so jo k sv. Štefanu nesli mimo njene domačije:

Teta Helena nas je večkrat obiskala. Po delavnični maši pri svetem Štefanu sta se za pečjo pogovarjali s staro mamo Marijo. No, ta teta je umrla in mene je bilo groza in strah, ko so krsto nesli mimo hiše. Vsi so govorili: »Teta je umrla.« Jaz pa nisem razumela, kaj je to umrla: »Ja, zdaj je ne bo več nazaj.« (Orožen 2021)

Smrti so si v njeni družini nato tik pred vojno kar sledile. Zelo žalostna je bila, ko je umrl stari oče Jernej, čeprav takrat še ni mogla vedeti, kako huda družinska preizkušnja jo čaka, še preden bo dopolnila deset let:

Stari oče je doživel 84 let, bil je res starosta družine. Moj oče je bil med tem že deset let gospodar na kmetiji, a o vsem je še vedno odločal stari oče. V hiši je sedel na častnem mestu pod sliko zadnje večerje. On je molil pred in po jedi, delil je velikonočni žegen, za binkošti je rezal želodec ... Ko je zbolel, ga je župnik prišel previdet; bilo

je na svete tri kralje. Živo se spominjam tega zimskega dne. Stari oče je ležal pri peči, kjer so mu pripravili posebej ležišče. Bila sem zraven, ko ga je župnik obhajal. Nad vzglavjem je bila lepa hišna ura, ki jo je kupil moj oče. Ko je župnik obhajal starega očeta, je ura bila ena. Stari oče je dvignil pogled na bijočo uro, mene pa je prešinilo, saj sem slišala, da so ljudje govorili: »Če ura bije, ko koga previdijo, to pomeni smrt.« Moj stari oče je na god svetega Antona res že ležal na parah in jaz sem neutolažljivo jokala. Vsi so me tolažili: »Saj bo šel v nebesa!« Mene pa to ni pomirilo: »Kaj pomaga, če bo šel v nebesa, ne bo ga več!« Taka praznina je ostala za stari očetom, da ne vem, ali sem jo v tistih otroških letih sploh prebolela. (Orožen 2021)

Na cvetno nedeljo nosijo kristjani butare k žegnu. 6. aprila 1941, ko se je Martina Orožen z domačimi vračala iz cerkve svetega Jakoba na Dolu, so Nemci bombardirali Beograd. Začela se je vojna in nad njeno družino je prišla strašna nesreča. Oče in njegov bratranec Janez – njegov oče je padel na Doberdobo, mati je umrla za tuberkulozo, zato je živel pri družini Martine Orožen –, sta bila vpoklicana v staro kraljevo vojsko; Janko Orožen, Martinin stric iz Celja, je bil vpoklican in je doživel nemško bombardiranje Zidanega Mostu, ki so ga Nemci napadli popoldan istega dne kot Beograd. Porušili so železniško postajo in hotel Ivančič, niso pa uničili mostu čez Savo, vendar pa je med bombnim napadom umrlo veliko ljudi: »Takrat so se pri nas tresle vse šipe, vse je šklepetalo. Prestrašena sem se skrila v kamrico in se pokrila z blazino čez glavo, da ne bi slišala pokanja in treskanja.« (Orožen 2021) Njen oče se je kmalu vrnil iz vojske, saj so Zasavje že prej kot v tednu dni okupirali Nemci:

Moj oče ni hotel obesiti Hitlerjeve zastave in tako se je izpostavil že ob prvem srečanju z nemško okupacijsko oblastjo. Drugi vaščani so te zastave imeli, povsod po Turju so visele. Rdeče zastave s kljukastim križem. Povsod. Le pri nas ne. Spomnim se, da je prišla nemška policija in so mene, mojega brata Marjana in sestro Ivico spraševali, če smo v vasi ali v okolici videli kakšne sumljive ljudi. Nič nismo vedeli, a tudi če bi, mislim, da ne bi povedali. (Orožen 2021)

Prvi teden so odpeljali župnika in zapirali predvsem zavedno slovensko inteligenco, tudi več učiteljev z Dola. Martina Orožen si je zapomnila Danila Mahkota, učitelja, ki je njenemu staremu očetu Jerneju podaril sliko za 80. rojstni dan; kasneje jo je našla na podstrešju turske domačije in jo je prinesla v Ljubljano ter obesila na steno nad kuhinjsko mizo, kjer jo še danes spominja na starega očeta in njegovo zlato poroko. Učitelj Mahkota je pobegnil iz zapora, a so ga Italijani ustrelili, tako da je njegov sin Ante Mahkota, rojen leta 1936 na Dolu, kasneje znani slovenski alpinist in fotoreporter ter generalni direktor ČGP Delo, že v predšolski dobi izgubil očeta. Janka Orožna, slovenskega zgodovinarja in šolnika ter Martininega

strica, rojenega leta 1891 v Turju, so zaprli maja 1941 pri kapucinih v Celju, kjer je bil zapor za profesorje. Junija so njegovo družino iz Celja, teto Sabino in sestrično Boženko, izselili v Srbijo. Na srečo so skupaj prišli v Užice, nato v Zaječar, končno še v Beograd in so tam vojno preživel v veliki stiski. Velika tragedija pa je doletela družino Martine Orožen. 29. novembra 1941 se je rodila njena najmlajša sestra Minka, mesec dni kasneje pa so Nemci aretirali očeta in ga odpeljali v zapor. Leta 1941 se je skupina ljudi iz Zasavja že skrivala po okoliških hribih in vaseh, verjetno tudi v Turju. Začenjal se je organizirati odpor. Zasavska četa se je gibala med Svetim Jurijem, Turjem in Brezнем, prvi partizani pa so prenočevali tudi na kozolcu domačije Martine Orožen. Nekdo je to naznanil Nemcem, ki so se kruto maščevali vsem, ki so tem ljudem pomagali. Decembra, teden pred božičem leta 1941, so odpeljali očeta Martine Orožen in ga zaprli na Borlu, aprila 1942 pa so ga kot talca ustrelili ob zidu mariborskega sodišča (današnja Ulica talcev v Mariboru). Trupla ustreljenih so odpeljali v Gradec, njihova imena pa so zapisana na spomeniku graškega pokopališča Grazer Zentralfriedhof med številnimi žrtvami druge svetovne vojne:

En teden pred božičem so prišli aretirat očeta. Mene so tisti dan poslali na Dol. Morala sem kupiti sladkor, petrolej in laško olje. Domov sem se vrnila okoli enajste ure dopoldan. Sneg je že bil in vsa hiša je bila obkoljena z vojaki, bili so SS-ovci. Vstopim v kuhinjo! Mama zelo prestrašena, teta prestrašena, očeta pa v kuhinji ni bilo z njima. Ukazali so mi iti v »hišo«, glavno skupno sobo. Teta je zaslišala tlesk in je takoj odprla vrata sobe. Najbrž so očeta udarili v obraz. Grozljiva atmosfera je trajala približno deset minut. Očeta so pripeljali iz hiše in rekli, naj se poslovijo, ker gre z njimi. Vem, da je oče dvignil košarico, v kateri je ležala naša Minka, in jo položil na vrh lončene peči. Od vseh se je poslovil, poljubil je tudi mamo, otroci smo to prvič videli. Ne spomnim se, ali je dal otrokom roko ali nam je pomahal. Odšel je, on naprej, za njim pa deset nemških vojakov z brzostrelkami. Jokali smo, saj nismo vedeli, kaj bo z očetom. Peljali so ga skozi vas na Dol, nato pa neznano kam, saj več kot mesec dni nismo imeli o očetu nobenih informacij. Šele januarja 1942 smo dobili očetovo sporočilo, kartico v nemškem jeziku (Ankenstein bei Pettau). Bil je na Borlu. Mama ga je šla obiskat, a se takrat z njim ni mogla pogovarjati. Domačini so ji povedali, da morajo jetniki dvakrat na dan pri Dravi napolniti sod z vodo in ga na vozu kot živali odveči na dvorišče zapora, kjer so gestapovci vodo izlili po tleh. Tako so tudi psihično mučili zapornike. Mama se je postavila ob cesto, tam je videla očeta in gredeč mu je lahko zašepetala le nekaj besed. Domov se je vrnila vsa pretresena in nam sporočila, da ji je oče naročil: »Molite, molite, molite!« Mi smo vsi molili in upali, da se bo oče vrnil. (Orožen 2021)

Nemški okupator se je nečloveško maščeval za vsakega ustreljenega nemškega vojaka. Določeno je bilo, koliko talcev bo usmrčenih za navadnega vojaka, koliko za oficirja, štirideset, šestdeset, sto. Imena nedolžno pobitih so bila po abecednem vrstnem redu natisnjena na plakatih, ki so jih Nemci

v strah in opomin živim izobešali na javnih mestih: »Die Banditen zu Tode ferurteilt.« Pred 11. aprilom 1942 je bil v bližini Maribora ubit nemški oficir in iz Borla so pripeljali talce, ki so jih ustrelili ob zidu zloglasnih mariborskih zaporov:

Franjo Zore s Slatnega nad Dolom je bil zaprt v skupinski sobi z mojim očetom. Ni bil izbran za talca, kasneje je bil deportiran v koncentracijsko taborišče Dachau, ki ga je preživel. O tem je napisal knjigo *1204 dni teme*, ki je leta 2017 izšla pri Celjski Mohorjevi družbi. V njej sem prebrala, da je videl, kako so mojega očeta peljali na morišče.⁵⁰ Jetniki so gledali iz skupne sobe in so bili priča zadnjim trenutkom življenja nesrečnih talcev, tudi mojega očeta. Vojaki so talcem zavezali oči s črno ruto. Oče je pokončno šel proti zidu, kjer ga je doletela smrt. Najbrž so streljali SS-ovci, vojaki Wehrmachta pa so trupla zlagali v krste in jih vozili v Gradec. Ludvik Karničar mi je povedal, da je njegov obirski rojak bil wehrmachtovec, ki ni bil v policiji in je bil zadolžen, da so trupla talcev vozili v Gradec. Povedal je, da je tekla kri iz krst od Maribora do Gradca. Kadar se peljem po tej poti, se spomnim na očeta. Nimamo njegovega groba, ne pepela, ničesar. V Gradcu so jih zažgali, pepel pa zagrebli v skupinsko jamo, le na spomeniku graškega pokopališča je zapisano očetovo ime. Mama je dobila slovensko poslovilno očetovo pismo, ki ga je napisal uro pred smrtjo. Imam spravljenega, a ga ne morem brati. S svinčnikom je pisal: »Umril bom danes ob 15. uri, vse lepo pozdravljam in bom v nebesih prosil za vas.« Še druge stvari je zapisal, tudi sosede je pozdravil. Ko je mama dobila pismo, bi v obupu skoraj skočila v vodnjak, če je ne bi zadržala teta: »Saj imaš vendar otroke!« (Orožen 2021)

Ribičeva domačija je tako izgubila gospodarja in na kmetiji sta ostali mama in teta Martine Orožen, očetov bratranec Janez Šterban ter šest malih otrok. Najmlajša Minka očeta sploh ni poznala, Marko se ga tudi ni spominjal, Ivica, Peter in Marjan še najbolj, Martina Orožen je bila takrat desetletna deklica. Pred njo so bile same težke preizkušnje, ki so bile posledično povezane z očetovo usodo in zaznamovanostjo na vasi, ker so zaprli očeta:

Spomnim se mojega prvega božiča brez očeta, vsi smo bili potrti, prepadeni. Šla sem na vas, med družčino, vrstniki so se kepali in sankali, jaz pa sem stala med njimi. Ob meni se je znašel, na srečo sem pozabila, kdo je bil, in je rekel: »Bejž ti, k'maš očeta zaprt'ga!« Tisti hip sem bila izključena iz družbe in tudi kasneje v življenju nisem nikoli iskala nobene družčine. Globoko sem bila prizadeta, da nekdo sramoti mojega očeta in

⁵⁰ Streljali so po štirje v enega talca, in sicer dva v prsi in dva v glavo. Ko je padlo povelje, so se pač po vojaško obrnili, sledilo je povelje za dvig puške, povelje »meri« ter končno povelje »proži«. Spominjam se, kako se je pri enem izmed takšnih dogodkov nekemu policistu pobesila roka s puško in mož je kar lezel skupaj. Poveljujoči oficir mu je pritisnil zaušnico in dva civilista sta ga odvedla stran. Tako so v tisti četverici tisti dan streljali le trije. Mi smo do takrat vsi vedno mislili, da so to prostovoljci, ki ne poznajo usmiljenja, če je treba ubiti človeka, pa čeprav tako od blizu, vendar nam je ta primer vsem dal mnogo misliti. (Zore 2017: 42)

še nas povrhu, čeprav ni nič hudega naredil. Otroci in ljudje na vasi pa so razmišljali drugače: »Če so ga zaprli, je že kaj hudega naredil.« Pred vojno so orožniki odpeljali koga, ki je kaj hudega naredil, ukradel! In potem ta izpostavljenost na vasi in med vojno ravno tako, tudi v šoli. Naša družina je bila ves čas »sumljiva«. (Orožen 2021)

Brat Marjan je med vojno vozil les iz domačega gozda v rudnik, s skromnim zaslužkom pa je gospodarila mama. Trudila se je, da je bila zemlja obdelana, saj se je bala, da bi Nemci izselili družino ustreljenega očeta. Tudi ta kalvarija se je napovedovala leta 1942:

Avgusta 1942 so tudi nas selili. Zjutraj se je napovedoval deževen dan. Prišla je četa Nemcev: »Pospravite, gremo!« Naložili so nas na avto in peljali do Marnske kapele in brat Peter, ki je kasneje prevzel kmetijo, se je skrtil v štali med konje. Nemški vojak ga je našel in oklofutal. Peljali so nas v Celje. V telovadnici osnovne šole v Celju nas je bilo okoli tristo; ležali smo na tleh na slami, na dvorišču so bila korita z vodo. Dva ali tri dni smo čakali, da nas odpeljejo, mama, teta in šest otrok. Ne vem, po kakem čudežu, a mama je dobila nek papir in so nas pustili domov. Drugim staršem so naslednji dan vzeli otroke. Med njimi je bil tudi moj sošolec Janek iz Gornjega Grada. Letos, ko smo se srečali za 90. letnico, mi je povedal, da je kasneje osnoval društvo za iskanje teh razseljenih otrok. Še lani so v Argentini našli enega od tistih, ki so jih takrat v Celju vzeli staršem in jih nekam oddali. O tem se danes nič ne govori, a takrat so odpeljali neznano kam sedem, osem, deset let stare otroke. Mi smo se takrat hvalabogu vrnili v Turje in smo doma v velikem strahu preživljali vojno. (Orožen 2021)

Bilo je veliko zelo tragičnih dogodkov, umirali so najboljši ljudje, Nemci niso nikomur prizanašali. Leta 1943 so začeli pobirati može in fante tudi partizani; potrebovali so jih za vojsko. Prihajali so ponoči in jih odpeljali, zlasti rudarje, ki jih niso vpoklicali Nemci, ker so morali kot »wirtschats-nüzlich« za njihove potrebe kopati premog:

Ponoči partizani, podnevi nemška policija. *Koliko smo mi enga strahu preživeli!* Ne-popisno, da smo vse to preživeli! Prišla je svoboda, 9. maj 1945! Približno ob devetih dopoldan se spomnim sporočila, da je vojne konec. Jaz sem le mislila, sem ves čas upala, da se bo s svobodo vrnil tudi oče. Morebiti pa bo le prišel. Tolažila sem se in poskušala verjeti, da ni res, kar se je zgodilo! Leta 1945 se je vrnil iz Beograda stric Janez (Janko Orožen) in nas je obiskal v Turju. Žalosten je bil, ko je slišal za brata, mojega očeta. Takrat je mami obljubil, da me bo lahko poslala v šolo in da bom živela pri njem v Celju. (Orožen 2021)

Nadaljevanje šolanja leta 1945

Martina Orožen je imela po končani vojni v družini največ ugodnosti, saj jo je stric Janko Orožen po osvoboditvi vzel na svoj dom v Celje in ji

omogočil nadaljnje šolanje. Leta 1945 se je tako vpisala na celjsko gimnazijo in je ostala pri stricu do konca srednješolskega izobraževanja, ko se je leta 1951 vpisala na ljubljansko slavistiko:

Stric in teta sta me sprejela in lepo skrbela zame. Stric Janez, tako smo klicali doma Janka Orožna, je bil zgodovinar in gimnazijski profesor, njegova žena, teta Sabina, pa je bila knjigovodkinja v tovarni Metka; bila je iz Kmeclove družine, torej prava teta mojega kasnejšega kolega in sodelavca na ljubljanski slavistiki, profesorja Matjaža Kmecla, s katerim sva v svaštu. Stric me je na gimnaziji učil zgodovino, slovenščino in filozofijo, ruščino pa profesor Jan Šedivy, ki je bil tudi moj razrednik od petega razreda. Bil je zelo strog, a dober profesor in pri njem sem se naučila ruščine. Bil je profesor starega kova, ki je preživel tragedijo druge svetovne vojne. Celo uro nas je spraševal, poznati smo morali vse ruske naglase vključno z glagoli, ki so imeli premični naglasni tip. Pri filozofiji sem dobila dober pregled od Aristotela do marksizma, marksizem pa me je v osmem razredu učila Majda Smole. Vsi drugi so bili stari profesorji. Profesor Mlinar nas je učil zgodovino v sedmem in osmem razredu, zemljepis pa dr. Pavle Blaznik, ki je bil takrat tudi ravnatelj gimnazije. Pri njegovih urah je bila stroga disciplina. Spomnim se, da je imel pri sebi vedno mini svinčnik in o njem nam je govoril: »Majhen svinčnik, a ima veliko moč!« (Orožen 2021)

Takoj po vojni na gimnaziji in nasploh v šolstvu še ni bilo čutiti ideoloških pritiskov. Martino Orožen sta v nižji gimnaziji do male mature (1948) učili tudi dve šolski sestri, Simfaroza in Nataša, najprej še celo v habitu, zadnje leto pa v civilu; prva risanje, druga matematiko in biologijo. Bili sta katoliški redovnici šolskih sester svetega Frančiška Kristusa Kralja, prve in doslej edine kongregacije, ki je bila ustanovljena na slovenskih tleh. Margareta Puhar, prva predstojnica Kongregacije šolskih sester v Mariboru, je leta 1864 s šolstvom v slovenskem jeziku nadaljevala Slomškov narodnostni program na verskem, duhovnem in materialnem področju (Jesenšek 2021a: 95). Tudi verouk je bil na nižji gimnaziji takoj po vojni še v učnem programu, poučeval pa ga je »gospod Lukman, stric moje sošolke, ki nas je kot duhovnik učil tudi matematiko, ker po vojni še ni bilo dovolj usposobljenega učnega kadra« (Orožen 2021). Martina Orožen je ideološke vplive začutila šele v višji gimnaziji:

Na vsem lepem ni bilo več našega razrednika profesorja Šedivyja, v šesti gimnaziji ga sredi semestra ni bilo več v razred. Brez da bi se poslovil; verjetno se je moral upokojiti in odšel je v Maribor, kjer sem ga s skupino sošolcev po opravljeni maturi tudi obiskala. Spomnim se ga še z zadnjega razrednega izleta na Sveto goro pri Gorici. Tam je imel pred cerkvijo vzgojni nagovor; želel nas je vzgajati, ne le učiti, in opozarjati na določene stvari. Prihajali pa so že časi, ko je bilo potrebno biti previden. Iz Ljubljane je prišel profesor Klinc in je fanatiziral dijake sedmega razreda, ki jim je bil razrednik. (Orožen 2021).

Na gimnaziji so se začele dogajati čudne stvari. Vedno več je bilo prikrite ideologije in vzdušje na šoli se je zaostriло. Vrhunec vsega tega je bilo popisano šolsko poslopje s parolami proti državni oblasti. Martina Orožen misli, da je bila to prva javna provokacija proti ravnatelju Pavletu Blazniku, ker je kot profesor Šedivy hodil k maši v cerkev svetega Daniela. Takoj je sklical masovni sestanek vseh gimnazijcev, na katerem se je zgražal: »Zlikovci so onečedili naše gimnazijsko poslopje!« Kmalu ga je na ravnateljskem mestu zamenjal Tine Orel, znan alpinist, ki je rad vodil gimnazijce v Savinjske planine, na gimnaziji pa je učil slovenščino. Na naslednjem sestanku smo se morali zbrati vsi gimnazijci v šolski telovadnici in tam so napadli Vilija Šolinca, kasnejšega župnika na Bizeljskem (umrl je 29. januarja 2019), ker naj bi bil sovražnik ljudske oblasti in zato ideološko nevaren: »Večina med nami ni vedela, za kaj gre, a so Šolinca, ki je bil dve leti starejši od mene, kljub temu izključili iz gimnazije.« (Orožen 2021). Podobna usoda je doletela tudi sošolca Martine Orožen, Friderika Kolška, kasnejšega prelata in celjskega opata, Vili Pangerl, kasnejši mariborski stolni kanonik, pa je maturiral na celjski gimnaziji: »Nisem vedela, da Kolšek ministrira in da bo šel za »gospoda«. Pangerl, zanj se je govorilo, da bo šel študirat slavistiko, pa je imel mir; spominjam se, da so Kolška v 7. gimnaziji poklicali iz razreda in ni se več vrnil. Izključili so ga z gimnazije, ker se ni želel odpovedati bogoslovnemu študiju. Maturiral je na Hrvaškem.« (Orožen 2021)

Martina Orožen se v gimnazijskih časih izven šole ni veliko družila. Še vedno je čutila zaznamovanost s Turja, ko ji je umrl oče, prav tako pa ni hotela razočarati strica, ki ji je omogočal bivanje in šolanje v Celju. Veliko se je učila, prijateljevala pa je le z nekaj dekleti, »bile smo majhna skupina, Mojca Mrnuh iz Zagorja, ki je lani umrla, Milica Kroflič iz Celja in Lili Lukman z Vranskega«, s katerimi je delila hudo medvojno izkušnjo – vse so takrat ostale brez očeta. V Celju je s sestrično Boženo hodila v cerkev, a zato v gimnaziji ni imela težav, življenje izven šolskih klopi pa je ni preveč zanimalo, tako da vseh podrobnosti in zakulisij, ki so se dogajali na gimnaziji, sploh ni poznala. Strica Janka Orožna so upokojili leta 1954, ko je že bila v Ljubljani:

Čutila sem veliko dolžnost do strica in tete, moram se učiti, v šoli ne smem imeti težav. Matematika mi ni šla, a sem se izvlekla. Ob sobotah sem prihajala domov v Turje po magat mami. Matjaža Kmecla, s katerim sva bila v svaštvu, pa nisem poznala, čeprav sva skupaj pela pri pevskem zboru. Bil je tri leta mlajši, vozači iz Velenja so imeli svoj vlak, morali so vsak dan domov, k teti Sabini pa ni prihajal, ni bilo možnosti. Kajetan Gantar je bil pred menoj, eno leto starejši, a se v Celju nisva srečevala. Njegov oče je

bil do aprila 1941 profesor na celjski gimnaziji. Gimnazijcev, razen sošolcev iz razreda, tako rekoč nisem poznala. (Orožen 2021)

Študij slavistike v Ljubljani

Leta 1951 se je vpisala na ljubljansko slavistiko in začela študirat slovenski jezik ter primerjalno slovansko jezikoslovje. Živelja je v nekdanji rezidenci Stiškega samostana na Poljanski cesti 6 v Ljubljani, tj. v nekdanjem Alojzijevišču, ki ga je leta 1846 ustanovil ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf. Leta 1945 ga je zasedla jugoslovanska vojska, preimenovan je bil najprej v Dom aktivistov, nato pa v Dom Ivana Mojzerja. V Alojzijevišču so stanovali študenti Teološke fakultete, ki je imela sedež v sosednji zgradbi na Poljanski cesti 4, zato je dom imel v pritličju kapelico, ki pa so jo po vojni spremenili v spalnico. Danes je Alojzijevišče ponovno del Teološke fakultete. Martina Orožen je tu ponovno srečala izključnega sošolca iz celjske gimnazije Friderika Kolška, ki je bil vpisan na Teološko fakulteto. Živahno študentsko življenje je ni zanimalo, družila pa se je le z Berto Golob, Ivanko Kozlevčar, Meto Tomšič in Jožo Sever, ki jih je poznala iz cerkve, iz letnika pa še z Marjanom Brecljem iz Ajdovščine, s katerima se je zblížala na lektoratu poljskega jezika. Zelo jo je zanimala češčina, a v začetku petdesetih let se je na ljubljanski slavistiki še ni dalo študirati. Poglavljalja se je v glagolico, ki jo je učil knjižničar Vinko Bizjak – že v prvem semestru jo je znala brati in pisati, učila pa se je po Tomšičevem učbeniku *Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka* iz leta 1943. Takrat se je navdušila za staro cerkveno slovanščino, ki jo je predaval Rajko Nahtigal, pogosto pa je ta predavanja in seminarje izvajal njegov asistent Mitja Sovre, kasneje pa Franc Jakopin. Knjižni jezik je poslušala pri Antonu Bajcu. Zanimalo jo je vse, kar je bilo povezano z diahronijo in sinhronijo slovenskega jezika, zelo tudi drugi slovanski jeziki, predavanja iz literarne zgodovine pa je niso pritegnila. Spremljala je predavanja Antona Slodnjaka, kolegi iz letnika so veliko poslušali Ocvirka, a »k Danteju nisem hodila, literarna teorija pa mi je bila bolj španska vas.« (Orožen 2021). Tudi predavanja o Gradnikovi poeziji in o Stanku Majcnu pri Marji Boršnik je spremljala le, kolikor je bilo treba, zato pa se je v drugem letniku vpisala še na študij primerjalnega slovanskega jezikoslovja:

Slodnjak je bil hud, je rekel, da na fakulteti ni profesorjev za ta študij. Bil je Fran-ce Tomšič za staro cerkveno slovanščino, Karel Oštir pa je bil med mojim študijem predstojnik Oddelka za primerjalno jezikoslovje, nato pa še dve leti dekan Filozofske

fakultete. Pri njem sem poslušala predavanja tri ure na teden. Trije smo ga poslušali, včasih pa sem bila pri uri sama in sem mislila, da me bo odslovil, pa me ni! Rekel je: »Tres faciunt collegium. Profesor, učenec, pa gospod Bog, ki je povsod pričujoč.« To je rekel v petdesetih letih 20. stoletja, ko si na fakulteti niso več upali omenjati Boga. (Orožen 2021)

Martina Orožen je leta 1952 začela zavzeto in sistematično študirati slovanske jezike. Vpisala je lektorat češčine pri Francetu Bezlaju, poljščine pri Rozki Štefan, slovaščine pri Viktorju Smoletu, zadovoljivo znanje ruščine pa je imela že iz celjske gimnazije, na fakulteti pa je bil njen lektor za ruščino zgodovinar Nikolaj Fedorovič Preobraženski. Po vojni je napisal obsežen učbenik *Prvi korak = Perv'ij šag*, po katerem so se učili ruskega jezika: »V predavalnico je prišel vedno s svežim šopkom v gumbnici.« (Orožen 2021). Poglobljeno je študirala Nahtigalove *Slovanske jezike*, ki so leta 1952 izšli v drugi, popravljeni in razširjeni izdaji, brala je Miklošiča, Vondráka in jezikoslovno literaturo, ki je bila takrat dosegljiva v ljubljanskih knjižnicah. France Bezlaj jo je usmerjal v jezikoslovje, veliko ji je povedal o čeških lingvistih in jo spodbujal k branju njihovih razprav in slovníc. Priporočal ji je tudi knjigo češkega arheologa, antropologa in etnografa ter profesorja na praški Karlovi univerzi L'ubora Niederle *Slovanské starožitnosti*, ki je Martini Orožen odkrila arheološki svet Slovanov, njihov nastanek in razvoj ter jo seznanila z najpomembnejšo literaturo iz slovanske zgodovine.

B-diplomski izpit iz primerjalnega slovanskega jezikoslovja je opravljala v študijskem letu 1954/55. V komisiji so bili profesorji Karel Oštir, Anton Bajec in France Tomšič:

Oštir je bil zmeraj nepredvidljiv. Na predavanjih nikoli nisi vedel, kaj bo naredil. Bil je izredno izviren, znal je v možgane vrtat in je vse na glavo postavljaj. Sprva mi je bilo na njegovih predavanjih težko, na vajah iz etimologije nekaj časa nisem ničesar razumela. Nekoč pa je na vajah nenadoma rekel: »No, zdaj pa se Vam je odprlo!« Na tablo je napisal sanskrtsko obliko, litavsko, grško, latinsko, rusko in praslovansko ter tako razložil glasoslovni razvoj med temi jeziki. Takrat šele sem razumela njegova predavanja in sem ga nato ves čas zelo rada poslušala. B-diplomskega izpita sem se kljub temu bala in ko sem prestrašena vstopila v njegov kabinet, me je Oštir glasno pozdravil: »Spet bomo eno devico martral. Preden pa se to martranje začne, pa zmolte en očenaš.« Jaz sedem, gledam, pogledam vse tri, ki so se pa malo muzali: »A ne znate?« Sem rekla, da znam: »Ja no, pol' pa mol'te.« Zmedena sem vprašala, ali na tiho ali na glas in je rekel, da na glas. Roke sem sklenila pod mizo in začela molit očenaš. Ko sem prišla do *Daj nam danes naš vsakdanji kruh*, me je Oštir ustavil: »Zdaj pa bomo to prevedli v litavščino. Vi tega seveda ne znate.« Vprašal me je, kaj pomeni *akios/oče* – besedo sem poznala in tudi ostale, po katerih me je spraševal. Očenaš sem morala prevesti v staro cerkveno slovanščino, sledila so vprašanja in na koncu je rekel: »Zakaj pa ne vemo, da je bilo tako?« Bila sem že vidno sproščena, zato sem mu odgovorila z besedami z

njegovih predavanj: »Ker priče, ki so takrat živele, so že zdavnaj pomrle.« In je rekel: »Dobro je!« in je odšel iz kabineta. Bajec in Tomšič sta me nato natančno izprašala iz slovanskih jezikov, tudi iz Nahtigala in sem bila ocenjena prav dobro 9. Tisti izpit sem po zaslugi očenaša srečno opravila! (Orožen 2021)

Po B-diplomskem izpitu je postala demonstratorica in je sodelovala pri knjižnični izposoji; za opravljeno delo je dobivala mesečni honorar 3.000 dinarjev, jezikoslovni študij pa je nadaljevala še z večjim veseljem, saj je prvič v življenju imela svoj lastni denar. Historično slovnico je poslušala pri Rudolfu Kolariču, ki je vodil tudi terenske dialektološke vaje po Notranjskem in v Brkinih, krajih v bivši »coni B«, ki je bila leta 1954 priključena k Jugoslaviji. Tine Logar, ki se je takrat vrnil z Golega otoka, je bil zaposlen kot dialektolog na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU. Ob prevzemu Katedre za historično slovnico, takrat še v Inštitutu za slovansko filologijo, je s temi terenskimi zapisovanji nadaljeval. Pri teh predmetih je Martina Orožen začela izstopati iz povprečja, značilnega za večino študentov slavistike, in se poglobljeno zanimati za diahronijo slovenskega jezika in dialektologijo – to je počela bolj izrazito in popolno od svojih vrstnikov, njena odločitev, kaj bo v življenju, se je dokončno izoblikovala na Kolaričevih in kasnejših Logarjevih predavanjih, seminarjih in vajah. Tik pred in takoj po diplomi se je leta 1957 in 1958 udeležila študentskih dialektoloških zapisovanj, ki jih je organiziral Rudolf Kolarič. Na Notranjskem, ki je bila do leta 1954 še del razmejitvene cone B med Italijo in Slovenijo, zato dialektologi niso mogli na teren, so po Ramovševi vprašalnici in kasneje še po vprašalnici SLA zapisovali govore občine Ilirska Bistrica od Zarečja in Tomnja pa vse do Jelšan. Rigler je npr. takrat zapisoval Jelšane, Gornji in Doljnji Zemon in je bil prepričan, da se slovenski govori širijo še naprej na hrvaško stran. Terenske vaje so navdušile Martino Orožen. Srečala je veliko informatorjev, med njimi take, ki so imeli samo italijanske šole in so knjižno slovenščino težko razumeli. Med njimi je bila najbolj izvirna in zgovorna Marija Brožič, ki je Martini Orožen ure in ure pripovedovala štorije v narečju. Zapisala jih je, kolikor jih je mogla, saj takrat še niso imeli magnetofonov – najbolj izvirne pa si je zapomnila vse do danes, kot npr. o Marijinem sinu Tončku:

»Tuonče, jest sem tjebi rjekla, duobi si nanči nejk ano krelüt ane babe, ma pozimi kedi je hladnu jes ne muorem tjebe nanka vuoprat nanka vuošet.« Drugi dan je pa rekla »ano babjo krelüt«. V tej pripovedi sem našla veliko gradiva za določanje razmerja tudi med posesivnim genitivom in svojilnim pridevnikom v dejanskem govoru. Res je bilo to živo kramljanje, še polno vraževerja. Tako je pripovedovala tudi o svoji znanki, ki ni mogla imeti otrok: »Ma je pršu an desjetnič, jo je vel ozdravu.« (Orožen 2021)

Po skoraj petinšestdesetih letih se še vedno živo spominja njenih in številnih drugih zgodb, ki jih obuja z velikim veseljem in spomini na petdeseta leta. Ena takih je iz vasi Harije na jugovzhodu Brkinov, ki ji jo je povedal »en možakar«:

»Če sriečeš na stazi Harijco pej kačo, kačo pest, Harijco ubij«. To mi je ostalo v spominu, kako so bile tam hude ženske. Ponekod pa so se nas ljudje bali. Pred časom so hodile mednarodne komisije in so preverjali, ali so domačini Slovenci ali Italijani. Bili so zelo prestrašeni. Rigler je eno šiviljo spraševal v teh krajih. Je prišel in povedal, kaj bi rad, spraševal, kako se to in to govori, pa mu je rekla: »Ma oštja malora, učasih so zapisaval, kej hovorimo, ma zej že, koku?« Ona se je pravzaprav ustrašila Riglerjevega obiska. (Orožen 2021)

Med počitnicami je hodila na terenske vaje z Logarjem zapisovat govore. Med Vremščico in Brkini je zapisovala govore Vremške doline vse do Divače, naslednje leto še govore v sežanski župniji in Sežani, ki je v najstarejših ohranjenih dokumentih iz 14. stoletja zapisana kot Sesane, Sexana ali Xexana. Ko je prišla v hišo k neki starejši ženski, se je predstavila in povedala, zakaj je prišla in kaj bi rada, da ji pove. Naletela pa je na velik strah in nezaupanje: »Ma pohljedte hospodična, jest se z nobjenim ne držim ha jemam tejha, pa ha jemam tud unha.' In mi je pokazala križ in Titovo sliko. Tako so bili ljudje takrat prestrašeni.« (Orožen 2021) Na Notranjskem, pri Ilirski Bistrici, se za etimološki *u* govori *ü*, a to so zapisovalcem prikriivali. Martina Orožen je vedela, da je za njihov govor značilno posnemanje »lepšega govora«, substituiranje/nadomeščanje. Informatorje je spodbujala, da bi govorili, po domače, pa so se branili in končno je le slišala tisti *ü*: »Ma mi taku hrdu hovorimo, mi smo taki brüsi!« Postali so bolj sproščeni in nekdo jo je vprašal: »Hospodična kulku cejta pei vi že huodiste u šulo?« Odgovorila mu je, da že kolikor dolgo se spomni, on pa se je začudil: »Ma se ste taku tarda rodila?«:

To je bilo nekaj neverjetnega, kako sem rada imela te raziskave. Ti ljudje so tako celostno pojmovali pomen besede, mi jezikoslovci smo rekli, to je designat, to je pa beseda in oblika. Ne, on razume besedo kot stvar, čisto konkretno. Ne zna besede odtrgati od predmeta poimenovanja ali vsebine. To je to. Kruh je kruh, kot ga zagrabiš in jabolko je jabolko. Zanj to ni designat ali oznaka designata. (Orožen 2021)

Leta 1957 je diplomirala z jezikoslovno diplomsko nalogo o glasoslovnem in oblikoslovnem sistemu turskega govora pri Rudolfu Kolariču, pri Antonu Slodnjaku pa z diplomsko nalogo iz literarne zgodovine *Ferdo Kočever – Žavčanin, publicist*.

Od asistentke za staro cerkveno slovanščino do redne profesorice za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika

Martina Orožen je bila leta 1957 izvoljena za asistentko za staro cerkveno slovanščino na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. A poklicno delovanje na tem področju ji ni bilo usojeno, saj je na Oddelku kmalu prišlo do reorganizacije študija in omejitve ur stare cerkvene slovanščine. Logar je prevzel Ramovševo katedro za historično slovnico in dialektologijo, Bezljaj Nahtigalovo katedro za primerjalno jezikoslovje, Kolarič pa je odšel v Novi Sad – na diplomu pa je Martino Orožen še spraševal:

Po diplomu sem bila predvidena za asistentko za staro cerkveno slovanščino, ker me je to najbolj zanimalo, a ker nisem znala grščine, me niso potrdili. Slodnjaku sem morala obljubiti, da se bom naučila grščine in latinščine, tako da sem bila pogojno habilitirana. Izpit iz latinščine sem opravila v letu dni, nato pa je prišlo do reorganizacije in katedro za staro cerkveno slovanščino so ukinili. Tomšiču so pustili le dve uri, mene pa so prestavili na Logarjevo katedro. Tomšič je bil nato zaposlen na Akademiji, pri slovarju knjižnega jezika, tudi Bajec se je upokojil, katedro za knjižni jezik pa sta prevzela Breda Pogorelec in Jože Toporišič. (Orožen 2021)

Na katedri za zgodovinsko slovnico je Martina Orožen morala poiskati, izbrati temo za doktorsko disertacijo. Pregledovala je zgodovinske vire listala je Simoničevo *Slovensko bibliografijo* in slovenske knjige od Trubarja naprej. Odločitev ni bila lahka. Tistega leta je prišla na študijsko bivanje v Ljubljano Hanna Orzechowska, šest let starejša jezikoslovka iz Poljske, ki je Martino Orožen opozorila na futur kot zanimivo časovno kategorijo, ki je v slovenščini drugačna od ostalih slovanskih jezikov. Leta 1960 je bila izvoljena v naziv asistentka za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika, prijavila je doktorsko temo o razvoju futura v slovenskem knjižnem jeziku od 16. do 19. stoletja in s štipendijo, ki jo je dobila na fakulteti, odšla v študijskem letu 1961/62 za eno leto na Univerzo v Varšavo (Orel 2002: 10). Na varšavski slavistiki se je takoj vključila v leksikografsko-dialektološko skupino Witolda Doroszewskega, ki je pripravljala slovar poljskega jezika, in dialektološko Kašubsko delavnico Zdzisława Stiebera (Tokarz 2002: 24). Pred tem je bila že leta 1959 na enomesečni ekskurziji po Poljski. Obiskali so univerzitetna središča Krakov, Lublin, Varšavo, Wrocław in Poznanj. V Varšavi se je takrat prvič srečala z Doroszewskim, ki jo je določil, da je v najvišjem nadstropju Pałace Kultury i Nauki, tedaj ene največjih stolpnice v Evropi, pripravila predavanje o poljskem jezikoslovcu

in slavistu Baudouinu de Courtenayu, ki je zapisoval slovenske rezijanske govore. To je bilo prvo predavanje Martine Orožen v poljskem jeziku.

Preden je kot štipendistka odšla v Varšavo, se je v Ljubljani srečala z Wando Pomianowsko, ki je bila plemiškega rodu, in dobila pomembne informacije o dialektologih, ki so zasnovali OLA – Witold Doroszewski iz Varšave, Ruben Ivanovič Avanesov iz Moskve, Milivoj Pavlović iz Sarajeva, Pavle Ivić iz Beograda, Slavek Utěšeny iz Prage. V Varšavi je bila Pomianowska njena spodbudna mentorica, saj je bila pri Doroszewskem zastopca profesora/namestnica profesorja. V Varšavi je redno obiskovala predavanja Doroszewskega. V njegovi delavnici se je zbiralo okoli deset asistentov, ki so pripravljali predavanja iz poljske dialektologije in besedotvorja, predavanja pa so se nadaljevala z živahno diskusijo, ki jo je vedno kratko povzel in zaključil Doroszewski. Bil je nesporna avtoriteta in Martina Orožen se je od njega veliko naučila. Knjižni jezik je poslušala pri profesorici Koneczni, primerjalno slovansko jezikoslovje pa je predaval Zdzisław Stieber. V njegovi delavnici je pripravila predavanje o Brižinskih spomenikih, tako da je soočila Ramovševo slovensko in Isačenkovo slovaško izdajo. Stieber je v diskusiji po njenem predavanju potrdil slovenskost Brižinskih spomenikov. Poslušala je tudi predavanja gostujočih profesorjev na varšavski univerzi, npr. velikega strokovnjaka za staroruščino Dimitrija Sergejeviča Lihačova iz Moskve in znamenitega ruskega jezikoslovca in pripadnika ruskega formalizma Viktorja Vladimiroviča Vinogradova, ki je imel dobre stike z Doroszewskim, tudi Isačenka. Doroszewski je bil nasprotnik strukturalizma, med drugim pa ga je zanimala predvsem kultura poljskega jezika in je svoje učence vzgajal v zelo kultivirani poljščini:

Ko sem se kasneje velikokrat pogovarjala s Poljaki, so me spraševali: »S kąd Pani zna polski? Gdzie się Pani uczyła? Pani mówi bardzo prawidłowa polszczyznę. A to szkoła Doroszewskiego!« Imel je povsem svoj pogled na raziskovanje dialektologije. Raziskoval je poljska narečja, sestavil je vprašalnico, ne le fonološko ali glasoslovno, ampak vsa leksična področja. Njegova asistentka Barbara Falińska je raziskovala samo *lan* (*Linum usitatissimum*): besedo *lan*, vse fonetične variante in besedotvorne izpeljanke, zelo na široko, pomen, prenos pomena, frazeologija in vse, kar je v zvezi z lanom in tkalstvom. Raziskavo je razširila na slovanske jezike. V tej smeri so šle dialektološke raziskave pri Doroszewskem. V Krakovu so govorili: »To ni jezikoslovje, to je etnografija.« Stiebrova šola je bila osredinjena na fonologijo in strukturalne opise, Doroszewski pa ni priznaval praškega strukturalizma, vendar pa nikoli nista med seboj javno polemizirala in si nasprotovala. To je bila toleranca, vsak je imel svoje poglede. Pripovedovali so mi, da je na kongresu v Pragi, na slavnostni seji, ko so Doroszewskega razglasili za častnega člana Karlove univerze, dejal: »Zmeraj sem bil nasprotnik praške šole!« (Orožen 2021)

Doroszewski je učence usmerjal po svojem znanstvenem prepričanju in spoznanju. Veliko je bil na terenu, zbral je ogromno zapisov, sestavljal je svoje vprašalnice in vzgojil je dobre dialektologe. Wanda Pomianowska je bila zelo dejavna pri slovanskem lingvističnem atlasu. Bila je med dialektologi, ki so izdelovali prvo vprašalnico za OLA:

Ko sem se leta 1962 vrnila s Poljske, je Logar že bil vključen v raziskovanje za OLA. Tudi jaz sem zapisala tri točke: Šmarje pri Jelšah, Komen na Krasu in Pomjan v Istri. Na Poljskem sem se zelo veliko naučila, predvsem pa sem si razširila obzorje z novimi lingvističnimi spoznanji. Za disertacijo pa, žal, nisem veliko pridobila. Doroszewski ni bil primeren mentor za mojo temo, mi je pa druženje z njim in njegovo šolo odkrilo splošno jezikoslovno obzorje, način razmišljanja, spoznavanja. Vprašala sem ga, kako naj prepoznavam jezikovne probleme in mi je odgovoril: »Neprestana konfrontacija z jezikovnim materialom!« Osredinjal se je na jezik 19. in 20. stoletja, historični vidik ga ni toliko zanimal, veliko bolj seveda dialektologija. Predavanj iz zgodovinske slovnice v Varšavi takrat ni bilo. (Orožen 2021)

Doktorat

Že na Poljskem se je srečala s Heleno Křížkovo, ki je leta 1960 v Pragi izdala monografijo o futuru *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině*. Dobila je še monografiji Ksenije Milošević *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*⁵¹ in Bolgarke Dore Ivanove Mircheve *Razvoj na būdeshte vreme (futurum) v būlgarsk ezik ot X do XVIII vek*, to pa ji je omogočilo dober razgled po strokovni literaturi. Začela je zbirati gradivo od Trubarja naprej. Leta 1965 je oddala doktorsko disertacijo *Zgodovinski razvoj futuralnih in modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja*, zagovor pa je imela leta 1966. Vprašanje futura v knjižni slovenščini je predstavila sistemsko in komisija (Anton Bajec, Tine Logar, France Bezlaj) je bila z njenim zagovorom in opravljenim delom zelo zadovoljna. Disertacija je bila lepo sprejeta, vendar pa je Martina Orožen danes do svojega dela (preveč) kritična:

Sedaj vidim, da nisem naredila najboljšega izbora glede inventarja. Nihče mi ni nič svetoval. V Ljubljani sem sama odkrivala in sama delala. Danes bi jezikovni inventar za disertacijo drugače zasnovala, takrat pa sem šla od Trubarja do 19. stoletja in sem zaključila z Jurčičem in Stritarjem. Skušala sem zajeti besedila iz celotnega slovenskega področja, koroške in prekmurske tekste, le beneškega prostora nisem pokrila z

⁵¹ Martina Orožen je dobila tipkopis tega dela, ki je v knjižni obliki izšlo leta 1970 v Sarajevu (Milošević 1970).

gradivom, ampak s pomočjo literature. Gradivo sem zbirala dve leti. Ogromno listkov sem napisala, preden sem začela pisati disertacijo. Najprej sem pripravila zgodovinski uvod o raziskavah futura v slovenščini in slovanskih jezikov, nato pa sem analizirala gradivo od 16. do 19. stoletja. Zaključke sem delala po stoletjih. (Orožen 2021)

Po doktoratu je bila naprej asistentka za dialektologijo pri Logarju, ki je predaval tudi historični del po Ramovševih *Vokalizmu* in *Konzonantizmu*. Hodila je v njegov dialektološki seminar, v katerem se je že začelo sistemsko opisovanje glasovja za SLA. To je bil odmik od Ramovševe novogramatične šole, kjer je bilo vse podrejeno historičnemu opisu. Logar je začel postavljati sistemske opise narečij in to je bila takrat teoretična novost, ki jo je sprejel tudi Jakob Rigler na dialektološki sekciji SAZU. Martina Orožen je poskušala to teoretično-sistemsko gledanje glasoslovja prenesti tudi na oblikoslovje, zato je že v disertaciji ugotavljala futuralno modalne sisteme. Po vzoru fonologije je poskušala narediti sisteme tudi za oblikoslovje. Razlikovalnost je pokazala v razširjenosti oblik, ne v različnosti, ampak v razvrstitvi form:

Sistemsko sem hotela to urediti. Prišla sem do zaključka, da so bili v slovenskem prostoru trije tipi: 16. stoletje na dolenjsko-notranjski osnovi, nato gorenjsko-koroški prostor s posebnostmi zaradi pogoste rabe dovršnega in nedovršnega sedanjika za pretekli in prihodnji čas – sklepala sem, da vpliva na slovenski glagolski vid nemška dovršnost in nedovršnost – in prekmurski tip pri Števanu Küzmiču in njegovih nadaljevalcih. Tako so se mi izoblikovale tri podobe, ki pa jih nisem čisto eksplicitno izpeljala, ker takrat še ni bilo aktualno frekvenčno ugotavljanje. Bila sem pozorna na frekvenco, ne pa tudi na statistična razmerja. (Orožen 2021)

Martina Orožen je en semester vodila tudi vaje iz slovenskega knjižnega jezika, ker zanjo ni bilo dovolj ur na Logarjevi katedri. Delala je po lektorskih izkušnjah, interpretirala je slovensko pravorečje, predvsem pravilni izgovor in fonološki okvir. Jože Toporišič, ki se je prav takrat vrnil iz Zagreba, je napisal uničujoče pismo, v katerem jo je obtožil, da je znanje njenih študentov porazno, ker seminar vodi nestrokovno. To je bila skrajno nekolegialna poteza pet let starejšega kolega, ki se je brez zadržkov boril za svojo nastavitvev. Martino Orožen je to, da ji je hotel za vsako ceno odvzeti veljavo in ugled na ljubljanski slavistiki, zelo prizadelo. Kdo ve, kako bi se ta grdobija nadaljevala, če ne bi na Dunaju prav v tistem času umrl lektor za slovenščino Karel Piuk in so Jurančič, Bezljaj in Logar predlagali, da naj gre Martina Orožen za lektorico na Dunaj:

To je bilo leta 1967. Šla sem na Dunaj in sem prevzela lektorat slovenskega jezika. Tri semestre sem bila tam, do leta 1969, ko sem se vrnila v Ljubljano. Obljubila sem, da

bom na dunajski univerzi, dokler Pavle Zdovc ne zaključil doktorata o govoric Podjune in bo nato prevzel lektorsko mesto. V glavnem so me na Dunaju poslušali koroški Slovenci. (Orožen 2021)

Na Dunaju je spoznala Josipa Hamma, uglednega zagrebškega poznavalca stare cerkvene slovanščine, Güntherja Wytrzensa, ki je predaval rusko, češko in poljsko literaturo, Stanislava Hafnerja, ki je prihajal na Dunaj iz Gradca, pa svoje vrstnike asistente Gerharda Neweklowskega, Otta Kronsteinerja in Gerharda Birkfellnerja. Na Dunaju je začela spoznavati težave koroških Slovencev, ki so bili njeni slušatelji na Institut für Slavische Philologie, na dunajski univerzi: »Le ena Nemka je še nekajkrat prišla, ker je imela fanta Slovenca in se je hotela naučiti slovensko.« (Orožen 2021). Koroški Slovenci, dunajski slušatelji Martine Orožen, so bili vsi maturanti celovške gimnazije:

Joško Tišler je bil za njih pojem, kot da je njihov Bog. Jaz sploh nisem vedela, kdo je to. Takrat sem to problematiko koroških Slovencev šele skušala dojeti in videti, kakšne so težave, kako so ti ljudje ranjeni, kako so poniževani in prizadeti. Na nekaj prvih urah je bila med mano in njimi, kakih pet ali šest jih je bilo, nevidna visoka stena. Komaj sem govorila, ker so me njihove oči nezaupljivo gledale. Le zakaj ne morem tem ljudem spregovoriti? Mogoče so mislili, da sem zagrizena komunistka in so me le z razdalje opazovali. Odločila sem se, da bom pri naslednji uri začela govoriti, koliko so koroški duhovniki naredili za razvoj slovenskega jezika in narodnosti. Takrat pa se je oglasil eden izmed študentov: »No ja, tako pobožni pa tudi nismo.« Vsi smo se nasmejali od srca, stena med nami se je podrla in nato smo se ves čas dobro razumeli. Vse imam v zelo lepem spominu, tudi s Feliksom Bistrom sem se srečala. V Slovenskem domu je bil kot najstarejši vodilna figura, menda tudi predsednik Kluba koroških Slovencev. V domu so bili še Matevž Grilc, Avguštin Male, Teodor Domej, Jožko Fišer in drugi. Današnja elita je takrat študirala na Dunaju zgodovino, novinarstvo in slovenščino. (Orožen 2021)

Martina Orožen se je na Dunaju zelo zblížala z svojimi študenti iz koroške Slovenije in začela je od blizu in »iz prve roke« spoznavati njihove probleme. Videla je, kako so navezani na materni slovenski jezik, v katerem so se med seboj ves čas sporazumevali, enako pa se je ohranjal doma in v cerkvi. Bogoslužje v slovenskih vaseh okoli Celovca do Obirja je bilo slovensko. Cerkev je bila tam steber slovenstva, drugod pa so se morali trdo boriti za svoje jezikovne in narodnostne pravice v Avstriji. Martina Orožen jih je kot lektorica slovenščine na Dunaju pri tem podpirala in jim je pomagala po svojih najboljših močeh, kljub temu da ji je predstojnica na ljubljanski fakulteti, ko je odhajal za lektorico v Avstrijo, rekla, da se na dunajski univerzi »ne sme vtikati v koroške zadeve«. Martina Orožen ji je

z Dunaja sporočila: »Lektor slovenskega jezika se ne more distancirati od koroških Slovencev, to so moji edini slušatelji!« Z njimi se je družila tudi izven univerze. Povabili so jo v Klub koroških Slovencev in tam je imela tudi predavanje o Rebulovem etičnem romanu *V Sibilinem vetru*, ki je izšel leta 1968. Glavni junak Nemezian se je odpovedal dediščini in našel smisel življenja v poglobljenem razmišljanju o duhovnih vprašanjih. Predavanju je sledila živahna razprava, ki jo je bila Martina Orožen navajena v Klubu, saj so študentje vedno razpravljali o koroškem vprašanju, pogovarjali pa so se tudi o aktualnih razmerah v Avstriji in Jugoslaviji, saj so se želeli povezati s Slovenijo. Leta 1967 stikov s slovenskim prostorom na drugi strani Karavank ni bilo veliko, uradnih iz slovenske strani premalo, zato je bilo vse na ramenih posameznikov, ki so v Avstrijo prihajali kot univerzitetni kader ali kot strokovnjaki na študijsko in raziskovalno delo. Martina Orožen se spominja, da je bil eden takih takrat tudi zgodovinar Peter Vodopivec, ki je bil na Dunaju štipendist Knafljeve ustanove in se je občasno srečeval in družil tudi s Korošci na Dunaju.

Martina Orožen je na Dunaju najprej živela v novem študentskem domu Slovenski dom (danes hotel in študentski dom Korotan), ki ga je leta 1966 za slovenske študente z avstrijske Koroške v okviru Mohorjeve družbe iz Celovca ustanovil pater Ivan Tomažič. Žal se je kasneje sprl s študenti zaradi strogega hišnega reda, zato se je odpovedal nadaljnjemu vodenju doma. Martina Orožen se je začasno preselila k slušateljici lektorata, Katji Šturm, dokler ji ljubljanska univerza ni našla novega stanovanja v Knafljevi ustanovi, ki jo je leta 1676 za dijake in študente s Kranjske ustanovil Luka Knafelj, v Ribnici rojeni župnik župnije Gross Russbach blizu Dunaja.

Martina Orožen je imela na dunajski univerzi šest ur pedagoških obveznosti na teden, dobro je spoznala Dunaj, redno pa je poslušala vsa predavanja gostujočih profesorjev, ki so prihajali na Inštitut za slovansko filologijo/Institut für Slawische Philologie, kot se je dunajska slavistika imenovala še iz Miklošičevih časov. Tako se je na Dunaju srečala tudi s Františkom Václavom Marešem iz Prage, ki je bil od leta 1958 soustvarjalec starocerkvenoslovanskega slovarja (*Slovník jazyka staroslověnského*) in v šestdesetih letih 20. stoletja vodilni poznavalec stare cerkvene slovanščine, primerjalnega slovanskega jezikoslovja in slovanske filologije ter avtor znamenite knjige *Diachronische Phonologie des Ur- und Frühslavischen*, ki je leta 1969 izšla v Münchnu, pred tem pa je že v petdesetih letih pripravil pomembno razpravo *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vyvoj do konce období slovanske jazykové jednoty*. Kljub temu da je delala na ugledni evropski univerzi, ki je imela za Slovence velik pomen

še iz Kopitarjevih in Miklošičevih časov, pa se na Dunaju ni počutila tako dobro kot pred tem na Poljskem:

Na Dunaju je bilo bolj tako, na Inštitutu in na univerzi so bili v glavnem sami moški in je bila bolj zadržana atmosfera, ne kot pri Doroszewszkem, kjer so me sprejeli med sebe in sem se počutila kot ena izmed njih. Na Dunaju sem bila bolj negotova, poljščino sem obvladala kot slovenščino, nemščino pa sem vedno govorila in brala kot tuj jezik. (Orožen 2021)

Kljub temu pa je Martina Orožen opravila na Dunaju veliko poslanstvo, ki ga zmorejo le redki izbranci. Slovensko javnost je začela seznanjati z razmerami koroških Slovencev v Avstriji, njen najpomembnejši prispevek k reševanju t. i. vprašanja koroških Slovencev pa je, da je slovenske koroške študente vključila v ljubljanski slavistični *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ki se je začel leta 1965, in jim tako omogočil, da so se tesno povezali s Slovenijo in njeno kulturo:

V Ljubljani sem poiskala Jožeta Snoja, novinarja pri Delu, pesnika in pisatelja, kasneje pa urednika pri Državni založbi Slovenije ter leta 2012 dobitnika Prešernove nagrade za življenjsko delo, ter ga spodbudila, da je obiskal Klub koroških Slovencev na Dunaju in je o njem posredoval prve informacije slovenski javnosti. Zelo zanosno sem mu predstavljala razmere v Klubu in s tem povezano tudi v koroški Sloveniji, zato mi je hudomušno zabrusil: *Veš, govoriš, kot kakšna ma!* Skupaj sva odšla na Dunaj, povabljeni sva bila na večerjo k Feliksu Bistru, Jože Snój pa je nato dvakrat ali trikrat pisal v Delu o Klubu koroških Slovencev. Kasneje, ko sem se že vrnila na ljubljansko univerzo, jih je Snój ponovno obiskal na Dunaju in je še pisal o koroških Slovencih. Na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani sem prav tako predlagala, da se v SSJLK vključi tudi koroške študente v seminar. Ko smo na Oddelku začeli s poletnim Seminarjem, sem v tem prepoznala veliko in takrat verjetno edino možnost, da jih povabimo v Slovenijo, enako tudi Beneške Slovence, Tržačane in Porabce. Odbor SSJLK je naredil ključ, po katerem smo naše zamejce lahko povabili v Slovenijo na Seminar. Danes se šele zavedam, kako velika sreča je bila, da smo v Ljubljani začeli s SSJLK za tuje slaviste, saj so se tako začeli oblikovati stiki, ki so si jih koroški Slovenci tako zelo želeli in so jih tudi potrebovali. Mislim, da je bil SSJLK za njih velika spodbuda in da jim je bil tudi v veliko moralno podporo. Takrat se je v koroški Sloveniji začel stopnjevati pritisk na Slovence, začelo se je teptati njihove narodnostne in manjšinske pravice, pojavilo se je vprašanje dvojezičnih krajevnih napisov in dvojezičnosti nasploh. Borili so se za svoje temeljne pravice, ki so bile sicer zakonsko določene, a na avstrijskem Koroškem jih niso spoštovali. Mi tega v Sloveniji sploh nismo dobro poznali in se nismo zavedali, kakšno usodo so takrat doživljali koroški Slovenci. Na komemoraciji v prostorih Deželnega sodišča, »Landesgericht«, ki jo je Klub pripravil na Dunaju, sem zvedela podrobnosti o tragediji v Selah in selskih žrtvah. Na montiranem procesu v Celovcu, ki ga je 16. aprila 1943 vodil nacistični sodnik iz Berlina in je potekal v nemščini, so trinajst Slovencev iz vasi Sele na Koroškem obtožili veleizdaje, obsodili na smrt in jih 29. aprila 1943 obglavili na Dunaju. Sovraštvo do Slovencev ni pojenjalo niti po koncu druge svetovne vojne. V najstarejši cerkvi, ki je

bila zgrajena na koroškem ozemlju – cerkev Marijinega vnebovzvetja Gospe Svete iz 8. stoletja, zanjo je zaslužen prvi koroški škof Modest, v njegovih časih se je imenovala cerkev svete Marije pri Krnskem gradu –, v času ko sem delala na dunajski univerzi, ni smelo biti slovenskih maš in litanij. Duhovnik Muhar je bil zagrizen nasprotnik slovenskega jezika, ki ga ni dovolil niti v cerkvi. (Orožen 2021)

Iz dunajskega obdobja se spominja tudi ekskurzije na Češkoslovaško. Na Moravskem so obiskali arheološki park Mikulčice, naselje Na Valech ob reki Moravi, kjer so našli dobro ohranjene ostanke mesta Akropola iz 8. stoletja, izkopavanja pa so pokazala, da gre za bogato najdišče iz dvestoletne slovanske zgodovine vse do propada Velikomoravske države. Med arheološkim izkopavanjem so odkrili tlorise številnih cerkev, tudi bizantinskih in zahodnih frankovskega tipa, v številnih grobovih pa velike meče, ogromno uhanov, cekine ... Ostanke kažejo na slovanski čas, ker ni bilo prejšnjih ostalin:

V šestdesetih letih 20. stoletja so Avstrijci dvomili, da je to vse slovansko. Gre za arheološko raziskan prostor, ki se razprostira na 120 hektarjih. Ko sem si ogledovala Mikulčice, sem razmišljala, da bi lahko bil v tem prostoru tudi kraj Vogastiborg ali grad, utrdba Vogastiborg, kjer je karantanski kralj Samo leta 631 v tridnevni bitki premagal frankovskega kralja Dagoberja. Mogoče. Bogeve. Zapis v Fredegarjevi kroniki glede lokacije, žal, ni dovolj natančen. (Orožen 2021)

Martina Orožen je te kraje obiskala še enkrat kot redna profesorica, ko so bila na Češkoslovaškem pod okriljem UNESCO velika slavlja ob 1100. obletnici smrti svetega Metoda. Udeležila se je velikega mednarodnega simpozija v Nitri z začetkom v Bratislavi, nato pa je obiskala še brnsko univerzo. Dogodkov, ki so bili povezani z Metodovim slavljem, se spominja v samih presežkih, ponovni obisk Češkoslovaške leta 1985 pa ji je ostal med vsemi slavističnimi srečanji, strokovnimi izpopolnjevanji in obiski številnih tujih univerz in simpozijev v najlepšem spominu. Simpozij v Nitri se je začel s predzgodbo v Slovenskem narodnem divadle v Bratislavi z opero enega izmed najznamenitejših slovaških skladateljev Eugena Suchoňa *Svätopluk/Svetopolk*, zgodbo o Rastislavovi smrti, kralju Svetopolku in njegovih treh sinovih:

To je bilo neponovljivo doživetje, nekaj najlepšega v vseh mojih letih slavistike. V Bratislavi sem prenočila pri Marti Pančíkovi, ki sem jo že dolgo poznala, saj je prihajala na SSJLK v Ljubljano, bila pa je tudi Pretnarjeva kolegica na Poljskem. Zvečer sva si ogledali opero *Svetopolk*. To je bila predstava! Nepozabno lepo pripravljeno. Glasbena drama v treh dejanjih. Odrska zavesa je bila cela stran glagolske knjige. Začel se je prvi prizor, pred očmi se mi je odvijalo dogajanje med Devinom in Bratislavo – kralj Svetopolk in njegova sinova, priprave na spopad s Franki, politične intrige, golob pismoša

prinese Lutomírino sporočilo... Kako zanimivo, natančno. Scena je bila rekonstruirana v duhu slovanskih starožitnosti, vse je bilo ustrezno izvirno: oblačila, pohištvo, okolje. V drugem prizoru sem doživela pogansko žrtveno bogoslužje na poganskem pokopališču, bučno pogansko slavje Bogov. Na grmadi so zažgali mlado kristjanko, videla sem poganski običaj maščevanja nad kristjani. Bučen ples v maskah, podobnim našim kurentom. Neponovljivo, fantastično! Spopad med bratoma in slutnja napada na očeta Svetopolka. Tretjega prizora se ne da pozabiti. Veličasten je bil! Kralj Svetopolk, že hudo bolan, sedi na prestolu, kako lepo je bil mizarsko izdelan. K njemu prihajajo trije sinovi, Mojmir, mladi Svetopolk in menih Predslav. Oče oprostí Mojmiru in mlademu Svetopolku zaroto in razdeli svojo vladavino. V roke je vzel palico in posvaril vse tri sinove, da morajo ostati enotni: »Eno šibo se zlahka prelomi, treh skupaj pa ne more nihče!« Prosil je sinove, naj po njegovi smrti ostanejo složni. Kot zadnji pristopi k očetu po slovo najmlajši Predslav, Metodov učenec. Oblečen je v belo meniško haljo in je pri očetu klečal, oče je umiral in od zahodne strani odra so prihajali trije svečeniki v svetniški opravi, kot trije gotski svetniki, in so peli *Miserere nobis, miserere nobis*, najprej piano, nato vedno glasneje. Pri očetu klečeči najmlajši Svetopolkov sin, Metodov menih je odpeval *Gospodi pomiluj, Gospodi pomiluj*, ljudstvo pa je prihajalo na oder od vzhodne strani in petje se je razvilo v nepojmljiv forte *Gospodi pomiluj!* Opera se tako konča. Tak aplavz je bil, da so morali operni pevci petnajstkrat na oder. (Orožen 2021)

Znanstveni simpozij ob 1100. letnici smrti svetega Metoda, umrl je 6. aprila 885 na Velegradu na Moravskem, je potekal v Nitri. Martina Orožen je predavala o *Brižinskih spomenikih*, ki jih je navezovala na tradicijo Cirila in Metoda. »Jerzy Rusek, slavist iz jagelonske univerze v Krakovu, se je zavzel, da sem predavala v slovenščini, naredila pa sem še povzetek v ruščini in nemščini.« (Orožen 2021) Ob znanstvenem srečanju, na katerem se je srečala s kolegi iz vse Evrope, pa so jo pritegnile tudi številne spremljevalne prireditve, npr. razstava o Veliki Moravi, ali pa razstava umetniških del na temo Cirila in Metoda *1100. výročí Metoda, učitele Slovanov*:

Metoda v znanstvenem svetu na Češkoslovaškem takrat še niso mogli imenovati drugače kot *učitelj Slovanov*. Na razstavi so bili tudi Brižinski spomeniki, videla pa sem tudi zanimivo pogansko molitev, v kateri Slovenci prosijo Svaroga za dobro letino. Bili so poljedelci, zato odvisni od narave, v svojem duhu pa so bil pobožni. Najbolj me je pretresel kip *Oslepljeni Rastislav* – prevarani voditelj, ki ga je izdal Svetopolk, Franki pa so ga oslepili. To se je tako zarezalo v moj spomin, da je ostalo v meni vse do danes. Med predavatelji na simpoziju so bili zelo dejavni Bolgari, ki jih je v Nitri spremljal tudi pevski zbor. Slovenci smo takrat zamudili veliko priložnost za promocijo jezika in svoje zgodovine, med tem ko so Bolgari to odlično izkoristili. Na vsakem koraku so promovirali bolgarsko teorijo, ki so jo zagovarjali tudi Nemci. Vsak večer je bila kulturna prireditev. Bili smo v gledališču, kjer sem poslušala *Božanstveno liturgijo svetog Jovana Zlatoustog*, tj. glagolsko mašo srbskega skladatelja Stevana Stojanovića Mokranjca, ki je napisana v srbskem ljudskem napevu 18. stoletja in je danes del bogoslužja v srbski pravoslavni cerkvi. Slovaki so ob 1100. obletnici Metodove smrti dali vse od sebe, zlasti pa so se izkazali na glasbenem področju. Bolgarski moški pevski zbor

je pel *Očenaš*, da je šlo človeku do živega. Kako petje je to bilo! Uglasbitev očenaša je pri Bolgarih drugačna, kot jo poznamo v naši cerkvi. Vse, kar je navezано na dobo Cirila in Metoda, so glasbeno predvajali. (Orožen 2021)

Martina Orožen se je v sklopu proslav ob 1100. letnici smrti Metoda in enaki obletnici nastanka češke države – vojvodina Češka je nastala v osemdesetih letih 9. stoletja v okviru Velikomoraske države, tj. konec 9. stoletja – udeležila tudi konference v Brnu, ki so jo s svojo prisotnostjo počastili vsi rektorji češkoslovaških univerz. Nepozabno je, kako je ta obletnica odmevala na Češkoslovaškem in v velikem delu slovanskih držav. Na poletnem seminarju češkega jezika v Brnu je poslušala tudi Radoslava Večerko, ki je govoril o Veliki Moravi, kot da se je vse dogajalo včeraj. Ponovno je obiskala tudi Mikulčice, hkrati pa se je začela intenzivno zanimati za velikomoravsko zgodovino ter Cirila in Metoda, ker »sem takrat dobila dobre temelje in podlago«. (Orožen 2021)

Habilitacijski nazivi

Leta 1972 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani postala docentka, leta 1977 je bila izvoljena za izredno in leta 1984 za redno profesorico za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika, njena službena pot pa »se je sklenila l. 1996, znanstveno raziskovalna (pa tudi pedagoška) pot pa se umirjeno in vztrajno nadaljuje novim dosežkom naproti« (Orel 2002: 11). Po upokojitvi je prejela naziv zaslužna profesorica:

Predavala sem Konzonantizem in Morfologijo. Osnova sta bili obe Ramovševi knjigi, snov pa sem po lastnih raziskavah dopolnjevala in razširjala. Koliko sem bila uspešna kot predavateljica, ne vem, sem se pa zelo trudila. Mislim, da sem bila pri seminarskih urah najbolj uspešna. Bilo je ogromno snovi in premalo pedagoških ur, da bi lahko naredila dokončno sintezo o oblikoslovni podobi vseh slovenskih zgodovinskih tekstov, o čemer sem večkrat predavala tudi na SSJLK. (Orožen 2021)

V tem času je bila dvakrat tudi gostujoča profesorica na graški univerzi, najprej dva semestra v študijskem letu 1978/79 kot lektorica (tak status so takrat imeli gostujoči profesorji v Gradcu), nato pa še en semester leta 1991. Prvič je bil predstojnik na Inštitutu za slavistiko Stanislav Hafner; sodelovala pa je tudi pri vajah in prevajanju iz nemščine v slovenščino na Prevajalskem inštitutu/Übersetzer- und Dolmetschinstitut, na katerem je takrat bil direktor Sepp Färber, osnovala sta ga Stanislav Hafner in Erich Prunč, dejavni voditelj vsega tega pa je bil Erich Prunč:

Za delo s študenti prevodoslovja sem se zelo pripravljala. Niso več delali z literarnimi besedili, ampak so prevajali publicistiko. Za vsako uro sem poiskala zanimiv članek iz avstrijskega ali nemškega časopisa in smo ga prevajali v slovenščino. Enkrat sem izbrala članek o vinarstvu. Koliko težav je bilo, da smo našli ustrezno slovensko terminologijo. Veliko smo delali s slovarji in tudi jaz sem se naučila marsikaj. Videla sem, da je nemško geslo, geselska beseda ozko pomensko gnezdo, v slovenščini pa je bilo to zelo obsežno. Spoznavała sem jezikovna nesorazmerja pomenskega razvoja posameznih besed. Na pepelnico sredo sem našla v nemškem *Die Weltu* članek *Wie die Ente zum Krappen wurde*. Pokazala sem ga tudi Prunču in oba sva se od srca nasmejela iznajdljivosti menihov. Pisalo je, kako so se menihi v samostanih postili in kako je to vplivalo na razvoj kulinarike. Tako so odkrili solnograjske žličnike, ker so radi kaj dobrega pojedli, njihov kuhar pa je bil iznajdljiv. Kaj pa je bilo z raco? Menihi so se veliko postili. Tudi Svetokriški piše, da se morajo kapucini postiti in kako imajo radi kak štokfiš/polenovko. V časopisnem članku je opisano, kako so menihi odkrili novo definicijo, kaj je riba. Da bi obšli postni zakon, so določili, da je riba vse, kar plava v vodi. Tako je bila med ribe všteta tudi raca in so jo za pepelnico lahko spekli in pojedli. Take stvari so mi ostale v spominu z dela na graškem prevajalskem inštitutu. (Orožen 2021)

Ludvik Karničar je takrat pripravljal svojo disertacijo, Martina Orožen pa mu je svetovala, naj zbrano dialektološko gradivo transkribira po OLA in slovenskem lingvističnem atlasu:

Ludvik je duhovit človek in odličen pripovedovalec zgodb, tudi najbolj pretresljivih, ki jih je zbral na terenu. Spomnim se zgodbe o nemškem vojaku v Ukrajini, ki mu jo je pripovedoval starejši Korošec. Bil je kot nemški vojak na postojanki v Ukrajini in je nek otrok prihajal tja lačen. Vojak-kuhar mu je naskrivaj dajal hrano, med tem ko je nanj glasno vpil, da se ne bi izdal. Vpil je nanj, a mu je dal jesti. Otrok je to razumel. Nemška armada pa se je morala umakniti in otrok je hotel z nemškim vojakom. Le-ta ga je prijel za roko, peljal ga je na gmajno, ga tolašil, da kmalu pride, ga tam pustil in zbežal od njega. Še ko je ta dogodek po dolgih letih pripovedoval, je jokal. Kako bridko, da je moral otroka prepustiti usodi na gmajni. Kaj je bilo z njim? Vojaški spomini so vedno pretresljivi, kaj vse so morali ljudje preživljati med vojno. (Orožen 2021)

V študijskem letu 1984/85 je en semester prihajala na celovško univerzo, kjer je slavistiko vodil Gerhard Neweklowsky. Z avtobusom se je pripeljala do Ljubelja, tam pa jo je pričakala Herta Lausegger in z njo je nadaljevala pot v Celovec.

V Gradcu je bila še enkrat v zimskem semestru leta 1991, na slovenistiki pri Ludviku Karničarju: »Se spomnim, da so mi tam kolegi pravili, da so vsi čakali, kdaj bomo Slovenci (takrat smo doživeli 10-dnevno vojno, napade jugoslovanske armade) pribežali čez mejo, zato so na Koroškem pripravili šotore, a nihče ni pribežal.« (Orožen 2021) V knjižnici je pregledala celotno slovenistično literaturo. Prunč ji je pokazal diplomske naloge, ki so nastale v seminarju Karla Štreklja – dialektološke, historično-gramatične, etnološke

in iz knjižnega jezika: »Prunč je imel tudi Štrekljev rokopis *Zgodovine slovenskega slovstva*, ki jo je Štrekelj želel izdati pri Matici v Ljubljani, a je tam niso sprejeli.« Knjiga – osnova zanjo so bila Štrekljeva graška predavanja med letoma 1899 in 1901, ki so bila prva predavanja iz slovenske literarne zgodovine v slovenščini – je izšla v dveh delih pri Založbi ZRC leta 2012 (I. in II. del) in 2014 (III. in IV. del). Gradec leta 1991 pa ji ni ostal v tako lepem spominu kot prvič: »Prunč je bil vedno zelo zaposlen, nismo imeli veliko pogovorov, vsak je opravil svoje ure, nato pa smo šli vsak na svoj konec.« (Orožen 2021)

Martina Orožen je žvela za slavistiko, kot profesorica na Filozofski fakulteti v Ljubljani je predavala diahronijo slovenskega jezika, bila je tudi predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti, po Logarjevi smrti pa je ves čas vodila Katedro za zgodovinsko slovnico in dialektologija slovenskega jezika. Vedno je bila zaposlena: zelo natančno se je pripravljala za vsako uro predavanj od prvega dne, ko je stopila v predavalnico do upokojitve. Njena predavanja se niso ponavljala, vedno je v diahroni pregled slovenske morfologije vključevala tudi svoje najnovejše raziskave in odkritja z domačih in mednarodnih simpozijev, ki se jih je rada udeleževala. Med letoma 1977 in 1996 je pri njej diplomiralo več kot petdeset študentov slovenistike, v tem času je bila mentorica pri sedmih znanstvenih magistrskih in prav toliko doktorskih disertacijah: »Če sem kandidatu dala temo, sem jo morala poznati in vedeti, kaj bo podiplomski študent raziskoval. Nikoli nismo delali kar tako na pamet in nepremišljeno.« (Orožen 2021) Njeni doktorandi (France Novak, 1992; Majda Merše, 1992; Irena Orel, 1993; Marko Jesenšek, 1994; Bernard Rajh, 1998; Jožica Narat, 1999; Andreja Legan Ravnika, 2001) raziskujejo slovenski jezik na ljubljanski in mariborski univerzi ter na ZRC SAZU po načrtu, ki ga je pripravila Martina Orožen in tako nadaljujejo njeno miselno urejeno diahrono jezikoslovno šolo. Najbolj natančno jo je predstavila na več zborovanjih Slavističnega društva Slovenije, in sicer v razpravah, ki usmerjajo nadaljnja diahrona raziskovanja slovenskega jezika: *Trajna aktualnost zgodovinskega in dialektološkega raziskovanja slovenskega jezika* (Orožen 1991), *Raziskovanje zgodovinskega razvoja slovenskega (knjižnega) jezika: pogled v čas in prostor našega samozavedanja in uzaveščanja* (Orožen 2000) in *Razvoj slovenske jezikoslovne misli* (Orožen 2003); sistemsko in pregledno na enem mestu pa je to zbrano v monografiji z istoimenskim naslovom zadnje razprave (Orožen 2003a). Po njenem načrtu so vsebina raziskovanja zgodovinskega razvoja slovenskega knjižnega jezika vsa rokopisna in tiskana besedila, tj. »vsi starejši rokopisni jezikovni spomeniki,

v tujejezičnih virih zapisano besedno oz. onomastično gradivo«, nato pa vsi rokopisi in tiski od 16. stoletja do slovenske moderne in Cankarja, tj. »do zvrstne izoblikovanosti in dokončne normativne ustalitve slovenskega knjižnega jezika v obdobju moderne«. Pri tem je potrebno upoštevati dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika in vse pokrajinske oz. deželne različice slovenskega (knjižnega) jezika (Orožen 2003a: 529–530):

Imela sem projekt, ki sem ga predstavila leta 2000 na zborovanju slavistov v Celju in je objavljen v *Zborniku Slavističnega društva Slovenije 10*. Želela sem, da bi pri mojem predmetu *Zgodovinski razvoj slovenskega jezika z dialektologijo* opravili monografski pregled posameznih slovničnih kategorij. Nekaj smo tega uresničili (futura, particip, glagolski vid, predlog), ali delno uresničili (veznik, členek), čaka pa nas še veliko dela, saj je potrebno historično raziskati in monografsko predstaviti vse pregibne besedne vrste. Pri diplomskih nalogah sem študente usmerjala in vodila, da so raziskovali sklanjatve pri posameznih avtorjih, celotna diahrona analiza in sinteza pa nas še čaka. (Orožen 2021)

Temu je potrebno dodati še monografije posameznih avtorjev (Trubar, Krelj, Dalmatin, Svetokriški, Japelj, Gutsman ...) – delo se je že začelo, potrebno pa ga je nadaljevati ter dokončati »in potem bi bilo mogoče narediti sintezo zgodovinskega razvoja slovenskega knjižnega jezika«. Martina Orožen pri tem izpostavlja tri teoretične modele, ki so bili značilni za 19. stoletje: (1) interdisciplinarni kulturološki pristop, ki je omogočil tipološko in primerjalno filološko raziskovanje slovenskih besedil; (2) Miklošičeva šola in primerjalno slovansko jezikoslovje, ki je pokazalo posebnosti in (ne)ujemalnost slovenščine z drugimi slovanskimi jeziki; (3) diahrono in sinhrono raziskave mladogramatične šole, uveljavitev dialektologije in premik v raziskovanje t. i. živega jezika. Temu je potrebno dodati še strukturalistični, sociolingvistični in pragmatični pogled na slovenski jezik ter vključiti še najsodobnejše metodološke pristope in smeri v razvoju jezikoslovja 21. stoletja. Tako bo mogoče s pomočjo vseh znanstvenih spoznanj sistemsko predstaviti razvoj slovenskega jezika (Orožen 2003a: 530–533). Konec devetdesetih let so jo pri Matici povabili, da bi pripravila za natis tak pregled, a zaradi dveh operacij, ki jih je takrat imela, dela ni mogla opraviti:

Nisem mogla zaradi zdravstvenih težav. Ostalo je široko zasnovano, a nedokončano delo. Veliko je narejenega, a manjka še sinteza zgodovinskega razvoja oblikoslovja. Na dialektologiji, se mi zdi, je prevelika osredinjenost na fonologiji. Vsi sistemi slovenskega ozemlja so zapisani, v morfologiji pa je še veliko belih lis. (Orožen 2021)

Tri pomembne ugotovitve o slovenskem jeziku

Slovenski umetnostni jezik se je pred Prešernom oblikoval in razvijal v pridižnih besedilih

Martina Orožen s posebno ljubeznijo raziskuje jezik slovenskih pridigarjev. V poklicnem in privatnem življenju sta se združili njena globoka vera in zaupanje v Boga ter slovenski jezik, »moja ljubezen in moje življenje« (Orožen 2010: 18), ki se je dolgo časa razvijal v okviru cerkvenega slovstva. Med raziskovanjem jezika v delih slovenskih cerkvenih piscev se je poglobljala tudi njena vera, odkrivala so se ji duhovna obzorja slovenskih piscev, narodno zavednih duhovnikov in pridigarjev, npr. Trubarja, Dalmatina, Krelja, Čandka, Skalarja, Stapletona, Kastelca, Svetokriškega, Paglovca, Hasla, Pohlina, Japlja, Vodnika, Barage, Ravnikarja, Slomška, Škrabca, Kreka ...; Gutsmana, Jarnika ...; Števana in Mikloša Küzmiča, Košiča, Klekla ...; Dajnka, Murka, Krempla, Cafa ... ter številnih drugih. Zelo pomembna teza, ki jo je pri tem postavila, je povezana z nastankom slovenskega umetnostnega jezika in razvojem slovenskega leposlovja. Martina Orožen postavlja začetke visokega leposlovnega ustvarjanja na Slovenskem v čase pred Prešernom. Ugotovila je, da je bila slovenska pridiga od 16. stoletja naprej nadomestna literarna zvrst za povest in roman, v slovenski pridižni literaturi pa se je oblikoval in razvijal slovenski umetnostni jezik od Trubarja do Slomška, ko se je homilija ponovno vrnila v okvire cerkvenega slovstva. *Sveti priročnik/Sacrum promptuarium* Janeza Svetokriškega sodi v vrh evropske in svetovne homilitike, kot tak pa je tudi eno izmed pomembnih literarnih del na Slovenskem. Enako velja za Slomška, ki je slogovno mojster slovenske besede; jezik je teološko utemeljil v *Treh pridigah o jeziku*, še posebno v tretji *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, pridige pa je jezikovno in vsebinsko sestavljal po pravilih, predstavljenih v *Vajah cerkvene zgovornosti* (1862), ki so jezikovni priročnik govorcev in piscev slovenskega jezika, slovenska teorija stilistike. Martina Orožen je izvrstna poznavalka Slomškovega jezika. V njegovih svetniških življenjepisih *Djanje Svetnikov Božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov* (Slomšek 1853–1854) je z analizo jezikovne in pisne kulture izražanja predstavila Slomškovo novoslovenščino, ki je še v petdesetih letih 19. stoletja ustrezala najvišjim zahtevam umetnostnega besedila in je bila zelo izurjen, visok literarni jezik. Slomšek je v njem ubesedil »etično držo in plemenitost ravnanja« svetnikov in to postavil za zgled svojim bralcem (Orožen 2011: 24). Nabožno slovstvo je »medij posredovanja vrednot vere,

ki je kljub družbenim motnjam skozi stoletja uspešno oblikovala moralno, etično držo Evropejcev« (Orožen 2011: 16–17), Slomškova *Djanja svetnikov* pa dokazujejo, da je cerkveno slovstvo lahko tudi umetniško ustvarjanje, v katerem se je še pred Levstikovim *Martinom Krpanom* izoblikovala slovenska leposlovna pripovedna zvrst, kar pa je v slovenski literarni vedi in tudi jezikovnih raziskavah ostalo prezrto, dokler na to ni opozorila Martino Orožen:

Bere se kot osem let kasneje napisani Martin Krpan. Le proti koncu se opis zresni, saj je burkež in godec, kasnejši svetnik mučenik, sv. Filemon, v času preganjanja kristjanov godčevsko držo opustil, ni počastil malikov, marveč priznal Kristusa in kot mučenik srečen zanj umrl. (Orožen 2011: 43)

Slovenski knjižni jezik se je v leposlovju uveljavil že pred Prešernom v pridigah in tudi drugih oblikah nabožnega slovstva: Matjaž Kmecl je v delu *Od pridige do kriminalke* na to navezal. Literarna besedila so tudi molitvena besedila in cerkvene pesmi, saj smo Slovenci imeli do leta 1550 le ustno tradicijo, na katero pozabljamo in se je izgubila že v Trubarjevi dobi, ko je prišlo do odklanjanja svetnikov in Marije. Trubar se v *Katekizmu z dvejma izlagama* (1575) norčuje iz ene take pesmi: »Kir Marija boga rodi, v čiste plejne ga povije, v čiste plejne makov cvet.« A ni lepa taka pesem? Žal pa se je ohranila le ta kitica, v njej pa tudi aorist: *boga rodi; ga povije. Čiste plejne in makov cvet* kot božje dete v plenicah. Kakšna metafora: *Jesus je kot makov cvet!* A ni lepo! (Orožen 2021)

Veliko so napisali tudi jezuiti. Martini Orožen je še posebno ljub Jožef Hasl, Celjan, ki je bil od leta 1784 do smrti leta 1804 župnik na Dolu pri Hrastniku. Napisal je več knjig, med njimi je leta 1770 v Ljubljani izšel tudi njegov *Sveti Post Christusovimu Terplenju Posvečen*. Martina Orožen želi raziskati jezik v njeni župniji pokopanega jezuita in duhovnika, ki se je verjetno zgledoval po jeziku starejših kranjskih slovenskih pridigarjev, in ga primerjati s podobnim besedilom Gašperja Rupnika, župnika v Vojniku, ki je leta 1773 izdal *Ta Christusovimu terpleinu posvečeni post za sakdansku premišluvaine Christusoviga terpleina*. Rupnik ni poznal Haslove knjige, jezikovno pa je bil vpet bolj v domače okolje in nanj Kranjci verjetno niso tako plovili kot na Hasla:

To bi še rada pregledala in primerjala, da bi pokazala, kako je bil Hasl visoko učen in discipliniran Celjan, ki se je, kot sam pravi, kranjskega jezika naučil in je pisal, kot so pisali jezuiti. *Sveti post* je zelo bogato besedilo, najbrž je bil kot mistična literatura namenjen bolj jezuitom kot pa širšemu krogu bralcev. Če mi bo uspelo, bi Hasla rada primerjala tudi z Gutsmanom, ki je bil prav tako jezuit in nato misijonar, istega leta kot Hasl *Sveti post* pa je izdal *Kristianske resnice, skuz premišlvanje napreinešene, inu za Predige tudi naraunane*. Vsebinsko sta knjigi podobni, gre za razmišljanja skozi celotno cerkveno leto. Mogoče so tudi to bile prvotno duhovne vaje ali pridige, tu vidim veliko

povezavo med Gutsmanom in Haslom – jezuita z isto usodo, po razpustitvi jezuitskega reda sta delovala kot škofijska duhovnika. (Orožen 2021)

Martini Orožen dela ne zmanjkuje, rada bi naredila še veliko jezikovnih analiz in se približala sistemski sintezi zgodovinskega oblikoslovja. Trboveljska pesmarica in druge pesmi jo tudi čakajo, da jih jezikovno uvrsti v razvojni lok slovenskega jezika. Trbovlje so bile del prazupnije Braslovče in so bile tudi zato jezikovno najbrž navezana na Gornji Grad in savinjski konec, kasneje pa so bile priključene dekaniji Laško (Orožen 2021). Dobra iztočnica za nove jezikoslovne raziskave, ki jih načrtuje.

Martina Orožen opozarja tudi na Ivana Grafenauerja in njegovo jezikovno rekonstrukcijo besedila, »koral«, ki so ga peli pri ustoličevanju koroškega vojvoda: *Hvala tebi, bože-gospodi, / iže stvori nebo i zeml'q, / da dal jesi nam i našej drželē, / knez i gospod po našej voli.* (Grafenauer 1973: 58). Morda se je pri tem naslonil na češki jezik, na ohranjeni *koral svetega Vaclava* iz leta okoli 1250, verze pa je postavil v jezik *Brižinskih spomenikov*. Stilno zelo izoblikovane so tudi slovenske molitve očenaš, zdrava Marija in apostolska vera, ki so znane že iz časa Karla Velikega, ko so jih verniki ponavljali za duhovnikom. Valentin Stanič je zapisal več cerkvenih pesmi, ki jih je jezikovno popravljaj in prilagajal, a kljub temu ostajajo pomemben dokument časa, ko še nismo imeli zapisanega leposlovja, npr. *Perstavik nekterih cerkvenih ino drugih pesem* (1826) in *Drugi Perstavik starih ino novih zerkvenih ino drugih pesem* (1838), pozabiti pa ne smemo na stare prekmurske pesmi, npr. na *Martjansko pesmarico* s prekmurskimi pesmimi iz 16. in 17. stoletja, ki pa so bile zapisane po starejših predlogah, in na kasnejše natisnjene pesmarice (npr. Bakoš, Sijarto, Barla, Kardoš).

Slovenski knjižni jezik ima dvojnični razvoj

Martina Orožen je v zgodovini slovenskega jezika opozorila na pokrajinske oz. deželne knjižne različice slovenskega jezika, ki so se razvijale na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, v Prekmurju in Benečiji ter v tržaškem prostoru. Kranjski osredneslovenski jezik je v središčni Ljubljani združeval dolenski in gorenjski prostor, pritegnil pa je tudi tržaške Slovence in z nekaj posebnostmi tudi Korošce ter osrednještajerski del do reke Drave. Beneški Slovenci, Štajerci med Dravo in Muro in Prekmurci med Muro in Rabo pa so se jezikovno razvijali samostojno in so se z osredneslovenskim knjižnim jezikom združili v enotni slovenski knjižni jezik ali t. i.

novoslovenščino sredi 19. stoletja, del Prekmurja šele po letu 1919, ko je bilo ponovno združeno z matičnim slovenskim ozemljem, Beneški Slovenci pa so iz poskusov, da bi sredi 19. stoletja le oblikovali deželni knjižni jezik, v italijansko-furlanskem okolju ohranili svoje posebno slovensko narečje vse do danes. Martina Orožen je v zgodovini slovenskega knjižnega jezika postavila pomembno tezo, da osrednjeslovenski knjižni jezik 16. do 19. stoletja ni bil tudi vseslovenski:

Brala sem Miklošiča, ko je v *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (1875, 1876) pisal o staro- in novoslovenščini (alt- und ostslowenisch), tako da je jezik Brižinskih spomenikov imenoval za novoslovenskega. Miklošič je to dokazoval v območju krščanske terminologije s primerjavo starocerkvenoslovanskega besedišča z drugimi slovanskimi jeziki, v slovenščini pa se pokažejo strukturne razlike med vzhodnim in osrednjim tipom jezika ob primerjavi Japljevega (*Nova zaveza*, 1784) in Küzmičevega (*Nouvi Zákon*, 1771) prevoda Svetega pisma. Marsikaj se mi je odkrilo, ko sem raziskovala besedišče Megiserjevega slovarja, zlasti v drugi, celovški izdaji, v kateri je slovensko besedišče skoraj trikrat pomnoženo predvsem s koroškim besedjem. Enako sem spoznavala pri Štajercih, ko sem študirala Krempljev jezik in brala Šerfove pridige. To ni bilo Koroško ali Kranjsko. Mislim, da je bil to genialen podvig, da so na podlagi teh različic v 19. stoletju izoblikovali enotni slovenski knjižni jezik. Na Koroškem se je pred tem zelo trudil že Urban Jarnik, na Štajerskem pa sta Oroslav Caf in Anton Murko prevzela podobo vokalizma po osrednji normi, enako tudi Prekmurci, najprej katoliški pisci sredi 19. stoletja, v naslednjih petdesetih letih pa tudi protestanti. (Orožen 2021)

»Odkritje« prekmurskega knjižnega jezika

V zgodovini slovenskega knjižnega jezika je vse do sedemdesetih let 20. stoletja prevladovalo mnenje, da se je knjižna slovenščina normirala v 16. stoletju in se je nato kot vseslovenski knjižni jezik razvijala vse do danes. Pokrajinske različice, pogosto so bile slabšalno označene za obrobna pokrajinska knjižna izročila, so veljale za negativni odklon od knjižne norme, tj. od »naravno skupnega« jezika. Od 15. do 17. 9. 1972 je bilo v Murski Soboti zborovanje Slavističnega društva Slovenije. Program je bil sestavljen tako, da je bilo v dveh dneh dobro predstavljeno literarno dogajanje na severovzhodu Slovenije, med drugim prekmurska in vzhodnoštajerska književnost (Štefan Barbarič), prvič pa tudi zelo izčrpno jezik, npr. *Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih* (Jakob Rigler), *Panonska leksika* (Janko Jurančič) in *Dajmko – slovničar in dialektolog* (Martina Orožen). To je bil primeren uvod v počastitev 250-letnice rojstva Števan Küzmiča, ki sta jo naslednje leto pripravila Slavistično društvo Maribor in Zgodovinsko društvo Maribor. Osrednji dogodek je bil znanstveni simpozij v Radencih

13. oktobra 1973. Anton Vratuša (1974) je na simpoziju primerjal jezik Števana in Mikloša Küzmiča (*Jezik »Nouvoga zákona« in »Svéti evangyeliomov«*) in je ugotovili, da je Mikloš jezikovno sledil Števanovemu jeziku. To tezo je kasneje dopolnil Jožef Smej (1997), ki je dokazal, da je bil Mikloš Küzmič jezikovno samostojen (Jesenšek 2015). Martina Orožen je na simpoziju sodelovala z diskusijskim prispevkom *O vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku*, ki ga je imela ob Vratuševem referatu:

Bila sem med poslušalci in med odmorom je prišla k meni Mira Medved, predsednica Slavističnega društva Maribor, ter me nagovorila, naj sodelujem v razpravi ob Vratuševem referatu. Razmišljala sem o slovenskem knjižnem jeziku in sem postavila tezo: Če je bil Trubarjev jezik knjižni, kot je Rigler dokazal, potem je tudi Küzmičev jezik knjižni, saj ni mogoče prevesti Biblije v preprosto narečno govorico. Mislim, da je bila ta misel pri nas takrat prvič javno povedana in zagovarjana. (Orožen 2021)

Martina Orožen je bila prva, ki je v strokovnih slovenističnih krogih povedala, da so imeli Prekmurci svoj knjižni jezik. Sopostavila je kranjski in prekmurski knjižni jezik, na simpoziju ju je imenovala osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik, ter razložila, da je Števan Küzmič sicer izhajal iz svojega goriškega narečja, podobno kot Trubar iz govora Raščice, a se je v skladnji, besedju, besedotvorju in stilistiki dvigoval v nadnarečje. V nadaljevanju je predstavila značilne oblikoslovne in skladenjske razlike med kranjskim in prekmurskim knjižnim jezikom (tvorba pasiva in futura, določna oblika pridevnika, deležniki in deležja na *-ši*, »panonsko« in »alpsko« besedje ...), razpravo pa je zaključila z vprašanjem, ali je imel Mikloš Küzmič med prevajanjem evangelijev tudi kranjske predloge, saj se po kajkavskih ni zgledoval (Orožen 1974).

Sklep

Martina Orožen vedno ponavlja: »Eno življenje je prekratko, da bi človek lahko o slovenskem jeziku vse povedal in v razvojni strukturi ter besedilih predstavil vse bogastvo, ki je v njem skrito!« Zdi se, da za njeno življenje to ne velja. Danes je čila devetdesetletnica, polna načrtov in še vedno z neverjetno veliko sposobnostjo za opravljanje umskega dela, tj. raziskovanja razvoja slovenskega jezika. Zagotovo pa velja, da je en članek prekratek, da bi v njem lahko o življenju in delu Martine Orožen vse pisalo in bi bila v njem predstavljena njena jezikoslovna misel, »globinska moč jezika«, ki ga tako odgovorno in z veliko ljubeznijo raziskuje. Njeni učenci in sopotniki

smo se ji ob sedemdeset- in osemdesetletnici poklonili z dvema obsežnima zbornikoma razprav *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika* (2002) in *Globinska moč besede* (2011). Zbrati in urediti bo potrebno njeno bibliografijo, tako kot je sama poskrbela, da je na enem mestu zbrano njeno obsežno in poglobljeno raziskovalno delo, ki v štirih znanstvenih monografijah obsega skoraj 2.000 strani razpravljanj o zgodovinski slovnici slovenskega jezika: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja* (1996), 448 str.; *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju* (1996), 405 str.; *Razvoj slovenske jezikoslovne misli* (2003), 542 str.; *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: od sistema k besedilu* (2010), 529 str. Zadnjih deset let je napisala dovolj razprav za še eno, tj. peto monografijo, načrti, ki jih ima in se jih loteva le z njej lastno natančnostjo, popolnostjo, dovršenostjo in strokovno načitanostjo (študiranostjo), pa napovedujejo še nova nadaljevanja. Življenjsko moč in ustvarjalnost ji dajeta trdna vera in kot skala neomajno zaupanje v Boga: »Ob svojih raziskovalnih spoznanjih sem odkrila Stvarnika in to je največja nagrada za moj trud!« (Orožen 2010: 24)

Življenje in delo Zinke Zorko

Pohorske dobre vile

Na Pohorju, to domačini zelo dobro vedo, živijo rojenice, prijazne in dobre vile, ki po ljudskem prepričanju o obstoju in resničnosti tega, kar vsebujejo nauki o bogu ter nadnaravnih silah, ob rojstvu otroka krojijo in napovedujejo njegovo prihodnost. Povedali so mi, da vedno, kadar se rodi otrok, te dobre vile pridejo na domačijo, sedejo za peč in povedo, kaj so novorojenčku namenile v tuzemskem življenju. Otrokovo prihodnost znajo napovedati s preslico, kolovratom in nitjo, njihove napovedi pa se ne da izpodbiti. Zevsove hčere Kloto, Lahezis in Atropa so 24. februarja 1936 točno ob pol noči prišle tudi v hišo Jurija in Alojzije Lep na Kaplo na Kozjaku. Starša komaj rojene Zinke sta vedela, da so rojenice/sojenice nevidne, zato sta jim pripravila masleni kruh, okrašen s svečami in rožami, in vino. Pohorska legenda, Zinkin oče je bil doma s Puščave na Pohorju, je zahtevala, da so rojenice tako pričakane in bolj bogato obložena miza je novorojencu omogočala lepše življenje. »Hlebec kruha mora biti ob tej priložnosti zanje vselej na mizi pripravljen«, je v 19. stoletju zapisal tržaški škof Matevž Ravnikar, literarni zgodovinar Jakob Kelemina pa je dodal:

Človeku se osodi vse njegovo življenje, ko se na svet rodi. Osodijo mu pa Sojenice, ki jih je troje. [...]. Stara slovenska navada je, da na stol položijo vino, pogačo pa kolač kruha, kadar se dete rodi. To pa delajo zato, ker so Sojenice med rojstvom za stolom, pa čim bolje obložen stol najdejo, bolj srečno življenje sodijo detetu, ki se na svet rodi. (Kelemina 1930: 163)

Rojenice so se ob Lepovi mizi okrepcale, zahvalile so se mladim staršem, Zinki pa so ob zibki napredle vse dobro in novorojenki namenile najboljšo usodo – mlada Kloto ji je v začetni vrsti pletenja podarila najlepše niti življenja in ji namenila lepo otroštvo ter mladost, sestra Lahezis ji je spredla mirno in uspešno življenje, namenila ji je ljubečega moža ter srečno zakonsko življenje, najstarejša Atropa pa je bila prizanesljiva in je v vsem ubogala mlajši sestri ter je novorojenki namenila patriarhalno starost! Zinka Zorko je bila ob rojstvu izbrana za pedagoški poklic in določena za vrhunsko znanstveno raziskovalno delo. Rojenice so določile, da bo postala

dobra vila slovenskega jezikoslovja, v zibelko pa so ji položile najlepšo popotnico – iz oči ji bo sijala mladost, imela bo srečen in harmoničen zakon ter lepo, umirjeno in prijetno starost. Klotina rdeča barva, topla in pozitivna, jo je spremljala v življenju in določala njene odločitve, ki jih je v delovnem okolju razširjala s trdno in močno energijo, ustvarjalno življenjsko silo, odločno voljo in vztrajnim ter poštenim delom. Postala je zaupanja vredna oseba. Na eni izmed številnih skupnih poti na simpozij mi je razlagala, da je njena barva rdeča in da ima še posebno rada rdeče tulipane. Rdečo barvo je povezovala s krščansko simboliko Jezusove krvi, ki jo je pretil, da bi rešil ljudi vseh grehov, zato je rdeče pobarvan velikonočni pirh vedno posvetila domu in družini. Pripovedovala mi je o Mariji Magdaleni, ki je oznanjevala, da je videla Gospoda, cesar Tiberij pa je imel do nje nespoštljiv odnos in jo je zasmehoval, dokler se jajce v njeni roki ni obarvalo rdeče. Menda so tudi Grki za srečo barvali rdeče pirhe. Zagotovo pa ji je Lahezis z rdečo barvo namenila najvišje umske sposobnosti, voljo in dodatno življenjsko silo, da opravi veliko delo na področju slovenske dialektologije, za katerega je bila poklicana.

Sopotništvo

V tridesetih letih sopotništva na mariborski univerzi sva se po njeni zaslugi zblížala bolj, kot je to v navadi med mlajšim sodelavcem in uveljavljeno strokovnjakinjo, saj me je, ne da bi se zavedal, kdaj, sprejela za strokovno enakovrednega sogovornika, hkrati pa mi je zaupala več, kot se zaupa mlajšemu sodelavcu. Bila je članica za zagovor mojega magistrskega in doktorskega dela – ko sva se 16. maja 1990 po uspešnem zagovoru magisterija vračala iz Ljubljane v Maribor, mi je povedala, da ji je tisto noč umrla mama; čeprav je bila na starše zelo navezana, zagovora ni odpovedala in nikomur v Ljubljani tega ni omenjala, ker, tako mi je tik pred domačo Selnico, ko me je prosila, naj grem pokropit njeno mamó, rekla, da sem še mlad in je pred menoj celo življenje, odhod njene mame pa na to ne sme vplivati. Bala se je, da bi se zagovor mojega magisterija, če bi ga tisti dan odpovedala, zavlekel za nedoločen čas. Kasneje sva v avtu prekrížarila pol Evrope, ko sva se udeleževala simpozijev doma in v tujini. Skupaj sva ničkolikokrat potovala na Madžarsko, v Avstrijo in Italijo, (večkrat) tudi v Skopje, Sofijo, Beograd in Sarajevo, bila sva na več slavističnih simpozijih v Nemčiji, Poljski, Slovaški, Češki, Hrvaški, Slovenijo sva prekrížala tako rekoč po dolgem in po čez ... Sprejela me je za zaupanja vrednega

sogovornika, rekel bi, da sem bil predvsem poslušalec, in zdi se mi, da so v letih najinega druženja najbolj osebni pogovori preseгли več kot dvesto ur sporazumevanja v avtu, temu pa je potrebno dodati še vsaj polovico toliko strokovnih pogovorov. Ko seštevam najine prevožene kilometre, se približujeva številki 30.000. Zadnje leto ni več aktivno sodelovala na konferencah, a se jih je z menoj redno udeleževala kot poslušalka in koreferentka. Praviloma sva na njeno željo potovala sama, ker so bili najini pogovori ob obveznih, a kratkih strokovnih uvodih vedno zelo osebni. V avtu mi je pripovedovala o svojem življenju in družini, pokojnem možu, ki ga je neizmerno ljubila in je prezgodaj umrl 13. maja 1997, njunih Lilijanci ter Janiju (na hčerko in sina je bila zelo ponosna), še posebno čustvena pa je bila do vnukov (Melita, Klara, Kristina in Ožbi) in pravnuka Matijo, ki se ga je neizmerno razveselila. Zaupala mi je, da piše spomine in o vsem, kar je razmišljala, mi je izčrpno pojasnjevala in razlagala ter pričakovala je tudi moje mnenje oz. stališče do tega, kar jo je pri pisanju najbolj vznemirjalo. Med vsako vožnjo v Ljubljano na akademijske sestaneke II. razreda za filološke in literarne vede SAZU sva razpravljala o njenih spominih in jih soočala z že objavljenimi knjigami akademikov Franceta Bernika in Janka Kosa. Žal teh zapisov ni več uspela dokončati in urediti, ostali pa so v njeni zapuščini kot pomemben spomin na njeno življenje – glavni junaki teh zapisov so njeni starši, bratje in sestre, mož, hčerka in sin, seveda pa tudi vnuki in pravnuk. Za jezikoslovno stroko so pomembni njeni osebni pogledi na narečna vprašanja, ki so zanimiv pogled v njeno dialektološko delavnico, potem ko je v svojem poklicu dosegla vse, kar ji je bilo naloženo. Že za življenja je postala znana Slovenka, tako da so njeni življenjski mejniki znani, rokopisni spomini pa odkrivajo/skrivajo njeno čustveno doživljanje in izpovedovanje zanjo pomembnih utrinkov triinosemdesetletnega tuzemskega življenja. Strinjala se je z menoj, ko sem take spomine označil za njen umik iz javnega življenja v osebni in predvsem zasebni svet Zinke Zorko.

Življenjska pot

Zinka (Terezija) Zorko (dekliški priimek Lep), se je rodila 24. 2. 1936 na Kapli na Kozjaku. Njeni spomini razkrivajo globoko navezanost na dom in na starše. Rodna Kapla dobiva v spominih njenega uradnega življenjepisa pridih varnosti in družinske sreče, ki je niso ustvarjale materialne dobrine, ampak skromen dom in ljubezen zlatih staršev, očeta mizarja in

mežnarja na Kapli in matere šivilje, ki je izhajala iz kmečkega okolja. V najzgodnejšem otroštvu ji je bila podarjena ljubezen do slovenskega jezika in narečij, spoznala je domoljubje in krščansko besedo, tj. babičino in mamino najdražje izročilo. V spominu se blede zarisuje tudi selitev v Ožbalt, v leseno hišo z mizarsko delavnico, ko je bila Zinka Zorko stara dve leti, in enajst bratov ter sester:

Za mano je osem desetletij življenja in v spomilih se rada sprehodim po svoji življenjski poti. Rodila sem se 24. februarja 1936. leta na Kapli na Kozjaku v šolskem stanovanju. Oče je imel leseno mizarsko delavnico, oblikoval je leseno pohištvo in stanovanjsko opremo, ker pa je bil tudi mežnar v cerkvi, je imel pravico do stanovanja ob učiteljih v posebni stavbi. Moj oče, Jurij Lep, se je rodil v Puščavi na Pohorju leta 1902 očetu tesarju in materi poljski delavki. Veselil ga je mizarski poklic, pa je težko našel mojstra, ki bi ga vzel v uk. Njegovo nadarjenost je kmalu opazil nemški mizarski mojster v Lovrencu na Pohorju in ga je vzel v uk. Pri njem je kasneje opravil tudi mojstrski izpit in tako je na Kapli začel delo v svoji siromašni mizarski delavnici. V cerkvi na Kapli je spoznal kmečko dekle, Alojzijo Kure, se vanjo zaljubil in ji našel mojstrico šiviljo, ki jo je v Lovrencu vzela v uk in po treh letih je že opravila pomočniški izpit. Poročila sta se leta 1927. Jurij je dobil priložnostno delo mežnarja v cerkvi, stanovanje v šoli, postavil si je skromno delavnico in začel delati za okoliške kmete pohištvo in tudi lesene stavbe, skromne bajte. Na Kapli se jima je rodil prvi sin Jože – Pepi 20. februarja 1928, drugi sin Lojze ju je osrečil 10. julija 1929. leta, hči Micka se je rodila 24. 2. 1931. leta, sin Jurij 7. 7. leta 1933, hči Zinka 24. februarja 1936. leta, hči Tonica pa se je rodila že v Ožbaltu, kamor se je družina preselila, 25. marca 1939. Oče si je v Ožbaltu ob Dravi zgradil leseno hišo z mizarsko delavnico. Naslednja hči Franica se je bratom in sestricam pridružila 19. marca 1941, hči Milka je bila rojena med vojno, prav tako hči Cecilija 29. oktobra 1944, hči Štefka 18. 12. 1946, zadnji otrok Vanček, rojen 17. avgusta 1949, pa se je za vedno poslovil čez dve leti. Številno družino sta težko preživljala, oče z mizarsko dejavnostjo in mama s priložnostnim šivanjem. (Zorko 2017)

V slovensko vaško idilo in njeno otroštvo pa je kmalu zarezala druga svetovna vojna. Pet let ji je bilo, kmalu je morala tudi v šolo, in tam je bila obsojena na molk! Prvič v življenju se je srečala s strogo prepovedjo javne rabe slovenskega jezika, edinega, ki ga je znala. Niti v odmorih se ni smelo slišati njenega narečja, njene slovenščine. Učiti se je morala tujega jezika, brez upoštevanja materinščine. Tega jezika ni marala, ob njem se ni počutila varno, dojemala ga je kot nasilje nad lastno osebo, družino, rodno vasjo. Zatiranje slovenskega jezika v nemški šoli, med okupacijo, je v otroku prebudilo občutek, da ji hočejo vzeti vse, kar je bilo takrat svetlo in lepo v njenem otroštvu. Prepoved je v njej porodila upor. Mohorjanske povesti in zgodbe iz Mohorjevega koledarja je začela brati naskrivaj, na podstrešju. Vse, kar je bilo preganjano, ji je postalo predmet spoštovanja, na prvem mestu slovenski jezik. Najbrž je prav v tem bila spodbuda, napoved

za njen študij slovenistike na ljubljanski Filozofski fakulteti in za poklicno ter znanstveno-raziskovalno pot Zinke Zorko.

Zinka Zorko je čustveno obarvan zapis, ki je povezan z okupacijo, prepoznala za svoj prvi spomin. Niso je zmotili nemški vojaki, v spomin se je zarezal njihov jezik, ki je bil tuj in tako drugačen od njene materinščine. Leta 1942, ko je začela hoditi v nemško šolo, je nemščina grobo zmotila njen idilični otroški svet in domačijskost, saj kot šestletno dekletce ni mogla razumeti, zakaj v šoli ne sme govoriti »po domače«. Večvrednost tujščine, s katero je okupator želel tudi kulturno nadvladati slovenski prostor in ponovno »narediti to deželo spet nemško«, je spoznala za veliko krivico, klečanje na koruzi v kotu razreda zaradi izrečenih slovenskih besed pa za nerazumljivo nasilje, ki je v njej porodilo ohranitveno težnjo do maternega jezika:

Moji prvi spomini sežejo v leto 1941, ko so Nemci okupirali Dravsko dolino. Spominjam se pogovornega jezika nemških vojakov in njihovih preprostih pogovorov z mojimi straši, ki so le skromno obvladali nemščino. Vpisali so me v osnovno šolo leta 1942 in stroga nemška učiteljica ni smela slišati naših tihih otroških slovenskih pogovorov. Za vsako slovensko besedo smo bili tepeni z bičem, klečali v kotu in po pouku smo se morali učiti nemščine. Takrat v kotu, sem sklenila, da nikoli ne bom izdala slovenske besede in svoje materinščine in da se bom, če bo možno, posvetila slovenščini, če bom lahko kdaj študirala. (Zorko 2017)

Zinka Zorko je bila rojena v obmejnem slovensko-nemškem jezikovnem prostoru, zato se je celo življenje zavedala, kaj pomeni enakopravna raba jezikov in dvojezičje oz. dvojezikovnost. Privilegirani jezik želi postati prevladni, čeprav ni niti materni niti jezik okolja. Jezikovno nasilje povzroča med osveščeni govorniki upor in sprejemanje takega tujega jezika ne more biti uspešno. Samo medsebojno razumevanje in spoštovanje vodi v pozitivno jezikovno in kulturno sobivanje ter spoštovanje in sprejemanje različnosti, ki povezuje. Na najbolj enostaven in naraven način je to zaznala proti koncu vojne, ko je v ožbaltški šoli in na Štrablekovi domačiji na Kapli videla, da ljubezen odpira vsa vrata:

Proti koncu vojne je začela v Ožbalt prihajati nemška učiteljica s Kaple, Avstrijka, ki se je na Kapli zblížala z mladim gospodarjem Štrablekom, se od njega učila slovenščine in ni prisluškovala našemu slovenskemu pogovornemu jeziku. Bila je odlična učiteljica in naučila nas je nekaj nemščine. Po vojni se je vrnila na Kaplo, postala kmetica, pridna in ljubezniva Štrablekova žena in naučila se je tudi pogovorne slovenščine. Po končani vojni, stara sem bila deset let, smo dobili slovensko šolo in odličnega učitelja Jordana, ki je znal pri otrocih vzbuditi ljubezen do naše materinščine. (Zorko 2017)

Zinka Zorko je bila vzgajana v pošteni krščanski družini, v kateri so bili otroci božji dar, trdno versko vzgojo pa je mama prenesla na vse svoje otroke. Oče in mama sta se spoznala v cerkvi in skupaj sta bila tudi vzorna vzgojitelja vere v svoji družini. Zinkina mama je neomajno zaupala v Boga in Božjo pravičnost in kadar se Zinki Zorko v življenju ni vedno izšlo, kot je želela in se ji je dogajala tudi krivica, se je vedno spomnila na svojo mamo in je, ker je ob njej osebno in duhovno zrastle, zaupala v njeno vzgojo in prepričanje, kako poiskati odgovore na še tako zahtevna življenjska vprašanja. Pri tem si je vedno pomagala z mamino družinsko versko krščansko vzgojo in njenim prepričanjem, da »Bog že ve, zakaj je tako prav«. Zinki Zorko je že v ranem otroštvu predstavila Boga kot dobrotu in ljubezen ter ji je z vzgledom omogočila njegovo doživljanje:

Pot v šolo je zaznamovala nevarna vožnja čez Dravo s Peteržinekovim brodom. Drava je bila zelo deroča, z veliko vrtinci. Leta 1948 se je pozimi, ko je po Dravi plavalo veliko snežnih plošč, brodniku utrgala veriga in deroča reka nas je nesla po sredi struge [...]. V tistem času je šla naša mama v cerkev k maši in ko je zagledala odtrgan brod, poln otrok, je pokleknila ob cesti in glasno prosila Boga, da bi rešil otroke pred strašno smrtjo. Bog jo je uslišal. Čoln je zaneslo k bregu, rešili smo se vsi potniki, čolnarju pa je ostal poškodovan čoln. (Zorko 2017)

Iz suhoparnih biografskih podatkov vemo, da je Zinka Zorko leta 1956 maturirala na II. gimnaziji v Mariboru. V spominih na nižjo gimnazijo v Rušah in nato na nadaljevanje šolanja v Mariboru pa izvemo zanimive avtobiografske podatke o življenjskih razmerah velike Lepove družine. Že pot v šolo, na nižjo gimnazijo v Rušah se je vpisala leta 1948, je bila prvi podvig, ki se je začel s Peteržinekovim brodom, ki je otroke prepeljal z levega na desni ožbaltski breg reke Drave, nato pa so se z vlakom peljali v Ruše in po enaki poti nazaj. Zinka Zorko je morala pomagati pri delu na domačiji, pasla je koze in ovce, za domače naloge in učenje pa je bilo časa le ob večerih pred spanjem. Še ko je obiskovala nižjo gimnazijo v Rušah, se je družina preselila v Selnico ob Dravi:

Z vlakom smo se vsako jutro odpeljali iz Ožbalta, vračali pa smo se popoldne okoli treh in komaj čakali, da nam je ljubezniva mama postregla z dobrim kosilom. Popoldne ni bilo časa, da bi pisali domače naloge, saj smo pomagali mami pri delu na njivi in na vrtu, pasli koze, pisali pa smo jih zvečer, utrujeni, zaspani, vendar nikoli nismo šli v šolo brez napisane ali izračunane naloge. Med mojim šolanjem v nižji gimnaziji se je naša družina preselila v novozgrajeno hišo v Selnici in odtod smo hodili peš v Ruše, saj takrat še ni bilo avtobusne povezave. (Zorko 2017)

Šolanja v Rušah se je rada spominjala in večkrat mi je pripovedovala o Alenki Glazer, ki je bila njena profesorica slovenskega in ruskega jezika – z odlično pedagoginjo je bila nato od sedemdesetih let 20. stoletja sodelavka na mariborski univerzi, najprej na Pedagoški akademiji in nato na Pedagoški fakulteti:

Spomini na nižjo gimnazijo so sončni, prijazni, spoprijateljlivi smo se z mnogimi sošolci, poučevali pa so nas odlični profesorji. Najbolj se mi je vtisnila v spomin profesorica slovenskega jezika Alenka Glazer, ki nas je oblikovala pri pouku slovenskega knjižnega jezika, saj smo govorili eni koroško, drugi štajersko narečje. Kot tuji jezik smo takrat imeli ruščino in po treh letih nižje gimnazije smo že dobro govorili in pisali po rusko. Bila je odlična pedagoginja, pravična ocenjevalka in zelo stroga. Z njo sem se kasneje srečala kot asistentka za slovenski jezik, ona pa je predavala kot profesorica slovensko in tujo literaturo. (Zorko 2017)

Maturirala je na II. gimnaziji v Mariboru, kjer jo je slovenščino najprej učila pisateljica Nada Gaborovič, nato pa profesor Mile Hrovat, ki jo je navdušil za branje in pisanje:

Po mali maturi sem opravila sprejemni izpit za vpis na II. gimnazijo v Mariboru. Najprej smo imeli predavanja v stari šolski stavbi, ko pa je bila II. gimnazija dograjena, smo se preselili v čudovito novo stavbo, ki je imela tudi veliko telovadnico. Nekateri profesorji so mi ostali v globokem spominu. Slovenščino nam je predavala najprej zelo dobra profesorica Nada Gaborovič, tudi odlična pisateljica, za njo pa profesor Mile Hrovat, ki si je zelo prizadeval, da smo obvladali zasebno in poslovno spisje, naučil pa nas je oblikovati opise, orise, življenjepis, tudi kratke črtice z umetniškim navdihom. Domače branje smo analizirali tako natančno, da smo vzljubili slovensko in svetovno književnost. (Zorko 2017)

Po maturi je bila njena prva izbira ljubljanska medicina, vendar za študij ni mogla dobiti štipendije, starši pa njenega bivanja v Ljubljani niso zmogli pokriti: »Želela sem postati zdravnica, zdraviti bolnike, jim pomagati z zdravili in prijaznim odnosom. Pa mi na okraju v Mariboru niso dali štipendije, češ da doktorjev ne potrebujejo.« Ponudili so ji štipendijo za študij slovenskega jezika in književnosti in tako je na Filozofski fakulteti v Ljubljani vpisala študij slovenistike in rusistike:

Za študij sem se odločila, ker sem imela rada študij jezikov, zlasti slovenščino, in ker sem silno rada brala: tako v prostem času, med vožnjo z vlakom v šolo in tudi med pašo koz in ovc, če mi niso preveč uhajale na sosedove njive. Za drugi predmet sem si izbrala ruski jezik, saj sem se ga učila že v nižji gimnaziji, malo pa v višji gimnaziji do mature. (Zorko 2017)

Med študijem je živela v študentskem domu in je ohranila lep spomin na čase, ki jih je tam preživela skupaj z dvema sostanovalkama:

Bila sem sprejeta v študentsko naselje v Ljubljani in imela sem ljubeznivo sostanovalko Ivanko Potočnik, ki je na Pedagoški akademiji študirala slovenistiko na višješolskem programu in kot predmetna učiteljica slovenščine se je zaposlila v Prekmurju, tam učila in vzgajala številne učence na osnovni šoli, upokojila pa se je kot predstojnica oddelka za šolstvo v Murski Soboti. Po njeni diplomi mi je delala družbo v sobi sošolka z gimnazije Erika. Študirala je ekonomijo in kot ekonomistka delala vse življenje do upokojitve. (Zorko 2017)

Na Filozofski fakulteti v Ljubljani so ji predavali izvrstni profesorji slovenisti in rusisti. Med literarnimi zgodovinarji jo je najbolj navdušil Anton Slodnjak. Ko sva se nekoč vozila na sestanek na SAZU, mi je med potjo pripovedovala o krivici, ki se mu je zgodila leta 1959, ko se je moral zaradi političnih pritiskov predčasno upokojiti, Zorkova pa je tako izgubila svojega najljubšega profesorja slovenske književnosti in vrhunskega razlagalca Prešernove poezije. Krivice je nemogoče popraviti, vendar pa je bila vesela, da je bil Slodnjak v šestdesetih letih sprejet v SAZU, leto dni pred smrtjo pa je prejel še najvišje državno nagrado za znanstveno raziskovalno delo, tj. Kidričevo nagrado (danes Zoisovo nagrado, ki jo je leta 2013 za življenjsko delo dobila tudi Zinka Zorko). V spominih izpostavlja še Franceta Tomšiča, ki jo je navdušil za staro cerkveno slovanščino, Antona Bajca, pri katerem je poslušala slovenski knjižni jezik in Tineta Logarja, dialektologa, ki jo je navdušil za raziskovanje slovenskih narečij in je pri njem diplomirala, magistrirala in doktorirala, nadaljevala njegovo raziskovalno delo ter po njegovi upokojitvi deset let prihajala predavat iz Maribora tudi njegove predmete na Filozofsko fakulteto v Ljubljano. Pripovedovala mi je o njegovi kalvariji na Golem otoku, kamor so ga zaprli (in še dva njegova brata) kot poštenega komunista, ki svojega prepričanja nikoli ni spremenil. Ko so ga izpustili iz ujetništva, je moral obljubiti, da nikoli ne bo učil otrok in mladine in da ne bo nikomur pripovedoval, kaj se je dogajalo na Golem otoku. Ironija usode pa je bila, da se je nato zaposlil na Filozofski fakulteti in je postal ugleden Ramovšev naslednik ter znameniti slovenski dialektolog, ki je predaval na ljubljanski slavistiki vse do upokojitve. Tudi jaz sem konec sedemdesetih let 20. stoletja poslušal njegova zanimiva predavanja o slovenskih narečjih. Obljubo o molku je delno prelomil, ko je svoji učenki Zinki Zorko prenesel nekaj strašljivih vtisov z Golega otoka, ki mi jih je v verjetno izbranem obsegu predstavila med pripravami na mariborski simpozij in nato še zbornik ob Logarjevi osemdesetletnici. Na željo svojega učitelja in vzornika teh spominov ni zapisala:

Med študijem slovenščine in ruščine sem bila navdušena za oba jezika, zelo me je pritegnila tudi zgodovina slovanskih jezikov, zlasti me je navdušil prof. dr. Tomšič za staro cerkveno slovanščino. Slovensko slovnico je predaval dr. Anton Bajec, slovensko književnost pa dr. Anton Slodnjak, ki je kot občudovalec slovenske književnosti to navdušenje prenesel tudi na študente, zlasti natančno smo poslušali analize razlage in občudovanja Prešernove poezije. Slovensko dialektologijo je predaval prof. dr. Tine Logar, ki je v tem času prišel iz zapora in taborišča na Golem otoku. Kaznovan je bil kot navdušen komunist in ostal je zvest svojemu prepričanju vse do smrti. Slovenska narečja nam je sam bral iz svojih zapiskov narečnih informatorjev, saj takrat še nismo imeli tehničnih sredstev za predavanje, npr. kasetofonov, ki sem jih uporabljala na svojih predavanjih čez desetletja. (Zorko 2017)

Med rusisti ji je najbolj ostal v spominu Bratko Kreft, tudi zato, ker je po večernih predavanjih svoje študente večkrat povabil na večerjo in nadaljevanje razprave v gostilno Pod skalco. Pri njem je tudi diplomirala iz ruščine z nalogo o Tolstojevi Ani Karenini:

Za drugi predmet pri študiju slavistike sem si izbrala ruščino. Za rusko književnost me je navdušil prof. dr. Bratko Kreft. Bil je v službi v gledališču in je lahko predaval samo v večernih urah. Po predavanjih nas je navadno povabil na večerjo v gostilno Pod skalco. Za diplomsko nalogo iz ruščine sem izbrala temo: Tolstojeva podoba v Ani Karenini. (Zorko 2017)

Leta 1961 je pri Tinetu Logarju diplomirala iz slovenskega jezika, takrat že kot ena izmed najbolj nadarjenih študentk. V zahvalo, da sta ji starša omogočila študij v Ljubljani, se je odločila tudi na spodbudo Tineta Logarja za diplomsko nalogo iz dialektologije, v kateri je opisala in raziskala govor svoje rojstne vasi, mamine Kaple, in za svoja glavna informatorja izbrala očeta in mamo – za diplomsko delo *Govor Kaple na Kozjaku* je prejela Prešernovo nagrado za študente:

Tako nas je navdušil za zapisovanje slovenskih narečij, da nas je več študentov izbralo narečje svojega rojstnega okolja za diplomsko raziskovalno nalogo. Izbrala sem svoj narečni govor – govor Kaple na Kozjaku. Glavna informatorka mi je bila mama, besede pa sem zbirala na njenem domu na Kapli – pri Kurejevih –, zlasti kmečko izrazje, strokovno izrazje iz mizarске stroke pa mi je pomagal zbrati oče, sicer rojen v Puščavi na Pohorju, vendar je strokovna terminologija v tem vzhodnem podjurskem narečju enaka. (Zorko 2017)

V Ljubljani je spoznala študenta arhitekture Ivana Zorka in iskrica, ki je preskočila na plesu, je zanelila skupno življenje in harmonični zakon. Diplomirala je poleti leta 1961 in se takoj poročila (2. 9. 1961) – dvanajstega julija 1962 se je rodila hčerka Lilijana, 19. januarja 1966 pa še sin Jani. Tine Logar jo je nagovarjal, da bi po diplomi ostala v Ljubljani, vpisala

magisterij in se izvolila v asistentko za dialektologijo ter se zaposlila na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Zdelo se je, da take ponudbe ni mogoče zavrni. Pa vendar, Zinka Zorko je z možem Vančem odšla na Ravne, kjer se je na Šolskem centru zaposlila kot profesorica slovenščine, na ravenski gimnaziji pa še ruščine. Med enim izmed najinih bolj osebnih pogovorov sem ji to, da je zavrnila Logarjevo vabilo, poočital, češ da ni bila pametna odločitev, rekoč, da bi devet od desetih nagovorjenih tako ponudbo sprejelo. Pričakoval sem, da mi bo odločno nasprotovala, kot je to počela npr. v stroki, kadar se je borila za svoj prav. Presenetila pa me je z odgovorom, da si je asistentskega mesta zelo želela in bi ga, če ne bi bila z Vančem, z odrtimi rokami sprejela. Tu se je pokazala njena domača vzgoja, ki je družino in vero postavila visoko na prvo mesto. »Bilo mi je težko, nisem vedela, kaj naj rečem profesorju Logarju, toda Vanč ni hotel ostati v Ljubljani!« Nisem razumel, še naprej sem vztrajal, da bi morala sprejeti Logarjevo ponudbo in da bi se bilo potrebno nekako dogovoriti. Mirno mi je pojasnila, da se je poročila, ker se imata z Vančem rada in ker sta se odločila, da bosta imela družino. Družina pa mora ostati skupaj in v življenju, za katerega sta se odločila, se nad njo ne sme ničesar postaviti. In se tudi ni, ker je Vanč rekel: »Po diplomi še svoje slike ne bom pustil v Ljubljani!« Takrat nisem razumel, kaj mi je hotela s tem povedati, danes pa vem in lahko rečem: »Srečna družina, ki sta jo postavila na tako trdne temelje!« Mnogo let kasneje sem med vožnjo v Skopje to temo ponovno načel in jo podkrepil z Andersenovo šaljivo pravljico o »nerazumljivih« kupčijah dobrodušnega kmeta, ki ga je žena vedno podpirala. »No, pa ste le razumeli. Povejte na glas,« se je smejala, »kakor je napravil Vanč, je bilo zmeraj prav!«

Zinka Zorko nikoli ni prav vedela, ali je Tine Logar razumel njeno odločitev, toda leta 1961 sta diplomirani arhitekt Ivan Zorko in njegova žena Zinka, profesorica slovenskega in ruskega jezika, zapustila Ljubljano in se preselila na Ravne na Koroškem:

Prof. dr. Tine Logar me je nagovarjal, da bi ostala na Filozofski fakulteti, kjer bi me izvolili v naziv asistentke za slovensko dialektologijo. Mesec dni pred mojo diplomu sva se z Vančem v Ljubljani poročila in njemu je še manjkalo nekaj izpitov do diplome na arhitekturi. V Ljubljani pa ni želel ostati. Bila sem štipendistka na okraju v Mariboru in svetovali so mi zaposlitev na Šolskem centru na Ravnah na Koroškem, kjer niso imeli profesorja slovenščine. Ponudili so mi tudi družinsko stanovanje. Odločila sem se za Ravne, poučevala sem od jutra do večera na šolskem centru slovenščino in na Gimnaziji ruski jezik. (Zorko 2017)

Odločitve nikoli ni obžalovala, saj je na Koroškem preživela deset zelo uspešnih poklicnih let in si uredila tako rekoč idealno družino z ljubečim možem, hčerko in sinom:

Z možem sva bila presrečna, ko se nama je rodila leta 1962 hči Lilijana, leta 1966 pa sin Jurij. Za nego otrok sem si najela gospodinjsko pomočnico, ki je tudi stanovala pri nas. V petih letih sva imela dve varuški, ki sta skrbeli za vzgojo in nego obeh otrok. [...] Ko sem se zaposlila na Šolskem centru na Ravnah na Koroškem kot profesorica slovenskega jezika in književnosti, sem prevzela še predmet ruščina na ravenski gimnaziji, kjer sem v fonolaboratoriju predvajala gramofonske plošče za pouk ruščine, ki sem jih dobila z zagrebške univerze. Dijaki so lahko izbirali na maturi tuji jezik – angleščino vsi, francoščino ali ruščino pa tisti, ki so imeli ta jezik v programu. Pri ruščini so bili dijaki odlično pripravljene, dobro brali, odgovarjali na vprašanja, tako da je bil predsednik maturitetne komisije, ki je bil poslan iz Ljubljane, presenečen nad znanjem, saj so bili uspešnejši kot pri prvem jeziku, pri angleščini. [...] Na gimnaziji sem poučevala ruščino nekaj let. Vseh deset let svojega bivanja na Koroškem pa sem poučevala slovenski jezik učence – vajence in dižake, odrasle delavce v tovarni na tehniški srednji šoli. Socialni sestav vajencev in dižakov je bil zelo pisan. Bili so učenci v gospodarstvu v Železarni Ravne, Rudniku Mežica, v manjših podjetjih. Izobraževali so se za različne poklice: za kovače, topilce, kalilce, ključavničarje, strugarje in rezbalce. Po opravljenih zaključnih izpitih so se zaposlili, večina pa se je vpisala na popoldansko izredno izpopolnjevanje v tehniški srednji šoli na Ravnah. Opravili so tudi strokovno maturo in tako so imeli možnost vpisati se na univerzitetni študij. Tako se je povečevalo število inženirjev v Železarni in v Rudniku in kot odlični strokovnjaki so pomagali dvigovati kakovost dela v tovarniških obratih. (Zorko 2017)

Zdelo se je, da so se rojenice zmotile, oz. da so zamerile, ker tiste februar-ske noči na Kapli pri Lepih kruh ni bil dovolj bel in v pogači ni bilo dovolj masla – vsaka stvar se da kdaj s pridom uporabiti! Tri mojre pa so se držale napovedi in Lahesis je vlekla življenjsko nit Zinke Zorko, kot ji je bilo pre-rokovano ob rojstvu. Na Pedagoški akademiji v Mariboru so jo po desetih srečnih in uspešnih koroških letih, ko se je dokazala v pedagoškem poklicu, se potrdila kot mati in zakonska družica ter si uredila družinsko življenje, izvolili v naziv asistentke za slovenski jezik. Napočil je čas za podiplomski študij. Profesor Tine Logar je v njej prepoznal odlično dialektologinjo in raziskovalko, ki bi lahko pokrila bele lise na dialektološkem zemljevidu Slovenije. Usmeril jo je v raziskovanje domačega govora in narečij na levi ter desni strani Drave od Dravograda do Maribora. Magistrska naloga o koroških govorih od Ruš do Vuzenice je Logarjeva pričakovanja potrdila in takrat se je začela ena najuspešnejših zgodb v raziskovanju slovenskih narečij. Pod vodstvom Tineta Logarja je nadaljevala izvirne narečne raziskave še na desni strani in ko je zaključila doktorski študij z raziskavo govorov na svojem rojstnem Kozjaku od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu, je bilo

jasno, da je zvezda rojena. Zinka Zorko je razmejila štajerske in koroške govore v Dravski dolini in utemeljeno postavila mejo tako rekoč pred vrati Maribora. To je bil njen veličastni vstop v slovenski univerzitetni in znanstveni prostor, v katerem je ves čas ostala zavezana načrtnemu in nenehnemu raziskovalnemu delu ter znanstveni resnici, ki ni poznala površnosti, brezdolja in prirejanja raziskovalnih rezultatov. Raziskovalna poštenost, to je vedno ponavljala, je najvišja vrednota, ki so ji zavezani vsi znanstveniki. In prav to ji je prineslo tudi velik ugled v mednarodnem prostoru, kjer se je uveljavila kot ena izmed najboljših dialektologinj. Ko je opravila številne raziskave obmejnih govorov na slovenski in avstrijski strani Kozjaka, je ovrgla več stoletij star nespোরазum o enosmernih vplivih nemščine na slovensščino. Velikokrat sva se pogovarjala, kako naj svoje presenetljive terenske raziskave predstavi strokovni javnosti, saj so bile v nasprotju celo z njeno prvotno raziskovalno tezo in vedenjem, ki ga ima o jeziku in narečjih še iz otroštva. Šele ko je imela posnetih na kilometre magnetofonskega traku in ko je te posnetke natančno razčlenila in analizirala, je po več tisočurnih razčlenjevanjih objavila novoodkrito znanstveno spoznanje, da je slovensko narečno glasoslovje obmejnih slovenskih govorov med Ojstrico in Duhom na Ostrem vrhu izvirno slovensko in da, to je bilo takrat za dialektološko znanost presenetljivo, za večino kar osupljivo odkritje, vpliva na nemška stična narečja, ki so skozi stoletja prevzela slovensko glasoslovno podobo in jo ohranjajo do današnjega časa. V slovensko-nemškem stičnem jezikovnem prostoru je že znanemu terminu *obmejna narečja in govori* dodala še nov pomen *vmesni govori*, to so govori v narečju, ki ima svoje značilnosti, a na njih na določenih jezikovnih ravninah vplivajo narečja drugega jezika. Raziskave, ki so sledile, so Zinko Zorko postavile v središče sodobne dialektološke znanosti, pod njenim vodstvom pa se je oblikovala tudi t. i. mariborska dialektološka šola. Zinka Zorko je postala ena redkih znanstvenic, ki je že za časa življenja imela svojo prepoznavno smer v znanosti, svojo dialektološko šolo. Mednarodni dialektološki stroki jo je prvič predstavila na simpoziju, ki ga je zasnovala kot vsakoletno srečanje narečjeslovcev s celega sveta na Univerzi v Mariboru. Poimenovala ga je Mednarodni dialektološki simpozij in prvega je posvetila prav svojemu velikemu učitelju akademiku Tinetu Logarju za njegovo osemdesetletnico. Sama je organizirala še tri take simpozije, nato pa je delo prepustila naslednikom. Njena raziskovanja narečij so zaključila motečo raziskovalno praznino v razvoju slovenskega jezika in narečij, ki je ovirala dokončno izdelavo ustrezne sinteze narečnega razvoja – slovenski severovzhod je na dialektološki karti Slovenije dobil pravo podobo šele z nastopom Zinke Zorko:

Analizirala sem tudi štajerski govor pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu in v Lučanah v Avstriji. Hkrati sem skušala najti informatorje v Avstriji, ki še dobro obvladajo slovensko štajersko narečje. Pristrčno so me sprejeli na kmetijah, kjer se vsaj starejša generacija sporazumeva v narečju, otroci pa že malo obvladajo knjižno slovenščino, saj imajo v Lučanah v osnovni šoli tudi predmet jezik sosedov in se učijo knjižne slovenščine. Tudi koroško narečje v Avstriji na Kozjaku sem zapisovala, in sicer na Pernicah nad Muto, na Jerneju, v Arnežu blizu Kaple. Značilnosti koroškega narečja na severu Pohorja sem zapisala na Logah pri Puščavi, pri Lovrencu na Pohorju, v Josipdolu, na Ribnici na Pohorju, v Vuhredu pri Svetem Primožu in v Vuzenici. Analizirala sem predvsem koroško glasoslovje, oblikoslovje, zbrala sem številno besedje po Vprašalnici za slovenski lingvistični atlas. Ugotovila sem, da je ohranjenih veliko nemških prevzetih besed in sem jih združila v slovarček, v katerem sem skušala ugotoviti tudi nemško ustreznico. (Zorko 2017)

Ko se je družina preselila v Maribor, so dobili stanovanje v stolpnici na Rapočevi 18, kasneje pa sta si ob domu moževih staršev v Selnici ob Dravi zgradila novo hišo. Na Pedagoški akademiji se je zaposlila najprej kot višja predavateljica na Oddelku za slovanske jezike in književnosti ter na Oddelku za razredni pouk. Po ustanovitvi Pedagoške fakultete leta 1986 pa je bila izvoljena v naziv docentke, nato izredne profesorice, leta 1996 pa v naziv redne profesorice za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo. Od leta 1986 do 1996 je predavala slovensko dialektologijo tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2003 se je upokojila, na Univerzi v Mariboru (15. 3. 2003) je bila imenovana za zaslužno profesorico in pogodbeno je še več let predavala na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru predmet *Slovenske narečne skupine*.

Akademski pot

Akademski pot Zinke Zorko se je po prihodu na mariborsko univerzo strmo vzpenjala, ob obsežnem pedagoškem in zahtevnem znanstvenem in raziskovalnem delu pa je bila ves čas vpeta v organizacijsko delo na fakulteti in univerzi. Več let je bila predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti, prodekanica za raziskovalno dejavnost Pedagoške fakultete, nato prorektorica Univerze v Mariboru, predsednica Slavističnega društva Maribor ter članica Sveta za visoko šolstvo. Za zasluge pri znanstveno-raziskovalnem delu je prejela srebrno in zlato plaketo (1999) Univerze v Mariboru, leta 2003 pa še Svečano listino univerze v Mariboru. 6. oktobra 1997 je dobila nagrado Republike Slovenije za življenjsko delo na področju visokega šolstva. Njeno raziskovalno delo je bilo prepoznano za vrhunsko,

zato je bila sprejeta v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti – 12. junija 2003 je postala izredna, 21. maja 2009 redna članica naše najvišje nacionalne znanstvene in umetnostne ustanove. Med številnimi visokimi nagradami in priznanji, ki jih je prejela za svoje znanstveno in raziskovalno delo, sta najpomembnejši Zoisova nagrada za življenjsko delo, tj. najvišja državna nagrada na področju znanosti (dobila jo je 22. 11. 2013), in Medalja za zasluge predsednika Republike Slovenije, tj. ugledna Medalja za zasluge za izjemen prispevek k slovenski dialektologiji in utrjevanje mednarodnega ugleda slovenske znanosti na področju slavistike (dobila jo je 12. 12. 2016). Od 23. maja 2004 je častna občanka Občine Selnica ob Dravi, od 3. avgusta 2016 pa tudi Občine Podvelka.

Zinka Zorko je dobila Zoisovo nagrado za življenjsko delo leta 2013. Proslave ob slavnostnih podelitvah so praviloma potekale v Ljubljani, vendar pa se mi je takrat zdelo, da bi bila krona tega dogodka proslava v Mariboru. Predsednik Komisije za podeljevanje Zoisovih nagrad je bil tisto leto akademik Tadej Bajd, med letoma 2014 in 2020 tudi predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Hitro sva se sporazumela in proslava je bila v mariborski Unionski dvorani, ki je na predvečer 265. obletnice rojstva barona Žige Zoisa pokala po šivih, ko je Zinka Zorko iz rok Tadeja Bajda prejela najvišjo državno nagrado za znanstveno in raziskovalno delo. O predzgodovini te prestižne nagrade v svojih spomilih ni ničesar napisala, vendar pa moram odkriti podrobnost, ki potrjuje, kako izjemen *Človek* je bila Zinka Zorko. Leta 2006 mi je takratni minister za visoko šolstvo predlagal, naj napišem utemeljitev za Zinko Zorko, ker je bila ena izmed najresnejših kandidatk za Zoisovo nagrado. Priznam, takoj bi se lotil dela, če ... Tisto leto sva namreč z Zinko Zorko že pripravila utemeljitev, da bi nagrado za življenjsko delo dobil Jože Toporišič. Odpeljal sem se k Zinki Zorko in ji pojasnil, za kaj sem bil naprošen. Marsikdo se taki kandidaturi ne bi odpovedal, toda ona je bila kratka in jasna: »Ne! Toporišič je najznamenitejši živeči jezikoslovec pri nas!« To pove vse o Zinki Zorko kot *Človeku* in zato velja, da je bila velika znanstvenica in velik *Človek*; njena človeška vrednost je bila enaka znanstveni in se je v odnosu do državne nagrade in splošnega priznanja v družbi pokazala kot najvišja moralna lastnost. Ob svojem mentorju in vzorniku Tinetu Logarju je visoko spoštovala in cenila prav Toporišičevo jezikoslovno delo. V rokopisnih spomilih je zabeležila, da je Jožeta Toporišiča prvič srečala kot majhno dekletce s kitkami. Tako, mi je zaupal, je imel v prvem spominu Toporišič, ko je z njenim starejšim bratom Jožetom prihajal pred vojno iz mariborskega semenišča k njim na obisk v Ožbalt. Jože Toporišič je bil,

kot Zinkin brat Jože, namenjen za duhovnika, vendar pa je druga svetovna vojna usodno posegla v življenje mladih semeniščnikov. Toporišič se je po vrnitvi iz izseljenstva v Nemčiji odločil za slovenistične študije, Zinkin brat Jože pa za matematiko. Življenjski zgodbi Zinke Zorko in Jožeta Toporišiča sta se ponovno križali, ko je v osemdesetih letih na doktorskem študiju pri njem opravljala zelo zahtevne izpite iz slovenskega knjižnega jezika, in kasneje, ko je bila leta 2013 sprejeta v SAZU in se je v II. razredu za filološke in literarne vede pridružila pomembnemu slovenskemu slovničarju in jezikoslovcu – njen mentor akademik Tine Logar je bil takrat že enajst let pokojni. Ob osemdesetletnici Jožeta Toporišiča me je nagovorila, da sva skupaj uredila obsežno monografijo v čast akademiku Toporišiču z naslovom *Jezikovna predanost*, ki sva jo na njeno pobudo predstavila na Univerzi v Mariboru, v Glazerjevi dvorani UKM-a, kamor se je Jože Toporišič pripeljal s predsednikom SAZU-ja akademikom Boštjanom Žekšem:

Najstarejšega sina Jožeta so po nasvetu kapelskega župnika poslali v semenišče v Maribor, kjer se je vpisal na klasično gimnazijo, saj so tudi starši želeli, da bi po maturi študiral teologijo. V tem semenišču je stanoval tudi kasnejši najuglednejši slovenski jezikoslovec Jože Toporišič in z Jožetom sta večkrat obiskala našo družino v Ožbaltu. Tako sem ga spoznala že kot deklica in kasneje sva bila tudi strokovno tesno povezana, saj mi je bil vzornik za poučevanje slovenskega knjižnega jezika, sam pa se je zelo zanimal za slovenska narečja, ki sem jih strokovno in znanstveno preučevala. Tudi Toporišič naj bi po končani gimnaziji šel študirat teologijo. Ob začetku vojne je moral brat na prvo gimnazijo, saj so klasično zaprli. Toporišičevo družino je okupator izgnal v Nemčijo in tako je gimnazijo končal po vojni. Vpisal se je na študij slavistike na ljubljanski univerzi, nato služboval kot lektor nekaj let v Zagrebu, dokler ni dobil docentskega delovnega mesta za slovenistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Jože Toporišič ji je dal trdno podlago za raziskovanje narečij, tako da ji je odkrival vse odtenke knjižnega jezika in zakonitosti slovenščine, ki so splošne za knjižni jezik, zgodovino jezika in narečja. Naučil jo je, da mora tudi dialektolog do potankosti obvladati normo in predpis slovenskega knjižnega jezika, če želi razumeti slovensko narečno jezikovno raznolikost, hkrati pa mora ohraniti pošten odnos do slovenskega jezika in znanosti. Znanost in kultura sta najvišji vrednoti, ki ju zmorejo ceniti le narodi, ki dajo kaj nase. Poglavitna opora teh vrednot je nacionalni jezik in če ga znanstveniki ne znajo uporabljati, ceniti in spoštovati, bomo izgubili svoj narodni značaj, identiteto in kulturne pridobitve, s katerimi smo se prepoznavno zasidrali v sodobno evropsko zavest. Toporišič jo je tudi naučil razlikovati zahtevno znanstveno-raziskovalno delo od paberkovanja in jo prepričal, da mora biti v enaki meri kot do sebe zahtevna tudi do svojih sodelavcev, sicer se začenjajo rojevati odstopanja, ki niso sprejemljiva za

akademsko okolje. Zinka Zorko se je tega zavedala in dokler je bila aktivna na fakulteti in na mariborski univerzi, se je borila proti nestrokovnemu ali površno opravljanemu pedagoškemu ter znanstvenemu delu – v njenem času v univerzitetnem okolju ni bilo prostora za ljudi, ki veliko govorijo in ničesar ne naredijo, ki svoje nesposobnosti prikrivajo z nastopaštvom, ki ne raziskujejo in ne objavljajo. V univerzitetnem okolju, to je nenehno poudarjala, ni prostora za politikanstvo, znanstveno-raziskovalno podpovprečnost in slabo opravljanje pedagoškega dela. S takim odnosom do dela, do sebe in do okolja, v katerem je delala, je bila prepoznavna na fakulteti in univerzi. Z jasnimi načrti, kako razviti močno slovenistiko v Mariboru, ji je postavljala temelje na Pedagoški fakulteti, sodelovala pa je še pri delu oddelka, ko smo ustanavljali Filozofsko fakulteto. Mariborsko slovenistiko so v drugi polovici osemdesetih let, ko je bil ustanovljen univerzitetni študij, zastopali le trije učitelji in asistentka, vendar pa je Zinka Zorko v nekaj letih kadrovsko in strokovno tako okrepila Oddelek, da je postal primerljiv z ljubljanskim in ga je nato na znanstveno-raziskovalnem in pedagoškem področju tudi prehitel. Mariborska slovenistika se je krepila in uveljavljala ob uspehih svoje prve dame, Zinke Zorko.

Sedem let po Toporišiču in leto dni pred njegovo smrtjo se je zoisovcem, tj. slovenskim znanstvenikom in nesmrtnim lavreatom, pridružila tudi Zinka Zorko. Z veliko odgovornostjo je pripravljala svoj zahvalni govor (meni je dala v mesecu pred podelitvijo v branje šest različic, od zelo dolgih in čustvenih do kratkih in zanjo neznačilno suhoparnih) in ni mogla izbrati pravega. Še nekaj dni pred svečano podelitvijo me je spraševala za mnenje. Vedel sem, da se bo morala odločiti sama in da bo našla pravo rešitev. Pomagal sem ji lahko le tako, da sem jo spomnil na misel, ki jo je izrekla, ko sva se pred leti vozila na slavistični simpozij v Sarajevo: »Dolgo časa sem že sama, Vanča neizmerno pogrešam in se nanj spominjam vsak večer, vendar danes vem, da sem pravilno usmerila svojo življenjsko in poklicno pot.« V Unionski dvorani je bil 22. 11. 2013 njen večer, nagrada za prehojeno pot, ki je nikoli ni obžalovala. Odločila se je za kratko, a zanjo značilno razmišljanje, ki nikogar v Unionski dvorani ni pustilo ravnodušnega. »Radi se imejmo,« in vse bo, kot mora biti:

Znanost napreduje s hitrimi koraki, količina informacij se množi iz dneva v dan. To v nas prebujata sposobnost za čudenje, za resnično radost v iskanju in odkrivanju novega. Ljudje smo spoznavno zavezani znanosti in umetnosti. Vsak pravi znanstvenik je na nek način umetnik Življenja in vsak pravi umetnik je znanstvenik duše, srca in duha. Znanost se danes nahaja pred večjo moralno odgovornostjo kot kdaj koli prej; neverjetno veliko zmore in resnično vprašanje je, če vse to tudi sme! Vse znanosti, naravoslovne še

zlasti, govorijo neki univerzalni jezik sveta, a vendar vsak znanstvenik kot posameznik in kot oseba nosi v sebi neko njemu lastno govorico prostora, iz katerega izhaja; to je prostor njegove ožje domovine, prostor njegovega srca in jezika, mesto njegovih sanj in zjedrenega spomina na prednike. Kot slavistki mi zdajle v tem svečanem trenutku misel beži v našo tisočletno usojenost maternega jezika – od Brižinskih spomenikov do danes. Majhni smo in smo obstali med velikimi. Od malih in od velikih se razlikujemo zopet zaradi našega jezika. Zato bodimo ponosni na svojo materinščino, na svoj slovenski jezik. Branimo njegovo dostojanstvo in suverenost tako, da pri nas slovensko govorimo in pišemo na vseh ravneh obstajanja, in radostno sanjajmo tudi svoje narečje. In bodimo v vsem poštene, odkriti, sočutni in solidarni. Bodimo torej hvaležni in veselo vznemirjeni raziskovalci Življenja. Na naš slovenski in univerzalni način. Delajmo dobro, varujmo se hudega in radi se imejmo!

Znanstveno in raziskovalno delo

Bibliografija Zinke Zorko obsega 635 enot, in sicer 34 izvirnih znanstvenih člankov, 12 strokovnih člankov, 9 poljudnih člankov, 9 objavljenih znanstvenih prispevkov na konferencah (vabljeni predavanja), 52 objavljenih znanstvenih prispevkov na konferencah, 2 objavljena strokovna prispevka na konferencah, 42 samostojnih znanstvenih sestavkov ali poglavij v monografskih publikacijah, 11 samostojnih strokovnih sestavkov ali poglavij v monografskih publikacijah, 2 gesli v enciklopedijah, 10 recenzij, 4 predgovore, 15 intervjujev, 3 znanstvene monografije, 5 strokovnih monografij, veliko dokumentarnih filmov s posnetki govorov v koroški, štajerski in panonski narečni skupini, sodelovanje pri organizaciji 16 znanstvenih in strokovnih sestankov – med drugim je organizirala 1. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru (1996), 2. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru (1999), 3. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru (2002); sodelovanje na številnih konferencah, predstavitve narečij v številnih občinskih zbornikih, med letoma 1991 in 1992 tudi na vsakotedenskih oddajah *Radia Maribor*; bila je mentorica pri 137 diplomskih nalogah (in še sedemkrat somentorica), pri 7 znanstvenih magistriranjih (in še štirikrat somentorica) ter pri 5 doktoratih (in še enkrat somentorica); na strokovnih seminarjih za učitelje v zamejstvu na dvojezičnih šolah je imela predavanja: za učitelje iz Porabja od leta 1972 do 2012 vsako leto, večkrat pa tudi za učitelje iz avstrijske Koroške in iz Italije; sodelovala je v 14 uredniških odborih, napisala je veliko spremnih besedil k izdanim knjigam (21), veliko je lektorirala strokovna besedila ...; o slovenskih narečjih je predavala po en semester v Trstu, Celovcu in v Gradcu, večkrat pa na univerzah v Sombotelu in v Budimpešti na Madžarskem, na Poljskem v Katowicah in v

Łodzu, na Dunaju, v Passauu, v Helsinkih, v Bologni, v Zagrebu, v Zadru, na Ohridu, v Skopju in v Sarajevu. Nastopila je na doslej vseh mednarodnih znanstvenih sestankih *Slovenski dialekti v stiku* v Kopru.

S filmskim snemalcem Dušanom Ivanišinom je posnela številne videokasete z narečnimi govorcji v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. V koroški narečni skupini v krajih: Mlake nad Pernicami v Avstriji, Radvanje (Rothwein) v Avstriji, Kapla (žage, mlini, stavbarstvo), Strojna. V štajerski narečni skupini pa v krajih: Veliki Boč v Avstriji, Kopivnik, Tinje, Ponikva, Orešje na Bizeljskem. V panonski narečni skupini v krajih: Brezovci v Prekmurju, Nuskova, Rogašovci, Cankova, Bakovci, Šafarsko, Vodranci, vzhodne, osrednje in zahodne Haloze.

S TV Slovenija je sodelovala v filmu *Kratka zgodovina slovenskega jezika* in v filmu o Toporišiču. Nad trideset let je vodila komisijo za jezik pri Festivalu *Slovenska narečna popevka*.

Leta 1995 je objavila svojo prvo znanstveno monografijo *Narečna podoba Dravske doline* (Zorko 1995). Leta 1998 je izšla znanstvena monografija *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (Zorko 1998). Leta 2009 je v mednarodni knjižni zbirki Zora objavila monografijo *Narečne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (Zorko 2009)

Ob njeni 80-letnici sem v mednarodni knjižni zbirki Zora njej v čast uredil obsežno monografijo *Rojena v narečje* (Jesenšek ur. 2016) – na 727 straneh se je njenemu delu poklonilo 57 domačih in tujih avtorjev, tabula gratulatoria pa beleži še 337 domačih in tujih znanstvenikov, raziskovalcev in sopotnikov Zinke Zorko, na čelu s predsednikom Republike Slovenije, predsednikom Vlade RS, predsednikom Slovenske akademije znanosti in umetnosti, rektorjem Univerze v Mariboru in mariborskim nadškofom.

Raziskovalnega dela, ki ga je opravila Zinka Zorko, je za več življenj. Le občudujemo lahko, kako je vse to zmogla, ob tem da je bila ves čas tudi žena in mati, ki družine nikoli ni zapostavljala in jo je vselej postavljala na prvo mesto. Njenega dela ni mogoče na kratko v celoti predstaviti, zanimivi pa se mi zdijo nekateri mejniki, ki jih le kronološko navajam.

Njen prvi bibliografski zapis sega v leto 1977, ko je v soavtorstvu pripravila *preizkusno* gradivo za učence srednjega usmerjenega izobraževanja *Slovenski jezik in stilistika*. Prva diplomantka je pri njej zagovarjala diplomsko nalogo leta 1982. 17. marca 1988 se je udeležila prve mednarodne konference na Univerzi v Celovcu z referatom *Slovenska narečna členjenost s posebnim ozirom na vzhodnokoroške govore* (kasneje je sodelovala na več kot 100 takih simpozijih in srečanjih). Prvi izvirni znanstveni članek

z naslovom *Perniški govor* je objavila leta 1988 v *Wiener slawistischer Almanach*, nato pa je napisala še več kot 200 razprav; zadnji izvirni znanstveni članek so *Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju*, objavljen v mariborski mednarodni znanstveni reviji *Slavia Centralis* (2015) v soavtorstvu z mlado dialektologinjo Anjo Benko; zadnja objava Zinke Zorko, prispevek na mednarodni dialektološki konferenci, je v monografiji *Tromeje dialektov brez meja* (2018). Svoja spoznanja in poglede na pot skozi slovenska narečja in njihovo spreminjanje je analitično in sintetično prepričljivo strnila v treh monografijah, ki vsebujejo del dosežkov njenega dolgoletnega raziskovalnega dela. S svojimi dialektološkimi raziskavami je izoblikovala sintetični prikaz razvoja slovenskih narečij od Rateškega rokopisa do sedanosti. Njene monografije nas učijo, da je nad znanostjo človek; ne le ideja, stališče, ampak želja človeka, da je slišan, da mu prisluhnejo ... Ko beremo znanstvene razprave Zinke Zorko, spoznamo, da je znanost pomembna, še pomembnejši pa so medčloveški odnosi. Svojim učencem je ponudila zanesljivo znanje, s predanim pedagoškim delom in človeško toplino pa zapušča najlepšo dediščino za pot skozi jezik in njegovo spreminjanje – odgovorno je poskrbela, da bodo dialektološke raziskave na slovenskem po njej nadaljevali zanesljivi strokovnjaki.

V strokovni utemeljitvi za Zoisovo nagrado za življenjsko delo je zapisano, da je Zinka Zorko raziskovala govore koroške, štajerske in panonske narečne skupine na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in besedijski ravni.

Iz koroške narečne skupine je preučila npr. govore severnopohorskega-remšniškega narečja: na Ojstrici, na Pernicah in na Mlakah, v Radvanju (Rothwein), na Kapli na Kozjaku, na Remšniku, v Schlossbergu (Gradišče), na Činžatu, v Lovrencu na Pohorju, v Ribnici na Pohorju, pri Sv. Antonu, pri Sv. Primožu in v Vuzenici. Preučila je zgodovino vsakega kraja, glasoslovje, naglas in naglasne pomike, razvoj dolgega, kratkega in nenaglašena vokalizma, soglasniške premene, oblikoslovje in oblikoglasje, skladnjo, besedje, tudi prevzeto. Koroški govori se ohranjajo tudi severno od državne meje, zlasti v Mlakah, Radvanju in Schlossbergu. Uradno jih imenujejo Štajerski Slovenci. V nekaterih avstrijskih osnovnih šolah poučujejo tudi predmet slovenski jezik kot izbirni predmet. Na Kapli, v Mlakah in Radvanju je posnela tudi videofilm.

Glasoslovje v obravnavanih govorih je nadaljevanje podjunskega narečja z dvema značilnima dvoglasnikoma *ie* za dolgi *iat* in etimološki *e* ter *uo* za dolgi etimološki *o*. Dolgi polglasnik se razvije v ozki *e*, kratki pa v široki *e*. Umično naglašeni *o* se izgovarja kot *a*, umično naglašeni *e* pa kot široki

dvoglasniški *e*. Zlogotvorni *r* ima odraz *ar*. Kratki naglašeni samoglasniki so nasledniki praslovanskih kratko naglašanih, v določeni glasovni soseščini pa so odraz za dolgo naglašene, lahko pa tudi za sekundarno in terciarno naglašene samoglasnike. V soglasniškem sistemu je ohranjen izgovor trdega *l* kot *w* pred zadnjimi samoglasniki le še na Ojstrici, deloma tudi na Pernicah, na Mlakah in v Radvanju, drugod se je »švapanje« zaradi vpliva štajerskih govorov izgubilo. Protetična soglasnika sta *j-* in *h-*: *jigla*, *honi*. Radvanjski govor je uvrstila v vzhodno podjunsko narečje s koroškim razvojem dolgega jata in etimološkega *e*.

Za oblikoslovje obravnavane koroške narečne skupine je ugotovila, da je značilno posploševanje nepremičnega naglasnega tipa v vseh sklanjatvah, izgubljanje srednjega spola v dvojini in množini, v mestniku ednine samostalnikov moškega spola prevladuje končnica *-i*, v mestniku in orodniku množine sta zaimenski končnici *-eh*, *-emi* značilni za vse samostalnike, pridevnike in zaimke. V pridevniški sklanjatvi se v roditeljskem ednine moškega spola govori končnica *-iga*.

V glagolski spregatvi je posplošena priponska spregatev, v nedoločniku onemeva končni *-i*, deležniki so pogosti, deležja pa redka. Ohranjene so številne prislovne okamnine. Za vse obravnavane govore so preučene tudi skladijske značilnosti. Besedje, tako slovensko kot prevzeto, je obdelano v študijah o posameznih govorih: gozdarsko, stavbarsko in lesarsko izrazje, toponimi, priimki in hišna imena.

Koroško narečje je obdelano tudi v razpravah o delu Luke Sienčnika, Josipa Šašlja, Stanislava Škrabca in Prežihovega Voranca (Dialektizmi v Jamnici, Samorastnikih in Solzicah ter v filmu Boj na požiralniku).

Iz štajerske narečne skupine je objavljenih 14 razprav o govorih južnopohorskega, srednještajerskega narečja, kozjansko-bizeljskega narečja in kozjaškega govora. Kozjaški govor (Selnica ob Dravi, Sveti Duh na Ostrem vrhu) seže tudi v Avstrijo do Lučan, zapisan ter posnet na videofilm je govor Velikega Boča. Natančna analiza vseh jezikovnih ravnin obsega govor: severno- in južnopohorskega narečja: govor Ruš, Hoč, Frama, Kopivnika (tudi videofilm), Miklavža, Tinja na Pohorju (tudi videofilm) in Oplotnice. Pri Lučanah je na Velikem Boču dokazala, da je tam še ohranjen arhaični severnoštajerski kozjaški govor, ljudje pa še čutijo pripadnost pomembnemu jeziku, tj. slovenščini; prav tako tudi v Lonču (Deutschlandsberg).

Govor Ponikve spada v srednještajersko narečje (tudi videofilm), laški govor je posnet v Šentrupertu nad Laškim (tudi videofilm), kozjansko-bizeljsko narečje pa v Lesičnem, Pišecah, v Kapeli in v Orešju nad Bizeljskim

(tudi videofilm). V to narečno skupino je prištet tudi mislinjski govor, ki je na Karti slovenskih narečij označen kot koroški mežiški govor.

Za obravnavane govore štajerske narečne skupine je značilno jakostno naglaševanje, dokaj enoten razvoj dolgega *jata* in etimološkega *e* v dvoglasnik *ej*, dolgega etimološkega *o* v dvoglasnik *ou* in polglasnika v vokal *e*. Kratki naglašeni samoglasniki so na severu še ohranjeni, drugod pa se že podaljšujejo in razvijajo v nove dvoglasnike. Moderna vokalna redukcija je na severu že opazna, proti jugu pa vse močnejša. Kot primer navajam glasoslovje v kozjansko-bizeljskem narečju, v katerem se pojavljajo sami dolgi samoglasniki: *i, ü, u, üo, ie, uo, e, o, ee, a, ər*. Dolgi *jat* se je razvil v ozki *e*, dolgi etimološki *o* in nosnik v ozki *o, u* se izgovarja kot *ü*, dolgi *u* pa je nastal iz samoglasniškega *l* pa tudi iz *o* in nosnega *o*.

V soglasniškem sistemu mehki *lj* pogosto otrdeva, mehki *nj* pa izgublja nazalni element; samoglasniški *r* se pogosto izgovarja kot *ar*.

V oblikospreminjevalnih in oblikotvornih vzorcih se štajerska narečja zelo razhajajo in jih je težko na kratko primerjati. Prevladujeta nepremični in premični naglasni tip, končniški se je izgubil; v samostalniški sklanjatvi ima orodnik ednine ženskega spola v Oplotnici končnico *-oj*, v mestniku ednine moškega spola je končnica *-i*, v dajalniku, mestniku in orodniku dvojine in množine prevladujejo končnice *-am, -ama, -ah, -ami*. Samostalniki srednjega spola so možni le v ednini. Na južnem Pohorju se je ohranila spregatev brezpriponskih glagolov.

Zbrano besedje za oplotniški govor je razvrščeno po tematskih sklopih. Med njimi je germanizmov le slaba desetina.

V sklopu narečij iz štajerske narečne skupine so obdelani ob ponikovskem govoru še dialektizmi v Slomškovem delu Blaže in Nežica v nedeljski šoli.

V Sloveniji je znamenito njeno raziskovanje mariborskega mestnega govora, ki ga je razložila kot mednarečno, neenotno tvorbo slovenjegoriškega narečja (Maribora se dotika v Melju in na Košakah), severnoštajerskega narečnega kozjaškega govora (predmestje v Kamnici), severnopohorskega govora (na Studencih in v Radvanju) in vzhodnopohorskega govora (Pobrezje, Tezo, Razvanje). Tako natančno v Sloveniji ni bila raziskana še nobena druga mestna govorica. Mariborski pogovorni jezik na stičišču treh narečnih baz je obdelan v posebni študiji, v kateri so analizirani tudi primestni govori, ki so poleg zgodovinskih razlogov (Nemci v Mariboru) vplivali na današnji mestni pogovorni jezik na vseh jezikovnih ravninah.

V panonski narečni skupini, sem prištevamo haloško, prekmursko, prleško in slovenskogoriško narečje, je Zinka Zorko natančno obdelala skoraj še

neraziskano haloško narečje, slabo obdelano je bilo tudi goričko podnarečje v Porabju na Madžarskem ter narečje v Radgonskem kotu v Avstriji. Za Žetince/Sicheldorf je dokazala, da se tam govori mednarečni prekmursko-slovenskogoriški govor. Dialektološko delo, ki ga je opravila na terenu v Radgonskem kotu, je bilo pionirsko. Dokazala je, da na avstrijskem Štajerskem v Radgonskem kotu živijo avtohtoni Slovenci, ki govorijo slovensko panonsko narečje.

Razprave o haloškem narečju prvič v zgodovini slovenske dialektologije predstavljajo vzhodne, srednje in zahodne haloške govore na fonološki, morfološki in skladenjski ravnini.

Haloze obsegajo okrog 25.000 ha površine. V vzhodnih haloških govorih (Zavrč, Veliki Vrh) se v dolgem in kratkem enoglasniškem vokalnem sistemu (*i, ü, u, e, o, e, a, r*) še sliši tonemska intonacija. Nizka akutirana intonacija se sliši le na kratko naglašenem zlogu. Med soglasniškimi premenami so opazne: raznosnjenje *nj*, depalatalizacija *lj*, razvoj sklopov: *dl > l*, *šč > š*, *sc > fc*, *vv > hv*, *vm > hm*; končni *-m* se izgovarja kot *-n*.

V srednjih Halozah (Leskovec, Sveti Andraž, Velika Varnica, Gradišče) je prevladal jakostni naglas na dolgih in kratkih vokalih, ki so nastali tudi iz umično naglašanih; visoki vokali se lahko diftongirajo; dolgi *jat* se je razvil v dvoglasnik *ej*, dolgi *o* in nosni *o* pa v *ou*. V oblikospreminjevalnih vzorcih so za vse tri spole prevladale končnice *-ah*, *-ama*, *-ami*. V glagolski spregatvi se v 3. osebi množine v sedanjiku pojavlja končnica *-do* poleg *-jo* (*delado* : *delajo*). Ženske v 1. in 2. osebi ednine v pretekliku uporabljajo moško obliko glagolskega deležnika.

V zahodnem haloškem govoru v Žetalah se je dvoglasnik iz jata poenoglasil v široki *e*, medtem ko je diftong *ou* za dolgi *o* ohranjen. Ohranjen je tudi *ü* tako kot v vseh haloških govorih.

Zinka Zorko je zelo natančno in na novo raziskala prleško narečje, ki je bilo pred tem predstavljeno le delno in z ne dovolj verodostojnim gradivom.

Razprave o prleškem narečju obravnavajo oblikoslovje v panonski narečni skupini, prleško narečje v Radomerščaku, rojstnem kraju Frana Miklošiča, govor Gomile pri Kogu, rojstnega kraja Božidarja Borka, govor Vodrancev, Biša, leksiko v Volkmerjevih pesmih, oblikoslovno in skladenjsko analizo Dajnkovega dela *Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi*, spodnjeprleško narečje, narečno členjenost v Občini Videm pri Ptujju, mednarečje v Markovcih pri Ptujju, prleško narečje v Biserjanah, govor Šafarskega, dialektizme v poeziji Štefana Modrinjaka iz Središča ob Dravi, dialektizme v delih Jakoba Gomilšaka.

Priščno narečje

Priščno narečje ~~vrstimo~~ v panonsko narečno skupino. Delimo ga na spodnjepriščno, srednjepriščno, zgornjepriščno, murško-slovensko-spodnjepriščno in kajčsko narečje.

Zgornjepriščno narečje se govori vzhodno od črte ORNOZ-Šjutomer. Kot v vsaj panonski narečni skupini se je v priščinah izgubilo tovrstno nasprotje, naglasje le jasnosti; ohranili pa so se rezultati vseh slovenskih naglasnih ~~preraz~~ pomikov, naglasni znak s kratkega ploga zadnjega ploga na e, o in podglasnik ji izpredi, mimično naglasni namaglasni pa je z kratk. i stavi preslovanski akcent, se je v slovenskem prostoru zgodaj skrajšal, je v panonski skupini ostal kratak in po izgubi toničnega nasprotja prešel v kratki cirkumfleks tudi v nezapadnem plogu: brati brāta, riba, nositi, hoditi, čista, brépa. Stavi kratki cirkumfleks se je podaljšal in se prenamnil na naslednji plog: plati', brali', pili', dali', pilió se je. Či se naglas ~~na~~ maksime na čeno, ostaja kratak: viho. Novi cirkumfleks se pojavlja v obrazilih - eč, -ek: lančt, štuhčt, stavi zgodaj podaljšani ^{non} akcent se pojavlja v obrazilih - ič: kancijč, klajč, godovnoč. Počelo se je predgorna potegneta naglas na čeno: pūinar, pūijč, dčbita je, je igra, sen čbečč, smo mābrali, čbrali, je čpa' padel', je pokčiji, je pūjnera, rčšičo se je,

Slika 2: Iz rokopisne delavnice Zinke Zorko (Priščno narečje, 1).

Glasoslovje

V opredeljenem narečju je samoglasniški sest sistem sestavljen iz dolgih in kratkih enoglasnikov ter nenoglasnikov samoglasnikov.

Dolgi samoglasniški sistem: $i^{\text{̇}}$, $i^{\text{̇}}$, $i^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $a^{\text{̇}}$, $a^{\text{̇}}$.

Dolgi $i^{\text{̇}}$ je posledica dolgega ciklifikativnega $i^{\text{̇}}$: mlán, mlán, 'žít', 'žít' ali pa dolgi ciklifikativni: 'dúša, grúška, ta vlobúk, vlobín, 'lúč, plúča, 'stúka; ob n, m, n se lahko $i^{\text{̇}}$ začnejo v $i^{\text{̇}}$: brúti, 'stúta, 'júnkúta, Dolgi $i^{\text{̇}}$ je

ochaf za samoglasniški $e^{\text{̇}}$: 'brúka, 'čúta, 'dúga, 'púž, 'túča, kóruža, pred m in n se $e^{\text{̇}}$ lahko začne v $e^{\text{̇}}$: 'čúta, 'čúta, 'žúta.

V slopu -ij- je po spremeni nastal $e^{\text{̇}}$: brúti, 'čúta, 'júnkúta, 'júnkúta, 'brúti, 'čúta' pa dolgi ciklifikativni jat je reflex

zelo opni $e^{\text{̇}}$: 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti.

Pa dolgi ciklifikativni o in pa dolgi nosni e je ochaf dolgi, zelo opni $e^{\text{̇}}$: 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti.

Pa dolgi ciklifikativni e, dolgi nosni e in dolgi polglasnik je ochaf dolgi opni $e^{\text{̇}}$: 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti.

Pa dolgi ciklifikativni a je reflex dolgi opni $e^{\text{̇}}$: 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti, 'brúti.

Dolgi a se govori le v skupinah besedah in v slogu pred -j': mláti. Samoglasniški

$i^{\text{̇}}$ se govori kot polglasnik pred prozivom: 'brúti, 'brúti, 'brúti.

Kratki naglašeni $i^{\text{̇}}$, $i^{\text{̇}}$, $i^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$, $e^{\text{̇}}$ so reflexni za stare avtonome in umično naglašene samoglasnike

Slika 3: Iz rokopisne delavnice Zinke Zorko (Priško narečje, 2).

Grafično: f'hič, 'mīš, ~~šīš~~, 'mit, 'xiša, 'lipa, 'ribo, 'žila; 'kūix, 'plūig,
'jūžina, 'mūix, 'nūklan; 'gūč, 'žuna, 'būžja, 'cesta, 'leto; 'xodiu,
'mošiu, 'go'ba, 'to'ca; 'kotel, 'okno; 'želje, 'čica; 'pes, 'steles, 'baba,
'b'ata; 'k'ost, 'p'ost.

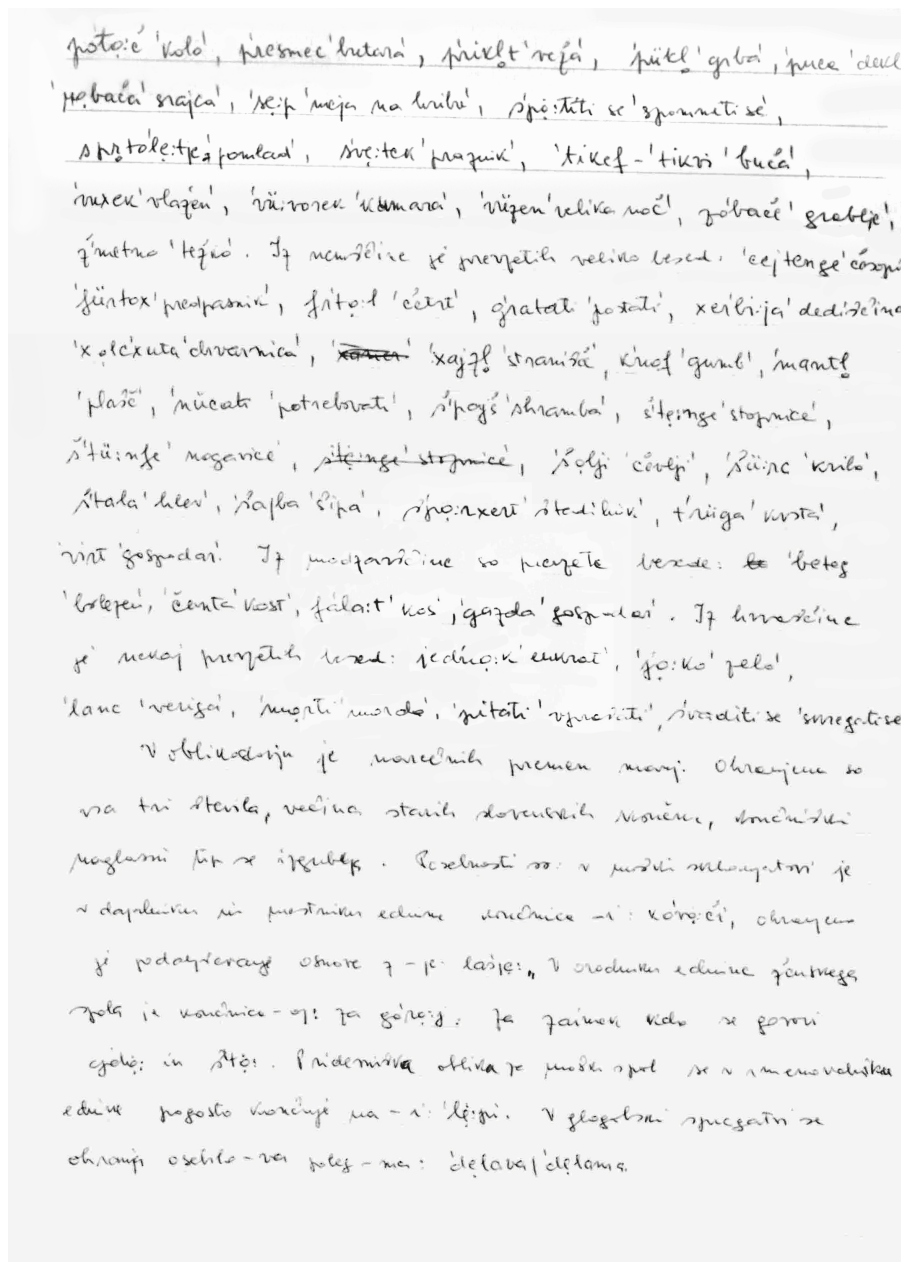
Samoglasniki spadajo vedno. heteroglasna vokaliza *ɛ* in *ɛ̃* se
govorita v ponaglasni legi: 'kūi'sca, 'sp'rot'lt'p, 'kū'p'i's'žica, 's'v'e:c'žica.
V velikih kaliko omenam *i*: v'jen'it, 'p'e'ct'e, 'p'i's't'e.

V slogamskem sestavu so zvane p'evne: $\frac{m}{\text{f}} > j$:
'j'iva, 'm'e:ja + m'aj'menjal, 'p'ri:clji, 'ž'olop'li se izgovarja kot
l: 'k'as'el, 'li:clje; 'v'ola, 's'v'olop'le, dl *x* p'evnejujeta v *l*:
'j'ela, 'p'leli'sno, 'k'ac'ni - m p'evnaja v - n: 'xodiu, 'b'atou.
'k'ac'ni - v izgovli p'evn: 'p'oh'at, 'p'oh'ca 'p'oh'ca, p't se izgo-
varja št: f'hič; ~~h'c~~ *xč* se pretvarja v *šč*: 'm'e:š'c'e,
'm'i's'c'e; 's'v'olop'kt se razpije v št: 'i'to: 'b'do'. 's'v'olop
'p'oh'ca ohranjen: 'go:š'c'a, 'i:š'c'ca, 'o'g'ni's'c'e. Pojavlja se
sekundarni *j* pred d, c, s: 'g'uj'dek, 'm'uj'cek, 'c'j's't'o.

V besedišču medijeprednega marcepa je ohranjenih
veliko paronimov.

Grafično: 'k'op'ja 'v'ra'nica' 'p'ika'p'olonica', 'cas'ati 'st'op'ic'lati',
'cū:pek' 'heli'c'ou', 'č'ex' 'fant', 'do'sp'oh'm'j'ati se' 'p'og'ov'arj'ati se'.
edno: 'k' 'menc', 'g'nes'de:n 'd'and'au's', 'g'u:č'at' 'gov'or'iti',
'x'maj' 'l'au', 'jūž'ina 'ma'hica', 'k'eb'la'ca 'g'lav'na', 'm'p'ž'ke'f'ca 'k'or'enje',
'm'u:š'ka 'k'um'ara', 'm'o:xiš' 'pod'st'ac'j'e', 'm'o:ni'l' 'k'op'ca', 'od'v'e'c'ca
'p'op'old'ne', 'p'am'et'iva 'h'p'j'nica', 'p'iv'nica 'k'let', 'p'ol'c'go'p' 'k'uma',

Slika 4: Iz rokopisne delavnice Zinke Zorko (Prleško narečje, 3).

Slika 5: Iz rokopisne delavnice Zinke Zorko (Priško narečje, 4).

Prleško narečje ima značilen enoglasniški sestav dolgih in kratkih samoglasnikov. Ker imata odraza za dolgi jat in dolgi *o* ter za nosni *o* zelo ozek izgovor, dialektologi menijo, da sta nastala iz dvoglasnikov *ej* in *ou*, tipičnih za štajersko in panonsko narečno skupino, in sicer po mlajšem enoglašanju, zato se razlikujeta od srednje ozkih *e* in *o*, nastalih iz dolgega polglasnika, dolgega nosnega *e* in dolgega etimološkega *a* po labializaciji. Značilnost prleščine je tudi zaokroženi *ü* za izhodiščni *u* in *u* za samoglasniški *l*. Govor Šafarskega in Vodrancev je raziskovalka posnela tudi na videokaseto. Med oblikoslovnimi značilnostmi je opazna končnica *-a* za *-l* v preteklem deležniku: *je ša*. V spregatvi glagola se ponekod še ohranja končnica *-va* v dvojini: *delava*. Brezpriponski glagoli se spregajo po vzorcu za priponske. V moški sklanjatvi se v dajalniku in mestniku ednine govori končnica *-i*, v ženski sklanjatvi pa v orodniku ednine končnica *-oj*. V besedju prevladujejo slovenske, desetina pa je tudi prevzetih besed, največ iz nemščine, nekaj tudi iz kajkavščine. V rokopisnih spominih je prleško narečje še dodatno razloženo; iz njenih rokopisnih *Spominov* (Zorko 2017) predstavljam še neobjavljeno jezikovno gradivo, ki ga je Zinka Zorko zbrala na svojih terenskih raziskavah (Slike 2–5).

Prekmursko narečje, ki ga sestavljajo tri podnarečja, goričko, ravensko in dolinsko, je Zinka Zorko predstavila v več razpravah. Od leta 1972 je vsako leto sodelovala na strokovnih seminarjih za učitelje iz Porabja, zato je poglobljeno raziskovala govore Gornjega Senika, Števanovcev, Andovcev in Verice, pripravila tudi videofilm z lončarjem Dončecem in nekajkrat organizirala terensko delo v Porabju za študente sloveniste iz Ljubljane in Maribora. Zadnjih dvajset let je organizirala za študente slovenistike Univerze v Mariboru tudi obisk Porabja, tamkajšnjih osnovnih šol, vrtcev, muzeja in cerkva. V Porabju je opravila obsežne raziskave slovenskih govorov na Madžarskem. Opisala je glasoslovje in oblikoslovje prekmurskega porabskega govora ter zbrala narečno besedje in opozorila na razlike med števanovskimi (porabske vasi: Števanovci/Apátistvánfalva, nem. Stephansdorf; Verica/Kétvölgy, nem. Perbisch; Otkovci/Újbalázsfalva, nem. Wergelin; Slovenska ves/Rábatótfalu, nem. Windischdorf; Andovci/Orfalu, nem. Andelsdorf; Sakalovci/ Szakonyfalva, nem. Eckersdorf) in gornjeseniškimi porabskimi govori (Gornji Senik/Felsőszölnök, nem. Oberzemming; Dolnji Senik/Alsószölnök, nem. Unterzemming; Ritkarovci/Kétvölgy, nem. Riegersdorf). Posebno pozornost je namenila raziskavam jezika v časopisu *Porabje*, na slovenskem *Radiu Monošter*, jezikovni analizi prekmurskega knjižnega jezika (npr. Jožef Košič: *Zobriszani Szloven i Szlovenka med Murov i Rabov*

ali Ivanocyijev jezik v *Kalendarju Nájszvetejsega szrca Jezusovoga*) in porabske narečne literarne ustvarjalnosti (npr. roman Franceka Mukiča *Garaboncijaš, Porabska legenda*). V posebni razpravi je predstavila analizo prekmurskega goričkega podnarečja v Porabju in opozorila na fonološke razlike med gornjeseniškim in števanovskim govorom.

Po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas je zapisala besedje v andovskem govoru in opisala značilnosti andovskega glasoslovja in oblikoslovja. V študiji *Porabski Slovenci danes* podaja zgodovinske, politične, kulturne, jezikovne in literarne razmere v slovenskem Porabju od naselitve do danes.

Razprava *Govor Cankove*, posvečena Avgustu Pavlu, osvetljuje ravenško podnarečje na glasoslovni, oblikoslovni in besedijski ravnini. Analiza Abecednika M. Küzmiča poudarja predvsem pedagoške in vzgojne smotre pouka, pisanja in branja.

V Zborniku Soboškega muzeja je leta 2011 izšla razprava Zinke Zorko in Anje Benko: *Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih*. Analiza narečja kaže, da je v Evangeliju ohranjeno goričko glasoslovje in oblikoslovje, v skladnji pa so deležniški in deležijski polstavki verjetno prevzeti iz grškega originala in so tipično knjižni pojav. Didaktična študija *Od slovenskega prekmurskega narečja h knjižnemu jeziku v osnovni šoli* osvetljuje značilnosti prekmurskih podnarečij, v jedru pa prinaša rezultate desetletnega spremljanja govornega in pisnega izražanja osnovnošolskih otrok v Šalovcih v Prekmurju. Analizirani so posnetki otroških pripovedi in pisnih sporočil. Do konca osnovne šole se učenci naučijo zakonitosti slovenskega knjižnega jezika. Posebna razprava je posvečena zakonitostim oblikoslovja v panonski narečni skupini, v Jezikoslovnih zapiskih ZRC SAZU pa je izšla na simpoziju že predstavljena razprava *Skladnja v panonski narečni skupini*.

Akademikinja Zinka Zorko sodi v generacijo slovenskih slavistov, ki je po Ramovšu, Logarju in Riglerju utrdila temelje slovenske dialektologije.

Njeno znanstvenoraziskovalno delo je usmerjeno v raziskovanje »belih lis« na dialektološkem zemljevidu Slovenije; je najboljša poznavalka in raziskovalka koroških, štajerskih in panonskih narečij ter govorov. Zinka Zorko je ena izmed redkih jezikoslovc, ki se lahko pohvali s svojo šolo, t. i. mariborsko dialektološko šolo, v kateri skupaj s svojimi učenci odločilno vpliva na razvoj sodobne evropske dialektologije. V njeni šoli nastajajo slovnice posameznih govorov, ki razlagajo narečno mnogovrstnost slovenskega jezika, dialektološke raziskave belih lis na karti narečnih značilnosti slovenskega jezika pa zarisujejo nove natančnejše narečne meje. Zinka Zorko je: (1) mejo med štajerskimi in koroškimi govori na

vzhodu pomaknila v Dravsko dolino do Fale in Ruš, do koder sega temeljni vzhodno koroški podjanski samoglasniški sestav; (2) razmejila kozjaški in slovenjgoriški jezikovni prostor; (3) upoštevajoč medjezikovne vplive v slovenskih obmejnih narečjih, odkrila in razložila močnejše slovenske vplive na obmejne nemške štajerske govore – odkrila je nove, pa tudi prehodne in vmesne govore tostran in onstran državne meje; (4) raziskovanja usmerila v Radgonski kot, (5) na obmejni slovensko-madžarski (Porabje) in (6) slovensko-hrvaški prostor (Haloze, Rogatec, Bizeljsko). Zinka Zorko je s svojim znanstvenoraziskovalnim delom na področju slovenskega narečjeslovja bistveno prispevala k razvoju jezikoslovnih znanosti, analizirala je še neraziskana narečja v koroški, štajerski in panonski narečni skupini in odkrila tudi več prehodnih in vmesnih govorov. S tem je odločno preslegla zgolj raziskovalno poslanstvo slovenske znanstvenice jezikoslovke: odprla in razvila je vprašanje jezikovne ter nacionalne zavesti, pri tem pa je razlagala vodilno vlogo slovenskih narečij in knjižnega jezika – tako znajo in zmorejo razmišljati le največji!

Na zavihkih knjige *Rojena v narečje*, ki je posvečena osemdesetletnici Zinke Zorko, sem njeno obsežno raziskovalno delo moral predstaviti v enem odstavku. Napisal sem natančno toliko znakov, kolikor jih je še šlo na zavihek, a še danes čutim, da sem Zinki Zorko naredil krivico – njeno delo je preobsežno, da bi ga lahko označil na tako skopo odmerjenem prostoru. Kljub temu pa sem bil vesel njene velike sreče, ko smo ji na Univerzi v Mariboru, na slavnostni akademiji ob njeni 80. letnici, izročili njej posvečeno monografijo *Rojena v narečje*: »Bohlonaj, tega si nisem zaslužila!«

Proslave ob 80. letnici Zinke Zorko

Februarja 2016 so vsi slovenski pisni in spletni mediji, radio in televizija poročali o 80. letnici »dobre vile žive slovenske besede«. Družina, Delo, Večer, Dnevnik, STA, Radio Ognjišče, RTV SLO, Teletekst, MMS, številna društvena glasila in lokalni mediji, e-objave in zapisi so se poklonili Zinki Zorko in njenemu dialektološkemu delu. Slavnostne akademije so se vrstile druga za drugo, najbolj odmevne pa so bile 19. 2. 2016 v mariborski Rotovski dvorani (organizator Zveza kulturnih društev Slovenija), 22. 2. 2016, na slavljenkin rojstni dan, na Univerzi v Mariboru (tudi predstavitev obsežne monografije *Rojena v narečje*, ki je izšla v mednarodni knjižni zbirki Zora v sozaložništvu SAZU, Univerze v Mariboru in Slavističnega

društva Maribor) in 24. 2. 2016 v Veliki dvorani SAZU (prav tako s predstavitvijo monografije *Rojena v narečje*).

Na uvodni svečanosti ob njenem visokem življenjskem jubileju sem jo v Rotovški dvorani takole nagovoril:

Spoštovana gospa jubilančka, dragi prijatelji,
o letih, sploh ženskih, se v javnosti ne spodobi govoriti. Tako veleva bonton in bonton je potrebno upoštevati, tudi in predvsem v javnih nastopih. Toda mi vsi vemo, zakaj smo se danes zbrali tukaj v Rotovžu. Naj mi bo zato dovoljeno, da si tokrat v imenu vseh nas ta bonton zatakнем za klobuk, sklicujoč se na za tak primer čudovito reklo, da izjeme potrjujejo pravilo. Naša jubilančka in zaslužna profesorica Univerze v Mariboru akademikinja prof. dr. Zinka Zorko se je rodila 24. 2. 1936 na Kapli na Kozjaku. Spoštovana gospa akademikinja, klobuk dol za vaših častitljivih osemdeset let.

Zdi se mi, kot da je bilo včeraj, ko smo v Mariboru počastili akademika Tineta Logarja za njegovo 80-letnico. Mednarodni simpozij in veliko slavlje je organizirala profesorica Zinka Zorko. Takrat, pred dvajsetimi leti, je bil to njen veliki poklon svojemu profesorju in mentorju, pri katerem je magistrirala, nato pa leta 1986 še doktorirala z disertacijo *Koroški govori Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu*. Takrat seveda nihče ni mogel vedeti, da bo prvi mednarodni dialektološki simpozij, ki ga je profesorica Zinka Zorko posvetila svojemu učitelju in vzorniku, bil nekoč prepoznan tudi za rojstni dan danes mednarodno uveljavljene mariborske dialektološke šole Zinke Zorko.

In če se ponovno vrnem k bontonu, ta veleva, da naštejemo vsaj nekaj najznačilnejših postaj na življenjski poti Zinke Zorko, ki jo določajo kot znanstvenico, raziskovalko in ambasadorko slovenskega jezika ter narečja. Bila je predstojnica mariborske slavistike, prodekanka za znanstvenoraziskovalno delo in prorektorica Univerze v Mariboru; članica Sveta za visoko šolstvo, predsednica Strokovnega sveta pri Uradu Republike Slovenije za slovenski jezik, članica Komisije za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko pri Državnem zboru Republike Slovenije. Za izredne uspehe, dosežke in zasluge pri znanstvenoraziskovalnem delu je prejela srebrno in zlato plaketo Univerze v Mariboru, nagrado Ministrstva za šolstvo, znanost in šport za življenjsko delo na področju visokega šolstva, leta 2013 pa še najvišjo nagrado Republike Slovenije na področju znanosti in raziskovanja, tj. Zoisovo nagrado za življenjsko delo. In pred tem je postala tudi članica Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Znanstvena bibliografija Zinke Zorko je veličastna in naj jo pospremem le s skromno ugotovitvijo, da je naša jubilančka s svojim znanstvenoraziskovalnim delom na področju slovenskega narečjeslovja bistveno prispevala k razvoju jezikoslovnih znanosti. Analizirala je še neraziskana koroška, štajerska in prekmurska narečja in odkrila tudi več prehodnih in vmesnih govorov.

Izdala je tri znanstvene monografije (*Narečna podoba Dravske doline*, 1995; *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, 1998; *Narečne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*, 2009), pravi biseri iz zakladnice slovenskega jezika pa so njeni številni filmi z narečnimi govorcji. V koroški narečni skupini je snemala v krajih: Mlake nad Pernicami v Avstriji, Radvanje (Rothwein) v Avstriji, Kapla (žage, mlini, stavbarstvo), Strojna. V štajerski narečni skupini pa v krajih: Veliki Boč v Avstriji, Kopivnik, Tinje, Ponikva, Orešje na Bizeljskem. V panonski narečni skupini v krajih: Brezovci

v Prekmurju, Nuskova, Rogašovci, Cankova, Bakovci, Šafarsko, Vodranci, vzhodne, osrednje in zahodne Haloze. In ko danes izgovorimo ime Zinka Zorko, je tako, kot če bi nas pobožala mila materina govorica. Zinka Zorko je že dolgo časa sinonim za slovenska narečja, dobra vila žive slovenske besede, angel varuh naše materinščine.

Toda ali so vile in angeli dovolj, da ustavijo nespametno izrinjanje slovenščine iz univerzitetnih predavalnic slovenskih univerz? Del slovenske univerzitetne elite namreč slovenskemu jeziku ne priznava več *velike načelne vrednosti*. Angleščina je boljša, potrebnejša, primernejša ... Zakaj bi bilo potrebno zamenjati slovenski učni jezik s tujim, angleškim? Zaradi prijaznosti do tujih študentov!? Kako, ko pa nismo prijazni niti do slovenskih študentov – ne znamo jih naučiti slovenske domoljubne davorije, pa bi jim radi predavali v angleščini! Kdo, če ne univerza, nam bo znal ponovno prebuditi našo domoljubnost in jo prepoznavati od kralja Sama, kneza Koclja in Brižinskih spomenikov naprej v slovenskem »duševnem profilu«, ki ga določajo mnogi znani a premalo prepoznavni Slovenci od Primoža Trubarja do Petra Prevcu, ki so za slovensko narodnostno samozavest še kako pomembni.

Nespoštovanje slovenskega jezika kot temeljne nacionalne, družbene in tudi osebne vrednote je jezikovno odpadništvo, ki izhaja iz pomanjkanja moralnih vrednot oz. iz njihovega prevrednotenja. Z izrinjanjem slovenskega jezika iz znanosti in slovenskega visokega šolstva izgubljam tudi domovinski čut, ki je bil v preteklosti najpomembnejši sestavni del domovinskega principa. Slovenščina je v Republiki Sloveniji uradni in državni jezik. Jezik v znanostih pa zadeva kulturne probleme slovenstva. V Evropski zvezi ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika. Je res danes slovenščina preveč moteča, ker je bila pač ves čas svoje zgodovine narodotvorna in državotvorna, ker je kot taka tudi v temelju prve slovenske univerze?

In kako po vsem tem odgovoriti na vprašanje, ki so ga v svoji pesmi zastavili bratje Smrtnik iz Železne Kaple na avstrijskem Koroškem: »Bodo naši vnuki in pravnuki še peli slovenske pesmi?«

Naša jubilatka akademikinja Zinka Zorko optimistično ter spodbudno odgovarja: »Naš jezik bo obstal, dovolj je zakoreninjen, da njegove korenine ne bodo odmrle. Slovenski jezik se bo obdržal, saj nad 50 narečij ohranja pripadnost naši slovenščini, ki bo tako še dolgo živela in se ohranjala. V slovenščino smo rojeni, v njej se pogovarjamo, odraščamo, živimo, z njo izražamo svoja najgloblja čustva, spoznanja in vedenja, v njej sanjamo in se ljubimo ..., ali je res mogoče, da v njej ne bi znali ali smeli pisati znanstvenih razprav ali strokovnih člankov in da ni več primerna za univerzitetna predavanja? Jezikovno odpadništvo zgodovina vedno obsoja in zavrača, zato se bo ponovno pokazalo za zablodo. Znanost na Slovenskem, pa naj je še tako »svetovna«, se ne more razvijati brez slovenskega jezika in s strokovnimi izrazi samo v tujem, globalnem jeziku.«

Tako nas nagovarja, nas uči in nas za materinščino spodbuja akademikinja Zinka Zorko, humanistka v najzlahtnejšem pomenu te besede, znanstvenica in raziskovalka, ki ji je etične vrednote človekovih dejanj jasno določil pisatelj, ko je v Beli krizantemi zapisal: »Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi.« Zinka Zoro za najvišjo vrednoto prepozna spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za človeka in akademsko odličnost ter poštenost. Študentom je vedno dajala vse, kar ima, uči nas vsega, kar zna, pri tem pa dodaja še humanistični kanček več – spoznanje in zavedanje, da znanje brez duha in smisla ni nič; misel, način dela, obnašanja in raziskovanja, ki odločilno loči ene raziskovalce od drugih, izbrance od povprečnežev.

Klobuk dol pred Vašim delom, spoštovana gospa akademikinja Zinka Zorko, dobra vila žive slovenske besede, angel varuh naše materinščine, sinonim za slovenska narečja.

Želim Vam veliko zdravja, sreče in zadovoljstva ter Vam voščim še na mnoga mnoga leta.

Prav na 80. rojstni dan Zinke Zorko sem na slavnostni akademiji na Univerzi v Mariboru predstavil tudi njej posvečeno monografijo *Rojena v narečje*, v kateri so se številni domači in tuji jezikoslovci poklonili Zinki Zorko in njenemu delu, tudi njeni mariborski dialektološki šoli, ki jo je jubilatka gradila celo življenje. Danes za začetek njene dialektološke šole prepoznavamo *1. mednarodni dialektološki simpozij*, kasneje dopolnjeno poimenovan *Logarjevi dnevi*, ki ga je Zinka Zorko prvič organizirala na Univerzi v Mariboru 11. februarja 1996. Posvetila ga je svojemu učitelju in mentorju akademiku Tinetu Logarju, ki je takrat praznoval 80-letnico. Z njunima rojstnima dnevnoma je povezana tudi mariborska dialektološka šola Zinke Zorko, ki med 11. in 24. februarjem, med rojstnima dnevnoma Tineta Logarja in Zinke Zorko, praznuje 20-letnico obstoja.

Mariborska dialektološka šola Zinke Zorko je danes priznana in uveljavljena v evropskem in svetovnem merilu. Upoštevajo jo dialektologi s celega sveta in se sklicujejo na njena metodološka in teoretična izhodišča, ki jih preverjajo in soočajo v svojih dialektoloških raziskavah in upoštevajo pri pisanju znanstvenih razprav s področja dialektologije. To dokazuje prav uvodna razprava monografije *Rojena v narečje* v razdelku *Dialektologija*. Marija Žilakova jo posveča raziskovalnim dosežkom in uspehom Zinke Zorko na področju slovenske dialektologije, in sicer tako, da so jo raziskave mlajših generacij mariborskih jezikoslovcev iz dialektološke šole Zinke Zorko spodbudile, da je predstavila prizadevanja za rehabilitacijo narečij, ki so odrinjena na rob ali jim grozi izumrtje. S pomočjo metodologije mariborske dialektološke šole je raziskala stanje slovaških narečij na Madžarskem. In kar je pri tem še dodatno spodbudno, je jezik, v katerem je napisana raziskava. Ni globalni angleški, ni nemški ali kateri koli drugi tuji jezik, ampak slovaščina Marije Žilakove, uporabljena pa je predvsem slovenska literatura jezikoslovcev mariborske dialektološke šole ter predmetna slovaška in madžarska. To dokazuje, da jezik znanosti vendar ni in ne more biti samo globalna angleščina, ampak se lahko znanstveniki s celega sveta sporazumevamo v različnih jezikih, saj lahko najbolje predstavimo svoje znanstveno in raziskovalno delo predvsem in le v materinščini. In prav večjezičnost je ob spoštovanju različnosti in večkulturnosti edino pravo zagotovilo, da bomo ostali prepoznavni v globalnem svetu, da bo v njem

obstala Evropska zveza in da bo slovenščino še dolgo mogoče poslušati v univerzitetnih predavalnicah doma in po svetu.

Monografija, ki je posvečena Zinki Zorko, v duhu njenega odnosa do jezika nasprotuje kratkovidnemu jezikovnemu odpadništvu tistih, ki zmotno prisegajo na en univerzalni jezik znanosti in želijo na slovenskih univerzah v imenu internacionalizacije in mednarodne primerljivosti angleška predavanja. Zavračanju take jezikovne anglizacije v znanosti so sledili tudi avtorji monografije – napisana je v desetih evropskih jezikih in prav v vseh razpravah so enakovredno citirana spoznanja dialektologov v različnih jezikih. Dialektologi in jezikoslovci smo ob 80-letnici Zinke Zorko dokazali, da je znanost lahko in mora biti večjezična. Kjer je volja, je tudi pot, ali kot je v Evropski zvezi po humanističnem zgledu to izenačeno z novozaveznim konceptom sv. Pavla, da »vsi jeziki bodo slavili Boga«; torej ni boljših in slabših jezikov, razvitih in manj razvitih.

Branje te monografije zato ni le znanstveni izziv ali doživetje narečij, ampak tudi premislek o slovenskem jeziku v znanosti. Je res danes slovenščina na univerzi cokla internacionalizacije? Je preveč moteča, ker je bila pač ves čas svoje zgodovine narodotvorna in državotvorna, ker je kot taka tudi v temelju prve slovenske univerze? Monografija *Rojena v narečje* zato sporoča, da je jezik v znanosti del slovenskega kulturnega vprašanja in da znanost na Slovenskem ne bo nič bolj »svetovna«, če bo zatajila slovenski znanstveni jezik in se odpovedala slovenskemu strokovnemu izrazju.

Mariborska dialektološka šola je 22. februarja 2016 praznovala z Zinko Zorko. V primerjavi z njenimi častitljivimi 80 leti je bila še mlada, komaj 20 jih je takrat imela. Zinki Zorko sem obljubil v imenu nadaljevalcev njenega dela:

Odgovorno bomo skrbeli, da bo Vaša mariborska dialektološka šola svojo 80-letnico praznovala v slovenskem jeziku in spoznanju, da je slovenščina eden izmed enakopravnih in potrebnih jezikov v znanosti, torej tudi v visokem šolstvu. Hvala za vse, kar ste dobrega naredili za naš jezik, za naša narečja, za našo materinščino. Še na mnoga leta in vse najboljše ob visokem življenjskem jubileju Vam želim v imenu vseh, ki smo Vam pripravili monografijo *Rojena v narečje*.

22. marec 2019 in slovo⁵²

25. februarja letos, dan po tem, ko je dopolnila 83. rojstni dan, sem Zinki Zorko voščil s šopom tulipanov, podobo božje ljubezni in simbolom lepote ter razkošnih čustev. To troje, mi je zadnja leta večkrat razlagala, človeka na starost pomirja in osrečuje. Božjo ljubezen je povezovala z mamó in očetom, ki sta ji podarila krščansko vero in vzgojo; lepoto je razumela kot izraz največje prijetnosti, ki jo poseblja sveta družina, zato jo je izenačila z družinskim življenjem in zadovoljstvom svojih Vanča, Lilijane in Janija, v najširšem pomenu pa je lepoto povezovala z lepoto duha, duhovno kulturo in kulturo naroda; čustva so ji v simbolni trojici povezovala božjo ljubezen in družino, v okviru družine najprej materinska in verska čustva, med sodelavci pa plemenita in prijateljska čustva ter čustva hvaležnosti in ljubezni do ljudi, s katerimi se je srečevala.

Sedela sva za mizo v njeni domači kuhinji in se pogovarjala o njenem življenju in načrtih za prihodnost. Po vstavitvi srčnega spodbujevalnika le nekaj dni pred njenim letošnjim rojstnim dnevom je bila spet polna načrtov. Nasmejana mi je z žarom pripovedovala o svojih spominih, ki jih piše in ki jih je zadnjih nekaj mesecev zaradi utrujenega srca odlagala na stran. O rojstni Kapli in letu 1936, mamini domačiji in družini enajstih bratov in sester, o otroštvu Lepove Zinke ter vlogi, ki sta jo imela za njen nadaljnji razvoj dedek in babica, o selitvi v Ožbalt in nato, ker so jim domačo hišo zaradi graditve hidroelektrarne Fala podrli, v Selnico, pa o študiju slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti in študentu arhitekture Vanču, s katerim je zaplesala v zakon in sta si na Koroškem ustvarila prvi dom; o ravnih železarjih in desetletju poučevanja slovenščine na njihovi srednji šoli ter ruščine na ravnih gimnaziji; o selitvi v Selnico in podiplomskem študiju dialektologije, ki ga je zaključila leta 1986 z disertacijo *Koroški govori dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu*; o svojih univerzitetnih učiteljih, največ o Logarju in Toporišiču, o sodelavcih na mariborski univerzi, tu sta z Jankom Čarom postavljala temelje sodobnega študija slovenistike; o sopotnikih na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti ter o številnih dobrih ljudeh, s katerimi se je družila in sodelovala na poklicnem ali zasebnem področju. Del njenega vsakdana je bilo znanstveno-raziskovalno delo in raziskovanje slovenskih narečij, pedagoško delo na mariborski univerzi pa jo je še dodatno

⁵² Sledi zapis govora, ki sem imel ob slovesu od Zinke Zorko na selniškem 26. 3. 2019.

osrečevalo. »Bilo je lepo, vse to bi rada zapisala in ohranila, da ne bo potonilo v pozabo,« mi je razlagala in dodala, da ji je bila družina kljub vsem službenim obveznostim, izzivom, uspehom in priznanjem vedno na prvem mestu. Vanč, Lilijana in Jani so ji pomenili največ. Med pripovedovanjem teh spominov je bila nasmejana in dobre volje, z značilnimi iskricami v očeh, ki sem jih pred tem ob februarских obiskih v bolnišnici zelo pogrešal. Na mizi je imela Pavčkove *Angele*, ki so med praznovanjem rojstnega dne preletavali njene misli. »Rada ga imam, to je moj najljubši pesnik, najbližja mi je njegova posmrtna pesniška zbirka angelov za vsako priložnost!« je razlagala. Medtem ko sem se sladkal z rojstnodnevno torto, čokoladno, tako najboljšo, ki jo peče vnukinja Klara, mi je citirala nekaj verzov iz *Angela za mamo* – ta ji je še posebno ljub – in me nagovarjala, naj ji preberem celo pesem:

Angel za mame

Mama je angel sama,
pa angela ne potrebuje.
Njej je naloga dana,
da druge varuje.

Kot angel je za otroka,
ki ga nosi v trebuhu,
potlej vodi ga njena roka
k delu in h kruhu.

Mama za svoje stvarce
srajčko ljubezni veže
in rade volje udarce,
namenjene njim, prestreže.

Z mamo otrok je združen
z večno popkovino,
mama je angel, zaslužen
za srečno rimo.

A sreča kot sonce zahaja
in z njo odidejo mnogi,
le mama vztraja do kraja
v svoji angelski vlogi.

To, kar jo je učila njena mama, je prenašala na svoje otroke.

Moji vnuki so moja velika radost. Meliti sem podarila svoje znanje in ljubezen do slovenskega jezika in ponosna sem nanjo in njene prevode filmov, ki jih bere cela Slovenija. Kristina je odlična psihologinja, ki je uresničila svoje sanje in sposobnosti

z magisterijem na Fakulteti za varnostne vede. Klara je rojena za medicino, čutim, da bo najboljša družinska zdravnica daleč naokoli, ko se bo po študiju vrnila v Selnico. Najmlajši Ožbi je bil, ko so vnukinje odšle od doma, najbolj moj, brala sem mu in bila sva velika zaupnika, ves čas mislim nanj in vem, da bo uresničil svojo veliko željo postati veterinar. Pravnuk Matija, ob njem obnavljam rano otroštvo, najzgodnejše mesece življenja, ki mi je bilo dolga leta zavito v nejasno, a prijetno meglico spominjanja na dedka in babico – Matija je vez med mojim prvim rojstvom od matere v ta svet in mojim prihajajočim drugim rojstvom smrti iz tega sveta v večnost.

Vera in zaupanje. To je najpomembnejše. To je kot Jobova zvestoba in sreča:

Človek, rojen iz žene,
živi malo časa in je poln trepetanja.
Požene kakor cvetica in uvene,
beži kakor senca in se nikdar ne ustavi. (Job 14, 1–2)

Mama je angel, zaslužen za srečo. Prenašanje družinskih vrednot iz roda v rod je njeno vztrajanje do konca. Leta 1990 je to nalogo v Zorkovi družini nasledila Zinka – z mamino vero je potrpežljivo, pridno, ljubeznivo, ponižno in vztrajno začela vesti srajčko za svoje otroke. V pismu Galačanom je Pavel zapisal: »Ne naveličajmo se, ko delamo dobro; kajti če se ne utrudimo, bomo ob svojem času želi.« Najbolj vesela je bila, da je ohranila mamino izročilo in da ga je znala prenesti na svoje otroke. »To je lepota«, mi je pogosto govorila. »In sredi te lepote je stala mati, prečudno lepa in vsa ožarjena, kakor prikazen iz nebes.« Prežihova podoba matere, se mi zdi, je literarno najbližja vlogi, ki jo je Zinka Zorko imela v svoji družini. Otroško skrivnostno, a z odkritim materinskim zanosom mi je zaupala: »Ponosna sem na Liljanco! Mirna lahko že danes umrem, saj vem, da bo nadaljevala tradicijo. Neizmerno ji zaupam!« Rekla mi je, da se ji je Pavček zaradi mame zapisal v srce, in ko je tik pred 83. rojstnim dnevom njeno srce dobilo spodbujevalnik, je bila prepričana, da bo lahko še dolgo nadaljevala svoje angelsko poslanstvo. »Eh, srce ti moje ljubljeno! Bodi še, vsaj še malo«. In je nadaljevala s Pavčkom:

Povsod, tu in zdaj in vekomaj, ljudje govore --
srce, srce me boli, ah, to srce!
Nihče ga ne vidi, nihče ga ne otipa, pa vsi
v en glas govore: srce me je izdalo.
Samo še malo, pa bo opešalo, samo še malo
in bo obstalo. To srce in v njem tisoče zgodb.
In tisoč prigod, to srce, ranjeno tisočkrat,
prebodeno s strelico božjo,
a božje je obstalo in spet nadaljevalo svoj križev pot.

Zinka Zorko je bila izvrstna predavateljica slovenskega jezika in dialektologije na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru, zadnja leta pa tudi še na novoustanovljeni Filozofski fakulteti. Pred tem je deset let od leta 1986 do 1996 predavala dialektologijo tudi študentom na Filozofski fakulteti v Ljubljani, ciklično tudi na visoki učiteljski šoli v Sombotelu na Madžarskem. Bila je dolgoletna predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti in prodekanka za znanstvenoraziskovalno delo Pedagoške fakultete ter prorektorica za področje habilitacij in knjižnično-informacijski sistem na Univerzi v Mariboru. Rada je imela pedagoški poklic in študente, kljub temu pa se danes zdi komaj verjetno, da je pri njej diplomiralo več kot 130 slovenistov, izšolala pa je tudi 7 magistrov in 5 doktorjev znanosti. Dialektološke raziskave so od nje zahtevale, da je bila nenehno na terenu in zapisovala ter raziskovala slovenske govore in narečja, pisala knjige in se udeleževala domačih in tujih znanstvenih konferenc. 22. marca 2019 se je število njenih bibliografskih enot ustavilo pri veličastni in spoštovanja vredni številki 635, kar jo v slovenskem raziskovalnem prostoru uvršča na čelo vseh znanstvenic. Sodelovala je na skoraj sto domačih in mednarodnih simpozijih ter prireditvah, njeno ime je zapisano v naslovu desetih učbenikov, piko na *i* pri raziskovanju slovenskega panonskega narečnega prostora, najprej govora rojstnega kraja in remšniškega podnarečja, nato pa koroških, štajerskih in prekmurskih narečij, pa je postavila s tremi znanstvenimi monografijami, ki so izšle leta 1995, 1998 in 2009 in na 1100 straneh predstavljajo *Narečno podobo Dravske doline, Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih ter Haloško narečje in druge dialektološke študije*.

Pomembnih nalog in zadolžitev se nikoli ni izogibala, tako da se je ob pedagoškem in znanstveno-raziskovalnem delu razdajala še na številnih drugih področjih. Ob skrbi za družino je imela še dovolj energije, da je bila tudi članica Sveta za visoko šolstvo RS, predsednica Komisije za volitve pri Svetu za visoko šolstvo RS, predsednica Strokovnega sveta pri Uradu Republike Slovenije za slovenski jezik, članica Komisije za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko pri Državnem zboru Republike Slovenije. Ogromno za eno življenje, tako rekoč nemogoče za vzorno ženo in mater. Toda: po zodiakalnem znamenju je bila riba in njene ustvarjalne, raziskovalne, duhovne in čustvene zmožnosti je določal prostor neskončnega oceana. Če za koga, potem za Zinko Zorko velja, da je bila tipična riba – zelo navezana na družino in na domače ognjišče, ki je bilo zanjo edini kraj, kjer se je počutila varno in zaščiteno, to pa ji je omogočalo najboljše pogoje za vrhunsko znanstveno-raziskovalno delo. Zinka Zorko je bila čudovita življenjska sopotnica, skrbna mati in

zanesljiva prijateljica; sodelavci smo upoštevali njeno mnenje, jaz sem ji neizmerno zaupal ter se k njej pogosto zatekal po nasvete. Za osemdeseti rojstni dan sem jo zato imenoval *dobra vila žive slovenske besede*, danes pa knjižni izraz *dobra vila* zamenjujem z njeno narečno koroško sopomenko *dobra bela žena*.

Za izredne uspehe, dosežke in zasluge pri znanstvenoraziskovalnem ter vzgojno-izobraževalnem delu je prejela srebrno in zlato plaketo Univerze v Mariboru, najvišjo nagrado Ministrstva za šolstvo, znanost in šport za življenjsko delo na področju visokega šolstva, leta 2013 pa še najvišjo nagrado Republike Slovenije na področju znanosti in raziskovanja, tj. Zoisovo nagrado za življenjsko delo.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti je na začetku letošnje pomladi, v prebujajočem se 22. marčevem jutru kmalu po četrti uri izgubila svojo članico Zinko Zorko, ki je bila šestnajst let ena redkih akademikinj (izredna članica od 12. junija 2003, redna od 21. maja 2009) – danes je med 86 člani le 6 žensk. Univerza v Mariboru je ostala brez zaslužne profesorice za zgodovino in dialektologijo slovenskega jezika, študenti pa brez izvrstne profesorice, ki je pedagoško delo vedno znala plemeniti s humanističnim spoznanjem in zavedanjem, da znanje brez duha in smisla ni nič – misel, ki jasno loči izbrance od povprečnežev, odličnost ter poštenost od povprečnosti in nedelavnosti v univerzitetnem znanstveno-ra-ziskovalnem in pedagoškem okolju. Ko so slovenski mediji v petek začeli objavljati žalostno sporočilo, od radia, televizije do časopisov, teleteksta in vseh drugih elektronskih medijev, so se na spletu pojavili številni izrazi sožalja in pokloni znameniti Slovenki:

- Izjemna ženska je bila, izjemna znanstvenica, spoštovanja ter občudovanja vredna pedagoginja. Naj počiva v Miru.
- Počivajte v miru, gospa profesorica.
- Čudovita profesorica, jezikoslovka in Slovenka.
- Zelo prijateljska in preprosta gospa, radi smo jo imeli in spoštovali. Naj v miru počiva...
- Draga profesorica, počivajte v mavrici. Pokazali ste nam ljubezen do jezika, do narečij in do domovine, nikoli vas ne pozabimo.
- Z vsem spoštovanjem in s hvaležnostjo bomo ljubili in ohranjali slovenščino ter njen posebno dragoceni del – narečja! Počivajte v miru!
- Ponosen sem na svojo profesorico, hvala za vse, gospa profesorica, počivajte spokojno.
- Čudovita gospa! Po njeni zaslugi je tudi moj glas šel čez meje Koroške. Počivajte v miru!
- Hvala, draga Zinka, za mnogo dobrega, ki si ga delila z nami. Nič ne bo ohranilo tvojega spomina bolj kot tvoja dejanja, ki so našim življenjem pomagala dati pravi pomen.

Taka profesorica, znanstvenica in raziskovalka je velik božji dar, *Človek* z velikim Č. In rečem lahko po Slomšku, ki ji je bil prav tako zelo blizu in se je v njegovo stolnico pogosto zatekala po pomoč in navdih za reševanje težjih vprašanj s področja univerzitetne politike, ker Zinki Zorko hvala ne škoduje več in je čast ne prevzame več, da se bo taka učiteljica težko ali celo nikoli nadomestila.

Žalosten je spomin, ki nam ga zapuščajo mrtvi, a sredi pokopališča ob znamenju svetega križa Zveličar oznanja besede nebeške tolažbe: »Jaz sem vstajenje in življenje: kdor vame veruje, bo živel, tudi če umre« (Jan 11,25). To pa mora biti, dragi svojci pokojne, Lilijana in Jani, Melita, Klara, Kristina in Ožbi ter najmlajši Matija, za vas razveseljivo, čeprav sedaj ihtite v milih vzdihih. Ko sem se prejšnji teden z akademikinjo zadnjič pogovarjal v bolniški sobi, mi je naročila, naj vam z Gregorčičevimi verzi povem: »Duše plemenite, nikar za mano ne solzite.« Ima vas najrajši na svetu, ste njena sreča, njen navdih in njen najbolj varen pristan. Vaša mama, babica in prababica ni umrla, njena duša živi, le telo je leglo k novemu življenju, njena misel pa je vedno z vami in med vami. Pride ura in njeno telo bo oživel in vam podalo roko. To je njeno trdno zaupanje, to je njena krščanska vesela tolažba.

Tako se je Vaša mama, babica in prababica v lepi ljubezni poslovala od Vas in prosila, da pomolimo za njeno dušo ter ji s pošteno krščansko mislijo pustimo, naj bo, kakor je božja volja. Tako kot že velikokrat, kadar sva se pogovarjala o družini in božji previdnosti, je v pogovor vpletla besede svoje matere: »Bog že ve, zakaj je tako prav.« Spomnila se je še zadnjih dni svojega očeta: »Ata so bili tako mirni in spravljani s tem svetom, 10. januarja pa so še zadnjič vsakemu stisnili roko«, nato pa se ji je zarosilo oko ob podobi svojega moža: »22 let je, odkar je umrl Vanč, sredi dela, v svojem sadovnjaku, tam, kjer je bil najbolj srečen!« Bila je povsem umirjena, prišla me je za roko, povzdignila je oči in nobene utrujenosti ni bilo več čutiti v njenem izčrpanem telesu – in ko je bila tako miselno povezana s svojo družino, s svojimi najdražjimi, se mi zdi, se je pomirjena zaupala božji pravičnosti. Lilijana in Jani sta bila zadnji tuzemski dan ves čas ob njej in od njiju se je poslovila, tako kot se je od nje leta 2000 poslovil njen oče: onemogla je Janiju še zadnjič stisnila roko.

Pojdi ljuba duša v miru k mami, očetu in Vanču uživati nebeško plačilo. Veliko dobrega si storila na tem svetu, onkraj naj se ti to tisočerkokrat vrača. In Boga prosi za Lilijano in Janija, za Melito, za Klaro, Kristino in Ožbija, za Matijo, za Mirana in Jožico, za brate in sestre, da bodo sveto živeli, varno hodili po poti tuzemskega življenja in srečno umrli, da si boste lahko nekoč tam zgoraj spet podali roko.

Spoštovani člani družine, žalujoči svojci in sorodniki, v imenu SAZU, sodelavcev na fakulteti in univerzi ter vseh sopotnikov, ki so imeli radi Zinko Zorko, sprejmite moj največji poklon njenemu življenju in delu. Izrekam Vam iskreno sožalje! Ne bodite žalostni, je naročila Zinka Zorko. V Svetem pismu je zapisano: »Vsi gremo v hišo svoje večnosti. Zares, prah si in v prah se povrneš.«

»V delih svojih živel sam boš večno!«

V Letopisu SAZU za leto 2019 sem zapisal, da je Zinka Zorko sprejem v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti sicer doživela kot priznanje za svoje delo, vendar pa predvsem kot obveznost, da raziskuje naprej, saj je imela še veliko načrtov za dialektološko delo. Svoje znanstveno delo je vedno znala plemeniti s humanističnim spoznanjem in zavedanjem, da znanje brez duha in smisla ni nič – misel, ki jasno loči izbrance od povprečnežev, odličnost ter poštenost od povprečnosti in nedelavnosti v znanstveno-raziskovalnem, univerzitetnem in pedagoškem okolju.

Akademikinja Zinka Zorko je že za časa življenja, v svojih najbolj ustvarjalnih znanstveno-raziskovalnih letih, veljala za največjo korifejo na področju dialektologije, saj v naši Sloveniji pred njo še ni bilo večjega poznavalca štajerskih in koroških narečij. »Dobra vila materinščine«, kakor sem jo imenoval, se je rodila 24. februarja leta 1936 v Spodnji Kapli na Kozjaku, na meji med Slovenijo in Avstrijo, v bližini južnoštajerskega Arneža. Ljubezen do koroškega narečja so Zinki Zorko predali starši, strast za ukvarjanje z maternim jezikom pa se je rodila že zelo zgodaj v času nacistične okupacije, ko so nemški učitelji mlado deklico kaznovali za rabo slovenščine. Do narečja in slovenskega jezika je imela vedno zelo čustven odnos:

Narečje je bil moj jezik, moja materinščina – doma nismo nikoli govorili knjižne slovenščine, ampak sem se je naučila v šoli. Pobuda za to, da mi slovenščina veliko pomeni, je prišla med nemško okupacijo, ko sem hodila v osnovno šolo v Ožbaltu ob Dravi. Imeli smo silo zahtevne nemške učitelje, ki nam niso dovolili govoriti slovensko. Učili smo se nemško, tudi brati in pisati. Bila sem zelo zgovorna deklica in učiteljica je slišala, da med odmori s sošolci govorim slovensko. Za slovenske besede sem bila kaznovana, tako da sem morala pred razredom celo uro klečati v kotu – kazen je bila še težja, ker je potrosila na tla malo žita, ajde, da je bilo ostro za kolena. Čutila sem, da sramotijo moj jezik, kapelsko koroščino, to je materinščino, ki je bila govornica okolja, v katerem sem živel. Po vojni sem se učila knjižnega jezika na novo. Ko sem prišla v nižjo gimnazijo v Ruše, sem čutila, da me sošolci nenavadno poslušajo. V Rušah

se govori 'svejt' in 'moust', jaz pa sem govorila 'sviet', 'muost', zato so se norčevali iz mojega narečja. Takrat sem se še bolj navezala na narečje, vanj sem pognala svoje korenine in sklenila, da bom raziskala govore Dravske doline in če se bo dalo, se bom temu posvetila tudi poklicno. (Zorko 2017)

Zinka Zorko je bila pregovorno prijazna, vedno nasmejana gospa, ki je svojo okolico napolnjevala s človeško in čustveno toplino, predvsem pa z neizmerno pozitivno energijo. Vsi, ki smo jo poznali, pa smo jo cenili tudi zaradi njene delavnosti in skromnosti, čeprav je v življenju dosegla vse in še več, kar si je zastavila na začetku svoje pedagoške in znanstveno-raziskovalne poti. Pripovedovala mi je, da je človek skromno, delovno bitje in če bo kaj po njem ostalo, bo dobro in prav, tudi če bo to samo lep spomin. Na Zinko Zorko ostajajo lepi spomini, seveda pa še mnogo več – njena znanstveno-raziskovalna misel, tj. dediščina, ki zavezuje slovensko jezikoslovno znanost, da odgovorno nadaljuje njeno dialektološko delo.

V središču znanstvenega dela Zinke Zorko je bilo raziskovanje koroških, štajerskih in panonskih narečij na glasoslovni, oblikoslovni, skladijski in besedijski ravni. Znamenito je njeno raziskovanje mariborskega mestnega govora, ki ga je razložila kot mednarečno, neenotno tvorbo slovenjegoriškega narečja, ki se dotika Maribora v Melju in na Košakih, severnoštajerskega narečnega kozjaškega govora kamniškega predmestja, severnopohorskega govora, ki se približuje Mariboru na Studencih in v Radvanju, in vzhodnopohorskega govora na Pobrežju, Teznem in v Razvanju. Tako natančno v Sloveniji ni bila raziskana še nobena druga mestna govornica. Določila je tudi mejo med koroškim in štajerskim narečjem v Dravski dolini (na desni strani Drave je bilo to očetovo, na levi pa mamino narečje), in sicer jo je pomaknila tako rekoč pred vrata Maribora, hkrati pa je v tem prostoru odkrila tudi zanimive prehodne in vmesne govore ter mednarečja v slovensko-nemškem stičnem prostoru na Kozjaku. Upoštevajoč stare naselitvene tokove je mejo med štajerskim in koroškim narečjem na Pohorju postavila pri Činžatu, na Kozjaku pa mejo določa potok Črmenica:

Štajerci so se selili po Dravi navzgor z vzhodne smeri do potoka Črmenica in do pragozda nad Rušami na Smolniku, koroška plemena pa z zahodne strani, tudi na Kozjak in na severno Pohorje) – 'črmljen' je zelo stara beseda in pomeni 'rdeč'. In res je morala biti zemlja ob tem potoku polna železa, zato je še danes tako rdeča, in je to *rdeči potok*. Od potoka Črmenica proti vzhodu se govori štajersko na Svetem Duhu na Ostrem vrhu, medtem ko je Kapla kozjaški in koroški govor. (Zorko 2017)

Zunaj meja Republike Slovenije je raziskala govore v Podjuni, na Mlakah, v Radvanju, Gradišču, Lučanah in v Radgonskem kotu v Avstriji, v

Števanovcih in Andovcih na Madžarskem ter v Štrigovi in Humu na Sutli na Hrvaškem. Povsod tod je bila v dialektologiji še trda ledina. Zinka Zorko je v poglobljeni znanstveni razpravi dokazala, da na avstrijskem Štajerskem v Radgonskem kotu živijo avtohtoni Slovenci, ki govorijo slovensko panonsko narečje. Gre za Štajerske Slovence, majhno narodnostno skupnost v Avstriji ob meji z Republiko Slovenijo. Slovenci so po prvi svetovni vojni kljub Členu 7 avstrijske državne pogodbe ostali brez pravic, brez dvojezičnih šol in dvojezičnih maš. Zinka Zorko je ves čas dokazovala, da se slovensko narečje iz roda v rod prenaša po ustni tradiciji. Če ni slovenskega učnega jezika, če ni slovenske pridige v cerkvi in slovenske molitve doma, se začne jezik izgubljati. Zinka Zorko se je zavedala, da je le vprašanje časa, kako dolgo lahko jezik še obstane, če ni izobraževanja in molitve v njem. Opozorila je, da si leta 1988 ustanovljeno *Kulturno društvo člen 7 za avstrijsko Štajersko* prizadeva za učenje slovenščine in za razvoj kulture pri štajerskih Slovencih. Bila je neizmerno vesela, ko je ugotovila, da se konec osemdesetih let ponovno učijo slovenščine v osnovnih šolah v avstrijski Radgoni, Lučanah in v Arvežu, s terenskimi raziskavami pa je dokazala, da se slovensko narečje ohranja še v krajih Mlake (Laaken), Radvanje (Rothwein), Gradišče (Schlossberg), na Velikem Boču pri Lučanah (Leutschah) – odkrila je, da se je v Lučanah ohranil arhaičen štajerski govor, ljudje pa še čutijo pripadnost pomembnemu jeziku, tj. slovenščini; prav tako tudi v Doitsclandbergu.

Govore petih vasi v t. i. Radgonskem kotu je uvrstila v koroško, štajersko in panonsko narečno skupino. Natančno je preučila glasoslovje v govorih: Radvanje, Veliki Boč in Žetinci. Radvanjski govor je uvrstila v vzhodno podjunsko narečje s koroškim razvojem dolgega jata in etimološkega *e* v dvoglasnik *ie* in dolgega etimološkega *o* v dvoglasnik *uo*, dolgi *a* se zaokroži v široki *o*, dolgi *a* pa zastopa tudi dolgi polglasnik. Ohranja se tudi premena trdega *l* v *w* pred zadnjimi samoglasniki. Pri Lučanah je na Velikem Boču dokazala, da je tam še ohranjen severnoštajerski kozjaški govor z dvoglasnikoma *ej* za dolgi jat in etimološki *e* ter *ou* za dolgi etimološki *o*. Mednarečni prekmursko-slovenskogoriški govor v Žetincih pozna fonem *ü* za *u*, *u* pa je nastal iz zlogotvornega *l*, dolgi jat se je razvil v dvoglasnik *ej*, dolga *o* in nosni *o* imata odraz *ou*; ohranjen je izgovor samoglasniškega *r*. V soglasniškem sestavu je znano prehajanje končnega *-m* v *-n*, sicer pa so soglasniške premene v teh govorih redkejšje.

Slovenska narečja so bogastvo slovenščine, tj. misel, ki Zinka Zorko kot osebo določa tako, da je po njej razpoznan. Razlagala je, da v literaturi sicer piše, da imamo Slovenci okoli 50 narečij, vendar pa kar naprej

odkrivamo nove govore in nova mednarečja. Slovenski narečni prostor je tako razgiban, da nikoli ni bil raziskan v celoti. Logarjev *Zemljevid slovenskih narečij* je imenovala za »pravo umetniško sliko«, čeprav je njen učitelj sam priznaval, da je na njem še veliko belih lis, zlasti na severovzhodu. Slovenija je narečno razdeljena na sedem narečnih skupin, ki se ločijo predvsem po slušnem vtisu, glasoslovju, melodiji besed in besednem naglasu. Zinka Zorko je veliko narečno razgibanost slovenskega jezika razlagala tudi kot posledico različnih naselitvenih valov, ki so naše prednike naplavili v geografski prostor današnje Slovenije. Najprej se je v naše kraje pomikala zahodna naselitvena skupina, plemena, ki so šla proti Koroški in vse do Primorske tudi po nekdanji rimski cesti. Druga skupina plemen je potovala z južnimi Slovani, kajkavci, štokavci, čakavci, s katerimi so imeli naši predniki isto pradomovino, kasneje pa so se te povezave prekinile. Kajkavski govori so bili do leta 1000 del slovenskih panonskih narečij, kasneje so se kajkavci obrnili proti vzhodu.

Dialektološke raziskave Zinke Zorko so izhajale iz spoznanja, da je bil današnji slovenski prostor naseljen iz različnih naselitvenih jeder. Pri tem je upoštevala etimološka dognanja Franceta Bezlaja, da so bila plemena, ki so naselila panonski del današnje Slovenije, v stiku s Slovaki in Rusi – Bezlaj je govoril o 2.000 besedah, ki so skupne tem Slovanom. Šlo je za zelo močna plemena in ko so se začela premikati, so te razlike prinesla s seboj. Predniki Slovencev v Prekmurju so v ta prostor prišli skozi slovaška vrata, zato imajo več skupnih oblik s Slovaki, npr. obliko *nese*, *nesen* v spregatvi; z njimi so bili v neposrednem stiku do prihoda Madžarov.

V Dravski dolini, ki jo je Zinka Zorko natančno raziskala, je bilo po prvi naselitvi le okoli 100 ljudi. Kasneje, ko je prostora začelo zmanjkovati, so se začeli razseljevati, in sicer je šlo za t. i. notranjo kolonizacijo in v Dravsko dolino so se naselili Korošci iz Labotske doline. Čeprav je Štajerska pokrajina včasih segala od Mure do Dravograda, pa se jezikovno podoba Dravske doline temu ni prilagajala, saj so se Korošci naselili tako rekoč do Maribora, tj. do Fale in Ruš. V Dravski dolini je popisala tudi vsa hišna imena, vse žage in mline ter veliko ledinskih imen, ki so že izginjala v pozabo. Med njimi je še posebno pozornost namenjala besedi '*zolika*' (tj. jasa sredi gozda), ki jo je zelo presenetila, saj je bila za njen narečni prostor nenavadna in težko razložljiva. Zinka Zorko je dokazala, da gre za del besedja, ki so ga v njene kraje prinesli staroselci: '*zol*' je '*pepel*', *Zoluška* je *Pepelka*. To pa pomeni, da so ljudje pridobili ta prostor sredi gozda, jase, njive s požiganjem. Besedo so prinesli iz pradomovine in bolj kot so ljudje živeli osamljeno, več se je ohranilo takih arhaizmov.

Naselitveni val je vplival tudi na razmere na slovenski zahodni jezikovni meji, kjer je naše prednike ustavil langobardski zid in jih postavil v stični romansko-furlansko-slovenski jezikovni prostor. Na severu slovenskega jezikovnega prostora so se meje ustalile šele v 19. oz. 20. stoletju, do takrat pa je agresivno nemštvo pomikalo slovenski jezik na jug, tako da se je vsakih sto let nacionalna meja premaknila za en dan hoda.

Pripovedovala mi je, da so največje razlike med panonsko in primorsko skupino. A ne v celoti. Izpostavila je Rezijane, koroške pastirje iz Zilje, ki so ob Furlanih razvili, tako je rekla, težko razumljivo slovensko narečno govorico z zamolklimi vokali. Baudouin de Courtenay je zato mislil, da je odkril rusko pleme v skrajnem severozahodnem slovanskem jezikovnem prostoru. Zinka Zorko je vedela, da to ne drži, in je arhaičnost tega slovenskega govora pripisovala pastirjem, ki so pregovorno samotarji in jezika ne spreminjajo tako hitro. Narečja v Beneški Sloveniji pa je imenovala za razumljiva, saj je tam imela cerkev ves čas pomembno vlogo pri ohranjanju jezika in pripadnost narodu.

Zinki Zorko so bila najbližja narečja njene koroške narečne skupine – rožanščino, se spomnim, je imela za težje narečje zaradi grlnega *r*, o ziljščini pa mi je v isti sapi pripovedovala kot o redki, a spevni govorici s tonemskim naglaševanjem. Najbolj vesela je bila, da se Kanalska dolina ni zlila z Nemci, čeprav je tako mislil tudi že del jezikoslovne stroke. Pred nekaj več kot petimi leti mi je, ko sva se vozila na simpozij v Celovec, navdušeno pripovedovala, da v Kanalski dolini živi dobra petina Slovencev. Mislim, da mi je omenjala število 1.600, ko sva se pogovarjala o melodiki njihovega narečja in prepletanju nemščine, italijanščine in slovenščine v tem prostoru.

Bolj natančno je raziskovala jezik v Radgonskem kotu in zaskrbljena je bila, ker v Radgoni dolgo časa ni bilo nobene slovenske šole, slovenske maše, cerkve. »Upajmo, da se bo tam kaj prebudilo,« je zelo pogosto ponavljala. Radgonski kot se ji je zdel še posebno zanimiv, ker so se v njem križali avtohtoni prebivalci s Prekmurci, ki so šli čez mejo kot hlapci in dekle, čeprav so bili ponosni Slovenci in evangeličani. Dialektološko delo, ki ga je opravila na terenu v Radgonskem kotu, je bilo pionirsko, še zlasti pa je bilo pomembno, ker so se ljudje sprva bali spregovoriti v slovenskem narečju in so bili zelo nezaupljivi. Zinka Zorko je ta zid znala prebiti in v Pepici iz Radgonskega kota je dobila eno izmed svojih najbolj zaupnih informatork, s katero se je tudi človeško zelo zblížala.

Veliko je raziskovala tudi prleščino, ki jo je pritegnila z enogalsniškim sistemom. Na Miklošičevem simpoziju v Ljutomeru se je zavzela, da

moramo Slovenci bolj sistematično raziskati razmere v panonski narečni skupini, saj hrvaški raziskovalci namigujejo, da je prleščina hrvaško narečje (enako tudi stari prekmurski knjižni jezik), čeprav vemo, da je kajkavščina v osnovi naša, slovenska in se je šele kasneje razvila v svoje narečje. Hrvati so imeli svoj knjižni jezik, ki so ga imenovali *slovenski*, med tem ko je izraz *kajkavski* naše poimenovanje. Haloško mejo je postavila kot ostro razmejitveno črto med slovenskimi in hrvaškimi obmejnimi narečji. Podobnosti ni odkrila veliko, potrdila je zakoreninjeno slovensko leksiko, ki je, tako mi je razlagala, posledica našega »premikanja na sever« – kajkavska je le oblika 'oni delado', vse ostalo je značilno slovensko.

Zinka Zorko je z zanimanjem spremljala tudi boj za slovenski učni jezik na slovenskih univerzah. Podpirala nas je, ki smo zagovarjali samoumevnost slovenščine in zgražala se je nad jezikovnim odpadništvom dela slovenske univerzitetne elite, ki je želela anglizirati slovensko visoko šolstvo. »Moja generacija,« mi je rekla, ko sem jo spodbujal, naj se nam pridruži in aktivno poseže v ta boj, »je slovenščino ubranila pred nasilno srbohrvatizacijo, danes ste na vrsti Vi, da naše delo nadaljujete. Odpadništvo je enako, le da je en globalni jezik zamenjan z drugim. Gre za hudo preizkušnjo, za pritisk. Ali bomo zdržali? Verjemite, da bomo, ker moramo in ker smo že večkrat v zgodovini. Pripadnost pokrajini, tj. narečju, ter narodu, tj. knjižnemu jeziku, ohranja slovenstvo. Narod, ki da kaj nase, se ne more odpovedati svojemu jeziku v visokem šolstvu in znanosti, znanost v tujščini je kratkega roka! Dolžnost svoj jezik spoštovati nam je naročil tudi Slomšek, ko se je boril za pravice slovenskega jezika v 19. stoletju, kako značilno za današnje čase, ne z Nemci, ampak z nemškutarji!« Svoja razmišljanja o vlogi in pomenu slovenskega jezika v vzgoji ter izobraževanju je pogosto zaključevala na enak način: »Nacionalna zavest in domoljubje izgubita svoj smisel, če slovenski učitelj, raziskovalec in znanstvenik ne zmore ali noče več učiti, raziskovati in pisati znanstvenih razprav v slovenskem jeziku.«

Zinka Zorko se je zavedala, da mora kot dialektologinja do potankosti poznati tudi normo in predpis slovenskega knjižnega jezika ter slovensko jezikovno politiko in načrtovanje, zato je sodelovala tudi v parlamentarni skupini, ki je pripravila Zakon o javni rabi slovenskega jezika. Kljub temu pa je bila rojena v narečje in dialektologija je bila njena prva ter največja raziskovalna ljubezen. Po njej je prepoznavna, zato nadaljnje dialektološke raziskave naših narečij ne bodo mogle brez njenih treh monografij (*Narečna podoba Dravske doline, Haloško narečje in druge dialektološke študije, Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*) in

brez vsega, kar je Zinka Zorko zapustila v 635 enotah svoje bibliografije, ki nam sporoča:

Tako pisane narečne podobe nima noben slovanski jezik. Izrekam veliko spoštovanje tistim, ki ohranjajo narečje v svoji domači hiši, ki govorijo v narečju tudi v svoji družbi, ko pridejo skupaj, in tistim, ki imajo tudi tako samozavest. Narečje naj ostane, narečje nas ohranja in narečje je naše bogastvo.

Z Aškerčevimi verzi iz *Čaše nesmrtnosti* se v spoštljivem spominu poklanjam Zinki Zorko in velikemu delu, ki ga je opravila za slovenski jezik in narečja:

Truplo tvoje pač strohni v gomili,
ali čaša tvojih del ostane!
Narod tvoj bo pil iz čaše tvoje,
s pitjem njenim bode se napajal –
v delih svojih živel sam boš večno!

Zinka Zorko in raziskovanje slovenskih narečij

Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor je podelil Zinki Zorko medaljo za zasluge za izjemen prispevek k slovenski dialektologiji in utrjevanje mednarodnega ugleda slovenske znanosti na področju slavistike. V predlogu za nagrado sem med drugim poudaril njene zasluge za razvoj slovenske dialektologije in na kratko predstavil njene tri znanstvene monografije:

Znanstvenoraziskovalno delo Zinke Zorko je bilo usmerjeno v slovensko dialektologijo, predvsem v raziskovanje »belih lis« na dialektološkem zemljevidu Slovenije – postala je najboljša poznavalka in raziskovalka koroških, štajerskih in panonskih narečij ter govorov. V monografiji *Narečna podoba Dravske doline* (1995) je predstavila izsledke obsežnih dialektoloških raziskav koroškega vokalizma, konzonantizma in morfologije na severnem Pohorju od Ruš do Vuzenice in v Dravskem obmejnem hribovju od Ojstrice nad Dravogradom do Duha na Ostrem vrhu. Z natančno monografsko obdelavo vseh raziskanih govorov na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in leksikalni ravnini je dokazala, da sega temeljni vzhodnokoroški podjunski samoglasniški sestav, ki se ohranja v severnopohorsko-remšniškem narečju, na vzhodu v Dravsko dolino do Fale in Ruš. Monografijo odlikujejo natančni znanstveni zapisi govorov v Dravski dolini, nova dialektološka spoznanja prostora, v katerem se stikata koroška in štajerska narečna skupina, ter poglobljena analiza in sinteza zbranega gradiva (Jesenšek, Koletnik 2009: 9–10).

Svojo drugo monografijo, *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998), je posvetila haloškemu narečju in drugim narečnim prvinam v knjižnem jeziku 19. in 20. stoletja. Šlo je za prvo celostno predstavitev haloškega narečja v zgodovini slovenske dialektologije. Primerjava posameznih ravnin narečnega jezikovnega sestava v stiku s slovensko knjižno normo ali s tujimi jeziki je pomenila novost pri raziskovanju slovenskega narečnega prostora v stiku z nemščino, madžarščino in hrvaško kajkavščino. Zinka Zorko je na podlagi raziskav glasoslovja, oblikoslovja in skladnje vzhodnih, srednjih in zahodnih haloških govorov potrdila Logar-Riglerjevo uvrstitev haloškega narečja v panonsko narečno skupino (Orožen 1998). V monografiji je predstavila tudi vzhodne in zahodne prleške govore Radomerščaka, Gomile pri Kogu in Biša ter mednarečna prepletanja v govoru vasi Žetinci/Sicheldorf v avstrijskem Radgonskem kotu. Temu je dodala še raziskave narečnih prvin v vzhodnoštajerskem pokrajinskem (knjižnem) jeziku 19. stoletja v besedilih Leopolda Volkmerja in Petra Dajnka, prekmurski različici knjižne slovenščine v 20. stoletju pri Francu Ivanocyju in dialektizmih v delih Prežihovega Voranca. Monografija je v slovensko dialektologijo uvedla primerjavo posameznih ravnin narečnega jezikovnega sestava v stiku s slovensko knjižno normo ali s tujimi jeziki, tako da se je raziskovalna metodologija

primerjalnega jezikoslovja v dialektologiji uveljavila na področju glasoslovja, oblikoslovja in besedja. (Orožen 1998)

Natančni analizi posameznih govorov v koroški, štajerski in panonski narečni skupini na vseh jezikovnih ravneh je posvečena tudi njena tretja znanstvena monografija *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (2009), ki je vrhunski prispevek v teoretično zakladnico analiz slovenskih narečij. Gre za 387 strani obsežno in doslej najbolj poglobljeno razpravljanje o razširjenosti posameznih narečij in narečnih prepletanj ter o nastajanju mednarečij oz. vmesnih govorov zaradi geografskih in socialnih vzrokov (Jesenšek 2009: platnice). Z raziskavo mislinjskega govora je dokazala, da ta spada k južnopohorskemu štajerskemu narečju in ne h koroškemu mežiškemu, kot je to označeno na karti slovenskih narečij, z raziskavo govora Strojne na Koroškem pa je potrdila pravilnost Logar-Riglerjeve uvrstitve tega govora v koroško podjunsko narečje; dokazala je, da je glasoslovna podoba strojnjskega govora enaka kot v podjunskem narečju na avstrijski strani, le da so se pod vplivom štajerske narečne skupine izgubila tonemska nasprotja. Upoštevajoč medjezikovne vplive v slovenskih obmejnih narečjih je prva odkrila in razložila močnejše slovenske vplive na obmejne nemške štajerske govore, tovrstna raziskovanja pa je usmerila še ne na obmejna slovensko-hrvaški prostor (Bizeljsko, Rogatec, Hum na Sutli), za katerega ugotavlja štajersko-panonsko zahodnohaloško-hrvaško kajkavska narečna prepletanja, ter slovensko-madžarski prostor (Porabje). Njene več kot dvajsetletne obsežne, sistematične in poglobljene terenske raziskave arhaičnega prekmurskega goričkega podnarečja v Porabju na Madžarskem, ki je bilo v preteklosti premalo raziskano, zapostavljeno in izpostavljeno močni madžarizaciji, kažejo, da je slovensko narečje danes ohranjeno v sedmih vaseh med slovensko državno mejo in Monoštrom; osvetljuje zgodovinske, politične, kulturne, jezikovne in literarne razmere v slovenskem Porabju od naselitve do danes, še posebej pa se posveča izvirnemu soočanju knjižne norme in narečja v prvem porabskem narečnem romanu *Garaboncijaš – Črnošolec* avtorja Franceka Mukiča.

Razširjevalka ugleda slovenske dialektologije v javnosti

Zinka Zorko se je zavedala, da mora kot dialektologinja dobro poznati tudi normo in predpis slovenskega knjižnega jezika ter slovensko jezikovno politiko in načrtovanje, kljub temu pa je bila dialektologija njena prva ter največja raziskovalna ljubezen. Po njej je prepoznavna, zato bodo nadaljnje dialektološke raziskave slovenskih narečij morale upoštevati spoznanja, ki so predstavljena v njeni osebni bibliografiji, ki obsega 643 enot.⁵³ Najpomembnejše so tri znanstvene monografije *Narečna podoba Dravske doline* (1995), *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998) in *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (2009).

⁵³ COBISS Kooperativni online bibliografski sistem in servis COBISS, dr. Terezija Zorko (04822), osebna bibliografija za obdobje 1936–2023. https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201_20230121_113127_04822.html

Med njenimi dialektološkimi deli vsebinsko in številčno izstopa še 42 samostojnih znanstvenih sestavkov ali poglavij v monografskih publikacijah, 34 izvirnih znanstvenih člankov, 52 objavljenih znanstvenih prispevkov na domačih in mednarodnih konferencah in 9 objavljenih vabljenih predavanj na znanstvenih konferencah. Objavljala je v uglednih domačih in mednarodnih znanstvenih revijah, npr. *Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo*, *Slavia Centralis*, *Jezikoslovni zapiski*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Studia Historica Slovenica*, *Muratáj*, *Studia Slavica Savariensia*, *Intralinea online translation journal*, *Wiener slawistischer Almanach*, v *Razpravah SAZU* in številnih domačih in mednarodnih zbornikih ter znanstvenih monografijah. O slovenskih narečjih je predavala po en semester na univerzah v Trstu, Celovcu in Gradcu, večkrat pa v Sombotelu in Budimpešti na Madžarskem, na Poljskem v Katowicah in Łodzi, na Dunaju, v Passauu, v Helsinkih, v Bologni, v Zagrebu, v Zadru, na Ohridu, v Skopju in v Sarajevu. Organizirala je več znanstvenih sestankov, med njimi *1. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru* (1996), *2. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru* (1999), *3. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru* (2002). Bila je članica 14 uredniških odborov revij, zbornikov in monografij. Napisala je 42 spremnih besed, predgovorov, uvodnikov in dodatnih besedil k izdanim knjigam, 18 recenzij znanstvenih del, lektorirala pa je veliko strokovnih besedil in revij. Bogato znanje in modrost izkušene učiteljice sta odlikovali tudi njeno pedagoško delo. Mnogim generacijam slavistov je znala s svojim predavateljskim darom in žarom vlti ljubezen do slovenščine, ki ji je, kot je nekoč sama zapisala, darovala svoje življenje. Več kot tri desetletja je študentom posredovala temeljna vedenja iz slovenskega knjižnega jezika, zgodovine slovenskega glasoslovja in oblikoslovja ter slovenske dialektologije. Študente je znala pritegniti z živahnimi in zanimivimi predavanji, dopolnjenimi z zvočnimi zapisi slovenskih govorov, zadnja leta tudi z dialektološkimi filmi, ki so pomembna novost na področju dialektologije, ter delom na terenu, s čimer je dialektologijo prenesla iz »suhoparnih akademskih okvirov« med študente (Jesenšek, Koletnik 2017). Posebno odmevne so bile strokovne ekskurzije, ki jih je organizirala za študente, npr. *Strokovna ekskurzija v Potrno na avstrijsko Štajersko in v Monošter na Madžarsko* (2000), *Ekskurzija na Koroško (Djekše – Celovec – Gosposvetsko polje – Wolfsberg)* (2001), *Strokovna ekskurzija na Skomarje* (2003) itd. Njihova predhodnika sta bila raziskovalna tabora *Porabje 1* (1995) in *Porabje 2* (1996), na katerih je s študenti in učitelji prvo leto raziskovala porabska govora v Slovenski vesi in Sakalovcih ter zapisovala tamkajšnje zemljepisno lastnoimenskost,

naslednje leto pa so zbirali besedje v porabskem naselju Verica-Ritkarovci in se seznanili z njihovim narečjem. Pozornost in občudovanje vzbuja tudi njeno mentorsko delo na mariborski slovenistiki – pod njenim strokovnim in pedagoškim vodstvom je napisalo diplomske naloge 138 študentov, bila pa je tudi mentorica pri 7 znanstvenih magistrskih delih in 5 doktorskih disertacijah. Študentom je vedno dajala vse svoje bogato znanje. Učila jih je vsega, kar je znala, pri tem pa je dodajala še humanistični kanček več: spoznanje in zavedanje, da znanje brez duha in smisla ni nič – misel, način dela, obnašanja in raziskovanja, ki tako odločilno loči ene znanstvenike od drugih, ene raziskovalce od drugih, izbrance od povprečnežev.

Ves čas si je prizadevala, da je dialektologija postajala znana in priljubljena tudi izven ozko znanstvenih krogov, tako da jo je predstavljala v medijih (zelo odmevne so bile njene tedenske oddaje o slovenskih narečjih na Radiu Maribor med letoma 1991 in 1992) in razširjala med veliko ljudi (več kot 60 strokovnih člankov in številni intervjuji o narečjih in narečni podobi slovenskega jezika). Z zavzetostjo do slovenskega jezika in z ustvarjalnim ter izvirnim pristopom do slovenskih narečij je veliko prispevala k uza-veščanju dialektološke stroke. Dialektologijo je popularizirala v številnih občinskih zbornikih, npr. *Zbornik Občine Videm*, *Zbornik Občine Miklavž na Dravskem polju*, *Zbornik Občine Mislinja*, *Zbornik Občine Slovenska Bistrica*, *Zbornik Občine Markovci pri Ptuju*, *Zbornik Občine Selnica ob Dravi*, *Limbuška govornica*, *Zbornik Občine Podvelka* itd. Jezikovne drobtinice, ki jih je več let pisala za domače *Selniške novice* (glasilo občine Selnica ob Dravi), so mali narečni biseri, nastavki za narečne slovarčke stavbarskega izrazja v koroškem in štajerskem narečju, za razumevanje prevzetih besed in tujk v narečju in kar je za njene Selničane bilo najbolj zanimivo, predstavila, popisala in razložila je severni štajerski govor v Občini Selnica ob Dravi. V glasbenih krogih je bila znana kot predsednica komisije za jezik na mariborskem festivalu *Slovenska narečna popevka*, kjer je sodelovala več kot 30 let. Na strokovnih seminarjih za učitelje v zamejstvu na dvojezičnih šolah je imela vsako leto predavanja za učitelje iz Porabja (1972–2012), večkrat pa tudi za učitelje iz avstrijske Koroške in iz Italije. Dvorane širom po Sloveniji so polnile njene predstavitve slovenskih narečij, na katerih je predvajala tudi zvočne posnetke in videofilme, v katerih so nastopali naravni govorci. S filmskim snemalcem Dušanom Ivanišinom je posnela številne videokasete z narečnimi govorci v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. V koroški narečni skupini v krajih Mlake (Laaken) nad Pernicami v Avstriji, Radvanje (Rothwein) v Avstriji, Kapla (žage, mlini, stavbarstvo) in Strojna. V štajerski narečni skupini v

krajih Veliki Boč (Großwalz) v Avstriji, Kopivnik, Tinje, Ponikva in Orešje na Bizeljskem. V panonski narečni skupini v krajih Brezovci v Prekmurju, Nuskova, Rogašovci, Cankova, Bakovci, Šafarsko, Vodranci. Sodelovala je s TV Slovenija v filmu *Kratka zgodovina slovenskega jezika* in v dokumentarnem filmu *Toporišič: samotni hodec skozi neprijazni čas*. Od leta 1993 do 1999 je sodelovala pri pregledu in zagovoru raziskovalnih nalog iz slovenskega jezika pri gibanju Mladi raziskovalci za napredek Maribora (Jesenšek 2020: 20).

Raziskovanje Dravske, Mežiške in Mislinjske doline – koroška in štajerska narečja

Zinka Zorko je naša največja poznavalka koroških, štajerskih in panonskih narečij. Nadaljevala je Ramovševo, Riglerjevo in Logarjevo delo, utrdila slovensko dialektologijo kot moderno jezikoslovno vedo in jo uveljavila v mednarodnem prostoru. Na Slovenskem je bila prva, ki je začela natančneje raziskovati t. i. mednarečja, prehodne in vmesne govore v severovzhodni Sloveniji (Jesenšek 2022: 19–20) in nato še v stičnem slovensko-madžarsko-nemškem jezikovnem prostoru (Jesenšek 2022: 15–16). Gre za raziskave, ki so jo postavile v središče sodobne dialektološke znanosti – z njimi je odprla vprašanje jezikovne ter nacionalne zavesti, tako da je pri tem razlagala vodilno vlogo slovenskih narečij in knjižnega jezika.

Rodila se je v koroško podjunsko narečje na Kozjaku. Njena materinščina je bil kapelski govor, v katerem se je ves čas sporazumevala v domačem okolju: »Mi govorimo narečje, kakršnega smo se naučili od svojih staršev in kakor so govorili v našem okolju. [...] Do narečja sem imela vedno čustven odnos, to je bila moja materinščina.« (Zorko 2016). Na jezikovne korenine je bila vedno ponosna in svojega maternega jezika se nikoli ni sramovala. Z Raven na Koroškem se je z družino za krajši čas preselila v Maribor, nato pa se je ustalila v Selnici ob Dravi, ki je štajersko govoreče naselje. Od otroštva je živela na jezikovni meji koroške in štajerske narečne skupine, medjezikovni vplivi teh govorov pa so jo spremljali v zasebnem, poklicnem in raziskovalnem življenju. V nižji gimnaziji, ki jo je obiskovala v Rušah, se je prvič zavedla, da nekateri sošolci govorijo 'svejt' in 'moust', drugi pa 'sviet', 'muost' (Jesenšek 2020: 13). Takrat še ni vedela veliko o narečni raznolikosti Dravske doline, vendar pa je nekaj let kasneje v diplomski nalogi že zapisala govor rojstne Kaple in ugotovila, da je v gimnazijskih razlikovanjih pri narečni

izgovarjavi dvoglasnikov šlo za štajerski in koroški odraz jata, dolgega etimološkega *e* in dolgega etimološkega *o*.

Narečna meja je bila v stičnem koroško-štajerskem govornem območju v Dravski dolini pred Mariborom težko določljiva. Ramovš je govor Kaple uvrstil v štajersko narečno skupino, Zinka Zorko pa je dokazala, da je to zadnji govor koroške narečne skupine v stiku s štajerskimi govori. Ugotovila je, da je meja na Kozjaku. Remšniški govor in govor Kaple sta še podjunska koroščina, govora vasi Sveti Duh na Ostrem vrhu v dolini pa naselja Selnica ob Dravi pa sta že štajerska – od potoka Črmenica proti vzhodu se govori štajersko, proti zahodu pa koroško (Zorko 2009: 73, 81). Jezikovne razlike v govoru teh mejnih govorov je utemeljila zgodovinsko s pomočjo naselitvenih razlogov. Štajerska plemena so se naseljevala po levi strani Drave navzgor do potoka Črmenice, na desni pa do pragozda na Smolniku nad Rušami, koroška pa so se na Pohorju ustavila na Činžatu, na Kozjaku pa pred Črmenico. Gre za potok, ki bi ga danes lahko imenovali Rdeči potok, saj je 'črmljen' ali 'črljen' star v pomenu 'rdec' (Jesenšek 2022: 17). V 16. stoletju so izraz poznali slovenski protestantski pisci Trubar, Dalmatin in Megiser, v 18. stoletju tudi koroški slovničar in slovaropisec Gutsman ('*zhermenjak*'). Bezljaj (1976: 89) razlaga, da je pridevnik etimološko izpeljan iz *čьrmь (deloma vplivano po 'črn') v pomenu 'črv', »ker so iz določenih črvov pridobivali rdeče barvilo«. Zemlja ob potoku Črmenica je še danes rdeča, verjetno je bila v preteklosti polna železa (prim. Jesenšek 2020: 37).

V dialektološki analizah koroških govorov od Dravograda do Kaple na Kozjaku je določila natančno mejo med koroškimi in štajerskimi govori v Dravski dolini. Raziskala je tudi koroške govore v obmejnem slovensko-avstrijskem prostoru. Na Koroškem so jo zanimali govori do Pliberka (Bleiburg). Natančneje je raziskala govor vasi Strojna, ki meji na pliberško podjunsko narečje, naprej proti zahodu pa sama ni raziskovala, saj so tista področja dobro pokrivali raziskovalci dialektologi s celovške univerze. Na avstrijski strani je opravila veliko terenskih raziskav vzhodno od Dravograda na kozjaški jezikovni in državni meji. Zapisala je govor Pernic (naselje ob avstrijski meji med Gortino, Kozjim vrhom in Bistriškim jarkom) in bližnjih krajev Mlake in Sv. Jernej (Dravsko obmejno hribovje nad Muto med Dravsko dolino in državno mejo), ki se nahajata na slovenski (Mlake, Sv. Jernej nad Muto; ena tretjina) in avstrijski (Mlake/Laaken, Sv. Andrej/Sankt Bartima; dve tretjini) strani, Radvanje (Rothwein) in Arvež (Arnfels). Zahodne koroške govore naselj Mlake (Laaken) in Radvanje (Rothwein) ob južni meji Avstrije je uvrstila v koroško podjunsko narečje, govora Arveža

(Arnfels) in Gradišča (Schloßberg) v koroško severnopohorsko-remšniško narečje, govora Lučan (Leutschach) in Velikega Boča (Großwalz) pa v severnoštajerski kozjaški govor (Zorko 2009: 212).

Koroško narečje		Štajersko narečje	
Podjunsko narečje	Severnopohorsko-remšniško narečje	Severnoštajerski kozjaški govor	Slovenjegoriško narečje
Radvanje (Rothwein)	Arvež (Arnfels) Gradišče (Schloßberg) Remšnik (Remschnigg)	Lučane (Leutschach)	Gomilica (Gamlitz)
Sv. Jernej/Sankt Bartima Mlake/Laaken	Gornji Oseg (Oberhaag)	Veliki Boč (Großwalz)	
Sv. Jernej nad Muto Mlake	Remšnik, Kapla	Duh na Ostrem vrhu	Zgornja Kungota, Plač, Svečina
Muta	Podvelka Ožbalt	Selnica ob Dravi	Kamnica pri Mariboru

Tabela 1: Raziskovalne točke Zinke Zorko na levi strani Dravske doline.

V Radvanju (Rothwein) je spoznala, da imajo ljudje na avstrijski strani Kozjaka velik občutek za slovenščino, za slovensko podjunsko narečje, v katerem je Zinka Zorko odkrila več značilnosti, ki do takrat niso bile znane. Tudi na Kozjaku v okolici svoje rojstne vasi je odkrila zanimive prehodne in vmesne govore ter mednarečja v slovensko-nemškem stičnem prostoru – natančno je raziskala geografski prostor ob reki Dravi od Ožbalta, Selnice ob Dravi do Maribora, na Kozjaku od Kaple, Duha na Ostrem vrhu, Velikega Boča do doline reke Pesnice in Svečinskega potoka, kjer se v Zgornji Kungoti, Svečini in na Plaču nad Mariborom stikajo kozjaški in slovenskogoriški govori; na avstrijski strani pa od (Gornjega) Oseka (Oberhaag – nemško poimenovanje po naselju Hrast (Krast), ki je prevod slovenske besede *‘hrast’*), Arveža (Arnfels), ki je na severni meji

slovenske poselitve (ohranjena so še /germanizirana/ slovenska ledinska in krajevna imena), Lučan (Leutschach), Velikega Boča (Großwalz), Gradišča (Schloßberg) do Gomilice (Gamlitz). Gre za »izredno zanimiv in zapleten jezikovni razvoj ob stičišču koroške in štajerske narečne skupine« (Zorko 1995: 182).

V tem prostoru se neglede na državno mejo stikajo vzhodnokoroški podjunski in severnoštajerski kozjaški govori. Vzhodnokoroško narečje govorijo v Ožbaltu in na Kapli v Sloveniji ter v Gradišču (Schloßberg) in na Remšniku (Remschnigg) v Avstriji, severnoštajersko pa ob Dravi med Selnico ob Dravi in Kamnico pri Mariboru, na slovenskem Kozjaku na Duhu na Ostrem vrhu in Slemenu na Kozjaku, na avstrijski strani pa proti severu do Lučan (Leutschach). Na Velikem Boču (Großwalz) se je Zinka Zorko v devetdesetih letih 20. stoletja še pogovarjala v slovenskem štajerskem narečju na desetih kmetijah (Zorko 1998: 181). Govor je popisala po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). Ugotovila je, da se je na Velikem Boču (Großwalz) ohranilo arhaično štajersko narečje, ki se govori vse do Lučan (Leutschach). Primerjalno besedje, ki ga je prav tako po vprašalnici SLA zbrala v Gradišču (Schloßberg), pa je pokazalo, da je govor v tem sosednjem naselju še koroški, čeprav učenci hodijo v šolo v Lučane, ki so štajersko govoreče. Pred prvo svetovno vojno je bilo Gradišče naselje s slovensko etnično večino (po popisu iz leta 1910 je bilo 50,2 % prebivalcev slovensko govorečih, 49,8 % pa nemško govorečih). Zinka Zorko je ugotovila, da se slovenski narečni pogovorni jezik vedno bolj izgublja, saj ga izrinja državni nemški jezik. Ohranjenih je veliko slovenskih besed, prevzete iz nemščine pa so enake kot na slovenski strani. Slovensko ime kraja označuje prostor, kjer stoji ali je nekoč stal grad (Snoj 2009: 150), naselje pa ima lahko tudi predslovenske korenine, in sicer kot poimenovanje za antične razvaline ali zapuščeno naselje (Bezljaj 1976: 168). Zinka Zorko je primerjala kozjaško glasoslovno podobo z nemškim narečnim glasoslovnim sestavom v stičnem avstrijsko-slovenskem prostoru. Ugotovila je, da so obmejna nemška zahodnoštajerska narečja prevzela nekatere slovenske glasovne pojave, predvsem zaokroženost dolgega *a* v *o* ali *â*, diftongizacijo dolgih etimoloških *e* in *o* (*ei* in *ou*), tudi dvogalsnika *ge* in *oa* ter zlogotvorna *r* in *l*. Na Velikem Boču je še zapisala končni *l*, npr. *'r̥e:k̥l̥ (t̥)* (Zorko 1998: 181–182). Najpomembnejše odkritje pa je, da je samoglasniški sestav, ki je značilen za jugovzhodno polovico slovenskih govorov na Kozjaku, v celoti ohranjen v govoru Velikega Boča (Großwalz), prevzet pa je tudi v večino obmejnih nemških zahodnoštajerskih narečij (Zorko 1993: 277):

<i>i:i</i>	<i>u:u</i>	<i>i</i>	<i>u</i>
<i>e:</i>	<i>o:</i>	<i>e</i>	<i>a</i>
<i>e:</i>	<i>o:</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>ɛe:</i>	<i>oo:</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
<i>e:i</i>	<i>o:u</i>	<i>a</i>	<i>+ ar</i>
<i>a:</i>	<i>+ ar</i>	<i>a</i>	<i>+ ar</i>

Mednarečno prepletanje v tem stičnem slovensko-nemškem jezikovnem prostoru je obojestransko – na obeh straneh državne meje je narečno besedje germanizirano, narečno glasoslovje pa je slovenizirano. Zinka Zorko je bila prva, ki je na take stike opozorila in ob že znanih medjezikovnih prepletanjih v besedju ugotovila, da je slovensko glasoslovje (v manjši meri pa tudi oblikoslovje) ohranilo »nepretrgan samosvoj razvoj«, ki so ga prevzela tudi nemška zahodnoštajerska obmejna narečja.

Na desni strani Drave koroško narečje na Pohorju sega do Činžata, ob Dravi (na levi in desni strani) pa do Vurmata (naselje vzhodno od Ožbolta) in Fale (kraj na koncu Brezniške soteske, ki se nato odpira v Selniško polje; med letoma 1913 in 1918 so tam zgradili prvo elektrarno na Dravi v Sloveniji). Koroško narečje se je ohranilo zaradi vpliva gradu iz 13. stoletja, v katerem je bil sedež uprave pohorskih posesti samostana iz Šentpavla v Labotski dolini. Sosednji vzhodni govor Ruš je že štajerski (Zorko 1998: 179). Na terenu je zapisovala na Logah pri Puščavi in dokazala, da je govor Činžata še koroško podjunki. Na severnem Pohorju je zapisala še govore v Lovrencu na Pohorju, v Ribnici in Svetem Primožu. Zinka Zorko je v slovenski dialektološki stroki uzavestila spoznanje, da je oblikoslovje v Dravski dolini podobno kot v slovenskem knjižnem jeziku. Posebnost narečnih pregibalnih vzorcev je npr. ohranjanje končnic starih trdih in mehkih osnov, v množini pa posplošujejo končnice za vse spole. Od knjižnega jezika se razlikujejo, ker poznajo le jakostni naglas (tonemska nasprotja so izgubili), z njim pa so prepoznavno povezani z dvojino, ki je »v severnih govorih [...] dobro ohranjena pri samostalniku, pri osebnih, svojilnih in kazalnih zaimkih ter pri glagolu« (Zorko 1998: 227). Narečna različica dvojine ima namesto nosnega ustničnika *m* zobnoustničnik *v* (*sva, ljubiva* : *sma, ljubima*) iz množinskih oblik. Zinka Zorko je potrdila, da je dvojina kljub temu dobro ohranjena pri govorcih obmejnih narečjih, kar kaže, da so jo nekoč imeli tudi drugi slovanski jeziki.

Skladenjska analiza narečnega gradiva (besedni in stavčni red) je pokazala, da tudi »narečni stavčni vzorec je praviloma tak, kot knjižni, sledijo si izhodišče, prehod in jedro« (Zorko 1998: 227), še največ odstopanj je pri sopojavljanju naslonk v slovenskem knjižnem in narečnem naslonskem

nizu, narečnih vrivkih, povezovanju besedila z narečno štajersko zvezo *te pa* in zapostavljanju levega prilastka na desno stran odnosnice (Zorko 1998: 233).

Dobro je raziskala tudi štajerske pohorske govore v Rušah, Limbušu, Hočah, Framu, v Slovenski Bistrici in v Oplotnici. Veliko časa je raziskovala mislinjski govor, ki ga je uvrstila v štajersko narečno skupino (ugotovila je, da gre za južnoštajerski pohorski govor), imenovala pa ga je za štajerski vmesni govor (Jesenšek 2022: 16 in 19) med štajerskim in koroškim narečjem na južni strani Pohorja, saj je odkrila več štajerskih kot koroških jezikovnih značilnosti (Zorko 2009: 21, 30; Zorko, Benko 2015: 148, 162). Mežiško narečje (govori v Mežici, Črni in na Javorju) sodi v koroško narečno skupino, mežiški javorski govor pa je imenovala za koroški vmesni govor med koroško in štajersko narečno skupino, ker pri njem kljub nekaterim štajerskim narečnim vplivom »ostaja koroški naglasni sistem z vsemi drugotnimi in terciarnimi umiki in koroškim premikom v tipu *babica* ter koroška padajoča besedna melodija« (Zorko 2009: 15).

Raziskovanje štajerske in panonske narečne skupine

Dialektološke raziskave severovzhodnega slovenskega narečnega prostora so zbrane v dveh znanstvenih monografijah (Zorko 1998 in 2009). Štajerska narečna skupina je predstavljena z analizo mariborske mestne govorice, natančnimi raziskavami štajerskih govorov v Koprivniku, Miklavžu in Šentrupretu nad Laškim (tu je odkrila več dolenjskih narečnih vplivov), vzhodnimi govori srednještajerskega narečja, s kozjansko-bizeljskim narečjem (analiza govora Pleteršnikovih Pišec ter bližnjih naselij Lesično in Kaple) ter mednarečnim prepletanjem v srednještajerskih govorih Štatenberga, Zgornje Sveče pri Stopercah, Strmca pri Rogatcu, Žahenberca pod Donačko goro in Slomškovega ponkovskega govora.

V Sloveniji je znamenito njeno raziskovanje mariborskega mestnega govora, ki ga je razložila kot mednarečno, neenotno tvorbo slovenskogoriškega narečja (Maribora se dotika v Melju in na Košakih), severnoštajerskega narečnega kozjaškega govora (stikanje v Kamnici), severnopohorskega govora (meja na Studencih in v Radvanju) in vzhodnopohorskega govora (Pobrežje, Tezo, Radvanje). Tako natančno v Sloveniji ni bila raziskana še nobena druga mestna govorica. Mariborski pogovorni jezik na stičišču treh narečnih baz je obdelan v posebni študiji, v kateri so analizirani tudi primestni govori, ki so poleg zgodovinskih razlogov

(Nemci v Mariboru) vplivali na današnji mestni pogovorni jezik na vseh jezikovnih ravninah.

V panonski narečni skupini je temeljito raziskala haloško narečje od Borla in Leskovca do Žetal ter jezikovna prepletanja v Rogatcu in Humu na Sotli. Po obsežnem terenske delu in temeljiti analizi zbranega jezikovnega gradiva je haloško narečje ponovno uvrstila v panonski narečni prostor: »Če že moramo narečje omejevati in zamejevati, potem je haloško narečje razvojno bližje panonski kot štajerski narečni skupini.« (Zorko 1998: 49). Ugotovila je, da se je haloško narečje razvijalo »samostojno iz skupnih severovzhodnih osnov«, v stičnem štajerskem prostoru pa so prisotni tudi mlajši medjezikovni vplivi severnega prleškega in zahodnega štajerskega južnopohorskega narečja. Govorke haloškega narečja na vzhodu Haloz zase še uporabljajo moške slovnične oblike. Zinka Zorko tega ni znala razložiti. Ni jasno, zakaj v nekaterih govorih ženska v 1. osebi uporablja moško obliko: »Nima se za moškega. Beseda *človek* tudi nima ženske oblike, zato mogoče taka raba.« (Zorko 2014a).

Panonsko slovenskogoriško narečje, ki je razdeljeno na vzhodne in zahodne govore, je natančneje raziskala le v mednarečnih stikih, in sicer na zahodni geografski meji s štajerskimi kozjaškimi govori (narečna meja poteka po črti Zgornja Kungota – Svečina – Plač), na vzhodni geografski meji so jo zanimala jezikovna prepletanja štajerskih in prekmurskih govorov (od Radencev do Gornje Radgone, tudi v avstrijskem Radgonskem kotu), na južni geografski meji pa stiki s prleškim narečjem. Slovenskogoriško narečje je podrobneje raziskal njena učenka Mihaela Koletnik (prim. Koletnik 2001).

Zinka Zorko je bolj izčrpno predstavila prleški narečni prostor, ki se uvršča v panonsko narečno skupino in se deli na spodnje- (vzhodno od črte Ormož–Ljutomer), srednje- (mursko-ščavniško-spodnjepesniško) in zgornjoprleško (nad Ptujem med Dravo in Muro) narečje ter kujleško narečje (med Dravinjo in Dravo) – raziskala je govore Miklošičevega Radomerščaka, Borkove Gomile pri Kogu (spodnjoprleško narečje) in Murščevega Biša (zgornjoprleško narečje). Morala je na novo preveriti jezikovno mejo prleščine, Haloz in štajersščine s hrvaškim narečjem, kjer so mednarečna prepletanja zelo močna. V slovenskih obmejnih govorih jo je presenetilo, da ni odkrila veliko hrvaškega kajkavskega besedja, čeprav so starejše hrvaške dialektološke raziskave to poudarjale: »V resnici je tu slovenska leksika zelo trdna.« (Zorko 2004a: 62) Raziskovala je govor Razkrižja, Šafarskega in Stročje vasi, kjer je »zelo odprto in prepisno«, vendar pa je dokazala, da gre za značilno slovensko prleško narečje ki ni veliko

prevzemalo od sosednjih kajkavcev, saj »leksika izvira še iz najstarejših časov« (Zorko 2004a: 62).

V Radgonskem kotu je opravila pionirsko dialektološko delo, raziskala je govor vasi Žetinci (Sicheldorf) in krajev v okolici avstrijske Radgone, kjer se še govori slovensko (Dedonci/Dedenitz, Gorica/Gorizz bei Ratkensburg, Potrna/Laafeld, Zenkovci/Zelting). Njena informatorka Jožefa Pepika Prelog ji je posredovala dragocene podatke o tamkajšnjem narečju, ki ga je zapisala po vprašalnici za SLA. Posnela je veliko narečnih besedil in dobila »veliko znanja o mejnem narečju med štajersščino in prekmurščino« (Zorko 2016a). Govor vasi Žetinci je označila za prekmursko-štajersko mednarečje. Dokazala je, da v tem delu avstrijske Štajerske živijo avtohtoni Slovenci, ki govorijo slovensko panonsko narečje. Danes ima slovenščina v Radgonskem kotu dober položaj. Uvedli so jo v obmejne osnovne šole kot sosedski jezik in slovenščino se uči okoli štiristo otrok. Zinka Zorko se je zavedala, da sta prleško in prekmursko narečje slabo raziskani, zato se je načrtno lotila dela. Srečala se je z jezikovnim vprašanjem zamejskih Slovencev v Avstriji in v Porabju na Madžarskem. Ko je predavala na univerzi v Sombotelu, je začela raziskovati porabsko narečje, ga zapisovati in snemati. Verjetno je bila zadnja dialektologinja, ki je še pridobivala jezikovne podatke od informatorjev različnih starosti. Danes se v porabskih vaseh ne sliši več veliko slovenskega narečja. Slovenščina je ob državnem madžarskem, globalnem angleškem in nemškem jeziku delodajalcev četrti jezik v vrsti. Izgublja vlogo maternega jezika, saj se otroci v domačem okolju pogovarjajo madžarsko, v vrtcu ali šoli pa se začnejo učiti tujega slovenskega knjižnega jezika. Porabsko narečje peša, Zinka Zorko pa kljub temu upa, da »asimilacija ne bo prekrila vseh slovenskih korenin« (Zorko 2004b: 12). Porabski Slovenci so jo sprejeli za svojo in prepričala jih je, da je njihovo narečje arhaično, da ga naj uporabljajo v pisnem in govornem sporazumevanju in postanejo samozavestni slovenski govorniki v vseh govornih položajih:

Moje srce gori za Porabje. Od leta 1972 so imeli učitelji dvojezičnih šol teden dni strokovnega izpopolnjevanja v slovenščini. Vedno sem sodelovala na teh srečanjih, vem, kaj Porabski Slovenci potrebujejo, s katerimi problemi se ukvarjajo. Vpeljati bi bilo treba stari prekmurski knjižni jezik. V časopisu Porabje ga še gojijo. V Beneški Sloveniji ima časopis Novi Matajur že tri četrtine vsebin v angleščini in italijanščini, v časopisu Porabje pa večinoma še pišejo v nadnarečju. (Zorko 2014a)

Prekmurščina ima v primerjavi z drugimi narečji starinsko osnovo in veliko besedja, ki je navezano na panonsko starocerkvenoslovansko tradicijo.

Danes to potrjuje tudi bogato razvita kakovostna narečna literatura (Ftičar, Ružič, Lainšček, Mukič, Car, Krajczar, Holec, Šarotar, Kardoš, Vincetič itd.), mnogi med prekmurskimi pesniki in pisatelji pa ustvarjajo v knjižni slovenščini in v (nad)narečju. Zinka Zorko je analizirala porabščino kot umetnostni jezik v Mukičevem romanu *Garaboncijaš*, ki ga je pisatelj nato objavil še v knjižni različici z naslovom *Črnošolec*. Prekmurščina je bila nekoč knjižni jezik (Jesenšek 2013: 51), zato je skladijsko še vedno dobro razvita, bolj kot druga slovenska narečja. Stari prekmurski knjižni jezik Števana in Mikloša Kūzmiča, Košiča, Kardoša, Borovnjaka ter številnih drugih prekmurskih protestantskih in katoliških piscev 18. in 19. stoletja je jezikovnokulturna dediščina, za katero sodobni prekmurski literarni ustvarjalci odgovorno skrbijo in nanjo navajajo slovenske bralce kakovostne literature v narečju. Zinka Zorko so v prekmurskem narečnem prostoru raziskovalno pritegnili tudi slovensko-madžarski medjezikovni vplivi v lendavskem kotu (Genterovci, Kobilje in Mostje), analizirala je narečno podobo dolinskega, ravenskega in goriškega podnarečja ter zelo natančno raziskala slovenske govore v sedmih porabskih vaseh, kjer se govorita dva govora, ki se osredinjata na Gornji Senik in Števanovce z Andovci. Zapisala je narečno besedje, glasoslovne in oblikoslovne posebnosti je zabeležila na več kot 300 točkah (manj se je ukvarjala s skladnjo) ter sestavila slovnico teh govorov, ki jih je pritegnila v goričko podnarečje. Gre za obsežno delo, ki sem ga predstavil na straneh 198–201 in v *Zinkinem zborniku* (Jesenšek ur. 2020: 24–26)

Mariborska dialektološka šola

Predstavljeni znanstveno-raziskovalnimi dosežki Zinke Zorko na področju dialektologije po vrednosti močno izstopajo v domačem in tudi mednarodnem jezikoslovju. Samoumevno je, da so spodbudili skupino mariborskih jezikoslovcev, učencev Zinke Zorko, da so jo začeli raziskovalno posnemati. Zinka Zorko je bila ena izmed redkih znanstvenici v svetu in edina v Sloveniji, ki je ustanovila dialektološko šolo, v kateri je s svojimi učenci odločilno vpliva na razvoj sodobne evropske dialektologije. V tujini je veliko dialektoloških simpozijev, na katerih jezikoslovci izmenjavajo svoja spoznanja, v Sloveniji pa ni bilo ničesar. Zinka Zorko se je zato odločila, da za Logarjev 80. rojstni dan organizira dialektološki simpozij na mariborski univerzi. Leta 1996 se ga je udeležilo 34 dialektologov iz Slovenije, Italije, Avstrije, Madžarske, Hrvaške, Nizozemske in ZDA, ki so predstavili svoje

najnovjše raziskave narečnega glasoslovja, oblikoslovja, besedotvorja, leksikologije ter mednarečne vplive, narečno poezijo in didaktiko pouka. Osrednji referat je imela Martina Orožen, ki je obravnavala raziskovalne metode in dosežke slovenskega narečnega oblikoslovja od Oblaka do Logarja. Zinka Zorko je s pomočjo svoje učenke Mihaele Koletnik referate zbrala in uredila ter jih objavila v *Logarjevem zborniku* (Zorko ur., Koletnik ur.: 1999). To je bil tudi uradni nastop mariborske dialektološke šole, ki se je nato uveljavila še s simpoziji o narečjeslovcu Jakobu Riglerju – 19 referatov s simpozija je izšlo v monografiji *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja* (Zorko ur., Koletnik ur.: 2003); Martini Orožen – 36 referatov je izšlo v monografiji *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika* (Jesenšek ur., Rajh ur., Zorko ur.: 2002); Zinki Zorko – 63 referatov je izšlo v monografiji *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah* (Koletnik ur., Smole ur.: 2006). V mednarodni knjižni zbirki Zora je svojo drugo in tretjo znanstveno monografijo objavila Zinka Zorko, v Zori pa objavljajo tudi drugi člani njene mariborske dialektološke šole, npr. Mihaela Koletnik, Bernard Rajh, Marko Jesenšek, Melita Zemljak Jontes, Alenka Valh Lopert, Natalija Ulčnik, Anja Benko idr.

Zinka Zorko si je zamislila mariborsko dialektološko šolo kot jezikoslovno delavnico, v kateri bodo nastajale slovnice posameznih govorov, ki razlagajo narečno mnogovrstnost slovenskega jezika. Raziskovati je začela bele lise na karti narečnih značilnosti slovenskega jezika in z analizami terenskega dela zarisovati nove natančnejše narečne meje. Pri tem je vedno opozarjala na vlogo in pomen informatorjev, ki morajo biti premišljeno izbrani. Za njeno dialektološko šolo sta značilna skrbno načrtovano terensko delo in spoštljiv odnos do informatorjev ter njihovega jezika. Pomembno je, da informator sprejme dialektologa, ker mu le-ta zna pokazati, da spoštuje jezik, ki ga znanstveno preučuje:

Jezika ne moreš preučevati, če se ljudem ne znaš približati, če jih ne pritegneš, če ne vzbudiš zaupanja. In seveda: če ne poznaš njihovega življenja, njihovih opravil, ne moreš raziskovati izrazja. Moderno bi se reklo, da je dialektologija zelo interdisciplinarna veda, stika se z zgodovino, etnologijo in drugimi vedami. (Zorko 2004a: 62)

Na terenskem delu je potrebno vzpostaviti odnose, ki združujejo v sebi vse, kar je v človeku pozitivnega. Če tega ni, potem zapisi ne bodo zanesljivi, pripovedovanje na zvočnih posnetkih ne bo naravno in informatorjev nastop pred kamero ne bo spontan. Zapisovanja, snemanja na magnetofon in na videofilm se je potrebno naučiti. Zinka Zorko je s strokovnim snemalcem Dušanom Ivanišinom posnela okoli 25 narečnih videofilmov, v njih pa vsi

posneti govorci sproščeno pripovedujejo in nastopajo, kar je za dialektologa najbolj pomembno.

Svojim učencem je ponudila zanesljivo znanje, s predanim delom in človeško toplino pa zapušča najlepšo dediščino za pot skozi jezik in njegovo spreminjanje – odgovorno je poskrbela, da bodo dialektološke raziskave na Slovenskem po njej nadaljevali zanesljivi strokovnjaki, člani njene mariborske dialektološke šole. V njeni zapuščini najbolj obvezuje narečni slovar Dravske doline, ki ga je začela pripravljati, a ga sama ni dokončala.

Skrb za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika

Zinka Zorko je skrb za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika na vseh področjih javnega sporazumevanja razumela v Slomškovem duhu. V razpravi o dialektizmih je v njegovih Treh pridigah za najbolj znano Slomškovo misel izbrala:

Vrli Slovenci! Ne pozabite, da ste sinovi matere Slave; naj vam bo drago materinsko blago: sveta vera in pa materina beseda! Prava vera vam bodi luč, materin jezik vam bodi ključ do zveličavne omike. (Zorko 2010: 619)

Spoštovanje jezika in vera sta najvišji vrednoti vsakega posameznika. Slomšek je prenesel sedež lavantinske škofije v Maribor zato, da je utrdil severno slovensko jezikovno mejo. Slovenci smo se obdržali zaradi svojega jezika, zato je pomembno, da so se takrat novi mariborski škofiji priključile vse slovenske štajerske fare. Slomšek je dolgoročno začrtal slovensko severno jezikovno in narodnostno mejo, ki jo je ob koncu prve svetovne vojne udejanjil general Maister z odločno vojaško akcijo.

Slovenski knjižni jezik in narečja so naš zelo pomemben razpoznavni simbol. Latinščina, nemščina, madžarščina, italijanščina in srbohrvaščina so imele na Slovenskem skoraj tisoč let (od Brižinskih spomenikov do osamosvojitve) v razmerju do slovenščine posebne pravice in ugodnosti v javni rabi. Danes je za polnofunkcijsko rabo slovenščine najhujša grožnja jezikovna globalizacija. Zinka Zorko je med raziskovanjem slovenskih narečij v Avstriji videla, da na avstrijskem Koroškem od Labotske doline do Radgonskega kota v cerkvah ni več slovenskih maš, zato obiskujejo jezikovno zavedni avstrijski Slovenci z Arveža in Lučan mašo na Kapli ali pri Svetem Duhu na Ostrem vrhu, iz Radgonskega kota pa prihajajo v Gornjo Radgono. Slovenščina danes še bolj izgublja prestižnost v stiku

z imperialistično angleščino, ki (nezakonito) postaja učni jezik v našem izobraževalnem sistemu. Zinka Zorko je zelo skrbela, ker se pozabljajo slovenske besede, zamirajo npr. stari slovenski pozdravi, v pogovorni jezik mladih nekritično vdirajo anglicizmi. Nasprotovala je poskusom Rektorske konference Slovenije, da bi pri nas uzakonili predavanja v angleščini: »Bojim se, da se bodo na slovenski univerzi začelo predavati v angleščini.« (Zorko 2014a) Slovenščina je v Republiki Sloveniji uradni in državni jezik. Jezik v znanostih zadeva kulturne probleme slovenstva. V Evropski zvezi ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika. Skrb za slovenščino je Zinka Zorko zblížala s francoskimi pogledi na jezik in postala je zagovornica francoskega zakona o jeziku, ki je odločno zaščitil javno rabo državnega jezika. Predlagala je podobno primerno skrb za slovenščino z učinkovito jezikovno zakonodajo, ki bo zagotavljala polnofunkcijskost knjižnega jezika, dosledno rabo slovenskega učnega jezika ter razvoj strokovnega in znanstvenega jezika: »Znanstvene razprave je potrebno pisati in objavljati tudi v slovenščini, kar bi bilo za jezik zelo pozitivno.« (Zorko 2014a) Znanost na Slovenskem, pa naj je še tako »svetovna«, se ne more razvijati brez slovenskega jezika in s strokovnimi izrazi samo v tujem, globalnem jeziku. Odmik od svojih jezikovnih korenin je usodna napaka. Slovenski jezik je naša najmočnejša narodnostna vrednost, odličnost in posebnost, ki določa slovenski način mišljenja, ravnanja in doživljanja. Jezik je sestavni del naših moralnih vrednot, s katerimi se predstavljamo v globalni skupnosti – gre za naš odnos do drugih in do sebe, za zavedanje o večstoletni kulturni in jezikovni dediščini, ki jo je potrebno razumeti in prenašati na nove generacije slovenskih govorcev. Jezik je mnogo več kot le vsebinsko prazno sporazumevanje – je naš začetek in konec, hkrati pa nam omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti. Slovenski jezik je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati, v tem pomenu ostaja jezikovno vprašanje najtesneje povezano z narodnostnim. Ali se Slovenci zavedamo, kaj izgubimo, če slovenski jezik v znanosti in izobraževanju zamenjamo za poenostavljeno angleščino? Po kulturi in znanosti naroda se meri ustvarjalna moč družbe. Poglavitna opora tega je ustvarjanje v nacionalnem jeziku, zato moramo uporabljati slovenski jezik pri ustnem in pisnem sporazumevanju v vseh govornih položajih in funkcijskih zvrsteh jezika. Če se bomo spoštovali sami, nas bodo spoštovali tudi drugi. Slovenščina se danes sliši v Bruslju in odnos tujcev do našega jezika se popravlja. Zinka Zorko je bila prepričana, da smo Slovenci v Evropski zvezi spoštovani, ker imamo svoj knjižni jezik in hkrati ohranjamo več kot petdeset narečij in govorov:

Na svetu je okoli sedem tisoč jezikov. Če Zemlja ne bo doživela katastrofe, jih bo preživelo le kakih dvesto. Slovenščina bo med njimi. Ne le zato, ker imamo svojo državo, ampak tudi zaradi tega, ker je narečno tako globoko ukoreninjena. Kjer so korenine, je tudi drevo. Ni jih mogoče zlahka izrjavati. (Zorko 2016b: 33)

Če ne bi imeli enotne knjižne norme, bi se Rezijan in Prekmurec težko sporazumevala. Slovenski knjižni jezik je združevalen. Zinka Zorko je v javni rabi zagovarjala enotni slovenski knjižni jezik, ki ga imamo na najvišji ravni, narečja pa Slovenci uporabljamo v zasebnem govoru, lahko tudi v umetnostnem jeziku:

Za zamejce se priporoča, naj otroci prinesejo narečje v šolo, naj učitelji prisluhnejo temu bogastvu narečja in naj ga peljejo v knjižni jezik. Pisnega jezika se lažje naučimo, govornega (samoglasniki, oblikoslovje itd.) težje, a če gremo po poti od narečja do knjižnega jezika, bomo uspešni. Naglas, dolžina, kračina na nepravem mestu in melodija pa ostanejo narečni.

Rodimo se materi v naročje, mati pa je lahko narečno ali nenarečno govoreča. Tej materinščini in tej materi moramo biti zvesti, v šoli pa se vsi učimo knjižne slovenščine, ki smo jo v 19. stoletju oblikovali pod vplivom narečij. Naš knjižni jezik ima izraze za vsa temeljna področja življenja, prevzeli pa smo tudi veliko mednarodnih strokovnih izrazov. Tako je tudi prav. (Zorko 2012)

V strokovnem jeziku si izrazov ne sposojamo, ampak jih prevzemamo in jih glasoslovno ter oblikoslovno prilagodimo zakonitostim in potrebam slovenskega jezika. Tako tvorjeno besedje postane sčasoma del našega besedišča, če pa bi si jih le izposodili iz drugega jezika, ne bi bile naše in »bi jih morali vrniti«. Prevzemanje iz drugih jezikov slovenščine ne bo uničilo ali pokvarilo. Pozitivni odnos do slovenskega jezika najbolje izraža misel Zinke Zorko: »Bodimo ponosni, da smo Slovenci, bodimo srečni, da smo se rodili v najmanjši slovanski skupnosti, a dragoceni in nezamenljivi, ki ima veliko literature, bogat jezik, bogato besedje – biti Slovenec nam mora biti ponos.« (Zorko 2012)

Zinka Zorko je pričakovala, da politiki, gospodarstveniki, novinarji in duhovniki obvladajo knjižni jezik. V javnosti in v cerkvi narečje ni primerno. Zadovoljna je bila z odnosom nacionalne televizije in radia do slovenskega knjižnega jezika, spodbujala je delo lektorjev in pohvalila jezikovno izobraževanje novinarjev na RTV SLO. RTV Slovenija je namenjena vsem Slovencem, zato »jezikovno sproščeni pogovori v ljubljansščini niso primerni« (Zorko 2014a). Nekoliko več jezikovne svobode je dopuščala regionalnim radijskim postajam, ki so namenjene narečno bolj enotnim skupinam poslušalcev, vendar je tudi tem priporočala, da novinarji upoštevajo zadostna merila jezikovnega sporočanja v javnosti.

Narečje je pogovorni jezik med narečno govorečimi. Zinka Zorko je sporazumevanje v narečju zagovarjala in spodbujala v domačem okolju in zaključenih družbah. Njena materinščina je bila narečna kapelska govorica in nikoli se ji ni odpovedala. Iz lastnih izkušenj, ki jih je potrdila na terenu med raziskovanjem in odkrivanjem narečnih zakonitosti slovenskega jezika, je vedela, da na narečni govor najbolj vpliva družina. Otroke je potrebno spodbujati, da se pogovarjajo »po domače«, jim uzavestiti spoznanje, da narečno sporazumevanje ni grdo v primerjavi z lepo knjižno izreko in da se narečja ne delijo na manjvredna in večvredna: »Žalostno je, kadar se dvigne eno izmed narečij in poslušalce zavede.« (Zorko 2004b: 9) V narečje smo rojeni, knjižnega jezika pa se naučimo v šoli po naravni poti »od domačega govora do zborne izreke« (Zorko 2014a). Poučevanje knjižnega jezika izhaja iz poznavanja narečja, ki v osnovno- in srednješolskem razredu ter univerzitetni predavalnici povezuje narečno različne govorce, »ki s tem ohranjajo zavest pripadnosti svoji identiteti« (Zorko 2016b: 39). Zinka Zorko je zagovarjala enakovreden odnos med narečjem in knjižnim jezikom ter jezikovno preklapljanje glede na govorni dogodek in okoliščine: »Ko se pojavi drugače govoreči, se je potrebno dvigniti iz svojega narečja v knjižni jezik. Veliko ima pri tem jezikovna vzgoja, hkrati pa je to tudi zaščita samega sebe, ker tako dokažeš, da obvladaš knjižni jezik.« (Zorko 2014a). Narečja se bodo ohranila v kmečkem okolju, pešajo pa v večjih slovenskih mestih, ker se zaradi priseljevanja in dnevnih jezikovnih migrantov oblikujejo nadnarečni mestni govori. V njih se sopostavljajo različni govori in narečja, taka mednarečna prepletanja pa pogovorni mestni jezik nenačrtno usmerjajo v manj predvidljiv (nad)narečni razvoj, ki ni značilen za slovenske narečne skupine in ga dialektologija ne more vnaprej predviditi. Razlike med narečji pa se bodo kljub temu obdržale:

Jezikovne meje bodo ostale; vse druge meje se bodo v Evropi tako ali drugače izbrisale. Da, jezikovna meja bo ostala in se bo prenašala iz roda v rod. Dvomim, da se bodo spremenili glasovi, besede, melodija besede in sklanjatve, spreminjanje oblik. (Zorko 2004b: 8)

Zaključek

Zinka Zorko je v svojih dialektoloških raziskavah severovzhodnih slovenskih narečij (1) pomaknila mejo med štajerskimi in koroškimi govori na vzhodu globoko po Dravski dolini do Fale in Ruš, do koder sega temeljni vzhodnokoroški podjanski samoglasniški sestav; (2) razmejila kozjaški

in slovenskogoriški jezikovni prostor; (3) odkrila in razložila močnejše slovenske vplive na obmejne nemške štajerske govore, upoštevajoč medjezikovne vplive v slovenskih obmejnih narečjih – odkrila je nove, prehodne in vmesne govore na slovenski in avstrijski strani državne meje; (4) opravila pionirsko dialektološko delo v Radgonskem kotu; (5) raziskala jezikovno arhaične porabske govore in (6) preverila smeri razvoja jezikovnega prepletanja v stičnem slovensko-hrvaškem jezikovnem prostoru (Haloze, Rogatec, Bizeljsko).

Dialektološke raziskave Zinke Zorko so najboljši prikaz vitalnosti slovenske znanosti, njeno delo pa dokazuje, da je slovenski jezik enakovreden jezik svetovne znanosti, ki sprejema vrhunske znanstvene rezultate v slovenskem jeziku. Zinka Zorko tako ni bila le uveljavljena raziskovalka, ampak tudi ena izmed najboljših ambasadork slovenskega jezika, Slovenije in slovenstva v svetu – dokazala je, da smo tudi v znanosti lahko sprejeti, prepoznavni in upoštevani po slovenskem jeziku. Zinka Zorko je bila humanistka v najžlahtnejšem pomenu te besede in je sledila Cankarjevi misli *Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi*. Za najvišje vrednote je prepoznavala spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za človeka in akademsko odličnost ter poštenost. Bila je znanstvenica, raziskovalka in humanistka, ki je z (1) znanstveno-raziskovalnim in pedagoškim delom, (2) mednarodno uveljavljeno mariborsko dialektološko šolo, (3) skrbjo za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika v znanosti, (4) promocijo slovenske znanosti doma in v mednarodnem prostoru ter (5) ugledom, ki ga uživa slovensko jezikoslovje z njenim delom na znanstvenem področju, za seboj pustila mnogo več kot le dober spomin.

V mariborski dialektološki šoli in v programski skupini, ki jo je nekoč vodila Zinka Zorko, smo se oblikovali, šolali in strokovno razvijali njeni nasledniki na Oddelku za slovanske jezike in književnosti. Mariborska slovenistika je danes rezultat kadrovanja in znanja Zinke Zorko. Naučila nas je odgovorno raziskovati in delati, s tem pa je odločno preseгла zgolj raziskovalno poslanstvo slovenske znanstvenice jezikoslovke. Njeno znanstveno-raziskovalno in pedagoško delo se nadaljuje v mariborski dialektološki šoli in na mariborski slovenistiki.

Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi

V spremni besedi k Mlinarjevemu avtobiografskemu romanu o Maksu Pleteršniku (Jesenšek 2018: 293) se sprašujem, ali je po vsem napisanem o Pleteršnikovem slovaropisju ostalo še kaj neizrečenega, prezrtega? Na prvi pogled se zdi, da ne, saj so se o Pleteršniku in njegovem delu izrekli vsi najpomembnejši slovenski jezikoslovci, od leta 1995 (okrogla miza) oz. 1996 pa potekajo v njegovih rojstnih Pišecah mednarodni simpoziji pod skupnim imenom Pleteršnikovi dnevi, prispevki pa so objavljeni tudi v znanstvenih monografijah. Pleteršnikove Pišece so postale središče sodobne slovenske slovaropisne misli:

Maks Pleteršnik – znameniti Pišecan, prvo in največje ime slovenskega slovaropisja – je bil po mnenju Jožeta Toporišiča »poslan na ta svet«, da napiše svoje največje delo, tj. slovensko-nemški slovar. Avgust Pirjevec ga je zato imenoval za človeka, ki je »dovršil stavbo, katero so gradile generacije slovenskega rodu in kronal delo nešteti slovenskih rok«. Anton Breznik je Pleteršnikov slovar razglasil za »velikansko, v primeri s prejšnjimi slovarji pa klasično delo«, še več, za knjigo, ki sodi med »temeljna dela slovenskega slovstva«. Franc Jakopin nas je spomnil, da so »iz Pleteršnika jemali vsi, ki so se v 20. stoletju tako ali drugače ukvarjali s slovenskim jezikom«, saj »je imel prav Pleteršnikov slovar eno najpomembnejših vlog pri osamosvojitvi in osvobajanju slovenščine še več desetletij po izidu.« Tako je že leta 1911 razmišljal Izidor Cankar, ki je Pleteršnikov slovensko-nemški slovar razglasil za »najlepšo in najzanimivejšo knjigo« Slovencev, ki jo spoštuje »vsakdo, komur je lepota slovenščine na srcu« in se zaveda, da gre za »za neizčrpan in skoro neizčrpljiv zaklad jezikovne lepote«. Podobno se je ob izidu Pleteršnikovega slovarja navduševal neznani pisec, ki je ponosno razglasil slovar za »književni zaklad« oz. za »skoro samo suho zlato«. Pleteršnik je sestavil normativni priložnik, ki je v trenutku odprl pomembna jezikovnopolitična vprašanja o rabi slovenskega jezika, njegovi kultiviranosti in visokih sporazumevalnih možnostih, s tem pa je zavrnil tako nemškutarje in (novo)ilirce ter med drugimi prepričal tudi Janka Pajka, da se je kot zagovornik južnoslovanske jezikovne ideologije »spreobrnil« v odločnega zagovornika slovenskega jezika v znanosti in kulturi: »Zdaj naj edenkrat utihnejo neverci, da nimamo baje svojega jezika, da smo revni in siromašni besed! Zdaj naj umolkne ona jalova govornica, da nimamo svojih izrazov, da nimamo pomočkov do narodne prosvete! Zdaj edenkrat imamo, česar so pri nas najboljši možje vselej želeli, sliko, véрно sliko našega govornjenega in pismenega jezika.« Sto let po izidu izjemnega slovarja, ki je ohranil trajne znanstvene vrednote, je Metka Furlan ob novi knjižni in elektronski izdaji Pleteršnika potrdila, kar so pred njo izrekli številni raziskovalci in poznavalci slovenskega jezika: »Slovenščina ne bi bila to, kar je, če ne bi imeli Pleteršnikovega slovarja.« Tako ostaja ustrezna tudi na videz romantično zanosna misel Staneta

Suhadolnika, da gre za »živi studenec naše govorice«, za bogastvo, ki je slovenstvu »potrdilo njegovo bitje in žitje«. Ada Vidovič Muha je dvojezični Pleteršnikov slovar ocenila bolj stvarno, tako da je v njem prepoznala »izraz ustalitve slovenskega jezika in s tem v veliki meri tudi izraz njegove moderne podobe«, to pa je konec 19. stoletja pomenilo »dokončno uveljavitev spoznanja o samozadostnosti slovenskega jezika v smislu sposobnosti izražanja vseh civilizacijskih dosežkov«. Jože Toporišič je Pleteršnika zato prepoznal za velikana slovenskega slovaropisja, za »preroka«, ki je »s svojim Slovensko-nemškim slovarjem postavil, sebi in slovenstvu, trajni spomenik, trdnejši od bron«. Poklonil se mu je z besedami: »Hvala in slava mu za to veliko dejanje; dejanje posameznika: saj je v kulturnem in znanstvenem prizadevanju v bistvu ves napredek temeljen prav na velikem hotenju posameznika, naj si to delo izvrši sam ali pa ima pri skupinskem vodilno vlogo.« (Jesenšek 2018: 291)

Maks Pleteršnik se je rodil 3. decembra 1840 v Pišecah, kjer je do enajstega leta starosti dobival tudi prvo šolsko izobrazbo (njegov oče Franc je bil učitelj na zasebni ljudski šoli barona Moscona na gradu Pišcece). Šolanje je nadaljeval na celjski gimnaziji (1851–1859), nato pa je na Dunaju študiral klasične jezike (latinščina in grščina) ter slavistiko pri Francu Miklošiču. Diplomiral je leta 1863, bil je gimnazijski profesor pripravnik v Mariboru (1863) in Celju (1864), nato pa gimnazijski profesor v Kranju (1867), Gorici (1865), Trstu (1867) in Ljubljani (od 1871 do upokojitve 1900). Leta 1922 se je preselil iz Ljubljane v rojstne Pišcece, kjer je umrl 13. septembra 1923.

Marjanca Ogorevc, Martin Dušič (ravnatelj Osnovne šole Pišcece) in Franc Ornik (župnik v Pišecah) so leta 1992 ustanovili Organizacijski in operativni odbor Maks Pleteršnik. Naslednje leto, septembra 1993, so v Pišecah pripravili proslavo ob sedemdesetletnici smrti Maksa Pleteršnika. Toporišič je svečano odprl muzejsko zbirko v delno prenovljeni Pleteršnikovi domačiji in napovedal njeno popolno obnovo – to je bil tudi formalni začetek Pleteršnikovih dnevov (Dušič 2016: 105), kasnejše tradicionalne vsakoletne prireditve v Pišecah, na kateri domači in tuji strokovnjaki razpravljajo o slovaropisnih vprašanjih. Začelo se je 16. septembra 1995 z okroglo mizo *Vprašanja slovaropisja ob 100-letnici izida Slovensko-nemškega slovarja*, ki jo je organiziral predsednik Slavističnega društva Slovenije France Novak, na njej pa so razpravljali Franc Jakopin, Jože Toporišič, Ada Vidovič Muha, Viktor Majdič, Milena Hajnšek Holz, Marjeta Humar, Irena Orel, Peter Weiss in Marko Jesenšek. Septembra 1996 je Toporišič organiziral prvi znanstveni simpozij *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar* in leta 1998 izdal monografijo (Toporišič, ur. 1998). Leta 1998 je bil ustanovljen *Strokovni odbor za slovenski jezik Maksa Pleteršnika*, njegov prvi predsednik pa je postal Jože Toporišič; Odbor je vodil do leta 2003, pred tem pa je leta 1999 organiziral še drugi znanstveni simpozij o slovenski lastnoimenskosti

in izdal monografijo (Toporišič, ur. 2001). Predsedovanje Odboru je zaupal Marku Jesenšku, ki je v dogovoru z Društvom Pleteršnikova domačija Pišce organiziral Pleteršnikove dneve tako, da izmenjaje poteka znanstveni simpoziji in naslednje leto predstavitev monografije – v Mednarodni knjižni zbirki Zora so doslej izšle: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: Slovenska zemljepisna imena* (Jesenšek ur., 2004), *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* (Jesenšek ur., 2008), *Izzivi sodobnega slovenskega pravopisja* (Jesenšek ur., 2011), *Slovesnost ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje* (Jesenšek ur., 2014), *Toporišičevo leto* (Jesenšek ur., 2016), *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (Gliha ur., Jesenšek ur.: 2018), *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar* (Jesenšek ur., 2020a), *Narečno besedje slovenskega jezika – v spomin na akademikinjo Zinko Zorko* (Jesenšek ur., 2022), *Pleteršnikova dediščina. Ob 100. obletnici smrti Maksa Pleteršnika* (Jesenšek ur., 2024). Monografije je uredil in pripravil za objavo Marko Jesenšek, med njimi pa še posebno izstopata dve: (1) *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja* in (2) *Izzivi sodobnega slovenskega pravopisja*. Prva predstavlja najpomembnejše slovenske slovaropisne dosežke: nastanek in prednosti elektronske različice Pleteršnikovega slovarja, Veliki angleško-slovenski slovar Oxford-DZS, Slovenski lingvistični atlas, primerjavo predložnih zvez v Pleteršnikovem slovarju in Slovenskem pravopisu, slovensko zgodovinsko slovaropisje in korpusno gradivo. Toporišič (1998 ur.: 175) je Pleteršnika imenoval za »naš/ega/ največj/ega/ slovaropis/ca/ posameznik/a/ slovenskega jezika«, Metka Furlan (2008: 364) pa je njegovemu slovarju, ki ni navaden dvojezični slovar, ampak »tezaver slovenskega jezika« in »slovenska zaščitna znamka med slavisti doma in v tujini«, ob nesporni strokovni pripisala tudi veliko simbolno vlogo: »[...] Pleteršnikov slovar /nam/ še danes predstavlja uresničitev nikoli realizirane želje, ki jo ponazarja ime *Zedinjena Slovenija*«. Sodbi, ki izražata tako priznanje, ni zapisal kdor koli, ampak gre za pohvalnost slovenskega jezikoslovca vodnika, ki je napisal znanstveno slovnico slovenskega jezika (1976, ponatisi in razširjene izdaje 1984, 1991, 2000 prvi in drugi natis) in uredil *Slovenski pravopis* (2001), in etimologinje, ki vodi Etimološko-onomastično sekcijo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Druga monografija slovensko slovaropisje sooča z mednarodnim in predstavlja raziskave leksikografov iz Avstrije, Češke, Danske, Italije, Madžarske, Nemčije, Poljske, Slovenije in Južnoafriške republike. Odgovarja na vprašanja, ki so povezana s

posodobitvijo že obstoječih slovarskih del (spreminjanje slovarskih konceptov, umeščanje novih prvin v slovarje, spremljanje sprememb v slovnici sodobnega jezika in njihova umestitev v slovar, prilagajanje slovarskega metajezika na poti od knjižnega do spletnega slovarja, standardizacija slovarskega metajezika), predstavlja novosti na področju zgodovinskega slovaropisja in vključuje tudi narečno in etimološko področje (iskanje ravnovesja med potrebami sodobnega uporabnika in slovaropisnim prikazom besedja iz preteklosti in sociolektov) (Jesenšek ur., 2011: 10). Pišece so postale s Pleteršnikovimi dnevi (mednarodne znanstvene konference in objave v znanstvenih monografijah) pomembno slovaropisno središče, kjer strokovnjaki predstavljajo svoja najnovejša spoznanja in razpravljajo o teoretičnih vprašanjih ter praktičnih rešitvah v slovaropisju.

Leta 2018 je bil na Pleteršnikovem dnevu predstavljen tudi roman Rudija Mlinarja *Teden z Maksom Pleteršnikom*. Gre za biografski roman v šestih slikah – Pleteršnik šest dni pripoveduje zgodbo svojega življenja.⁵⁴ Prvi dan se pripoved začne s spomini na očeta in mamo: »Oče je kot eden redkih izobražencev v vasi, bil je nekaj časa celo učitelj na pišeškem gradu, skrbel za našo izobrazbo, mamino področje je bila verska vzgoja in naše obnašanje.« Starša sta sina že od malega namenila za šole: »Poslušaj me, sin, ne bom ponavljal. Najprej je učenje, potem delo in šele nato igra.« Maks Pleteršnik je pišeško ljudsko šolo obiskoval do enajstega leta starosti; bil je najboljši učenec, oče pa ga je še dodatno učil nemškega jezika. Drugi dan je namenjen spominom na celjsko nemško gimnazijo, študiju na Dunaju in prvim delovnim izkušnjam v Mariboru, Celju, Gorici in Trstu; leta 1871 pa se je ustalil na klasični gimnaziji v Ljubljani kot profesor slovenskega, nemškega, tudi latinskega in grškega jezika. Pleteršnik je maturira leta 1859 (razen prvega leta, ko je bil nastanjen pri uradniški družini, je živel v Maximilianovem dijaškem domu, ki ga je ustanovil Slomšek, zato se je po njem imenoval tudi Slomškov dijaški dom), na Dunaju pa je kot študent več kot dve leti sodeloval s svojim profesorjem Francem Miklošičem in mu pomagal pri pripravi velikega slovarja *Lexicos paleoslovenic-graeco-latinum*. Tretji dan je namenjen spominom na delo pri Slovenski matici in prizadevanju za ustanovitev Društva slovenskih pisateljev ter druženju z znanimi Slovenci, s katerimi se je Pleteršnik srečeval v sedemdesetih letih 19. stoletja. Radoslava Razlaga imenuje »moj prijatelj«, spominja se Lovra Tomana, Luize Pesjak in štajerskega slovaropisca Oroslava Cafa, ki

⁵⁴ Gre za skrajšano in prirejeno Spremno besedo (Jesenšek 2018: 291–309), ki sem jo napisal za Mlinarjev roman *Teden z Maksom Pleteršnikom*.

je kasneje postal njegov najzaneslivejši slovaropisni vir za prekmursko in prleško besedje, ne pa tudi delovni vzornik. Caf je porabil preveč svojih telesnih in umskih sposobnosti za zbiranje besed, opravljeno slovaropisno delo pa ga ni zadovoljevalo in ni bilo skladno z njegovimi pričakovanji: »Njegov način življenja je bil resno svarilo za mnoge, tudi zame. Zavedal sem se, da nikoli ne smem stremeti za nečim, kar mi je glede zmožnosti, ki jih imam, nedosegljivo.« Daljši spomin je namenjen tudi Bleiweisu in praznovanju njegove sedemdesetletnice leta 1878. Zdi se, da Pleteršnik ni bil najbolj blizu »očetu naroda«. Četrty dan je bila nedelja. Pišečani se spominjajo, da je Pleteršnik redno hodil k maši in je rad pel v cerkvenem zboru. Stikov z vaščani, razen pri maši in cerkvenem petju, pa ni imel veliko, saj je bil ves čas »bolj za šole«. Pišečani so vedeli, da je profesor in »velik slovaropisec«, bili so ponosni nanj, vendar pa njegovega dela niso poznali natančno. Župnik, učitelj, tudi grajski so bili redka izbrana Pleteršnikova družba v Pišecah, z vaščani pa je ostajal zadržan, vendar obziren in so mu radi pomagali, če je potreboval njihovo pomoč, saj jih je za opravljeno delo vedno tudi primerno nagradil/plačal. Sicer pa se Pleteršniki v Pišecah nikoli niso povsem »zlili« z okoljem, ampak so kot njihova domačija bili vedno nekoliko nad vasjo, manj dostopni, a prijazni. Za ostarelega Maksa Pleteršnika je v Pišecah skrbela nekaj let mlajša sestra Mici, ki mu je kuhala in gospodinjala na domačiji. Peti dan se v spominih prvič pojavi slovar. Gre za Pleteršnikov pogled na delo, ki so ga opravili njegovi predhodniki Vodnik, Metelko, Ravnikar, Murko, Caf, Miklošič, Levstik in Cigale. Škof Pogačar je leta 1880 imenoval odbor za pripravo slovensko-nemškega slovarja, a ker kolektivno delo ni prineslo pričakovanih rezultatov, je 22. 2. 1883 podpisal odločbo, da bo slovar urejal Pleteršnik. Šlo je za veliko odgovornost, ki mu je bila zaupana, zato se je odločil, da ne bo hitel in se prepuščal površnosti. Izkušnje, ki si jih je pridobil med študijem, ko je delal za Miklošičev cerkvenoslovanski slovar, so mu prišle še kako prav. Ko je dobil še krajši plačan dopust in mu ni bilo potrebno poučevati na gimnaziji, se je preselil v Pišece in v zidnici nad svojo domačijo si je v »miru in samoti, ko me ni nihče motil« izdelal načrt za slovar. Danes je znamenita zidnica nad Pleteršnikovo domačijo obnovljena in ohranja Pleteršnikovo slovaropisno misel, ki se je ostrila v njej: »Sam mi je zatrdil, da je v poletnih mesecih, ko je urejal slovar, večkrat prespal kar v zidnici, saj se mu je delo pogosto zavleklo globoko v noč.« Zgodba o znamenitem Pleteršnikovem slovarju se nadaljuje tudi šesti dan, ko jo Mlinar stopnjuje v lirično podobo slovenskega jezika in zgodbo o njegovi izrazni moči ter polnofunkcijskosti, s tem pa tudi sporočilom, da je naše domoljubje tesno

povezano s slovenskim jezikom – v slovarju je 94 besed, ki se začenjajo z iztočnico *ljub-*, npr. ljubezen, ljubiti, ljubka ...; ljubezen do Boga, do domovine. Pomembno je tudi sporočilo, da je Pleteršnik leta 1888 zaprosil tudi svoje gimnazijske dijake, naj mu pomagajo zbirati besedje, tako da je leta 1893 lahko izšel prvi snopič, leta 1895 pa še drugi del Slovensko-nemškega slovarja – Pleteršnikov slovar obsega 1861 strani in 104.200 besed. Veličastno delo! Pleteršnik se je z njim poklonil slovenskemu jeziku in svojemu narodu, predvsem pa je poravnal dolg do slovenske znanosti in slovenskega jezikoslovja, ki je tako dolgo čakalo na ta slovar. Verjetno takega dela pred Pleteršnikom nihče ni zmožel opraviti tako temeljito in natančno, znanstveno korektno in sprejemljivo za vse uporabnike. Mogoče bi to lahko pred Pleteršnikom naredil Levstik, »ki je bil nedvomno za to najbolj usposobljen«, toda on »se je ukvarjal z mnogimi drugimi stvarmi, zato je pri delu za slovar napredoval zelo počasi, tem bolj, ker je v želji po popolnosti skrenil s prvotno načrtane poti«. Pleteršnik je razumel, zakaj Levstik ni dokončal dela: »Ko sem sedel za to mizo in zrl v vse, kar sem nagrmdil nanjo, sem videl začetek poti, nisem pa ji videl konca. Obupal bi, a nekaj mi je reklo, da ne smem izgubiti potrpljenja, da ne smem zapasti v tiste vrtince, v katerih se je tako neuspešno pred menoj premetaval že Levstik.« Pleteršnik je zelo cenil njegovo slovaropisno delo in znanje in žal mu je bilo, da Levstik ni dočakal izida slovarja:

Bil je večer, soba je bila mračna, in ko sem hotel prižgati petrolejko, mi tega ni pustil. Sedel sem na stol nedaleč od postelje, on je obrnil glavo stran od mene, kot da me ne bi želel gledati, a resnica je bila povsem drugačna. Ni hotel, da bi videl, kako je z njim, to sem takoj spoznal, kako bi si drugače razlagal, da se je z menoj vendarle pogovarjal. Zanimalo ga je, kako napredujem s slovarjem.

Ko sem mu razložil, kako delam, in seveda nisem pozabil omeniti, da se držim njegovih napotkov, je kar oživel.

»Torej se vendarle držiš tega, kar sem vam svetoval! To me veseli. Kdaj boš gotov?«

»Blížam se zaključku, a to še ne bo tako kmalu,« sem rekel.

»Škoda, res bi ga rad videl, a kaj si hočem, saj vse skupaj traja tako dolgo tudi po moji krivdi.«

»Saj ni res,« sem hitro rekel.

»O, je, je. Moral bi odnehati takoj, ko mi je bilo ponujeno urejanje, prej bi ga ti dobil v roke in sedaj bi bil že gotov.«

Utihnil je, nato je skoraj jezno vprašal: »A se res držiš tega, kar sem priporočil? Mi nisi rekel tako samo zato, da bi me potolažil?«

»Res, ne bi ti lagal.«

»Dobro, verjamem ti, tebi verjamem, a mnogim ne. Tako delajo z jezikom kot svinja z mehoma. Bral sem Tavčarja, nič ni naredil, zgodba, no ja, za silo, a jezik ni, da bi ga omenjal. Drugo je samo mrtvilo, vsak sedi na svojem kupu gnoja in se tam šopiri. O, ko bi bil zdrav, razgnal bi na vse štiri strani sveta tiste, ki se zadovoljijo z drobtinicami, pogače na mizi pa ne vidijo.«

Postal je hripav, postelja se je kar tresla, tako je tolkel z roko po stranici. Nato se je hipoma umiril in slišati je bilo samo njegovo sunkovito dihanje.

»Vse sem poizkusil, vse, a nič ne pomaga,« je rekel povsem tiho, da bi že v naslednjem hipu znova vzkipeł. »Vsi so že obupali nad menoj, me slišiš? Vsi, ampak jim že še pokažem!«

»Saj bo, nismo obupali,« sem rekel kolikor sem mogel veselo.

»Ste, podajate si kljuko kot na vratih spovednice. Bi si jo, če ne bi verjeli, da se bližam koncu?«

»Saj ...«

»Bi prišel, če ti ne bi rekli *Levstik gre h koncu, pojdi ga pogledat, dokler je še živ?*«

»Bi ...«

»Lažeš, po resnici povej, saj veš, da sovražim laž bolj kot vse drugo na svetu!«

»Res je, rekli so mi, da si slab, da ne vstaneš več iz postelje, ampak ...«

»To, vidiš, to hočem slišati, ne tisto mečkanje in stokanje, pa sprenevedanje.«

Znova mu je vzelo glas.

Čez čas je nervozno pripomnil: »Ko bom umrl, vsakemu povem, bom tudi tebi, ne želim biti razstavljen na parah kot lutka, da bi vsi pasli oči na meni.«

Nato je znova vzkipeł. »Nočem, razumeš, nočem!«

Po tem izbruhu se je umiril.

Še sem mu rekel par besed, nato sem se poslovil z obljubo, da ga še pridem obiskat.

Res sem nameraval, a odlašal sem, dokler mi niso sporočili, da je 16. novembra umrl.

(Mlinar 2018: 241–243)

Mlinar je z romanom o Pleteršniku dal priznanje tudi vsem Pišečanom, ki z veliko ljubeznijo in občutkom odgovornosti skrbijo za Pleteršnikovo dediščino in ohranjajo spomin nanj celo leto, še posebno praznično pa 13. septembra, ki so ga razglasili za Pleteršnikov dan.

Na Pleteršnikovih dnevih je od vsega začetka sodelovala tudi Zinka Zorko (*24. februar 1936 †22. marec 2019), redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo, ki je bila leta 2003 sprejeta v SAZU, leta 2013 pa je prejela Zoisovo nagrado za življenjsko delo. Na pišeških simpozijih je bila večinoma predavateljica (sama ali pa je nastopala skupaj s svojo doktorandko Anjo Benko, ker jo je tako uvajala v znanstveno raziskovalno delo in navajala na javno nastopanje), nekajkrat pa tudi poslušalka in razpravljalica/soporočevalka. Na okrogli mizi *Vprašanja slovaropisja*

ob 100-letnici izida *Slovensko-nemškega slovarja* leta 1995 je bila med poslušalci in je ustvarjalno razpravljala po Weissovem (*Nepolnopomenske besedne vrste v gradivu za narečni slovar*) in Jesenškovem (*Pleteršnikov slovar in Čebulovo Enu Mala Besedishe ter Küzmičeva ABC knizica*) nastopu. Med poslušalci je bila tudi na prvem Toporišičevem simpoziju, ki se ga je zaradi neodložljivih obveznosti udeležila le prvi dan (12. 9. 1996). Bila je izvrstna poznavalka slovenskih narečij v koroškem, štajerskem in panonskem prostoru in se je zato tudi od prvega dne aktivno vključila v dialektološka raziskovanja, ki so potekala v okviru Pleteršnikovih dnevov – v Pišecah je bila nazadnje septembra leta 2018, ko smo predstavljali zbornik (posebna številka revije *Slavia Centralis*) s simpozija *Jezikovna politika Republike Slovenije* (Gliha ur., Jesenšek ur.: 2018). Na simpozijih v Pišecah je razširjala vedenje o dialektološkem delu, ki je povezano z gradivom v Pleteršnikovem slovarju, primerjalno tudi s koroškim besedjem v rokopisnem Sienčnikovem slovarju in madžarizmi v Mukičevem porabskem romanu *Garaboncijaš*; predstavila je narečno podobo Dravske doline in kozjansko-bizeljsko narečje; razpravljala je o narečjeslovnih vprašanih in sodelovala pri raziskovalnem projektu *Obarvana slovenščina: Slovarski kotiček*, ki je potekal na Osnovni šoli Maksa Pleteršnika v Pišecah. Septembrskih pleteršnikovanj nikoli ni zamudila, saj je bil Pleteršnikov simpozij na njenem delovnem urniku podčrtano zapisan z velikimi črkami in s pripisom: Nujno! V Pleteršnikov rojstni kraj sva se vedno vozila skupaj in v avtu mi je v poglobljenih strokovnih razgovorih predstavljala narečne značilnosti govorov krajev, skozi katere sva se vozila, ter jih uvrščala v širši slovenski narečni prostor. Imel sem srečo, da sem tako »zrl v njeno dialektološko delavnico«, ko je izrisovala novo, popolnejšo podobo štajerske narečne skupine od Maribora, Slovenske Bistrice, Poljčan, Kostrivnice, Podplata, Mestinja, Podčetrтка, Bistrice ob Sotli in Pišec vse do Brežic. Med vožnjo mi je razlagala, da jo najbolj zanimajo narečja v stiku (kozjansko podnarečje), predvsem medjezikovni vplivi slovenskih, nemških, madžarskih in hrvaških govorov ter prehodi med slovenskimi narečnimi skupina, tj. mejni govori v Dravski dolini in severovzhodnih slovenski narečjih. Leta 1995 je natančno raziskal narečno podobo Dravske doline (Zorko 1995) in pokrila vse bele lise v tem dotlej (ne)raziskanem narečnem prostoru. Mejo severnopohorsko-remšniškega koroškega narečja je pomaknila globoko proti vzhodu po dolini Drave, kjer se v okolici Fale in Ruš stika s severnoštajerskimi govori ter mariborskim pogovornim jezikom pod vzhodnimi obronki Pohorja. Govori Dravske doline so ji bili najbližji – rodila se je na Kapli, odraščala je v Ožbaltu ob očetovem (desni breg Drave) in materinem

(levi breg Drave) narečju, prva službena leta je preživela na Ravnah (1961 do 1971), nato pa do upokojitve (2003) in še naprej honorarno (do 2014) na Univerzi v Mariboru –, zato jih je lahko natančno razvrstila na (1) koroške govore zahodno od Ruš do Vuzenice (med Dravo in Pohorjem), (2) koroške govore Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice nad Dravogradom do Sv. Duha na Ostrem vrhu (med Dravo in Kozjakom), (3) severnoštajerske govore (govor Svetega Duha na Ostrem vrhu, selniški in ruški govor) in (4) mariborski pogovorni jezik (Zorko 1995: 5). Bila je naša prva dialektologinja, ki je vsestransko in popolno obvladala ta slovenski narečni prostor. Med terenskimi raziskavami se je srečala s slovensko-nemškimi jezikovnimi prepletanji kozjaškega podnarečja in nemških štajerskih govorov na avstrijski strani, ki jih je skladno z do tedaj veljavno dialektološko terminologijo imenovala obmejna slovenska narečja, in govori vzdolž slovensko-avstrijske meje – severnoštajerski kozjaški govor je na zahodu ločila od koroške narečne skupine na črti Vurmat-Fala ob potoku Črmenica v Gradišču (tu se še govori severnopohorsko-remšniško narečje koroške narečne skupine), na drugi strani državne meje do Lučan/Leutschach (občina Gradišče/Schlossberg) in nazaj na slovensko stran mimo Svetega Duha na Ostrem vrhu in Velikega Boča med slovensko-avstrijsko državno mejo in Dravo od Selnice ob Dravi do Kamnice pri Mariboru, kjer se stika s slovenskogoriškim narečjem panonske narečne skupine na črti Kamnica–Zgornja Kungota proti zahodu na slovensko-avstrijsko mejo (severno od te črte, npr. Plač in Svečina, je panonska narečna skupina) (Zorko 1998: 181). Ko sva se leta 1996 vozila v Pišcece na simpozij *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*, sva se pogovarjala o možnosti, kako strokovno imenovati govore v narečju, ki imajo značilnosti glavnega narečja, na njih pa vplivajo tudi nekatere glasoslovne, oblikoslovne in skladijske značilnosti ter besedje drugega stičnega narečja istega jezika. Za mednarečno slovensko prepletanje sva »našla« izraz 'vmesna narečja' in 'govori', ki ga je uporabil Logar (1996: 4), a ne razločevalno v odnosu 'obmejno' : 'vmesno' narečje, kjer se zdi, da mu je bilo 'vmesno' narečje le sopomenka za 'prehodno', tj. za narečja, ki »živijo dvojno življenje« in niso značilna za eno ali drugo narečje. Zinka Zorko je pomenske odtenke teh strokovnih izrazov natančneje določila, tako da *obmejna narečja* označujejo medjezikovne vplive narečij dveh tujih jezikov ob državnih ali drugih mejah, *vmesna narečja/govori* pa so oznaka za posamezna narečja/govore znotraj enega narečja/govora, ki prevzemajo posamezne jezikovne značilnosti sosednjega narečja/govora istega jezika. V mednarodnem prostoru je tako pomensko razlikovalnost predstavila na konferenci *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy*

końca XX wieku, ki je potekala na Šlezijski univerzi v Katovicah od 25. do 27. aprila 2001 (Zorko 2001a). Kasneje je v domačem prostoru uporabljala tudi izraz 'mednarečje' kot sopomenko za 'vmesno' narečje (Zorko 2009). Na vseh Pleteršnikovih simpozijih, ki se jih je udeležila – od Maribora do Pišec pot vodi ob narečnih mejah južnopohorskega, srednještajerskega in kozjansko-bizeljskega narečja –, pa je za narečne stike na jezikovnih mejah teh narečij/govorov uporabljala strokovni izraz 'vmesna' narečja/govori.

V *Zborniku s simpozija '99* je objavila razpravo *Priimki in hišna imena na Kozjaku* (Zorko 2001), v kateri je tudi s pomočjo zgodovine Dravske doline od Dravograda do Maribora in Dravskega obmejnega hribovja ter s pomočjo diftongizacije, tj. najstarejših razvojnih stopenj jata in dolgega etimološkega *e* (> *ie* ali *ei*) ter dolgega etimološkega *o* (> *uo* ali *ou*), natančno zarisala mejo med koroško in štajersko narečno skupino: »Meja med koroško in štajersko narečno skupino teče po potoku Črmenica v Gradišču, na avstrijski strani je naselje Schloßberg, na sredi črmeniške grape se dviga Vurmat in se v bližini Fale pri Šturmu približa Dravi.« (Zorko 2001: 59). Na levi in desni strani kozjaške narečne razmejitvene črte sta koroško (remšniški govor in govor Kaple) in štajersko (govor Svetega Duha na Ostrem vrhu in selniški govor) kozjaško podnarečje. Hišna imena so v tem delu Kozjaka narečna in »vedno v obliki svojilnega pridevnika na *-ovo/-evo*, in sicer iz osebnega imena, iz priimkov za poimenovanje človekove dejavnosti in poklica, poimenovanj po pokrajini ali kraju, po ledinskem imenu ali obliki tal, po rastlinah, živalih, telesnih ali duševnih lastnostih, po cerkvenih ali duševnih voditeljih, tudi hišna imena po vetrovih in drugih pojavih – feminativi se tvorijo iz moških oblik s »predvidljivimi obrazili«, npr. *-ica/ca*, *-inja* > *-ija/-ja*, *-ka* in *-lja* > *-la*.

Naslednja objavljena razprava s Pleteršnikovih dnevov so *Toponimi v Dravskem obmejnem hribovju* (Zorko 2004). Osredinjena je na lastnoimenskost naselbinskih zemljepisnih lastnih imen kraja ali kakega drugega dela zemeljskega površja, in sicer ozko na mikrotoponime, tj. ledinska imena, oronime in hidronime, ob levem bregu Drave od Viča na zahodni slovensko-avstrijski državni meji do Kamnice na vzhodu ter na Košenjaku in Kozjaku do slovensko-avstrijske meje na severu. Za ta geografski prostor predlaga po Mavriciju Zgoniku skupno poimenovanje Dravsko obmejno hribovje ali Obmejno Podravsko hribovje. Podobno kot v prvi pišeški razpravi združuje zgodovinske podatke in jezikoslovno/dialektološko analizo. Zorkova je predstavila najstarejša naselbinska imena iz 11. stoletja (npr. Vurmat, Bistrica, Selnica, Kamnica, Radvanje), večino pa je postavila v čas med 12. in 15. stoletjem, mikrotoponime pa je zbrala na Ojstrici,

Remšniku in na Kapli. Ledinska imena njiv, travnikov, vrta, sadovnjaka; imena gozdov; imena vrhov; imen grap; imena studencev, voda, čret itd. je zapisala v narečni in knjižni obliki ter razložila posamezna imena s pomočjo Pleteršnikovega slovarja, SSKJ-ja in Bezlajevega Etimološkega slovarja slovenskega jezika. Razprava je pomembna zaradi natančnega narečnega zapisa, hkrati pa prikazuje tudi gibljivost besedja v Pleteršnikovem slovarju in razlike v tvorbenem sistemu narečja in knjižnega jezika.

Leta 2008 je objavila v soavtorstvu z doktorandko Anjo Benko razpravo *Rokopisni slovar Luka Sienčnika v primerjavi z gesli v Pleteršnikovem slovarju in z narečnimi ustreznici s Strojne, Šentanela in Kaple*. Gre za zbirko 604 koroških besed, ki jih je zapisal rodoljub iz Dobrle vasi Luka Sienčnik (1904–1989); leta 2005 sta jih Zinka Zorko izročila Sienčnikova žena in sin. V Pišecah sta avtorici predstavili jezikovno analizo celotnega slovarja, ki sta ji dodali še slovarski zapis 65 Sienčnikovih besed od A do Č in jih primerjali s Pleteršnikovim slovarjem ter na terenu (Strojna, Šentanel, Kapla). Gre za pomembno predstavitev ustroja geselskega članka Sienčnikovega slovarja, zglede iz Pleteršnika in informacijo o živosti narečnih besed. Večino Sienčnikovega besedja na prelomu 20. in 21. stoletja še uporabljajo na Strojni in Šentanelu, na vzhodu severnopohorsko-remšniškega narečja pa je že manj znano in ga nadomeščajo predvsem prevzete besede. Sienčnikovo besedje, tako sta ugotovili raziskovalki, je dobro ohranjeno v slovenskem koroškem narečju v Avstriji, zato je njegov rokopisni slovarček »dragocena zakladnica in pričevalka o besedju na avstrijskem Koroškem v 20. stoletju« (Benko, Zorko 2008: 279). Avtorici sta objavili tudi celotno Sienčnikovo gradivo, primerjano s Pleteršnikovim slovarjem in z besedjem Strojne, Šentanela in Kaple ter mu dodali statistično obdelane podatke v tabelah in grafih (Benko, Zorko 2007).

Leta 2011 je prav tako v soavtorstvu z Anjo Benko objavila razpravo *Madžarizmi v Mukičevem romanu Garaboncijaš in nekateri ustrezniki zanje v Pleteršnikovem slovarju* (Benko, Zorko 2011). S tem je na Pleteršnikovih dnevih (*Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, Pišce 13. in 14. 9. 2010) predstavila še tretjo slovensko narečno skupino (ob koroški in štajerski), ki jo je zelo načrtno in premišljeno raziskovala. Gre za jezikovno analizo porabščine v leposlovju, kjer se je oblikoval poseben umetnostni jezik, ki se na »vseh jezikovnih ravninah dviga nad narečje«. V romanu prevladuje splošno slovensko besedje, presenetljivo pa skoraj ni madžarizmov – avtorici sta našeli le 47 prevzetih madžarskih besed in ker sta jim v Pleteršnikovem slovarju našli le 29 ustreznici (Benko, Zorko 2011: 244), sta jih preverili še v *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* (Novak

1985), *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* (Mukič 2005) in *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* (Bezljaj 1976–2007).

9. septembra 2013 je na Pleteršnikovih dnevih v Pišecah (*Slovaropisna dejavnost na Slovenskem*) nastopila z referatom *Živalski frazemi v mežiškem narečju*. Na simpoziju je primerjalno analizirala živalsko frazeologijo v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* in mežiškem narečju; razpravo je v dopoljnjeni obliki (živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju v Javorju in v Prežihovih delih po *Slovarju slovenskih frazemov* in Kebrovih *Živalih v prisposodobah*) objavila v Celjskem Mohorjevem koledarju (Zorko 2013), kasneje pa razširjeno s frazemi oplotniškega in mislinjskega govora še v reviji *Slavia Centralis* v soavtorstvu z Anjo Benko (Zorko, Benko 2015). V Pišecah je predstavila Pleteršnikove frazeme, ki so zapisani v geselskih člankih *bolha, čebela, črv, figa, govedo* (živina, krava, mavra, bik), *kača, kònj, koza, krt, lisica, mačka, miš, mravlja, muha, osel, pes, petelin, polž, prasè, ptica, ptič, riba, srna, sršen, riba, volk, vrabec, vran, vrana, zajec, žaba*. Primerjala jih je z najpogostejšimi živalskimi frazemi v mežiškem javorskem govoru: *čebela, črv, dihur, govedo, kača, kokoš, konj, koza, lisica, mačka, miš, mravlja, muha, osa, osel, ovca, pes, pikapolonica, polh, polž, ptiček, rak, riba, slavček, sraka, sršen, svinja, uš, volk, zajec, živina, žolna*. V Mohorjevem koledarju je dodala še primerjalno najpogostejše Prežihove živalske frazeme v romanih *Jamnica* in *Požganica* ter zbirkah *Samorastniki* in *Solzice*: *bik, čebela, črv, deževnik, govedo, jazbec, jastreb, jelen, jež, kača, koza, krt, mačka, medved, miš, muha, osa, osel, oven, ptič, sova, svinja, vol, volk, vrana, zajec, žaba*. Gre za frazeme živali, ki živijo »v domačem okolju« in »živali, ki jih človek najboljše pozna«, in je na človeka preneseno tudi njihovo obnašanje. Bolj kot živalska frazeologija pa je zanimiva uvrstitev mežiškega javorskega narečja na zemljevid slovenskih narečij. V Pišecah in Mohorjevem koledarju (Zorko 2013) je mežiški javorski govor predstavila kot del koroškega mežiškega narečja, ki se govori na zahodu od Javorja nad Črno in ob Meži ter Mislinji do Dravograda. Mežiško narečje je izgubilo razlikovalno tonemskost in pozna le visoko intonacijo. Mežiški javorski govor je podoben koroškemu črnjanskemu, vendar pa se v njem »slišijo tudi štajerske narečne značilnosti« (Zorko, Benko 2015: 149), zato ga uvršča med vmesne govore koroške narečne skupine. Na vzhodni meji mežiškega narečja je mislinjski govor, ki je prav tako vmesni govor med koroško in štajersko narečno skupino, in sicer ob srednesavinjskem in južnopohorskem narečju – na *Karti slovenskih narečij* (Logar, Rigler 1983) je označen kot zadnji govor koroškega mežiškega narečja (Zorko 2010a:

206), na narečni karti Frana Ramovša (1931) pa kot štajersko pohorsko narečje. Logar (1996: 198) je opozoril na težko določljivo narečno mejo v Mislinjski dolini, kjer se prepletata štajerskopohorski (južnopohorsko narečje) in koroškopohorski (severnopohorsko-remšniško narečje) vokalizem z mislinjskim (mežiško narečje). Zorkova je dokazala, da govor Mislinje glede na sodobno »narečno podobo v glasoslovju kaže na štajersko podstavo« (Zorko, Benko 2015: 148):

Najbolj značilno je diftongiranje dolgih *i*-jev in *u*-jev, razvoj dolgega jata in etimološkega *e* v štajerski dvoglasnik *ej* in dolgega *o* v dvoglasnik *ou*, razvoj samoglasniškega *r* v *ar* in ohranitev *l* pred zadnjimi samoglasniki. (Zorko 2010a: 206)

/S/samoglasniški sistem /je/ podoben južnopohorskemu s tipičnima štajerskima dvoglasnikoma (*e:i* in *o:u*). Mislinjski samoglasniški sistem sestavljajo dolgo (*i:*, *i:ĩ*, *u:/u:u*, *e:*, *o:*, *e:i*, *o:u*, *e:/e:e:*, *o:/u:o:*, *ar:*) in kratko naglašeni samoglasniki ter nenaglašeni samoglasniki, ki so dobro ohranjeni. V soglasniškem sistemu se govor od knjižnega loči le v nekaterih premenah, ki so natančneje predstavljene. (Zorko, Benko 2015: 162)

Na jezikovni meji štajerske in koroške narečne skupine v mislinjski in mežiški dolini je javorski mežiški govor vmesni govor koroškega narečja, mislinjski govor pa vmesni govor štajerskega južnopohorskega narečja – Zorkova je razmerje med dvema vmesnima govoroma postavila kot mejo med koroškim mežiškim narečjem (vmesni koroški javorski govor) in štajerskim južnopohorskim narečjem (vmesni štajerski mislinjski govor), s tem pa je na dialektološki karti Slovenije ob natančni narečni podobi Dravske doline določila tudi narečno mejo v Mislinjski dolini.

2. oktobra 2014 je bila slovesnost ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah. Pred slavnostno akademijo sem organiziral okroglo mizo *Slovensko slovaropisje*, na kateri je Zinka Zorko predstavila razmišljanja slovenskih akademikov na *Posvetu o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*, ki je potekal 6. marca 2013 v Veliki dvorani SAZU. Stališča sodelujočih na posvetu je strnila v spoznanje, da trenutni načrtovalci in usmerjevalci univerzitetne politike, znanosti in izobraževanja nočejo slediti pozitivni slovenski jezikovni politiki in načrtovanju, ki sta skladna z evropskimi priporočili za jezikovno izobraževanje. Izpostavila je štiri temeljne resnice o jeziku v našem univerzitetnem izobraževanju: (1) slovenščina je na slovenskih univerzah prevladni jezik; (2) tujim študentom je potrebno ponuditi čim več študijskega gradiva (prevodi skript, učbenikov) in kakovostnih konzultacij v angleščini; (3) univerze ne morejo avtonomno odločati o rabi študijskega jezika na prvi in drugi študijski stopnji (in s tem biti nad zakonom in Ustavo RS), zato je potrebno natančno določiti obvezni del

izvajanja visokošolskih programov (različno za naravoslovje, medicino, tehniko, družboslovje in humanistiko) v slovenskem jeziku; (4) na doktorskem študiju se univerzam prepusti avtonomna jezikovna politika, vendar ima doktorand pravico, da disertacijo napiše v slovenščini. Svoj pogled na rabo slovenskega jezika v visokem šolstvu je zaključila z mislijo akademika Kajetana Gantarja, ki jo je povsem posvojila in pozvala vse sodelujoče in prisotne na okrogli mizi v Pišecah, da jo sprejmejo in razširjajo:

Predlogi, ki bi sčasoma pripeljali do absolutne anglizacije našega univerzitetnega študija, pomenijo veliko zmoto in zablodo. [...] Naše članstvo v SAZU in naša državljanska zavest narekujeta največjo možno skrb za ohranjanje, uveljavljanje, negovanje in bogatenje slovenščine na vseh področjih. [...] Zato lahko v slovenski besedi bolj kot v orožju in bolj kot v političnih strukturah vidimo edino in najmočnejše poroštvo za obstoj in razcvet slovenske države: dokler bo zvenela slovenska beseda, toliko časa bo živela tudi slovenska država. Če pa bi slovenska beseda kdaj utihnila, bi tudi slovenska država in z njo tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti kot njena najvišja znanstvena ustanova izgubila svoj smisel obstoja in izdihnila. (Gantar 2014: 44)

Zdi se mi, da se je med referati, ki jih je imela v Pišecah, najbolj občuteno pripravljala za nastop leta 2015, ko so bili Pleteršnikovi dnevi posvečeni spominu na Jožeta Toporišiča. Njen referat je že v naslovu izražal toliko čustev, kot jih pri svojem znanstveno raziskovalnem delu nikoli ni pokazala: *Odličen jezikoslovec, predan profesor in iskren prijatelj akademik prof. dr. Jože Toporišič* (Zorko 2016c). Na simpoziju je povedala, da so jo strokovna in privatna srečanja s Toporišičem obogatila, »poglobila mojo narodno zavest in mi dajala moč za izgorevanje v raziskovalnem delu«. Prvič sta se srečala v njenem domačem kraju Ožbaltu, ko je prišel za velikonočne praznike na obisk k njenemu bratu Jožetu – stara je bila štiri leta in podarila mu je šopek marjetic. Življenjski zgodbi Zinke Zorko in Jožeta Toporišiča sta se ponovno križali, ko je v osemdesetih letih 20. stoletja na doktorskem študiju pri njem opravljala zelo zahtevne izpite iz slovenskega knjižnega jezika, in kasneje, ko je bila leta 2013 sprejeta v SAZU in se je v II. razredu za filološke in literarne vede pridružila pomembnemu slovenskemu slovničarju in jezikoslovcu:

V lepem spominu mi ostajajo srečanja s Toporišičem na Pleteršnikovih dnevih v Pišecah. Predstavila sem mu svoje raziskave govorov Pišec, Lesičnega in Kapel v kozjansko-bizeljskem narečju in jih v zborniku simpozija tudi objavila. Spodbudil me je, da sem na Pleteršnikovih dnevih predstavila hišna imena na Kozjaku – Toponimi v Dravskem obmejnem hribovju – in madžarizme v Mukičevem romau Garaboncijaš ter njihove ustreznike v Pleteršnikovem slovarju. (Zorko 2016c: 49)

Vsi ostali nastopi v Pišecah so bili seveda drugačni in je z njimi širila ugled svoje mariborske dialektološke šole.

Zinka Zorko pišeškega govora ni predstavila na Pleteršnikovih dnevih, kakor se ji je zapisalo v monografiji *Toporišičevo leto* (Zorko 2016c: 49), ampak jo je Toporišič povabil, da je razpravo objavila leta 2007 v akademskih *Razpravah* (Zorko 2007). V povzetku je pišeški govor predstavila še na okrogli mizi *Slovensko slovaropisje* ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah (Zorko 2014). Govor Pišec je po Logarju (1996: 188) uvrstila v kozjansko-bizeljsko narečje štajerske narečne skupine z ugotovitvijo, da je podobno glasoslovje in oblikoslovje tudi v Orešju in na Bizeljskem, vse tri vasi pa imajo tudi skupno besedje (Zorko 2009: 187). Pišeški govor ima »le jakostni naglas ter nepremični, pomični in mešani naglasni tip v oblikoslovju. Mlajše podaljšave kratkih samoglasnikov so pustile sledove v kakovosti novih odrazov zanje.« (Zorko 2007: 325) Podobno kot za govor Lesičnega in Kapele so značilni »prehod *u*-ja v *ü*; poenoglašanje dvoglasnikov *e:i* in *o:u* v *e:* in *o:/u:*; v severnem delu (Pišece) se je polglasnik poejil (*ä:*), na jugu pa poajil.« Zorkova je predstavila glasoslovje Pleteršnikovega domačega narečja, in sicer natančno naglašeni in nenaglašeni vokalizem ter soglasniški sestav, za katerega je ugotovila, da je večinoma enak knjižnemu (Zorko 2009: 190). Na okrogli mizi v Pišecah je pregledno strnila svoje terensko raziskovanje kozjansko-bizeljskega narečja; v nadaljevanju ga povzemam in z njim dopolnujem dialektološke raziskave, ki jih je Zinka Zorko predstavljala na Pleteršnikovih dnevih v Pišecah:

Za samoglasniški sestav pišeškega govora so značilni dolgi naglašeni samoglasniki: *í*, *ü*, *ú*, *é*, *ó*, *á*, *é*, *á*, *á*, *ár*.

Dolgi *í* je nastal iz stalno dolgega *i*, akutiranega *i* in iz kratkih akcentiranih *i*: líst, píšem, svíja, zíma, zít; lípa, ríba, tíči, žíla; míš, nít, tíč. (V nekaterih besedah se je razvil v dolgi široki *á* – náč, sát.)

Dolgi *ü* je odraz za stalno dolgi, staroakutirani in kratki naglašeni *u*: klúčenca, lúč, lúpim; krúha, kúpa, čútiti, obúti; krúh, kúp. (Izjemoma se izgovarja dvoglasnik *ü* e v edinem besednem zlogu: fkúep.)

Dolgi *ú* zastopa stalno dolgi etimološki *o*, novoakutirani *o*, stalno dolgi samoglasniški *ŷ*: búk, gnúj, múč, núč; núsím, prúsň, vúla; čún, vúk, žúna; dúgi, púna, vúna; dúk, púp, pún. (Redko zastopa nosni *o*: múš, túča.)

Dolgi ozki *é* je odraz za stalno dolgi jat, akutirani jat, za kratki in umično naglašeni jat, za vse naglašene nosne *e* in za etimološki *e*: beséda, lěp, lěs, lěta, mlěko, směh, svěča, zvězda; bréza, césta, lěto, nevěsta, stréha; dět, sém; lěpo, sěno, tělo, těsto; pěst, plěšem, zěbe me, měso; iměna, lět, pěč, něsu, rěku, zěle, žěnih.

Dolgi ozki *o* zastopa stalno dolgi nosni *o*, akutirani in umično naglašeni *o*, novoakutirani etimološki *o* v zadnjem zlogu in umično naglašeni *o*: obròk, golòp, klòp, mòdèr, pòt, dòga, gòba, zòbi, dnò, kòš, kròp, kòza, ósa.

Dolgi in zelo široki ajevski fonem (*ǎ*) je odraz za umično naglašeni *e*, kratki in umično naglašeni polglasnik, kratki in umično naglašeni *i*: čǎlu, nǎsem, rǎkla, tǎta, žǎna; bǎt, pǎs, tǎš, čǎbǎr, pǎku; nǎč 'nič', rǎt 'rit', sǎr 'sir', cǎgan, žǎvot.

Dolgi labializirani *ǎ* zastopa stalno dolgi *a*, akutirani *a*, kratki *a*, dolgi in novoakutirani polglasnik: ǎpno, brǎda, dvǎ, glǎva, kovǎč, krǎl; brǎta, mǎti; brǎt, gǎt, čǎst, dǎn, lǎn, vǎs; gǎne, mǎša, pǎhne.

Dolgi samoglasniški *r* se izgovarja *ǎr*: kǎrt, smǎrt; čǎrna.

Samoglasniški *l* se je razvil v dolgi *u*: čún, kúnem, púnim, vúk, púna.

Nenaglašeni samoglasniki se ohranjajo, reducirajo ali pa onemevajo. Nenaglašeni *i*: písati, rǐzati, na mízi; cvílla, túlla, vilce, nǎsma, tǎrpte; nastane tudi iz nenaglašene polglasnika ali jata: pǐtik, vozíčik: nǎklíh, o'rih.

Nenaglašeni *u* je naslednik samoglasniškega *l* in etimološkega *o*: jǎbučik, kužúh, mučím, nusníca.

Nenaglašeni polglasnik se večinoma izgovarja kot *ǎ*: ǎrdečícǎ, ǎrǎví, pǎr 'pri'; lahko tudi onemi: člǐnk, mezínc; zvǐnc.

Soglasniški sestav pišeškega govora je večinoma enak knjižnemu.

Posebni razvoji so naslednji: samoglasniški *l* ima odraz *u* tako kot dolgi etimološki *ó*: čún, vúk, žúna, dúga, púna, vúna; samoglasniški *r* se izgovarja s širokim *ǎ* pred *r*: pǎrst, smǎrt, tǎrt.

Samoglasniški sklop *-rl, -ru* ima odraz *ǎru*: dǎru, cvǎru, žǎru, obǎru.

Palatalni *lj* je izgubil palatalnost: krǎl, stǐla, vúla, zǎmla.

Palatalni *nj* je večinoma izgubil mehčanost: jíva, kǎmje, korǐje, lúkja, ógen.

Zvočnik *v* se izgovarja kot *v, u, f*: víno, vǐda, vúna, člǐuk, dǎrf, fčǐri, vího (*v* je proteza).

Zvočnik *j* se govori tudi kot sekundarni fonem: grǐjzdje, lǐjpa, pújstela.

Sklop *dl* se lahko izgovarja kot *-l-*: jǐla, pǎla.

Sklop *šč* se razvil v *š*: gǐša, íšem, klǐše, píše, na tǎše.

Govor ne pozna preglasta *o* v *e* za *c, j, č, ž, š*: s strícóm, bójóm, kováčóm, nǐžóm. (Zorko 2014: 112–113)

Zinka Zorko je od leta 1998 sodelovala tudi z Osnovno šolo Maksa Pleternika v Pišecah pri inovacijskem projektu *Obarvana slovenščina – Slovarski kotichek na Internetu*. Bila je strokovna recenzentka projekta, ki ga je na šoli vodila učiteljica slovenščine Rut Zlobec (1998), v skupini pa so bili še učiteljici Anica Butkovič in Irena Markovič, pedagoginja Saša Dernač in ravnatelj Martin Dušič. Na medmrežju so razvili model za raziskovanje slovenskih narečij, ki so ga uporabljali pri pouku slovenskega jezika in pri izbirnem predmetu Šolsko novinarstvo. Povezali so se z drugimi šolami doma in v tujini, pri tem pa so razširjali znanje in vedenje o slovenski

kulturni dediščini, in sicer predvsem s področja folkloristike in narečjeslovja; v središču raziskovalnega dela je bil tudi Pleteršnikov slovar kot najzanesljivejši vir za pregledovanje zbranega narečnega gradiva:

Z učenci smo najprej pregledali »staro« zbirko, nato pa smo jo začeli dopolnjevati. Popisovali smo predmete, jih risali, fotografirali, zapisovali poimenovanja, stalne besedne zveze, pripovedi... Za delo na terenu smo se še posebej pripravili, čeprav so učenci nanj že navajeni (kako najti dobrega informatorja, kako začeti pogovor...). Naučili smo se uporabljati diktafon, digitalni fotoaparati in video kamero. Zbrano gradivo smo pregledali, uredili in izpisali narečne besede. S pomočjo SSKJ (CD-ROM), slikovnih slovarjev, Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja in nemško-slovenskega slovarja smo poiskali ustrezne knjižne izraze in opise. Nato smo zbrano gradivo vnesli v Slovarki kotiček (najprej smo zapisali knjižno besedo, dodali smo narečni zapis in ga obogatili s sliko s terena in z zvočnim zapisom; če je beseda del stalne besedne zveze, smo le-to zapisali in razložili njen pomen, prav tako smo zapisali pripovedi, pesmi, anekdote..., ki so z njo povezane). (<http://www2.arnes.si/~sspmgjac/mirk/zlobec.htm>)

Toporišič kot organizator in vodja *Pleteršnikovih dnevov*

Toporišičev pogled na Pleteršnika

Toporišič je med desetimi (Bohorič, Pohlin, Kopitar, Miklošič, Škrabec, Nahtigal in Ramovš, Rigler, Bezljaj in Toporišič) za jezikoslovnega odličnika imenoval tudi »Miklošičevega sodelavca« in »velikega slovaropisca« Pleteršnika, ki je konec 19. stoletja »ustvaril delo, na kakršnega smo potem čakali skoraj sto let« (Toporišič 2008: 41), tj. do zaključenega SSKJ-ja leta 1991. Pleteršnikovo slovaropisno delo povezuje s Škrabčevim jezikoslovjem in vprašanjem tonemskosti slovenskega jezika, ki ga je v slovarju uspešno reševal s pomočjo sodelavca Bartla, na teoretičnem področju pa dopolnjeval z Valjavčevim vedenjem o slovenskem naglasu ter Miklošičevimi in Cafovimi slovaropisnimi rešitvami. V slavnostnem govoru ob odprtju prenovljene Pleteršnikove domačije leta 1994 je Pleteršnika imenoval za »našega doslej največjega slovaropisca slovenščine«, ki je »slovenskemu narodu – in svetu – odkril bogastvo in lepoto besedja njegovega jezika« (Toporišič 2006: 537). Toporišič je prepričan, da je Pleteršnik zmozel tako veliko in odgovorno delo v celoti zadovoljivo opraviti, ker je »neoviran odločak« o vseh slovaropisnih vprašanjih in je lahko »z veliko znanstveno natančnostjo odbiral gradivo« ter »organiziral nabiranje živega besednega zaklada po narečjih« in tako omogočil, da ga »s pridom porabljajo vse znanstvene in tehnične stroke« (Breznik 1949: 383–384). Ta Breznikov članek v Slovenskem biografskem leksikonu je Toporišič (ur. 1998: 177) imenoval za »vsebinsko bogat/ega/« in ga je prepoznal kot »osnova marsičesa v pisanju o Pleteršniku po 2. svetovni vojni«.

Za slovensko slovaropisje in naglasoslovje je zelo pomembno, da je Pleteršnik sledil Škrabčevim in Valjavčevim raziskavam tonskih nasprotij slovenskega naglaševanja in je tonemsko naglaševanje uvrstil v svoj slovar, čeprav je bila teorija na Slovenskem takrat povsem nova in znana le v ozkih strokovnih krogih. Toporišič (2006: 541) mu je za razločevanje med potisnjenim in potegnjenim naglasom (izrazje je Škrabčevo) izrekel strokovno spoštovanje, ker »je bil tako pogumen, da je to naglaševanje prevzel v svoj slovar«.

Škrabec in Pleteršnik sta bila jezikoslovca, ki sta bila Toporišiču še posebno draga: prvi kot vrhunski jezikoslovec slovenist in začetnik modernega pogleda na slovensko slovnico, zlasti na področju naglasoslovja, drugi kot njegov bližnji rojak (Pišece, Mostec), »zgled delavnosti in doslednosti v življenju« (Toporišič, ur. 1998: 175) in predhodnik v prizadevanjih za »sistemsko enotnost« slovenskega knjižnega jezika, izhajajoč iz Škrabčevega jezikoslovja:

V glavnem iz časa pred izidom Pleteršnikovega slovarja so zanimiva doslej širši javnosti nedostopna Škrabčeva pisma Pleteršniku: v njih se je Škrabec trudil in pri tem bil kar zelo, vendar ne v vsem, uspešen, da bi bilo oblikoglasno pisanje besed v Pleteršnikovem slovarju tako, da bi v veliki meri služilo tudi znanstvenemu raziskovanju (in to se tudi godi). (Prim. sedaj moja izdajo P. Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela* 4, Nova Gorica 1998, str. 326–334.) (Toporišič, ur. 1998: 177)

Toporišič je nekatera razhajanja v razumevanju slovenskega (tonemskega) naglasa – »/o/ tem Pleteršnik v S-NS I, str. IX skoraj nekoliko podcenjevalno o Škrabcu« – pri obeh slovenistih pripisal čisto praktičnim potrebam Pleteršnikovega slovarja. Pri tem gre predvsem za ozko teoretično vprašanje razvrščanja naglasnih načinov v razrede oz. po besedotvornih vrstah in pomenskih skupinah ter za slovnično pomenskost, »poleg tega še za zgodovinsko razvojno, kar pa za Pleteršnika ni bilo tako uporabno« (Toporišič 2006: 541). Pri samostalniški besedni vrsti npr. ni upošteval lastnoimenskosti, ki jo je Toporišič postavil za osrednjo raziskovalno temo svojega drugega simpozija v Pišecah leta 1999 (Pleteršnikovi dnevi, Simpozij Slovenska lastnoimenskost), sledeč jezikoslovnim usmeritvam Stanislava Škrabca pri reševanju tega vprašanja, že v Toporišičevem času aktualni in občutljivi (ne)spolni rabi jezika v javnosti⁵⁵ in predvsem priimkovnosti ob pripravah na izid slovarskega dela novega slovenskega pravopisa, tj. Toporišičevi odločitvi, da se v slovarskem delu Slovenskega pravopisa zapiše 500 najpogostejših ženskih spolskih priimkov (Toporišič 2001: 9). Pleteršniku »ni bilo treba reševati problematike, ki bi jo prineslo upoštevanje lastnih imen« (Toporišič 2006a: 555), saj le-teh ni uvrstil v Slovensko-nemški

⁵⁵ Šlo je za razpravljanje, ali gre pri rabi moških in ženskih oblik poimenovanj za jezikovno ali družbeno vprašanje. Moški slovnični spol je nezaznamovan napram ženskemu, kar je omogočalo, da se je skupina ljudi moškega in ženskega naravnega spola zapisovala ali nagovarjala v moškem slovničnem spolu, upoštevajoč tudi načelo ekonomičnosti v jeziku, npr.: *spoštovani volivci* (tj. moški in ženske) namesto *spoštovane volivke in spoštovani volivci*.

slovar, Toporišič pa je na drugih Pleteršnikovih dnevih (Pišcece, 15. in 16. 9. 1999) odprl vprašanje priimkovnosti v slovenskem slovaropisju, in sicer zapisovanje osebnih imen, vzdevkov in hišnih imen ter izvor slovenskih priimkov, rabo lastnih imen v starejših slovenskih slovarjih in besedilih ter naselbinska, ledinska in domačijska imena. Zelo so ga zanimale ženske ustreznice priimkov (sam je predstavil najpogostejših petsto moških priimkov v Sloveniji, ki jim je pripisal ženske oblike, Irena Orel pa oblike priimkov v slovenskih uradovnih besedilih do 19. stoletja), ki jih je kot nadaljevanje neopravljenega Pleteršnikovega dela uvrstil v slovarski del Slovenskega pravopisa. Na simpoziju v Pišecah je tako odločitev napovedal kot »spomenik poimenovanjem slovenskih žena«. Pred tem (Pišcece, 12. in 13. 9. 1996) je Toporišič na prvih Pleteršnikovih dnevih (Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar) presodil, da je Pleteršnikov pravopis v Slovensko-nemškem slovarju »prav odličen«, tako da bi ga (z izjemo izgovarjave trdega *l* pred samoglasniki kot *v*) »lahko v celoti prevzeli« (Toporišič 2006a: 556). Kljub temu pa je Pleteršnikov slovar še pred Levcem postavljaj tudi pravopisno in pravorečno normo slovenskega jezika, upoštevajoč tradicijo in Škrabčeve sodobne pravopisne odločitve. To se lepo kaže pri vprašanju *bravec* ali *bralec*, kjer se je Pleteršnik kompromisno odločil za Škrabčev zapis z *v*-jem (*poslušavec*), mestoma pa je ohranjal še etimološki *l*-jevski zapis trdega *l* v pisavi *tkalec*. »Pleteršnik je torej te stvari pisal zgodovinsko upravičeno, kakor jih je Škrabec utemeljeval [...], vendar ni sprejel njegove rešitve za *volilec*.« (Toporišič 2006a: 553).

Toporišič je nadaljeval z raziskovanjem Pleteršnikovega dela, tudi ko je vodenje Pleteršnikovih dnevov zaupal Marku Jesenšku. Odzval se je vabilu, da upoštevajoč Pleteršnikovo jezikovno izročilo natančneje razišče narečno lastnoimenskost v svoji rojstni vasi Mostec. Ugotovil je, da je *le-ta* »večinoma zemljepisna in bitijska, stvarna pa komaj kaj«, predvsem pa spreminjajoča se, »zlasti ko gre za priimke in krstna imena« (Toporišič 2004: 9). Leta 2007 je na Pleteršnikovih dnevih v Pišecah spregovoril o slovnični obvestilnosti Pleteršnikovega slovarja. Izhajal je iz svojega predhodnega spoznanja, da sta za zapisano tonemskost v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju zaslužna Škrabec in Valjavec (Toporišič 2008a: 33). Pleteršnik je naš »prvi slovenski slovarnik, ki je besedam zapisoval tonemski naglas«, vendar še ni razlikoval enojnega in dvojnega brevisa, ki po Riglerjevi teoriji razlikujeta med akutiranostjo in cirkumfektiranostjo kračine in sta normativno zapisana v SP 2001. Za največjo zablodo naglasnosti v Pleteršnikovem slovarju je prepoznal zapisovanje nedoločnika z refleksi kratkega nedoločnika (Toporišič 2008a: 34).

Zadnji Pleteršnikovi dnevi, na katerih je sodeloval Toporišič, so bili leta 2010. Slovensko zgodovinsko slovaropisje je v Pišecah poskušalo odgovoriti na vprašanje, ali nadaljevati Pleteršnikovo delo in sestaviti enoten slovar, ali pa po dogovorjeni enotni metodologiji najprej ločeno sestaviti zgodovinska slovarja osrednje-in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika in nato še novoslovensščine. Tako bi se izognili vprašanju (ne)knjižnosti posameznih besed in dobili dva neodvisna besedilna korpusa raznovrstnega slovenskega besediščnega razvoja na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru, upoštevajoč dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika. Toporišič se je simpozija udeležil z razpravo o tem, kako je Škrabec razmišljal o zaznamovanju naglasov v Pleteršnikovem slovarju. Gre za njegovo zadnjo objavljeno znanstveno razpravo (Toporišič 2011), v kateri je simbolno združil svoje raziskovanje slovenske naglasnosti ob soočenju teoretičnih in praktičnih rešitev svojih priljubljenih jezikoslovnih predhodnikov Škrabca in Pleteršnika. Opozoril je na daljši spisek besed, ki jih je Škrabec naglaševal tonemsko drugače kot Pleteršnik (Toporišič 2011: 17) in zaključil svoje več kot petinpetdesetletno znanstveno in raziskovalno delo na področju slovenskega jezikoslovja, tudi zelo natančnega raziskovanja slovenskega naglasa, s spoznanjem o (pre)kratkosti našega življenja, da bi lahko v njem spoznali vso znanost: »Tudi ob razpravljanju o teh vprašanjih se človeku nekako sili izreči z Latinci: *Vita brevis, ars longa.*« (Toporišič 2011: 18).

Pomen Toporišičevih *Pleteršnikovih dnevov* za razvoj slovenskega slovaropisja

Pleteršnikovi dnevi v Pišecah so Pleteršnikovo rojstno vas postavili v središče slovaropisnega dogajanja na Slovenskem, s pritegnitvijo strokovnjakov iz tujine pa so dobili tudi mednarodno razsežnost. Toporišič je bil njihov idejni ustanovitelj, vodja in predsednik Strokovnega odbora Maksa Pleteršnika vse do leta 2003, ko je za to funkcijo izbral svojega naslednika Marka Jesenška in mu naložil »lepo količino dolžnosti« z organiziranjem nadaljnjih simpozijev ter urejanjem in izdajanjem novih zbornikov, zavedajoč se, da ostaja še veliko neopravljenega dela (Toporišič, ur. 2001: 200); želel je, da Pleteršnikovi dnevi (p)ostanejo vsakoletno druženje slovenskih slovaropiscev, Pleteršnikov rojstni kraj Pišce pa prepoznano slovaropisno središče:

In še ostaja kar precej dovolj neosvetljenih strani njegovega dela (in sicer tudi slovarja, npr. njegovo zanimanje za lastnoimenskost, natančnejši vpogled v njegovo narodno-politično slovenstvo). Skoraj gotovo je, da Pišečani v zvezi /s/ Pleteršnikom ne bodo

mirovali in se bodo tudi slavisti radi odzivali njihovim vabilom na nadaljnje spoznavanje in vrednotenje Pleteršnikovega duha ter sploh tvarin, ki jim je Pleteršnik posvečal pozornost in raziskovalni red. (Toporišič, ur. 1998: 180)

Toporišičevo vlogo in pomen pri pripravi simpozijev v Pišecah so vsak s svojega stališča predstavili Benko (2011) v *Izzivih sodobnega slovenskega slovaropisja*, Dušič (2016) in Novak (2016), celovito pa na Pleteršnikovih dnevih 2015, ki so v Pišecah potekali v spomin na akademika Toporišiča. Pred njimi je o svoji vlogi pri promociji življenja in dela Maksa Pleteršnika pisal tudi Toporišič (ur. 1998: 178–180) in opozoril na svoj prvi nastop v Pišecah:

Tisti čas (okoli 150-letnice Pleteršnikovega rojstva) so se prebudili tudi Pišečani in Pleteršniku na prostoru med šolo in kulturnim domom postavili spominski steber s Štovičkovo plaketo Pleteršnika. Slavnostni strokovni govorec je ob tem bil pisec teh vrstic. Vzpostavljeni so bili tudi neki stiki z lastnikom Pleteršnikove domačije, dr. Marijanom Hočevarjem. (Toporišič, ur. 1998: 178)

Temu nastopu v začetku devetdesetih let 20. stoletja so sledila Toporišičeva redna srečanja s Pleteršnikom v Pišecah, in sicer najprej z govorom na proslavi 70-letnice smrti Maksa Pleteršnika septembra leta 1993 (govornika sta bila še predsednik SAZU France Bernik in akademik Franc Jakopin), nato pa 17. 9. 1994 še s svečanim govorom ob odprtju prenovljene Pleteršnikove hiše in stoletnici izida Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. Pomembna dogodka, čeprav je bil na obeh prisoten tudi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, pa sta bila v javnosti skoraj neopazna. Toporišič se je čudil slabi medijski pokritosti obeh dogodkov, predvsem pa ni razumel Slovencev, ki se ob takrat še ne dolgo pridobljeni samostojnosti in lastni državi niso zmenili za Pleteršnika, enega izmed stebrov slovenstva in slovenskega jezika ter pomembnega nosilca (danes skoraj povsem pozabljene) pozitivne zgodbe o domoljubju. Zapisal je, da je bil javni odziv na oba pomembna pišeška dogodka v prvi polovici devetdesetih let »razmeroma zelo slab«. Kasneje je tak mlačen odnos Slovencev do enega izmed slovenskih »prerokov« razočaran dopolnil v spoznanje, da »Slovinci na kulturniška prizadevanja le preradi gledajo s stališča dobička in jim torej simpozij v Pleteršnikov spomin ni prav nič mar«. (Toporišič, ur. 2001: 201)

Oktober istega leta je bilo zborovanje Slavističnega društva Slovenije posvečeno Maksu Pleteršniku; v Krškem je nastopil Toporišič, ki je pripejal udeležence tudi v Pleteršnikove Pišece. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 5*, ki je izšel leta 1997, je urednik France Novak podnaslovil *Maks Pleteršnik, Zborovanje slavistov, Krško in Pišece 1994*, v njem pa

je Toporišič objavil prispevek z naslovom *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*, tj. v referat razširjeni slavnostni govor s septembrskega odprtja prenovljene Pleteršnikovine v Pišecah. Z referatom O pravopisnem slovarstvu je leta 1995 nato sodeloval na okrogli mizi o slovenskem pravopisju, ki jo je pripravil tedanji predsednik Slavističnega društva Slovenije France Novak (2016), naslednje leto pa je v Pišecah organiziral prve Pleteršnikove dneve: »/K/ončno /se je/ uresničil od mene že 1994 predlagani Simpozij o Pleteršnikovem slovarju.« (Toporišič, ur. 1998: 179). Večino referatov je objavil v prvem zborniku z naslovom *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar, Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Leta 1999 je uredil in izdal še zbornik razprav o slovenskih lastnih imenih *Simpozij Slovenska lastnoimenskost, Zbornik s simpozija '99 v Pišecah*, ki je »dobrodošlo poživilo slovenske jezikoslovne literature z imenoslovnega področja« in odpira vrata novim raziskavam »slovenske jezikovne in duhovne individualnosti« (Toporišič, ur. 2001: 200).

Toporišič je z zasnovo in organizacijo Pleteršnikovih dnevov v Pišecah pokazal, da lahko slovaropisno delo učinkovito pokaže na pomembnost slovenskega jezika v družbi evropskih narodov ter nas opozoril, da se moramo zavedati: (1) svoje družbene in kulturne identitete, kar je povezano z jezikovno samobitnostjo; (2) pomena nenehnega jezikovnega razvoja, s katerim se je mogoče odzivati na evropske ekonomske in tehnološke izzive; (3) pomena razvijanja lastnih tehnologij, ki jih mora spremljati tudi domača terminologija in (4) pomena vlaganja sredstev v humanistične raziskovalne projekte, saj na podlagi njih spoznavamo jezik in sebe ter se tako bolj samozavestno umeščamo v skupni evropski prostor (Jesenšek, ur. 2011: 11). Po Toporišičevi zaslugi pišeški simpoziji vrednotijo slovensko slovaropisje in povečujejo zanimanje za Pleteršnika ter spodbujajo nove slovaropisne projekte, izhajajoče iz Pleteršnikove pozitivne slovaropisne dediščine.

Toporišičeva jezikoslovna dediščina

Jože Toporišič se je rodil 11. oktobra 1926 na Mostecu pri Brežicah. Osnovno šolo, ki se je 12. 10. 2015 preimenovala v Osnovno šolo dr. Jožeta Toporišiča, je obiskoval v Dobovi med letoma 1933 in 1938; od 1938 do 1941 je bil dijak klasične gimnazije v Mariboru – živel je v mariborskem semenišču in se pripravljaj na izpit za študij teologije; med vojno je bil izseljen v Šlezijo; junija 1945 je nadaljeval šolanje in leta 1947 maturiral na klasični gimnaziji v Mariboru. Zaradi političnih razmer se je leta 1947 vpisal na Filozofska fakulteto v Ljubljani, željeni študij teologije pa je zamenjal za slovenistiko in rusistiko; diplomiral je leta 1952, leta 1963 pa je zagovarjal še doktorsko disertacijo *Nazorska in oblikovna struktura Finžgarjeve proze*. Učiteljsko pot je začel leta 1953 kot profesorski pripravnik na novomeški gimnaziji, nato pa je bil do leta 1965 lektor za slovenski jezik na Filozofski fakulteti v Zagrebu; študijsko se je izpopolnjeval v Hamburgu in Čikagu; od leta 1965 do upokojitve leta 1996 je predaval slovenski knjižni jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani; leta 1971 je na ljubljanski slavistiki ustanovil Katedro za slovenski knjižni jezik in stilistiko ter postal njen prvi predstojnik; bil je dolgoletni urednik *Slavistične revije*; leta 1991 je bil imenovan za izrednega in leta 1997 za rednega člana SAZU; leta 2006 je dobil najvišje priznanje Republike Slovenije za znanstveno in raziskovalno delo, tj. Zoisovo nagrado za življenjsko delo na področju slovenskega jezikoslovja; leta 2011 je bil o njem posnet dokumentarni film *Samotni hodec skozi neprijazni čas*. Umril je 9. decembra 2014 v Ljubljani. Ob pripravah na obeležitev akademikove 90-letnice rojstva je bilo leto 2016 razglašeno za *Toporišičevo leto* (11. 10. 2015 do 11. 10. 2016) z željo, da bomo znali »prav upravljati Toporišičevo pozitivno jezikovno dediščino«.

Toporišičev vstop v jezikoslovje je zaznamovala kritika mladogramatične čitankarske slovnice štirih avtorjev (Bajec, Kolarič, Rupel, /Šolar/), ki je pokazala, da je »nekaj reformatorskega v njega bilo rojeno«. Obsežno oceno *Slovenske slovnice* je spisal do junija 1957, vendar v *Jeziku in slovstvu* ni izšla, ker bi Toporišič z več kot 40 stranmi kritičnega razmišljanja »spravil ob ves ugled slovensko knjižno jezikoslovje«; ocena je v skrajšanem obsegu v nemščini izšla leta 1960 najprej na Danskem (Toporišič 1960), nato pa leta 1962 še v hrvaščini (Toporišič 1962). V slovenščini je bilo celotno

besedilo objavljeno šele leta 1987 v monografiji *Portreti, razgledi, presoje* (Toporišič 1987: 371–419) – neobjavljena kritika je postala izhodišče za Toporišičev teoretični premislek o slovenskem jeziku in praktična osnova za učbenik *Slovenski knjižni jezik 1–4* (Toporišič 1965, 1966, 1967, 1970), tj. predhodnik po Kopitarju druge znanstvene slovnice slovenskega jezika sploh (Toporišič ¹1976, prenovljene in razširjene izdaje 1984, 1991 in 2000). Akademik Toporišič je jezikoslovje razumel kot sistem, jezik je obravnaval kot strukturo. Vplive zagrebškega jezikoslovca Petra Guberine je povezal s Škrabčevim jezikovnim nazorom, Breznikovim jezikoslovjem ter praško, kopenhagensko in ameriško strukturalno šolo. V slovensko jezikoslovno vedo je uvedel natančno izrazje (Toporišič 1992), slovenistiko pa je zaznamoval s Toporišičevo tvorbeno strukturalno slovnico, v katero je uvedel načelo funkcijskosti. Četrta izdaja Toporišičeve slovnice (Toporišič ⁴2000) upošteva vse slovenske jezikoslovne dosežke druge polovice 20. stoletja, tudi smeri, ki želijo naslediti Toporišičev strukturalizem, in ostaja odprta za nova jezikoslovna dognanja ter smeri.

Toporišičeva bibliografija obsega dokumentiranih 1171 enot (veliko pa jih je še nezavedenih) in je objavljena v treh nadaljevanjih v Slavistični reviji (1986, 34/2, 451–490; 1996, 44/4, 485–501; 2007, 55/1–2, 419–440). Svoje znanstveno in raziskovalno delo je sprva usmerjal v sinhrono glasoslovne (npr. *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, 1978), oblikoslovne (npr. *Oblikoslovne razprave*, 2003) in skladenjske (*Nova slovenska skladnja*, 1982) raziskave ter vprašanja družbenosti jezika (*Družbenost slovenskega jezika*, 1991), ki so bile povezane z delom za slovensko slovnico, pravopis (od *Načrta pravil za novi slovenski pravopis*, 1981 do *Slovenskega pravopisa*, 2001) in slovar (npr. *Besedjeslovne razprave*, 2006), nato pa ga je razširil tudi na raziskovanje narečjeslovja in zgodovine slovenskega knjižnega jezika (npr. *Portreti, razgledi, presoje*, 1987) ter na primerjalne raziskave (jezik v stiku), tako da je prepoznan za znanstvenika, ki je celostno obvladoval vsa raziskovalna področja slovenskega jezika. Več kot 20 samostojnih knjig (npr. *Kopitarjev zbornik*, Obdobja 15, 1996), več kot 300 v soavtorstvu (npr. *Slovenska zvrstna besedila*, 1981; *Miklošičev zbornik*, Obdobja 13, 1992), organiziranje znanstvenih srečanj in urejanje zbornikov (npr. *Škrabčeva misel v Novi Gorici*, *Pleteršnikovi dnevi v Pišecah*), nastopanje v javnosti in objave v medijih (npr. *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*, 2007; *Intervjuji in polemike*, 2011), objavljanje del drugih jezikoslovcev (npr. Breznikove *Jezikoslovne razprave*, 1982; Škrabčevo *Jezikoslovno delo I–IV*, 1994–1998) so ga naredili za slovenskega jezikoslovca vodnika druge polovice 20. stoletja. Vodilno mesto so mu priznavali najuglednejši domači

in tuji jezikoslovci sodobniki, kar se je pokazalo tudi ob njegovi 80-letnici. V monografiji *Jezikovna predanost* (Jesenšek, ur., Zorko, ur. 2006) je Toporišiču v čast objavilo svoje prispevke 54 jezikoslovcev iz Avstrije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Češke, Črne Gore, Estonije, Francije, Hrvaške, Kanade, Madžarske, Makedonije, Nemčije, Poljske, Rusije, Slovaške, Slovenije, Srbije, Velike Britanije in ZDA, v tabuli gratulatoriji na začetku monografije pa se je njegovemu jezikoslovnemu delu poklonilo še 246 akademikov in profesorjev s celega sveta.

Številke same po sebi ne povedo veliko, so pa zgovorne, kadar za njimi stoji vsebina, tj. jezikoslovna zapuščina Jožeta Toporišiča. Monumentalno delo se kaže v zabeleženih 1171 enotah bibliografije, ki jo je Toporišič (Slavistična revija 1986, št. 4 in 1996, št. 4) sestavil sam, dopolnila pa jo je – v sodelovanju z Jožetom Toporišičem – Anka Sollner Perdih (Slavistična revija 2007). Gre za bibliografije ob njegovi 60-, (do 1986), 70- (do 1996) in 80-letnici (1996 do 2006). V monografiji *Intervjuji in polemike* (Toporišič 2011) je na platnicah zapisano, da je Toporišič ob številnih monografijah še avtor več kot 2000 znanstvenih razprav in strokovnih sestavkov. Žal je v sistemu Cobiss zabeleženih le 697 enot, tj. komaj dobra tretjina vsega, kar je naš največji jezikoslovec druge polovice 20. in začetka 21. stoletja napisal in objavil. V prihodnosti bo potrebno zbrati vse Toporišičeve objave in jih vpisati v njegovo osebno bibliografijo na Cobiss-u, saj ARRS s pomočjo tega sistema (Cobiss/SciMet) spremlja ter vrednoti znanstveno produkcijo slovenskih avtorjev. ARRS poskuša s pomočjo Sicrisa primerjati slovenske znanstvenike v mednarodnem prostoru in izmeriti najboljše. Žal pa to počne na angloameriški način in skoraj praviloma tudi v angleškem jeziku. Poznamo staro zgodbo o tem, kako mora slovenski raziskovalec slovenski državni instituciji, ki mu na tanko reže raziskovalna sredstva, pisati vloge in poročila za npr. raziskovalne projekte, ki se financirajo z denarjem slovenskih davkoplačevalcev in o tem odloča od slovenske države imenovana slovenska javna agencija, v angleškem jeziku. Se je sploh še potrebno čuditi, da je na taki lestvici Toporišič med danes že skoraj 14.300 slovenskimi raziskovalci prepoznan za (pod)povprečnega znanstvenika, ki je po kriterijih ARRS-ja zadnjih dešte let znan in upoštevan le v ozkih domačijskih krogih, globalni (angloameriški svet) pa se zanj ne zmeni? Ne znajo ali pa nočejo na ARRS-ju prikazati vrhov slovenistične, tj. domače znanosti, saj se je tako nobel hvaliti s citati v praviloma angleških bazah podatkov in predvsem v najbolj angliziranem in finančno najbolj odvisnem WOS-u, ki je tudi osnova za t. i. Thompsonovo lestvico razvrščanja najboljših univerz na svetu. Gre za sinonim za napačno znanstveno-raziskovalno politiko

Republike Slovenije, ki poveličuje vse tuje in se sramuje domačih dosežkov, ki so predstavljeni v slovenskem jeziku. Radi bi imeli svetovno primerljivo znanost po vzgledu globalnega angloameriškega sistema, želijo biti prijazni do tuje znanosti in slovenske znanosti v angleščini, pri tem pa ne poznajo niti naših največjih dosežkov na področju slovenistike in so neprijazni do našega največjega jezikoslovca. Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji predstavlja Toporišiča kot (pod)povprečnega znanstvenika in mu pripisuje zavajajoče lažne 3 čiste citate znanstvenih del v zadnjih 10 letih, tj. od 2006 do 2016, sklicujoč se na vzajemno bazo podatkov Cobiss.si. Si predstavljate, Toporišič ima po podatkih ARRS-ja v zadnjih desetih letih samo tri t. i. čiste citate. Norost brez primere! Ampak sistem deluje, nas razvršča, ocenjuje in nam deli raziskovalni denar slovenskih davkoplačevalcev po sistemu finančno povsem nadzorovanega angloameriškega sistema. In seveda čisto nič ne pomaga, da je tudi sam Toporišič nekoč odločno zapisal: »Vsak jezik ima svoj dom, in dom slovenščine je tukaj«. Danes se zgodba ponavlja, ponovno potrebujemo Toporišiča, ki bo odločno povedal, kam vodi odpad od jezika in kako se širi. Toporišič je ponovno aktualen, ko opozarja na vlogo »zavarovanega kapitala«, ki oblastnikom »veže roke«. S tem je že pred več desetletji napovedal, kaj se v resnici skriva za t. i. internacionalizacijo slovenske znanosti in visokega šolstva: za tako anglicizacijo stoji dobiček, tj. brezobzirni neoliberalistični pogled na vse, kar nas določa na tem svetu, in zaradi njega bo slovenščina obsojena na umik v domačijskost, če se zanjo ne bomo dovolj odločno zavzeli:

Vsak jezik ima svoj dom, in dom slovenščine je tukaj, to sem zagovarjal že v drugi Jugoslaviji – kdor pride sem, naj se nauči slovensko, tako kot se naši izseljenci naučijo jezika držav, v katere se priselijo. Ta problem je obstajal že v Kopitarjevem času, ko se Nemci niso hoteli naučiti slovensko, v skladu z nazorom nekega Angleža, ki je spoznal: kolonializator naj nikar ne govori jezika svojih podložnikov oziroma tistih, ki si jih kolonializira! [...]. Če so te kolonializirali, si se moral naučiti jezika kolonializatorjev, tako rekoč si moral peti njihovo pesem, ali pa si ostal zunaj raja. To je bil velik problem postkolonialne Afrike, ki ni imela zadosti obsežnega izobraženega sloja. (Toporišič 2011a: 107)

Toliko o pomembnosti Sicrisa in teži vrednotenja slovenske znanosti v Sloveniji – za presojo položaja slovenske znanosti je pomembno udinjanje angloameriškim kontroliranim sistemom, oz. da pri od države postavljenih merilih šteje za znanstveno-raziskovalno odličnost le angloameriški vatel, ali kot to poimenujem s Toporišičevimi besedami: vrednovalna presoja slovenske znanosti je pri ARRS-ju nezadostna; zelo važno je, da bi bilo to ocenjevanje objektivno, ker tako kot je, krivično in površno, močno

prizadene slovensko znanost, slovenistiko in humanistiko, vsaj dokler »koža ni podplat skoz in skoz postala«. Ocenjevalec slovenskih znanstvenikov, tj. ARRS, se je v tem pogledu slepo prilagodil angloameriškem vzorcu oz. sistemu, čeprav se od njega ne bi smel dati motiti. Toporišič takega poveličevanja angleških objav pred slovenskimi ni priznaval in je bil glede tega odločen: slovenski knjižni jezik je narodnopedstavljen, normativno zajet v slovarju, slovnici in pravopisu, zato je dosledno zagovarjal njegovo narodotvornost, tako da je slovenskemu knjižnemu jeziku že po naravi pripisoval združbotvornost. V zagovor slovenščini je namenil številne svoje polemične spise, npr. *Potrebujemo magno charto slovenskega jezika*, *Napisi na vojašnicah kmalu v slovenščini*, *Proti nenaravnosti in nasilju v jeziku*, *Suverenost (samosvojost) slovenskega jezika*, *Govorim pač, saj je vseeno, kako: naš odnos do lastnega jezika*, *Slovenščina kot jezik samostojne države*, *Jezik kot moralno vprašanje*, *Da bi bila beseda – naša, slovenska!* *Bilo bi nedopustno, da bi jo položili v zlato krsto evropsstva*, *Je nekje v meni vera, da dobro in pravo mora zmagati*. Gre za naslove, ki so stari več deset let, besedila so nastajala v osemdesetih letih vse do začetka novega tisočletja. Se naslovi zdijo zastareli, nemogoči, skregani s stvarnostjo? Ali pa bi jih bilo potrebno prestaviti v današnji čas in ponovno objaviti, saj prav preroško razkrinkavajo sodobne poskuse razvrednotenja našega jezika, tokrat prvič povsem od nas samih, od naše najvišje inteligence, nekaterih slovenskih visokošolskih učiteljev in znanstvenikov ter raziskovalcev. *Bilo bi nedopustno, da bi jo položili v zlato krsto evropsstva* – ali poznamo to Toporišičevo razmišljanje o slovenskem jeziku in njegovi prihodnosti? Jezik kot naša najvišja vrednota, par excellence slovenstva, naše moralno vprašanje – vse to in še več, odgovarja Toporišič: jezikovna samosvojost nam omogoča dostojanstvenost v globalnem svetu in suvereno sobivanje v družbi evropskih in svetovnih narodov. Ali je taka samozavestna drža, ki izhaja iz suverenosti in polnofunkcijskosti slovenskega jezika za Slovence moteča, nespodobna, nekaj, česar se je potrebno sramovati in čim prej izgubiti? Za Toporišiča je slovenski jezik v narodnostnem smislu naša magna karta, še več, jezik prepozna za ontološko vprašanje Slovenstva in si želi, *Da bi bila beseda – naša, slovenska!* To je veličasten zagovor slovenščine, ki bi ga morali poznati vsi, ki danes poskušajo uvesti v slovenske visokošolske predavalnice angleška predavanja za slovenske študente.

Dejstvo je, da ni mogoče na kratko predstaviti ali le bežno oceniti celotnega Toporišičevega jezikoslovnega ustvarjanja, zato bom poskušal z naštevanjem najbolj zanimivih naslovov le nakazati, kako obsežno je njegovo delo, iz tega pa se bo pokazal tudi njegov vpliv na slovensko in

mednarodno jezikoslovje ter pomen rabe slovenskega jezika v domačem in mednarodnem sporazumevanju, in to v vseh govornih okoljih in vseh funkcijskih zvrsteh jezika.

Predstavitev Toporišičevih monografij (izbor)

Pripovedna dela Frana Saleškega Finžgarja (Toporišič 1964) je prva Toporišičeva objavljena knjiga in je povezana z njegovim doktorskim študijem.

Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika (Toporišič 1978) je izšla, ko je že kot uveljavljen jezikoslovec vodnik pripravil za objavo knjigo razprav, člankov in kritik o glasu in naglasu slovenskega jezika, ki so nastale v prvih dvajsetih letih njegovega znanstvenega raziskovanja slovenskega jezika, tj. med letoma 1958 in 1977. Prva dva dela knjige prinašata razprave o glasovni in naglasni podobi slovenskega jezika, tretji del pa še razmislek o normi in predpisu v slovenskem knjižnem jeziku, in sicer s težiščem na izrazni ravnini jezika. Toporišič je v tej knjigi tak, kot ga poznamo ves čas – njegova spoznavna misel nikoli ne izgubi prave smeri in se brez predsodkov ostro spopada s tistimi, ki ne odkrivajo prave podobe slovenskega jezika in jezikoslovja. Pri tem brez zadržkov postavi na stran visoko držo jezikoslovca znanstvenika in opozarja na odgovorno ravnanje s slovenskim jezikom ter predlaga nove poti in smeri, ko stare ne vodijo več v pravo smer (Toporišič 1978: 340). Izstopa spoznanje, ki velja še danes, čeprav ga je predstavil že leta 1978: »Znanost ni le sama zase, ampak je predvsem za človeka, jezikoslovna znanost in stroka morebiti še posebno.« (Toporišič 1978: 341) Danes bi temu dodal le še to, da je slovenski znanstvenik najprej poklican, da svojo znanost predstavi slovenskemu človeku v slovenskem jeziku, šele nato pa jo postavi na ogled svetu, če je potrebno, tudi v tujem jeziku.

Leta 1982 je izšla *Nova slovenska skladnja*. Toporišič je po *Slovenski slovnici* iz leta 1976 napovedal novosti v skladenjskih raziskavah. Nova je ta skladnja zato, ker je prekinila s tradicijo in čitankarskimi pogledi na to vprašanje. No, čisto in povsem nova vendar ni bila, saj je Breznik začel tako razmišljati že leta 1908 v razpravi o besednem redu, a je takrat za Slovence še premlad ostal povsem neopažen in nerazumljen. Toporišič (1982: 5) je priznal, da je Breznik z razpravami o zanikanju in povedkovem imenovalniku utemeljil skladnjo v slovenskem jezikoslovju kot znanstveno disciplino, saj se z njo slovensko jezikoslovje do takrat ni veliko ukvarjalo. V Breznikovo smer sta se trudila tudi Šolar in Bajec, sicer

pa je pravi razcvet ta ravnina dočkala šele v Toporišičevem *Slovenskem knjižnem jeziku 1 do 4* in seveda v njegovi slovnici leta 1976. Toporišičeva *Nova slovenska skladnja* je tako kot slovnica »nastajala iz kritike stare« skladnje in je kot taka sinhrona, enojezična (ni primerjalna niti protistavna) in izhajajoča iz strukturalne jezikovne teorije; upošteva tudi pomensko stran jezika ter razlikuje med jezikovno in besedilno podobo; prepoznavno strukturalistično in značilno toporišičevsko je algoritmiziranje skladenjskih pojavov (Toporišič 1982: 6). Novosti so pri pojmovanju stavčnih členov (štirje glavni + trije stranski), prirednih razmerij (na ravni neodvisnih stavkov in v okviru stavčnih členov ter odvisnikov), natančno je raziskan besedni red v okviru stavčnih členov in besednih zvez, prvič je obravnavana fonetika stavka, razširjeno je vedenje o besednih zvezah in stavčnih frazah, predvsem pa je Nova slovenska skladnja postala prepoznavna, ker je Toporišič v njej uvedel razlikovanje med stavkom in povedjo (Toporišič 1982: 6). V drugem delu knjige je središčno razpravljanje namenjeno upovedovanju, v tretjem pa je skladnja prisotna še v oblikoslovju, besedotvorju, besedoslovju in frazeologiji; v četrtem delu knjige sta predstavljena dva tipa skladnje: tradicionalni v Tesnierjevi slovnici in strukturalistični v slovnici Vincenota. In še preslikava v naš čas: Toporišič je želel z novo slovensko skladnjo pomagati slovenskemu človeku, da bo lahko neovirano, pristno in učinkovito izražal samega sebe in svoje videnje sveta (Toporišič 1982: 7). Angleščine kot nadomestnega jezika v znanosti prav zares ne potrebujemo.

Za 487 strani obsežno monografijo *Portreti, razgledi, presoje*, ki je nastala ob 400-letnici Trubarjeve smrti, je za marsikoga takrat samovšečno, a za današnjo presojo povsem sprejemljivo zapisal: »Ko se bo pisala objektivna zgodovina celotnega slovenskega jezikoslovja – če se bo kdaj –, ti moji portreti, razgledi in presoje v njej pač ne bodo mogli biti povsem prezrti.« (Toporišič 1987: 6)

Leta 1991 je izšla *Družbenost slovenskega jezika*, to so 495 strani obsežna sociolingvistična razpravljanja, ki so pokazala, da obstoj Slovencev v sodobnem svetu ni mogoč »brez razumevanja družbenega položaja in vloge slovenskega jezika«. Tega razumevanja pa slovenski javnosti (takrat, leta 1991, in še bolj danes) v resnici primanjkuje, tako kot nam primanjkuje dobrih sociolingvističnih knjig. Toporišič je v tej knjigi oster kritik jezikovnega odpadništva in tistih, ki so nosilci ter spodbujevalci takega sramotnega odnosa do slovenskega jezika; opozarja na bistvene težave, »ki se slovenski jezikovni skupnosti postavljajo na pot, ko si išče enakovreden položaj med drugimi evropskimi, od nje večinoma številčnejšimi jezikovnimi

skupnostmi.« (Gjurin 1991, na zavihku). Že videno, bi rekli danes, saj vse, kar je Toporišič zapisal pred 25 leti, velja še veliko bolj tudi danes.

Kaj zapisati o *Enciklopediji slovenskega jezika* iz leta 1992? To je to, ali kot je pronicljivo ugotovil že Toporišič: »To knjigo bi lahko naslovil Zaklad slovenskega jezika in ji dodal podnaslov Slovensko jezikoslovno izrazje.« Gre za izrazje slovenističnega jezikoslovja 20. stoletja, za okoli pet tisoč izrazov s področja glasoslovja, oblikoslovja, pravopisa, morfematike, oblikoslovja, skladnje, besedoslovja in besediloslovja, deloma tudi metrike in sociolingvistike, manj še psiholingvistike in sporočanja. Preprosto povedano, tj. abecednik opisnega, splošnega, zgodovinskega in narečjeslovnega jezikoslovja.

444 strani obsega monografija iz leta 2003 *Oblikoslovne razprave*; tj. 5. knjiga Toporišičevih zbranih del, ki obravnava glasovno, skladenjsko, jezikoslovno in družbenostno stran slovenskega jezika. Avtor je postavil na ogled podobo slovenskega oblikoslovja med letoma 1957 in 1996, knjigo pa je med drugim namenil tudi »tujejezičnim protistavno zainteresiranim jezikoslovcem« (Toporišič 2003: 10). Pozor: napisana je v slovenskem jeziku s tujejezičnimi povzetki. Jezikoslovec vodnik je tako postavil slovenski jezik na mesto, ki mu pripada: je enakovreden in razvit svetovni jezik, v katerem je zapisal svoje znanstvene ugotovitve o oblikoslovju slovenskega jezika, zato pričakuje in ve, da jih bodo zainteresirani uporabniki brali ter analizirali v slovenskem jeziku. Monografijo zaključuje izčrpno stvarno in lastnoimensko kazalo, nastalo po izkušnjah, ki jih je avtor pridobil med svojim bogatim uredniškim delom.

Deset let je stara obsežna monografija (667 strani) z naslovom *Besedje-slovne razprave*, ki jo je Toporišič pripravil za tisk konec leta 2004, izšla pa je v letu 2006. Nastala je »v zvezi s predavalnimi potrebami na Filozofski fakulteti v Ljubljani« – Toporišič se je tam zaposlil leta 1965, leta 1996 se je upokojil kot redni profesor, naslednje leto pa je postal tudi redni član SAZU (izredni leta 1991). Monografija je razdeljena na 6 poglavij (besedoslovje, besedotvorje, oblikoglasje ali morfologija, izrazoslovje, frazeologija in slovaroslovje), prinaša pa razprave, ki so nastajale za Škrabčev ali Pletteršnikov simpozij, za SSJLK in v veliki meri tudi pri nastajanju Novega slovenskega pravopisa (Načrta, Pravil in celotnega Pravopisa 2001 in 2003) (Toporišič, 2006b).

S tem seznam samostojnih Toporišičevih knjig še zdaleč ni izčrpan. Ob izdajah slovenske slovnice naj omenim vsaj še knjige *Jezikovni pogovori iz Sedem dni* (2007), *Stilnost in zvrstnost* (2008) in *Intervjuji in polemike* (2011). Nič ni bilo povedanega o njegovem uredniškem delu, npr. o vodenju

Škrabčevega simpozija in štirih zvezkih Škrabčeve misli ali vodenju Pleternikovih dni in dveh urejenih zbornik, ali vodenju Obdobij in urejanju Kopitarjevega in Miklošičevega zbornika, SSJLK-ja; izstopa še zlasti njegovo uredniško delo pri Škrabcu (*Jezikoslovno delo 1–4*), Brezniku (*Jezikoslovne razprave*) ali Ramovšu (*Zbrano delo Frana Ramovša*), pa prevod in izdaja Bohoričevih *Zimskih uric*, Kopitarjevega *Kločevega glagolita* in seveda delo, ki ga je opravil pri Slovenskem pravopisu. Srednjeolci in študenti ga poznajo tudi kot urednika *Slovenskih zvrstnih besedil*.

Slovenska slovnica in Toporišičev ugled v znanstvenih krogih

V zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika smo Slovenci dobivali različne slovnice, ki so bile sprva naslonjene na latinščino in nemščino, kasneje pa so vplivi iz slovanskega prostora naše slovničarstvo vse bolj usmerjali v neodvisno sistematično raziskovanje vseh ravnin slovenskega knjižnega jezika, vključujoč tudi stilistiko in zgodovino slovenskega jezika. Praviloma so bile slovenske slovnice v prikazovanju jezikovne zgradbe izrazito sinhrono opisne in so se zanimale predvsem za jezikovne zakonitosti razmeroma kratkega obdobja – taka je bila tudi Kopitarjeva, s katero so bile postavljene visoke zahteve znanstvene opisne normativne slovnice slovenskega jezika, ki jim je od šestdesetih let 20. stoletja med slovenskimi slovničarji sledil tudi Jože Toporišič z modelom strukturalne slovnice (Slovenska slovnica, ¹1976, ²1984, ³1991, ⁴2000, 1. nat., ⁵2000, 2. nat.).

Četrta izdaja Toporišičeve slovnice (2000) je krona njegovega polstoletnega raziskovanja slovenskega knjižnega jezika in spomenik njegovi generaciji (in učencem), ki so jezikoslovje razumeli kot sistem, jezik pa obravnavali kot strukturo.

Toporišičev vstop v zgodovino slovenskega slovničarstva je zaznamovala kritika mladogramatične (deloma) diahrono narečne (gimnazijske) slovnice štirih avtorjev (Bajec, Kolarič, Rupel, /Šolar/), ki je pokazala, da je »nekaj reformatorskega v njega bilo rojeno«; njegova jezikoslovna iskanja je zagrebški profesor Petar Guberina usmerjal v 19. stoletje (F. de Sauseure, J. B. de Courtenay) in v strukturalizmu 20. stoletja, ki je postal kanon Toporišičevega jezikovnega raziskovanja. Iz poglobljenega študija praške, kopenhagenske in ameriške strukturalistične šole je ob upoštevanju stališč takrat modernega jezikoslovja od konca 50. let naprej pri nas začel uvajati strukturalno jezikoslovje, in sicer teoretično usmerjeno in

prilagojeno slovenskim (jezikovnim in kulturnopolitičnim) razmeram; ob tem je začela nastajati tudi Toporišičeva slovnica – četrta izdaja (Toporišič 2000, 1. in 2. nat.) upošteva vse slovenske jezikoslovne dosežke druge polovice 20. stoletja, tudi smeri, ki želijo naslediti njegov strukturalizem (npr. pragmatika). Prav to daje četrti izdaji slovnice tudi največjo aktualnost, saj postaja tako vez med generacijo slovenskih jezikoslovcev, ki so s Toporišičem zaznamovali skoraj petdesetletno obdobje raziskovanja slovenskega jezika, in mlajšim rodom, ki išče novo pot, tako da nadgrajuje delo svojih učiteljev. Četrta izdaja Toporišičeve slovnice tako kontinuiteto ponuja, saj ostaja odprta za nestrukturalizem in v novem tisočletju omogoča strpno nadgrajevanje vsega, kar so štiri izdaje slovnice dobrega naredile za razvoj slovnicarstva na Slovenskem (poudariti moram predvsem sodoben pristop v raziskovanju slovenskega jezika, natančen opis vseh njegovih izmerljivih zakonitosti /pojav t. i. črne skrinjice/ – slovenski jezik je postal predmet eksaktne znanosti s predvidljivimi rezultati –, zanje je ponudila natančno in /praviloma/ sprejemljivo izrazje, visoko stopnjo normativnosti v oblikoslovju in pisavi, širjenje področja raziskovanja ...). Toporišičeva slovnica dobiva s to izdajo še piko na *i* – odprtost za nova jezikoslovna dognanja in smeri, spoznanje, da je strukturalizem na Slovenskem za razvoj jezikoslovne znanosti veliko naredil, vendar pa se mora za razvoj znanstvene discipline odpreti, nadgraditi in tudi umakniti novim iskanjem, spoznanjem in smerem, ki jih izhajajoč iz Toporišičevega dela ponuja nova generacija slovenskih jezikoslovcev, ko prevzema odgovornost za razvoj jezikoslovja v svoje roke.

Aktualnost Slovenske slovnice

Četrta izdaja Toporišičeve slovnice je v primerjavi s predhodnimi močno prenovljena in seveda temu primerno obsežnejša – že na prvi pogled izstopajo zelo natančna in sistematična kazala pred posameznimi poglavji, razširjena poglavja besedotvorja (predvsem besedoslovje sploh), nove raziskave in spoznanja oblikoslovne in besedotvorne naglasnosti, veliko novosti v skladnji, predvsem pa novosti v sporočanju (samostojno poglavje o pragmatiki) in obsežne bibliografije na koncu posameznih poglavij, ki kažejo, da je avtor odprt za različne jezikovne poglede, kar četrto izdajo slovnice še dodatno aktualizira in kaže, da Toporišič izvrstno pozna tudi najnovejše raziskave v slovenskem jezikoslovju, jih vrednoti in primerja s svojim delom in, kar je za razvoj znanstvene discipline najpomembneje,

jih ne zavrača, če so nestrukturalistične, vendar bistvene, pomembne ali primerne za našo jezikovno resničnost.

Opis zgradbe četrte izdaje Slovenske slovnice in povzetek glavnih dognanj

Opozarjam le na nekatere izmed številnih novosti, ki jih ponuja četrta izdaja Toporišičeve slovnice.

Zvrstnost slovenskega jezika prinaša natančnejšo določitev socialnih zvrsti (delijo se na knjižne in neknjižne zvrsti), predvsem pa interesnih govoric (natančnejša določitev slenga, žargona in latovščine ter zanimivi novi primeri besedil so nastali ob upoštevanju literature, ki je v prejšnji izdaji slovnice avtor še ni navajal).

V glasoslovju je razširjeno poglavje o samoglasniških variantah, na novo je določeno vprašanje predslonske ali zaslonske naslonke – pet možnosti (pomožnik v različnih časih in naklonih, zaimenske naslonske oblike in prosti morfemi /npr. *se, si, ga .../*) –, spremenjeno je izrazje (npr. za slušno značilnost zvočnikov je izraz *zvonkost* zamenjal *zvočno polnost*).

Besedoslovje je sploh eno izmed najbolj razširjenih poglavij v Toporišičevi slovnici in je v četrti izdaji na novo premišljeno in napisano. Najprej gre za besedje kot tako, sledi pa še predstavitev stalnih besednih zvez. V tem delu slovnica opozarja na pisanje skupaj in narazen (gre za vprašanja, ki so bila reševana v okviru priprav na izid novega slovenskega pravopisa /slovarski del/ in jih je na SAZU prav tako vodil Toporišič) ter za normo postavlja že uveljavljena določila iz pravopisnih Pravil (dvojnične norme pa še ne odpravlja: *vikendhiša* in *vikend hiša*) in na pravila za deljenje besed, natančneje je predstavljen morfološki sestav besede (besedna družina, koren, pone); novost je poglavje o poudarjanju v stavku, ki jasno kaže, da ima slovenski jezik v normi jakostno in tonemsko naglaševanje. Sledi ločevanje med besedjem (leksika; pomen besede) in besediščem (besednjak, slovar; prostor, v katerem se nahaja besedje) ter prikaz besednih družin s pomočjo shem; uveden je pojem *besedno polje* (sosedske besede), natančneje so razložene so-, proti-, nad- in podpomenke, stalna besedna zveza (frazologem) pa je tako kot v *Enciklopediji slovenskega jezika* določena kot besedna zveza, ki se dalj časa hrani v spominu ljudi (je vzeta iz pomnilnika) – novost v slovnici so tudi predstavljena besednovrstna rekla (frazologemi, ki nimajo pomena povedi), in sicer tako, da so najprej predstavljeni primeri, nato pa sledi določitev jeder teh zvez, glede na kar

jih razvršča na samostalniška, pridevniška, prislovna, glagolska, povedkovniška, medmetna, členkovna, vezniška in predložna rekla.

Močno razširjeno je tudi besedotvorje, in sicer premene podstave tvorjenk razširja iz dosedanjih pet (po palatalizaciji, jotaciji, disimilaciji, prevanju in krnitvi) na deset skupin, ki so še dodatno členjene (še nalika, prirast, po zlivanju, pred pridevniškim *-ški*, po zlivanju in odpravi palatalizacije; uvaja tudi slovenske izraze /ob mednarodnih, ki jih dodaja v oklepaju/ – *razlikovanje za disimilacijo, prilikovanje za asimilacijo, naliko za analogijo*); močno je povečana obvestilnost glede besedotvorne naglasnosti.

Oblikoslovna ravnina je bila izčrpno predstavljena že v predhodnih izdajah in zdelo se je, da strukturalistični pristop ne more prinesti pri obravnavi besednih vrst nič novega – vendar to ne drži. Tako kot pri besedotvorju je tudi pri oblikoslovju močno povečana obvestilnost glede naglasnosti, zanimivo razširjena pa je tudi pomenskost členka in dve klasifikaciji – novost je delitev na pozivne (sedem podskupin), vrednostne (šest podskupin), čustvenostne (šest podskupin) in besedilnozgradbenostne (tri podskupine) členke (ob že znani in v četrti izdaji t. i. drugi klasifikaciji členkov).

Izmed številnih novosti v skladnji (glede na prejšnje izdaje slovnice je obvestilnost najbolj porasla prav v tem poglavju) je potrebno opozoriti na zelo razširjeno in izdelano poglavje o členitvi po aktualnosti (teorija o izhodišču, prehodu in jedru, besedilni zgledi, premenjeno besedilo o grofu in medvedu, premenjeno besedilo in njegovi deli, pozajmljanje, meje med členitvenimi deli, stavčna intonacija in poudarjanje v besedilu), besedni in stavčni red (četvero meril za besedni red v povedi, stavku in stavju; mesto naslonk v stavku) ter popolnoma novo poglavje o besedilni skladnji, ki izhaja iz Breznikove teorije in Škrabčeve presoje le-te, nato pa Toporišič nadgrajuje oba predhodnika s svojo teorijo o logiki zaporedja povedi v besedilu in uvaja pojma *sledje* (vrste glagolov v sledju, sledje iz sopomenk /parafraz/ in določa pomenska razmerja v sledju /istovetnostno, enakovrednostno, presečnostno in vključevalno/) in *gledišče* (določa ga tretje- in prvoosebno gledanje, podajanje, žarišče in časovnost) v teorijo slovenske besedilne skladnje.

Poglavja o razvoju slovenskega jezika, o zgodovini slovenskega knjižnega jezika (knjižne pokrajinske različice slovenskega jezika v preteklosti) in razmišljanja o narečni razcepljenosti slovenskega govornega prostora so dokaz avtorjevega prepričanja, da sodobni sinhroni opisi jezika ne morejo biti samozadostno iztrgani iz logike zgodovinskega razvoja – jezikoslovec sicer opisuje trenutno stanje, vendar kot šahist izhaja iz analize predhodnih potez in tako tudi poskuša predvideti nadaljnji razvoj.

Novost v četrti izdaji slovnice je poglavje o pragmatiki, ki je ena izmed mlajših jezikoslovnih smeri in za katero se je zdelo, da bi lahko postala nova prevladna smer v slovenskem jezikoslovju. Toporišič jo določa kot jezikoslovno smer, ki med drugim rešuje vprašanja kazalstva, enoumnosti jezikovnih znamenj, podrazumevanje, predpostavlanje, nenavadnosti, členitev po aktualnosti, razgovorno sporočanje, sobesedilo in sotvarje ter pučevanje in učenje jezika. V slovnici so predstavljene glavne značilnosti pragmatike, tj. osnovni pojmi (sotvarje – tok dogodkov, ki se spreminja in določa položaj govornega dogodka v okoliščinah, le-te pa odločajo o izbiri besed, skladdenjskih vzorcev in njihovi izrazitvi), pragmatika besedovanja ter velegovorna dejanja in besedovanja.

Na novo napisana poglavja za četrto izdajo in navajanje najnovejše slovenistične jezikoslovne literature kažejo Toporišičevo odprtost za nove poglede na slovenski jezik in spoznanje, da je nadaljnji razvoj slovenskega jezikoslovja možen le ob sožitju vseh generacij slovenskih jezikoslovcev. Toporišičeva slovnica tako še danes ostaja trden temelj za znanstveno raziskovanje slovenskega jezika in izhodišče za razmišljanja, kako jo približati šolski rabi – pri slednjem je potrebno upoštevati tudi dognanja novih raziskovalnih smeri, tako jezikoslovnih (npr. že v slovnici tudi od Toporišiča ponujeno pragmatiko; mnenja in želje učiteljev praktikov) kot tudi drugih humanističnih in družboslovnih ved.

Toporišičev učbeniški sestav in uredniško delo (skica)

Toporišič je veliko energije in znanja namenil pripravi učbenikov za slovenski jezik: npr. *Slovenski knjižni jezik 1–4* (številne izdaje in ponatisi od leta 1965 do 1981), *Slovenski jezik in sporočanje 1, 2* v 90-ih letih, *Naš jezik 5: jezikovna vadnica za 5. razred osnovne šole*, v sodelovanju z Žagarjem je večkrat izšla *Slovenska slovnica in jezikovna vadnica*, pa *Slovenska šolska slovnica*, iz zgodnejšega zagrebškega obdobja je pomembno delo *Slovenski jezik na pločama: izgovor i intonacija s recitacijama* (1961), tu so še priročniki za učenje slovenskega jezika za tujce (Angleže, Francoze) *Zakaj ne po slovensko – slovene by direct method* (1969), sodeloval je pri več izdajah angleško-slovenskih, francosko-slovenskih, nemško-slovenskih in italijansko-slovenskih slovarjev.

Toporišičevo uredniško delo bo potrebno natančno preštudirati in celostno predstaviti, saj ga je »za nekaj življenj«; na tem mestu naštevam le najodmevnejše, kar je kot urednik pripravil za natis: (1) Zbrano delo / Fran

Ramovš, 1997. Knj. 2: Razprave in članki. Spremna beseda k Ramovševemu Zbranemu delu II, 815–826. (2) SSJLK, 1974 (ur. Kmecl, Logar, Toporišič). Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti. (3) Besedila slovenskega jezika, 1975. (4) Povzetki referatov za IX. kongres Zveze slavističnih društev Jugoslavije, 1979. (4) Slovenska zvrstna besedila, 1981. (5) Jezikoslovne razprave / Anton Breznik, 1982. (5) Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 7, 1987. (6) *Arcticae horulae succisivae* = Zimske urice proste, 1987. (7) Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 10. (8) Slovenski pravopis. 1, Pravila, 1990 (ponatis 1990. 1994, 3 ponatis. 4. pon.). (9) Miklošičev zbornik, 1992. (10) Jezikoslovna dela 1–4. / Stanislav Škrabec, 1994–1998. (11) Škrabčeva misel 1, 1995. (12) Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Kločev glagolit, 1995. (13) Kopitarjev zbornik, 1996. (14) Pleteršnikov slovensko-nemški slovar: zbornik s simpozija '96 v Pišecah, 1998. (15) Škrabčeva misel II, 1997. (16) Škrabčeva misel III, 1999. (17) Slovenski pravopis, 2001. (18) Zbornik s simpozija '99 v Pišecah, 2001. (19) Škrabčeva misel IV, 2003. (20) Škrabčeva misel V, 2006. (21) Škrabčeva misel VI, 2008. (22) Resiano: un dialetto sloveno, 2008. (23) Slovenski pravopis, 2007.

Ogromno dela je opravil kot dolgoletni urednik *Slavistične revije*, nepogrešljiv je bil pri slovenščini v javnosti in pri Jezikovnem razsodišču, bil je pomemben član Parlamentarne skupine za pripravo Zakona o slovenskem jeziku, aktiven član (tudi predsednik) Slavističnega društva Slovenije ... Redno se je udeleževal predavanj Lingvističnega krožka na ljubljanski Filozofski fakulteti, ves čas je bil na barikadah za slovenski jeziki (intervjuji, polemike, jezikovni kotički ...), nastopal je na domačih in tujih konferencah.

Zaključek

Toporišičevo delo je vrhunec slovenistike zadnje tretjine 20. in začetka 21. stoletja tako po obsegu kot kakovosti. Še vedno čaka na temeljito razpravo in oceno – s tem se je letos že soočilo »69 raziskovalcev slovenskega jezika iz 9 držav«, ki so na Toporišičevih Obdobjih (Ljubljana, Brežice, Mostec, 10. do 12. 11. 2016) predstavili 64 referatov; še bolj natančno in poglobljeno delo pa čaka udeležence novozasnovanih Toporišičevih dnevov, ki bodo vsake dve ali tri leta potekali v Brežicah in na Mostecu izmenjaje s Pleteršnikovimi dnevi v Pišecah, ki jih je pred dvajsetimi leti prvič

organiziral in vodil prav Jože Toporišič. Irena Orel je Toporišičeve dneve tematsko začrtala po jezikovnih ravninah, nato pa je opozorila na rokopisno in neobjavljeno gradivo ter vsebinsko še razširila področje raziskovanja:

Pod drobnogled lahko posebej zajamemo mednarodno sodelovanje, odmevnost njegovega dela v mednarodnem jezikoslovju, objave njegovih del v tujih publikacijah. Poseben sklop bi zajel tudi njegova didaktično naravnana besedila, srednješolske učbenike in priročnike za učenje slovenščine kot tujega jezika v različnih medijih, učne načrte. Osvetljeni bi bili lahko tudi posamezni vidiki njegovega jezikoslovnega dela glede na predhodne teoretične, metodološke postavke, recepcijo njegovih jezikoslovnih spoznanj, vpliv jezikoslovnih smeri in dela jezikoslovcev na njegovo jezikoslovno misel, njegov prikaz domačih in tujih jezikoslovcev, v sestavkih v enciklopediji, biografskem leksikonu idr., jubilejnih v zbornikih, publicistiki in drugod (lahko s stališča avtorja, publikacije, tematike). Tudi njegovo strokovno delo si zasluži raziskovalno pozornost, tako uredniška (*Jezik in slovstvo*, *Slavistična revija*, zbrana dela jezikoslovcev, zborniki idr.), simpozijska dejavnost, recenzijsko in mentorsko delo, ovrednoteno bi bilo lahko njegovo oglašanje v javnosti, nastopanje in odmevnost v medijih, odzivi drugih, analiza intervjujev, kritike, polemike, tematsko naravnani bibliografski pregled njegovih virov in del, ustvarjalni ritem itd. (Orel 2016: 126)

Mariborski škof Jožef Smej

Srce je kraj, kjer iz globine prihaja božji sin in
Milost nam stori, da misel kdaj zazna
Enkratnost bivanja sveta in nas v njem.
Jasnijo pa obzorja v nov
Up, le skozi smrt, kjer vere luč je rojstvo novega neba.

Pavel Juhant

Škof Jožef Smej je svoje veliko znanje, védenje in raziskovalne moči usmeril v duhovniški poklic in slovenistiko – na področju jezikoslovja se je osredinil na raziskovanje življenja tistih mož, ki so med Muro in Rabo stoletja ohranjali slovenski jezik, kulturo in vero: »Ravnaj moje fztopáje na pout tvojih zapouvid, i bojdi vszigdár zmenom.« (Mikloš Küzmič, 1783: 17).

V kratkem odzivu v *Družini*, za katerega sem bil naprošen ob škofovi smrti, sem leta 2020 zapisal, da je Jožef Smej »v vrsti znamenitih Prekmurcev zaradi svoje popolnosti vreden češčenja: Franc Temlin, Števan in Mikloš Küzmič, Jožef Košič, Janoš Kardoš, Jožef Borovnjak, Franc Ivanocy, Jožef Klekl, Ivan Baša, Avgust Pavel, Vilko Novak, Jožef Smej!«

Tuzemska pot škofa Jožefa Smeja se je začela v prekmurski Bogojini in končala v Domu starostnikov sv. Agate pri Lenartu v Slovenskih goricah:

- 15. 2. 1922 – rojen v Bogojini
- 16. 2. 1922 – sveti krst v Bogojini; krstitelj Ivan Baša
- 21. 6. 1930 – prvo sveto obhajilo
- 28. 6. 1930 – sveta birma; birmansko ime Norbert, škof, ki goduje 6. junija; birmovalec mariborski škof Jožef Tomažič
- 11. 6. 1944 – diakon; posvečevalec sombotelski škof Sándor Kovács
- 8. 12. 1944 – sveto mašniško posvečenje v sombotelski škofijijski kapeli; posvečevalec sombotelski škof Sándor Kovács
- 23. 5. 1983 – škofovsko posvečenje v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika; posvečevalec apostolski pronuncij Michel Cecchini, sopsvečevalca ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in mariborski škof Franc Kramberger

- 1. 9. 1928 – vpis v štiriletno ljudsko osnovno šolo v Bogojini
- 1. 9. 1932 – vpis na Državno realno gimnazijo Kneza Koclja v Murski Soboti (po opravljenem sprejemnem izpitu)
- 12. 6. 1940 do 14. 6. 1940 – velika matura in opravljen višji tečajni izpit v Murski Soboti (junija 1936 mala matura v Soboti)
- 2. 10. 1940 – vpis na Medicinsko fakulteto Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani
- 27. 10. 1940 – vpis na Visoko bogoslovno šolo v Mariboru (Knezoškofovsko bogoslovno učilišče) in bogoslovno semenišče v Mariboru (do 1. aprila 1941); rektor Alojzij Osterc, prorektor Maksimiljan Držecnik; mariborski škof Ivan Jožef Tomažič
- 26. 6. 1941 – vpis na Visoko bogoslovno šolo v Sombotelu; rektor Gyula Géfin; sombotelski škof József Grószo
- 27. 6. 1941 – Jožef Klekl st. pelje Jožefa Smeja in še deset slovenskih bogoslovcev na sprejem k Avgustu Pavlu
- 1972 – magisterij na ljubljanski teologiji: *Dimenzije oznanjevanja Ivanocyjevega kroga*
- 23. 11. 1974 – doktorat na Teološki fakulteti v Ljubljani: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*; promoviran 30. 1. 1975, disertacija izide v knjižni obliki leta 1975

- 9. 12. 1944 – nova maša v kapeli bogoslovnega semenišča v Sombotelu
- 1. 7. 1944 do 31. 8. 1944 – vojaški rok v sombotelski kasarni
- 22. 3. 1945 – prvič krstitelj (v kapeli v Kisunyomu krsti Elizabeto-Helena / Erzsébet-Ilona)
- 28. 3. 1945 – zapusti Sombotel
- 25. 3. 1945 do 15. 4. 1945 – kaplan v Dokležovju; mašuje v domači Bogojini
- 4. 4. 1945 – prva maša v domači bogojinski cerkvi
- 15. 4. 1945 do 1. 6. 1945 – rektor (upravitelj cerkve) v Dobrovniku (odlok Ivana Jeriča)
- 20. 5. 1945 – dovoljenje za spovedovanje (opravljen izpit iz moralke in pastoralke pri generalnem vikarju Ivanu Jeriču)
- 22. 5. 1945 do 15. 12. 1948 – kaplan v Turnišču; Ivan Jerič ga imenuje za svojega drugega kaplana
- 31. 5. 1945 – prvič mašuje v Turnišču
- 22. 4. 1947 do 8. 5. 1948 – služenje vojaškega roka v Zagrebu (bolničar v ambulanti)

- 15. 12. 1948 do 11. 7. 1964 – kaplan v Murski Soboti; 7. 7. 1963 organizator škofijske proslave v Murski Soboti ob 1100. obletnici prihoda sv. bratov Cirila in Metoda v slovenske kraje
- 12. 7. 1964 do 17. 9. 1964 – župnijski upravitelj v M. Soboti
- 17. 9. 1964 do 31. 12. 1964 – kaplan v Murski Soboti
- 1. 1. 1965 do 30. 4. 1965 – župnijski upravitelj v Murski Soboti
- 1. 5. 1965 do 17. 12. 1967 – župnik v Murski Soboti; 15. maj 1965 začne obnavljati župnijsko cerkev sv. Nikolaja
- 18. 12. 1967 do 31. 10. 1969 – dekan v Murski Soboti
- 1. 9. 1969 – stolni kanonik v Mariboru, umeščen 18. 9. 1969
- 18. 9. 1969 – konzistorialni svetovalec in naddekan naddekanije Maribor levi breg, nato še druge službe v kapitlju in škofiji, npr. prosidonalni sodnik pri škofijskem cerkvenem sodišču, branilec vezi pri tem sodišču, prosidonalni eksaminator pri kaplanskih in župniških izpitih, član zbora svetovalcev, tajnik duhovniškega sveta, član župnijskega pastoralnega sveta
- 6. 1. 1975 – stolni prošt, umeščen 13. 1. 1975 v mariborski stolnici (škof Maksimiljan Držečnik)
- 10. marec 1975 – podeljena pravica za birmanje v mariborski škofiji
- 14. 11. 1980 – generalni vikar mariborske škofije
- 15. 4. 1983 – naslovni škof črniški (Ecclesiae Tzernicensis) in mariborski pomožni škof; izbere ga papež Janez Pavel II., posvečen na svojo željo na praznik Marije Matere Cerkve, 23. maja 1983, ob 16. uri, v mariborski stolnici; posvečevalec apostolski pronuncij Michel Cecchini, sopusvečevalca ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in mariborski škof Franc Kramberger
- 11. 6. 1983 – prvič posveti diakona v duhovnika v Veliki Polani (p. Stanko Matjašec, OFM)
- 3. 7. 1983 – v duhovnika posveti Alojzija Cvikla DJ (župnija Nova Cerkev), sedanjega nadškofa mariborske nadškofije
- 5. 9. 1966 do 16. 9. 1966 – romanje v Sveto deželo (še dvakrat leta 1997)
- 2. 4. 1967 do 9. 4. 1997 – romanje v Rim
- 14. 1984 do 31. 5. 1984 – na obisku v ZDA
- 8. 8. 1985 – obisk v Kanadi
- 13. 8. 1990 do 14. 8. 1990 – potovanje nadškofa Šuštarja in škofa Smeja po Prekmurju in Porabju (članek v *Stopinjah* 1991, 50–62)
- 14. 5. 1991 do 22. 5. 1991 – na obisku na Švedskem
- 31. 8. 1991 do 3. 9. 1991 – na obisku v ZDA
- 17. 8. 1989 do 18. 8. 1989 – vzpon na Triglav

- 14. 7. 1996 do 15. 7. 1996 – pohod na Triglav
- 22. 3. 1993 – prva seja Slovenske škofovske konference
- 15. 12. 1996 – romanje v Rim
- 15. 2. 1997 – na obisku v Izraelu
- 28. 8. 2005 – romanje na Madžarsko

- 24. 2. 1984 – prvo srečanje s papežem Janezom Pavlom II. v Rimu
- 22. 11. 1990 – obisk slovenskega zavoda Slovenik v Rimu in srečanje s papežem Janezom Pavlom II.
- 4. 11. 1992 do 14. 11. 1992 – ad limina apostolorum; 12. 9. 1992 avdienca pri papežu Janezu Pavlu II. in somaševanje v papeževi zasebni kapeli
- 12. 9. 1994 do 16. 9. 1994 – Kleklov simpozij v Rimu; papežu izroči darove, ki simbolno predstavljajo Prekmurje
- 19. 5. 1996 – Janez Pavel II. na obisku v Mariboru
- 23. 4. 2001 do 28. 4. 2001 – ad limina apostolorum; 23. 4. 2001 zasebna avdienca pri Janezu Pavlu II.

- 30. 7. 1994 – zlatomašni jubilej škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini
- 11. 12. 1994 – zlatomašni jubilej škofa Smeja v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika
- 5. 9. 2004 – biserna maša škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini
- 5. 12. 2004 – biserna maša škofa Smeja v župnijski cerkvi sv. Nikolaja v Murski Soboti
- 12. 12. 2004 – biserna maša škofa Smeja v mariborski stolni cerkvi sv. Janeza Krstnika
- 21. 9. 2014 – železna/rubinska maša škofa Smeja v cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini (in 680. obletnica župnije)
- 7. 12. 2014 – železna/rubinska maša škofa Smeja v mariborski stolnici
- 16. 11. 2014 – železna/rubinska maša škofa Jožefa Smeja v cerkvi Sv. Ane v Slovenskih Goricah
- 8. 12. 2019 – smaragdna maša Jožefa Smeja v kapeli Doma starejših občanov sv. Lenarta

- 21. 11. 2020 – zadnji stopāj na tuzemski poti škofa Jožefa Smeja

Škof Jožef Smej, znameniti Slovenec in najboljši poznavalec jezikovno-kulturnih razmer v Prekmurju in Porabju, je bil pokopan v torek, 24. 11.

2020, na pokopališču v rodni Bogojini; cerkvena slovesnost je potekala v Plečnikovi bogojinski cerkvi. Soboški škof Peter Štumpf je v pridigi, ki jo je imel v nedeljo po Smejevi smrti, dejal, da je bil škof Smej »poslednji v vrsti prekmurskih velikanov Mikloša Küzmiča, Franca Ivanocyja, Jožefa Klekla st. Za njimi ni več nobenega.«⁵⁶ Na pogrebni slovesnosti v Bogojini je nato med drugim poudaril Smejevo najtesnejšo povezanost s Prekmurjem: »Ne upamo si niti pomisliti, kakšno bi lahko bilo Prekmurje brez našega škofa Jožefa, ker je bil tako zelo naš, kot so naše cerkve, križi in kapele ob poteh, kot so njive in gorice, kot so travniki in močvirja, kot so bukove, jelševe in borove gošče, kot sta Mura in Raba.« Zaradi epidemije covida-19 je pogreb potekal v najožjem krogu, neposredno ga je prenašala TV Exodus, v časopisu *Družina* pa je bilo objavljeno obširno poročilo s torkovega pogreba v Bogojini.⁵⁷

Bibliografija Jožefa Smeja vzbuja občudovanje zaradi veličastnosti in velikanskosti, žal, pa še vedno ni v celoti oskrbljena in zbrana na enem mestu. Doslej je dostopna v (1) štirih delnih prikazih Franca Kuzmiča: (a) Franc Kuzmič, 1994: Bibliografija dr. Jožefa Smeja. *Zbornik soboškega muzeja* 3, Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 131–141. (b) Franc Kuzmič, 1992: Bibliografija samostojnih publikacij Jožefa Smeja, *Košičev teden IV*, Bogojina: Krajevna skupnost, 21–23. (c) Franc Kuzmič, 2002: Ustvarjalnost dr. Jožefa Smeja v obdobju 1992–2001, *Stopinje*, 177–184. (č) Franc Kuzmič: *Bibliografija dr. Jožefa Smeja. Ustvarjalnost dr. Jožefa Smeja v obdobju 1992–2001*,⁵⁸ (2) Drago Sobočan, 2007: Bibliografija dr. Jožefa Smeja. *Ob 85. življenjskem miljniku škofa dr. Jožefa Smeja*. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja, 752–789. (3) Drago Šantak, 2016: Jezikoslovno delo Jožefa Smeja. Diplomsko naloga. Maribor: Filozofska fakulteta, 115–161.⁵⁹ (4) COBISS.

Opozarjam le na nekaj naslovov Smejevih najpomembnejših jezikoslovnih razprav:

1. Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu evangyeliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča? *Slavistična revija* 45/3–4 (1997), 533–544.

⁵⁶ <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/nagovor-skofa-stumpfa-na-pogrebu-skofa-smeja?Open>.

⁵⁷ <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/nagovor-skofa-stumpfa-na-pogrebu-skofa-smeja?Open>

⁵⁸ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/osebne-bibliografije/smej>

⁵⁹ <https://dk.um.si/Dokument.php?id=93730>

2. O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2 (2005), 211–227.
3. Avgust Pavel – predavatelj slovenskega jezika na Visoki bogoslovni šoli v Sombotelu. *Avgust Pavel*. (Zora 23). Maribor: Slavistično društvo, (2003), 26–31.
4. Küzmičevi skriti prevodi psalmov v Knigi molitveni 1783. *Slavistična revija* 61/4 (2013), 557–565.
5. Jezikovne tvorbe Janoša Kardoša (1801–1875) v njegovem rokopisu Moses i Josua. *Globinska moč besede*. (Zora 80). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, (2011), 225–233.
6. Pismi Vilka Novaka s komentarjem. *Slavia Centralis* 6/2, (2013), 65–78.
7. Prekmurški pisatelji v 18. stoletju, *Slavia Centralis* 10/1, (2017), 5–15.
8. Štefan Küzmič kot prevajalec perikop iz Stare zaveze Svetega pisma, V edinosti. *Ekumenski zbornik* 6, Maribor: Slovenski ekumenski svet, (2006), 101–104.
9. Bogojanski župnik Štefan Benkovič (1783–1854) in slovenski jezik. *Košičevi dnevi XIX*. Bogojina: Kulturno-umetniško društvo Jožef Košič, (2007), 28–31.
10. Sakovičeva skrb za čistejšo prekmurščino v molitveniku Molite bratje. *Jožef Sakovič – graditelj in buditelj*. Turnišče: Mežnarski cej, (2006), 55–69.
11. Nouvi zákon Števana Küzmiča (1771) v luči sodobnega ekumenizma. *Bogoslovni vestnik* 64/2, (2004), 331–342.
12. Problemi slovenskega jezika v porabski župniji Kethely leta 1783. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1/1, (1997), 38–42.
13. Skrb Mikloša Küzmiča za dijake. *Zgodovinski časopis* 51/1, (1997), 5–15.
14. Dve pismi iz leta 1779 za osvetlitev vprašanja šolnikov in šolstva v Prekmurju. *Zgodovinski časopis* 49/4, (1995), 607–611.

Jezikoslovne raziskave, ki jih je škof Smej opravil za prekmurski prostor, so najpomembnejši prispevek pri skupnem prizadevanju slovenskih jezikoslovcev, kako razložiti dvojnični razvoj našega knjižnega jezika. Danes med nami ni človeka, ki bi to vprašanje tako popolno in razumljivo obvladal, kot ga je škof Smej. Prepričljivo je predstavil dvojnični razvoj slovenskega jezika in njegovo prekmursko različico, ki je imela dva začetka: (1) s protestantskim slovstvom in jezikom, ki ga je prvi v prekmurski knjigi zapisal Franc Temlin (*Mali Katechismus*, 1715), normiral pa ga je Števan

Küzmič v prvem slovenskem prevodu svetopisemskega besedila iz stare grščine (*Nouvi Zákon*, 1771), ki izraža tudi izvirno izrazno moč prekmurskega knjižnega jezika in njegove najvišje sporočevalne sposobnosti; (2) z Miklošem Küzmičem, ki je neodvisno od jezika *Nouvega Zákona* »za svoje ubogo prekmursko ljudstvo« prevedel evangelije in še šest drugih knjig, s tem pa je stari slovenki jezik kot knjižnega razširil med prekmurske katoličane. Škof Smej je dokazal »samostojnost Mikloša Küzmiča pri prevajanju nedeljskih in prazničnih evangelijev (*Szvėti evangyeliomi*, 1780)«. Zavrnil je tezo, da naj bi bil Mikloš le Števanov jezikovni posnemovalec, še več, z natančno jezikovno analizo je pokazal, da je bil najvrednejši nadaljevalec uspešne zgodbe o prekmurskem knjižnem jeziku. Prebuditvene slovenske želje so v 19. stoletju tako knjižno dvojničnost presegle – romantično razumevanje naroda je zahtevalo jezikovno enotnost na ozemlju, ki pripada taki skupnosti, zato sta se med pomladjo narodov knjižna prekmurščina in Kranjsčina združili v enotni slovenski knjižni jezik.

Ob smrti škofa Jožefa Smeja so zapisovalci notic o njegovem življenju in delu nevedno prepisovali drug za drugim, da »bibliografija njegovih del obsega več kot 150 enot« – Sancta simplicitas! Ne le lahkovernost, tudi nespametnost! Drago Sobočan navaja več kot petsto naslovov Smejevih del, Drago Šantak šeststo petnajst, Fran Kuzmič pa je zapisal, da Smejeva bibliografija »verjetno nikoli niti ne bo /popolna/, saj je avtor objavil veliko stvari, ne da bi jih podpisal. Prav tako niso vštetí številni nekrologi v *Družini* s podpisom S.« Zdi se, da je pravičnejša ocena, ki krivični stopetdesetici dodaja še eno ničlo, tako da se Smejeva bibliografija bliža številki 1.500! V bibliografiji škofa Smeja izstopajo tudi izvrstni prevodi – bil je soprevajalec *Bogoslužnega molitvenika* (1976–) in *Zakonika cerkvenega prava* (1983), sodeloval je pri nastajanju *Katekizma Katoliške Cerkve*, tako da je pregledal vse prevode za slovensko izdajo (Ljubljana 1993), prevedel je Slomškovo duhovno vodilo *Mihi Sancta et Cara/Meni sveto in drago* (1999), številne bule, pa *Kroniko župnije Beltinci* (1991) in tišinsko kroniko (2007), *Hülovo kroniko* (2006). Prevedel je tudi znamenito dopisovanje med škofom Szilyjem in Miklošem Küzmičem, s pomočjo katerega je podkrepil svoje dokaze, da se Mikloš Küzmič pri prevajanju evangelijev (*Szvėti evangyeliomi*, 1780) ni neposredno zgledoval po jeziku Števana Küzmiča (*Nouvi Zákon*, 1771). Leta 1984 je napisal Spremnno besedo za slovenski standardni prevod *Svetega pisma* in bil uradni predstavnik Slovenske škofovske konference, ki je spremljala prevod; tudi sam je prevajal *Sveto pismo* in znanstveno raziskoval jezik (predvsem prekmurskih) prevodov. Šantak navaja več kot petdeset (so)prevodov iz latinščine, madžarščine, nemščine in francoščine,

med njimi tudi leposlovne prevode, vse pa odlikujeta izvrsten slog in sijajna slovenščina. Smejeva slovenščina je božanska tudi v njegovem izvirnem leposlovju, npr. v pesniški zbirki iz leta 1992 *Kaplja na vedru* (enak naslov ima dokumentarno-igrani film o škofu Smeju, 2016), ali znamenitih prevodih, npr. Gárdonyijevih romanov *Atila, bič božji* (1973) in *Božji sužnji* (1979), Corneillovih *Mučencev* (1983), Racinove *Ifigenije v Avlidi* (1989), Harasányijeve *Svete žene*, sv. Elizabete Ogrske (2010), Mórove *Zlate krste* (2013) itd. Med številnimi drugimi leposlovnimi deli izstopajo tudi Smejevi prevodi pesmi in pisem Mikloša Küzmiča (*Muza Mikloša Küzmiča*, 1976). Smej je to počel zelo dobro in podarjal nam je jezikovne mojstrovine, med drugim tudi skoraj 1.300 strani kronogramov, tj. umetniško in tehnično vrhunskih jezikovnih dosežkov v štirih knjigah *Kronogrami skozi čas* – po besedah Draga Sobočana je bilo to najljubše delo škofa Smeja.

Škof Smej je imel že za časa tuzemskega življenja med Slovenci velik ugled, ki je izhajal iz njegovega znanja in dejstva, da tudi v znanosti nikoli ni opustil svojih jasnih etičnih načel in krščanskega nravnega kodeksa. Smej je dal vero svojemu kulturološkemu pogledu na jezik, Prekmurje in slovenstvo. Spoštljivo je izražal narodovo duševno držo in razlagal prekmursko ustvarjalno bit in bistvo s tremi temeljnimi spremljevalnimi pojavi: krščanska vera, prekmurski jezik in kultura. Pokazal je, kako se s pokončno držo in trdno zaupajoč v najvišjo Resnico dela dobro za prekmurstvo in slovenstvo. Kljub velikemu ugledu nikoli ni poudarjal svojega pomena, ampak je v ospredje vedno postavljaj znamenite prekmurske predhodnike: »Tudi jaz sem se navezal na to, da sem raziskoval prekmurske katoliške in protestantske pisatelje, zato sem o obeh največjih stebrih prekmurskega jezika iz Goričkega, Miklošu Küzmiču in njegovem bratrancu Števanu Küzmiču, napisal roman *Po sledovih zlatega peresa* (1980).« Sledili sta mu še romanizirani biografiji o Smejevem bogojinskem krstitelju Ivanu Baši (*Psalmi vaškega župnika*, 1992) in tišinskem župniku ter prekmurskem domoljubu Francu Ivanocyju, ki si je prizadeval za narodnostno in politično ozaveščenost Prekmurcev ter kulturo, izobrazbo in vzgojo prekmurskih Slovencev (*Ivanocyjeva skrivnost*, 2012). Gre za veličastno snovno in vsebinsko povezano trilogijo, za literarno-zgodovinsko umetniško delo o Prekmurju od sredine 18. do začetka 20. stoletja, ki je primerljivo s Slodnjakovo osrednjeslovensko trilogijo iz enakega obdobja o Prešernu (*Neiztrohnjeno srce*, 1938), Levstiku (*Pogine naj, pes!* 1946) in Cankarju (*Tujec*, 1976). O tem je škof Smej skromno pisal Šantaku, ki je za diplomsko nalogo zbiral informacije o Smejevem prevajalskem delu: »Pri prevajanju se držim pravila: Čim bolj se približati izvirniku, hkrati pa

preliti v slovenščino.« Obširna bibliografija s področja prekmuriane uvršča Smeja med naše največje znanstvenike s tega področja.

Škof Smej je bil častni občan Občine Sveta Ana (2008), Občine Moravske Toplice, Občine Murska Sobota (1992) in Mestne občine Maribor (2015), Pomurec leta 2003, dobitnik Priznanja Slavističnega društva Slovenije za življenjsko delo na področju prekmurskega jezika, literature in kulture (2009), prejemnik Madžarskega zlatega križa za zasluge (2015) in Reda zaslug Republike Slovenije za življenjsko delo in bogat prispevek k duhovni narodni kulturi Slovencev (2016). V intervjuju ob podelitvi naziva Častni občan Maribora je novinarju Tonetu Petelinšku za Radio Maribor na vprašanje, kaj mu to priznanje pomeni, z njemu lastno skromnostjo in ponižnostjo odgovoril:

Morda bi bil kdo drug bolj zaslužen in bolj vesel tega priznanja. V bogoslovju sem bil vodja vseh, Slovenec, in spiritual mi je rekel: »Če Vam kdo da neko odlikovanje, z eno roko ga sprejmite, z drugo roko pa ga dajte nazaj Bogu. Vse je od Boga!« [...]. Pred seboj imam samo to, kar mi je bilo naloženo pri škofovskem posvečenju. Eden izmed obredov je tudi ta: Na tleh ležečemu dajo na glavo evangelij, Sveto pismo, tj. znamenje, da je prva dolžnost škofa, kakor tudi vsakega duhovnika, oznanjevati Božjo besedo.

Jožef Smej je bil ob škofovski službi tudi najboljši ambasador Prekmurja, saj se je zanj razdajal in je imel rad severovzhodni slovenski prostor, svoje rodno Prekmurje, prekmurskega človeka in jezik. Svoj ugled in položaj v družbi je postavil na oltar prekmurstva. Bil je božji poslanec in izbravec, človek, ki je imel dve veliki ljubezni: neomajno vero in zaupanje v Božjo besedo ter predanost materni besedi, tj. rodni prekmurščini in slovenskemu jeziku. Škof Jožef Smej je svoje življenje poklonil Bogu in Besedi, to pa je, čeprav je znal veliko jezikov, z vso predanostjo najraje, najbolj ponotranjeno, doživeto in z zaupanjem počel v slovenščini. Materno prekmurščino je raziskoval in razlagal z veliko ljubeznijo in odgovornostjo: »Kajti pisano je: Kakor jaz živim, pravi Gospod, se bo pred mano upognilo vsako koleno in vsak jezik bo slavil Boga.« (Rim 14,11)

Slovenski jezikoslovci in znanstveniki se s spoštovanjem in občudovanjem poklanjamo velikanskemu delu, ki ga je škof Smej opravil za prekmurski jezik. Bil je poslednji med nami, ki je o prekmurskem jeziku, literaturi in kulturi vedel vse, več kot pred njim kdor koli, bil je prvi med največjimi, na čelu redkih izbrancev, kot so bili njegov sombotelski učitelj Avgust Pavel, ali pa deset in nekaj let starejša sodobnika Beltinčana Vilko Novak, nečak Ivana Baše, bogojinskega župnika, graditelja tamkajšnje Plečnikove cerkve in Smejevega krstitelja ter duhovniškega vzornika,

in Ivan Škafar, v Beltincih rojeni vuzeniški dekan in pisec *Bibliografije prekmurskih tiskov 1715 do 1919*. Bil je njihov mlajši sopotnik, učenec, ki je prekosil učitelje. Kasneje smo postajali drugi njegovi sopotniki. Vsak med nami se je učil od škofa Smeja. Naučili smo se nekaj o prekmurščini, prispevali smo posameznosti, škof pa je bil tisti, ki je znal te drobne kamenčke uspešno sestavljati v veličastni mozaik prekmurstva – slovenstvo se je v zgodovini vedno krepilo in potrjevalo z vero, jezikom in kulturo. Škof Smej kljub velikim sposobnostim nikoli ni poudarjal svojega pomena, ampak je vedno ostajal značilno skromen, tako da je svoje znanstvene razprave imenoval le za »osebno razmišljanje«. Vsa dobra načela, norme in vrednote prekmurskega narečja in maternega bogojinskega govora je teološko utemeljil in jih razložil s svetopisemskima citatoma: »Gospod, ti si me stkal v telesu moje matere.« (Ps 138,13) in »Zgodila se mi je beseda Gospodova, rekoč: Preden sem te upodobil v materinem telesu, sem te poznal.« (Jer 1,4–5). Zaupal je svetopisemskemu modrecu, zavedajoč se, da je jezik »človeku tako rekoč vtkan v teku devetih mesecev pod materinim srcem. Zato materni, ne očetov jezik.« Njegov odnos do knjižne slovenščine in prekmurščine najbolj nazorno razlaga anekdota, da so v dijaškem domu molili zvečer očenaš v slovenskem knjižnem jeziku, v postelji pa je Smej »pod odejo in na tihem« zmolil še prekmurski očenaš: »Knjižni očenaš se mi je zdel, kakor da je 'neveljaven'.« Poudarjal je nenehoma: »Prekmurci smo se imeli za Slovence, naš prekmurski jezik se imenuje stari slovenski jezik. Jezus je v Svetem pismu, v Matejevem in Lukovem evangeliju, dal navodilo svojim učencem, kako naj molijo. Očenaš v stari cerkveni slovenščini je skoraj tak, kot ga molimo v Prekmurju:

Otče nas, iže jesi na nebeseh: / Sveti se ime tvoje. / Pridi cesarstvo tvoje. / Budi vola tvoja, / jako na nebesi in na zemli. / Hleb naš vsedanni dažd nam dnes, /« I odpusti nam dlgi naše, / jakože i mi otpuščajem dlžnikom našim. / I ne vavedi nas v napast / Na izbavi nas ot neprijazni. Amen.

Oča naš, ki si vu nebésaj! / Svéti se Ime tvoje. / Pridi králestvo tvoje. / Bojdi vola tvoja, / kak na nébi, tak i na zemli. / Krúha našega vsakdanéšnjega daj nam ga dnes. / I odpústi nam duge naše, / kak i mi odpüščamo dužnikom našim. / I ne vpelaj nas vu skúšávánje. / Nego odslobodi nas od hüdoga. Amen.

Jožef Smej je eden izmed znamenitih Slovencev in »največjih« Prekmurcev, pokončni nadpastir, ki je predano opravljal duhovniški poklic, hkrati pa je bil tudi prvi oznanjevalec prekmurskega jezika, literature in kulture, goreč glasnik prekmurstva. Skrajni severovzhodni del slovenskega ozemlja, ki je bil tako rekoč celo tisočletje odtegnjen od matičnega slovenskega

prostora, je v jezikovnem, kulturnem in narodnostnem oziru predstavljal po tistih značilnih lastnostih, ki so se razlikovale od povprečja. Pri tem je ves čas izhajal iz moralnih vrednot krščanstva, trdno prepričan, da so v tem prostoru od Cirila in Metoda brez vsakega dvoma in pomislekov glede resničnosti, te temeljne resnice povezovalе »avstrijske« in »ogrskе« Slovence v celoto s prepoznavnimi skupnimi lastnostmi in cilji. Iz tega sta izhajala tudi njegova jezikovna samozavest in ponos, da se je rodil in delal v pokrajini med Muro in Rabo.

Iz rodnega Prekmurja se je zelo težko preselil v Maribor za stolnega dekana, vendar pa je mirno sprejel voljo škofa Maksimilijana Držečnika. Prve tedne je imel veliko domotožje, tako da ga je moral tolažiti tudi kanonik Hrastelj, češ da se bo vse uredilo; in se je res: »In sem tako vzljubil štajersko mesto in ta štajerski značaj, kakor Slomšek, ko je prišel 1859 v Maribor in je rekel: 'Pozdravljeno naše mesto Maribor, z vinsko trto obdano!'« S pomočjo pravil, ki so določala njegovo ravnanje v tuzemski minljivosti in si jih je postavil že kot soboški kaplan, se je prilagodil mariborskemu okolju in številnim nalogam, ki jih je odgovorno opravljal v (nad)škofiji. Že 9. 12. 1944 je poudaril svoje tuzemsko poslanstvo, ki ga je prevzel po temeljnem delu krščanstva (*Hoja za Kristusom I*, 19,4): »Nikoli ne bodi popolnoma brez dela: beri, piši, moli, premišluj...« (Sobočan 2007: 161). Njegov delovni dan je od takrat v čim večji možni meri sledil utečenemu redu: »Okrog 5. ure vstajanje, jutranja molitev in premišljevanje, sv. maša, pastoralno delo, priprava na katehezo in pridigo, brevir, razdeljen na posamezne ure dneva, obisk Najsvetejšega, posebno izpraševanje vesti, študij, delo, zvečer večernice in splošno izpraševanje vesti.« Drago Sobočan (2007: 216) je v monografiji, ki jo je pripravil ob petinosemdesetletnici škofa Smeja, zapisal, da ga je »ta dnevni red spremljal vse življenje.« Med študijem *Svetega pisma* in premišljevanjem je spoznal, da je »eden izmed najlepših Jezusovih stavkov in zapisov v Evangeliju prav tale: 'Bog je namreč svet tako vzljubil, da je dal svojega edinorojenega Sina, da bi se nihče, kdor vanj veruje, ne pogubil, ampak bi imel večno življenje.'« (Jn 3,16)

V njegovem dekanijskem pečatu je zapisano: »Ave Maria ex toto corde / Zdrava Marija, iz vsega srca.« Za škofovsko geslo si je izbral napis iz semeniške kapele v Sombotelu: »Gratia plena, recordare / Milosti polna, spomni se.« Značilno za škofa Smeja je bilo, da nikoli ni »prevajal« po črki in tako je tudi v svojem škofovskem geslu razumel pomen glagola *re-cordor I* v globljem pomenu, ki je bil blizu Smejevemu ravnanju glede cilja, ki ga je želel doseči v tuzemskem življenju: *dati in sprejeti srce*, tj. imeti Boga pri srcu, premisliti in sprejeti Božjo voljo, kot je to storila Milosti polna.

Duhovno vodilo kot Božji dar in radost bivanja na poti v Božje kraljestvo, kar je škof Smej razložil z navajanjem Jezusovih besed iz *Svetega pisma*: »Česar nočeš, da bi drugi tebi storili, tudi ti ne stori drugim. In potem še v Jezusovem pozitivnem pomenu: Kar hočeš, da drugi tebi storijo, stori tudi drugim! In če bi se tega ravnali, bi Slovenija res bila raj pod Triglavom.« (Mat 7,12, Lk 6,31)

Bodimo ponosni, da smo bili sopotniki največjega poznavalca prekmurskega jezika, literature in kulture, človeka, ki je o Prekmurju in Prekmurcih vedel vse in še več in smo se od njega lahko učili – sedaj moramo odgovorno skrbeti za premoženje, ki nam ga je zapustil in razširjati njegovo znanje, vero, krščanske vrednote in moralna načela, iz katerih je črpal silovito raziskovalno moč in iskreno zaupanje v Boga in Brezmadežno: »Danes (19. 7. 1944) smo vojaki šli na vaje. Zgubil sem rožni venec. O Devica Marija! Naj samo tebe ne izgubim, kajti če tebe izgubim, še Boga izgubim, in če Boga izgubim, sem vse izgubil.« (Sobočan 2007: 146).

Škofov krstitelj Ivan Baša

Če kreneš iz Beltincev proti Gančanom, zagledaš na desni strani staro častitljivo hišo s hišno številko Ulica Štefana Kovača 2 [...]. V tej beltinski hiši, ki je takrat nosila hišno številko 11, se je 11. aprila 1875 narodil Ivan Baša. (Smej 1991: 98)

Bila je druga nedelja po veliki noči, prva po beli nedelji – *dominica in albis* je spomin na novokrščence iz zgodnjega krščanskega obdobja, ki so prejeli zakrament svetega krsta, »ko je svetloba velike noči premagala temo greha« in so nato ves teden prihajali k bogoslužju v belih oblačilih; tj. bilo v 4. stoletju, jezuiti pa so v 17. stoletju na belo nedeljo uvedli skupinsko prvo obhajilo, bela barva pa je bila »nerazlomljena svetloba, ki izraža začetek in konec, polnost in praznino«. Po *Koledarju družbe sv. Mohorja za navadno leto 1875* je enajstega malega travna godoval eden najpomembnejših papeže v zgodovini Leon I., sveti Leon Veliki (od drugega vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora /1962–1965/ je njegov god prestavljen na 10. november, tj. na njegov smrti dan /10. 11. 461/), beltinški župnik Marko Žižek pa je na Bašin rojstni dan bral nedeljski evangelij, kako Jezus napove svoj vnebohod (o delovanju Svetega Duha, o spremembi žalosti v veselje, o zmagi nad svetom):

[...] zdaj pa odhajam k njemu, ki me je poslal [...]. Še malo in me ne boste več videli, in spet malo in me boste videli [...]. Izšel sem od Očeta in prišel na svet, spet zapuščam svet in grem k Očetu. (Jan. 16, 5–28)

Dan po rojstvu Ivana Baše je nastopil prvi lunin krajec. To je bilo znamenje rasti in napredka. Botra Jožef Horvat in Magdalena Tkalec sta v ponedeljek prinesla Ivana h krstu. Župnik Marko Žižek se je že pripravil na krščevanje – otročiču je trikrat pihnil v obraz in rekel: »Pojdi od tega dečka zli duh in daj prostor Tolažniku, Svetemu Duhu.« Sledil pa je nenavaden zaplet, ki je vreden Aristotelovega dramskega trikotnika. Smej (1992: 26–27) ga je literariziral v dialogu med dvema velikima Prekmurcema, takrat že ostarelim enainsedemdesetletnim duhovnikom Markom Žižkom in mladim petnajstletnim gimnazijcem Ivanom Bašo. Žižek je že dal krščencu »sol modrosti v usteca« in »se s slino dotaknik« njegovih »ušesc« ter dejal, naj se Ivanu »odpro za poslušanje«. Tedaj pa je v zakristijo planilo mlado dekle in prosilo župnika, naj jo skrije pred pandurji, ki jo lovijo, ker so jo kmetje obdolžili, da je čarovnica. Žižek jo je zadnji hip skrtil za veliki oltar beltinške cerkve, saj so na vratih že trkali pandurji in spraševali župnika, ali je morda videl Marijano Baligač, ali je v cerkvi in ali ve, kje se skriva. Župnik Žižek se je trikrat zapovrstjo »premišljeno zlagal, /k/akor nekoč sveti Peter«. Rešil je mlado dekle, toda zaradi trikrat izrečene laži ni mogel nadaljevati krsta:

Oglasila se mi je vest. Z grehom na duši naj krstim otroka? Kaj več? Ustvariti svet ali krstiti otroka? Neskončno sveti Bog je v začetku ustvaril nebo in zemljo. Toda sonce, mesec, zvezde in sploh vsa nebesna telesa nimajo razuma ne svobodne volje, niso zmožna izreči besede: Naš stvarnik, ljubimo te! S krstom prerobjeni in tako rekoč na novo ustvarjeni človek pa bo usmiljenje Gospodovo na veke opeval. (Smej 1992: 27)

Vrnil se je k botroma v zakristijo in jima na hitro razložil, da bo Ivana Bašo krstil kaplan, ker mora on nujno oditi. Žižek je vrh in hiter razplet »drame« o krstu razkril Ivanu Baši na njegov petnajsti rojstni dan (11. aprila 1890), tj. le slab mesec pred svojo smrtjo (umrl je 4. maja 1890 v Beltincih). Marijana Baligač »je krivak«, da Žižek ni krstil Baše – obred, s katerim je bil Ivan Baša sprejet med kristjane, je moral dokončati Žižkov beltinški kaplan Jožef Horvat.

Ivan Baša je tistega ponedeljka s krstom in Žižkovo »zadolžitvijo pri Bogu« sprejel trdno vero in slovensko držo. Petnajstleten je v Žižkovi sobi videl veliko nemških in madžarskih knjig, zato ga je, ko je izvedel, kako je potekal njegov krst, vprašal: »Kdaj pa bomo mi, Slovenci na Ogrskem, imeli toliko knjig?« Zavezal se je, da bo svoje tuzemsko življenje posvetil napredku prekmurskih katoličanov. Osredinil se je na »tak dobro pa veliko delo, začniti pisati našemi ljudstvu, štero je v velkoi večini ne imelo nikšega čtenja, v domačern jeziki, – da mi dnes to delo komaj pravično pohvalimo.« (Novak 1932: 33)

Slovensko narodno zavedni beltinški župnik Marko Žižek je »zaznamoval« usodo svojega nesojenega krščenca. Dolgoročno je vplival na Baševo narodno zavest (prav tako tudi na svojega starejšega krščenca Franca Ivanocyja), tako da je v Beltincih že leta 1874 razširjal mohorjeve knjige – leta 1880 je imel Žižek v Beltincih 36 naročnikov, ko pa je Ivan Baša leta 1884 nadaljeval šolanje v Lendavi, je število naročnikov knjig Mohorjeve družbe narastlo na 60. Tudi oče Ivana Baše, Jožef Baša, je bil po Žižkovi zaslugi »navdušen mohorjan in je bil v najbolj težki dobi, v času najhujše madžarizacije, v letih 1891–1905 poverjenik Mohorskih knjig v beltinski župniji« (Škafar 1980: 41). Ivan Baša se je tako že v zgodnjem otroštvu doma in v cerkvi »navzel ljubezni do Mohorskih knjig in vsega slovenskega«. Žižkova in očetova slovenskost ga je spremljala vse življenje in nadaljeval je njuno narodno zavedno delo. Z Markom Žižkom sta bila »usodno« povezana, saj je beltinški župnik spodbudil Jožefa Bašo, da je sina po dveh letih beltinške šole poslal v Lendavo – tam je bil učitelj nemščine in petja Janez Murkovič (do leta 1878 tudi nadučitelj in kantor v Beltincih), ki je že v Beltincih pripadal »Žižkovemu krogu« in je za slovenske otroke v Prekmurju stare 5 do 10 let prevedel iz madžarščine *Abecednik za katoličanske vesničke šole* (1871); po njem se je slovenskega jezika in pisave slovenice (na)učil tudi Ivan Baša (mogoče je Murkovič leta 1871 priredil tudi *Perve knige-čtenyá za katoličanske vesničke šole*). V Lendavi je bil učni jezik madžarski, Baša pa je med sošolci spoznal pol leta starejšega Jožefa Klekla st., kasnejšega slovenskega duhovnika, pisatelja in urednika, s katerim sta najtesneje sodelovala v Ivanocyjevem krogu in bila najzaslužnejša za razmah prekmurskega tiska v slovenskem jeziku (sodelovala sta pri ustanavljanju *Kalendarja Srca Jezušovoga, Marijinega lista* in *Novin*). Baša je leta 1885 nadaljeval šolanje na sombotelski gimnaziji (prvi letnik), nato je bil tri leta nižji gimnazijec v Kószegu, višjo gimnazijo pa je zaključil v Sombotelu – peti razred je ponavljal, ker ni opravil izpita iz grščine (Smej 1991: 98). Med letoma 1894 in 1898 je študiral teologijo v Sombotelu, in sicer skupaj s še sedmimi Slovenci: Kleklom st., Sakovičem, Kūharjem, Slepцем, Divjakom, Kolaršem in Maričem. Baša je bil v duhovnika posvečen 6. julija 1898 v Gjuru (Győr), ker je sombotelski škof Kornel Hidasy takrat zbolel (umrl je 11. 10. 1900). Za slovenski prekmurski prostor je pomemben tudi zato, ker je bil naklonjen Francu Ivanocyju – imenoval ga je za člana izpraševalne komisije za srednješolske profesorje, Ivanocy pa je po njegovem vzoru (spodbujal je ljudske misijone, si prizadeval za boljše življenjske, duhovne in kulturne potrebe ter življenjsko raven ljudi, leta 1895 je ustanovil tiskarno v Sombotelu in časopis *Szombathelyi Újság*,

v katerem je objavljala tudi Ivanocy) začel narodnobuditeljsko delovati med prekmurskimi Slovenci. Ivan Baša je bil med najaktivnejšimi člani Ivanocyjevega kroga (ob Jožefu Kleklu st. in ml., Jožefu Sakoviču, Francu Rogaču in Štefanu Kūharju) in je v tem duhu kot mlad duhovnik (novo mašo je imel 24. julija 1898 v Beltincih) v časopisu *Szombathelyi Újság* razširjal Hidasyjevo socialno misel, da mora duhovnik pomagati svojemu ljudstvu in ga učiti tudi izven cerkve. »V oči so nam metali, ka smo zaostanjeni v izobrazbi,« je zapisal Baša in to ga je bolelo. V mislih je imel »ubogi slovenski prekmurski narod«, ki ga je iz duhovne, kulturne in splošne zaostalosti dvigoval že Mikloš Kūzmič, v času madžarizacije na prelomu 19. in 20. stoletja pa so se razmere še poslabšale in narodnostno zaostrole. Baša je bil kot član Ivanocyjevega kroga v tem pogledu zelo blizu tudi razmišljanjem Janeza Evangelista Kreka:

Prijao je vsako priliko, kde je mogeo ludstvi pomagati do izobraženosti. Vnokrat je pravo i pisao: »Neznanost je nesreča našega lūdstva.« Pa ne samo za dūševno, nego tudi za gospodarsko srečo naroda je skrbo. Poleg drūgoga svedoči za to bivša beltinska hranilnica, štero je duga leta vodo, jo po boji rešo, da so lūdje ne meli zgūbe – zato jo je pa meo on... (Novak 1932: 34–35)

Raznarodovalni madžarski politiki se je odločno uprl z geslom, ki ga je zapisal na svojo novomašniško podobico: *Bratje! Lūbite eden ovoga* (1 Jn 3,11). Prizadeval si je, da so Prekmurci na Ogrskem ostali zvesti krščanstvu in slovenstvu ter da ob madžarskem državnem niso pozabili maternega slovenskega jezika. Skrbel je, tudi s pomočjo polbrata bogoslovca in pesnika Jožefa Baše - Miroslava, da so se v Prekmurju ohranile slovenske pesmi. Zvesto je nadaljeval Žižkovo in očetovo tradicijo razširjanja mohorjanskih knjig v Prekmurju, saj se je zavedal, kako pomembne so za narod slovenske knjige in izobrazba v maternem jeziku:

Začali so vnogi že pred nami širiti knige Drūžbe sv. Mohora včasi v začetki te drūžbe. Bilo nas je precī, ki smo to delo nadaljevali i širili knige vsakovrstne. Drūžba sv. Mohora je tak bila poznana po celom Dolinskem i Ravenskom, na Goričkom pa v fari Sv. Jūrja, v Gornjoj Lendavi pa pri Sv. Sebeščani. Sem in ta smo dobili od same drūžbe, včasi pa od dūhovnikov i drūgih rodolūbov kakši vekši pak knjig, štere smo razdelili med tistimi, ki so želeli čteti. Drūžbo Mohorsko smo po jeseni tūdi na predganci priporočali. Ništerni so radi naročūvali tjednike, mesečnike. Poznano nam je bilo Cvetje, Bogoljub, Domoljub, Slovenski Gospodar i različni pobožni listi iz štajerske i Kranjske. Lūdstvo je začalo loviti za čtenjom. Pastirje so pa stopili na stražo, naj to čtenje bo koristno i krščansko. (Baša 1928: 17)

Baša je razlagal, da sta kranjski in prekmurski jezik le različici slovenskega jezika, v 20. stoletju sta to že narečji, Prekmurci pa se morajo čim prej navaditi na skupni knjižni jezik in pisavo slovenico – Mohorjeve knjige so bile za to nalogo najprimernejše, niso pa bile dovolj. Baša je zato razmišljal o časopisu v slovenskem jeziku za prekmurske Slovence. Ivanocy je že pred tem pojasnjeval škofu, da ne gre za politično in protimadžarsko namero, »ide se za izobraženje lüstva v Slovenskoj Krajini«. Sombotelskega škofa Ištvana Vilmoša zato ni bilo težko prepričati, Baša pa je odločilni dogovor leta 1903 takole ubesedil:

Baša: Mi smo pripravni tüdoma (na Vogrskom) dati lüdem v roke dobro čtenje, pa je s tem rešeno celo pitanje, samo podpore smo potrebni, dokeč ne pridemo tak daleč, ka se postavimo na svoje noge.

Škof Vilmoš: Kak mislite?

Baša: Tak, ka oprvim damo lüstvi vroke eden dober, v krščanskom dühi pisani kalendar. Či se te razširi, te pa kakše tjedenske novine pa na zadnje či bi bilo pri vsem tom kaj čistoga, s tistoga pa konci vsako drügo leto kakšo knigo gospodarske vsebine.

Škof Vilmoš: Gde bi pa to štampali?

Baša: Za mojo volo tü v Szombathelyi v püšpekijskoj Stampariji.

Škof Vilmoš: To tüdi želem, so pravili pa na nikelko podpore jaz tüdi dam, či se bo delalo neposredno pod mojim nadzorstvom.

Baša: To pa itak mora biti, ar pisali bomo v velkoj večini sami dühovnicje.

Škof Vilmoš: Dobro je – pišite vi Klekli pa drüгим, ka sva si zgučala, jes bom pa dao pisati g. Ivanocyji. (Baša 1928: 19)

Konec aprila ali maja leta 1903 je škof Vilmoš poklical na sestanek svojega tajnika Tótha, direktorja tiskarne in prorektorja semenišča v Sombotelu Tauberja, Ivanocyja, Klekla st. in Bašo; dogovorili so se, da bodo začeli izdajati *Kalendar srca Jezušovoga*. Obsežen prvi koledar so spisali najožji člani Ivanocyjevega kroga: največ Klekl st. in Baša, pa Ivanocy, Klekl ml., Kühar in Sakovič. Kasneje sta se koledarju pridružila še *Marijin list* (med letoma 1908 in 1911 ter 1917 in 1918 ga je urejal Baša) in *Novine*, »vu vsem tom je vodo Klekl Jožef starejši, sodelali so pa vsi slovenski dühovnicje naše krajine brezi razložka« (Baša 1928: 20).

Po koncu prve svetovne vojne si je Baša prizadeval za narodnostno združitev vseh Slovencev v eni državi. 1. decembra 1918 je v Bogojini ustanovil Narodni svet, ki je zagovarjal cerkveno, šolsko, kulturno in upravno avtonomijo v okviru Ogrske (slovensko županijo), 14. januarja 1919 pa je Baša to avtonomijo še razširil, tako da je po programu spominjala na zahteve Zedinjene Slovenije: Prekmurje in Porabje z Monoštrom je

samostojna slovenska celota, ki ima (1) slovenski jezik v cerkvi, uradih in šolah; (2) slovenski poveljevalni jezik v vojski; (3) pisavo slovenico namesto prekmurice (ogrice); (4) v Murski Soboti slovensko gimnazijo, učiteljske in licej za dekleta; (5) namesto imen *vendski*, *Vend* poimenovanje *slovenski*, *Slovenec*. Baša je bil imenovan za pogajalca, ki bi se naj v Budimpešti pogajal z madžarsko vlado za samostojno slovensko županijo (Prekmurje in Porabje). Kolo zgodovine pa se je zavrtelo drugače in prišlo je do nove ureditve. Po boljševiški in Murski republiki je Prekmurje (brez Porabja, ki ga je Baša razumel kot sestavni del slovenskega geografskega prostora v nekdanji Kraljevini Ogrski) postalo sestavni del Slovenije, Ivan Baša pa najpomembnejši svetovalca pri urejanju razmer v Prekmurju. Prevezel je več funkcij (bil je npr. predsednik Narodnega sveta v Bogojini, član šolskega sveta, banski šolski svetnik, oblastni poslanec ...; leta 1928 je bil imenovan za škofijskega duhovnega svetovalca, 1929 pa za upravitelja lendavske dekanije s sedežem v Bogojini), za narodnostno in domoljubno delo pa je bil odlikovan z Redom svetega Save IV. stopnje. »Zdaj, kda je vido, ka je zagotovljena narodi mirna bodočnost, je dale skrbo z vsov gorečnostjov za svojo faro.« (Novak 1932: 36)

Baša se je v slovensko kulturno zgodovino zapisal kot graditelj »bele golobice«, tj. nove cerkve v Bogojini (1925 do 1927). Leta 1924 je nagovoril arhitekta Jožeta Plečnika za načrt in stara gotska cerkev je prerastla v znamenito Plečnikovo arhitekturno mojstrovino – cerkev Gospodovega vnebohoda v Bogojini je še danes ena izmed najmodernejših evropskih cerkva, znana tudi po okroglem zvoniku in stropu, ki ga krasijo izvirni izdelki okoliških lončarjev. »Pri takšoj cerkvi se človek stavi, zamisli se i presüne ga spoznanje, ka je to nekaj nadzemelskoga – v duši se njemi nekaj zasveti, kakši je On, komi na diko je cerkev postavljena...« (Novak 1932: 36)

Baša je priredil in objavil *Katolicsanszki katekizmus za solare III.-V. razreda*, ki je izšel v Budimpešti leta 1909 (ponatisi 1913, 1926 – predelana mariborska izdaja v slovenici – in 1943). Založnik (*Drüzsba svetoga Stevana*) je knjigo označil za mali slovenski katekizem (*Szloven kis katekizmus*). Čeprav je škof zahteval, da je katekizem napisan v prekmurščini z madžarskim črkopisom (ogrica), pa je Baša (verjetno s pomočjo cenzorja Franca Rogaća) dosegel, da je bilo na naslovnici zapisano (z majhnimi črkami sicer), da gre za *slovenski* (in ne *vendski*) katekizem. Bašev *slovenski* katekizem je bil v 20. stoletju »poleg Kolarjeve *Biblije* edini učbenik v prekmurskih šolah v slovenščini« (Smej 1991: 102).

Baša je bil kaplan pri Sv. Martinu ob Raabi na Gradiščanskem (1898), pri Sv. Juriju v Prekmurju (1898 do 1902) in v Rohoncu / Vrhuncih na

Gradiščanskem (1902 do 1905) ter župnik v Novi Gori na Gradiščanskem (1905 do 1908) in v Bogojini (1908 do 1931).

Ivan Baša je 16. februarja 1922 v stari župnijski cerkvi Gospodovega vnebohoda v Bogojini krstil kasnejšega mariborskega škofa Jožefa Smeja in nanj prenesel dediščino, ki jo je prejel od Marka Žižka. Škof Smej je odgovorno nadaljeval prekmursko slovensko izročilo in se je svojemu krstitelju oddolžil med drugim tudi s trilogijo o Prekmurju – knjigo *Psalmi vaškega župnika* je posvetil Ivanu Baši (*Po sledovih zlatega peresa* je roman o Miklošu Küzmiču, *Ivanocyjeva skrivnost* pa o Francu Ivanocyju). V njej je zapisal o Baševem nesojenem krstitelju Marku Žižku, »enemu izmed vélikih«, ki se je boril za slovenski jezik v Prekmurju pod ogrsko oblastjo, naslednjo anekdoto:

Skupaj s svojimi stanovskimi tovariši je dal nehote tudi ime lepemu kosu Prekmurja na Dòlinskem: Mårkasto.

Ko so se namreč župniki, beltinski Marko Žižek, turniški Marko Kocet, črensovski Marko Kovačič peljali s kolesljem, so ljudje rekli: »Glejte, Marki se peljejo.« To je veljalo še posebej takrat, ko se jim je pridružil tišinski župnik Marko Kolenko – Tèrdessy, doma iz Črensovec. Od takrat vsi prebivalci na ozemlju beltinske, črensovske in turniške župnije »Marki«. (Smej 1992: 29)

Ivana Bašo (*11. 4. 1875 †13. 2. 1931) je »/v/ istoj starosti 56 let i na isti den, v petek – kak njegovoga velkoga vučítela dr. Ivanocyja [...] pozvao Bog v večno življenje.« (Novak 1932: 32) Marko Žižek je avgusta 1857 pri Sv. Benediktu (Kančevci) krstil tudi Franca Ivanocyja (*25. 8. 1857 †29. 8. 1913).

Literatura

Ivan BAŠA, 1928: Pred 25 leti. *Kalendar Srca Jezusovoga* 25. 17–20.

Anja BENKO, 2011: Pregled dosedanjih izdaj Pleteršnikovih zbornikov. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora, 75). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 448–491.

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2007: Rokopisni slovar Luka Sienčnika ob geslih v Pleteršnikovem slovarju in narečnih ustreznica v koroških govorih tostran državne meje. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora, 49). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 285–345.

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2008: Rokopisni slovar Luka Sienčnika v primerjavi z gesli v Pleteršnikovem slovarju in z narečnimi ustrezniciami s Strojne, Šentanela in Kaple. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora, 56). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 274–289.

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2011: Madžarizmi v Mukičevem romanu Garaboncijaš in nekateri ustrezniki zanje v Pleteršnikovem slovarju. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora, 75). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 237–252.

France BERNIK, 1973: Odlomek iz cankariane. *Sodobnost* 21/7, 617–623.

France BEZLAJ, 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Knj. 1: A–J; Knj. 2: K–O; Knj. 3: P–S; Knj. 4: Š–Ž; Knj. 5: Kazala. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Etimološko-onomastična sekcija. Založba ZRC.

Silvija BOROVIK, 2013: Postali bomo tujci v hiši domačinov. *Delo, Sobotna priloga, Pisma bralcev* (17. 12. 2013), 14.

Silvija BOROVIK, 2014: Gradivo: Slovesnost ob 200-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje (Pišecce, 2. 10. 2014). O vlogi slovenščine kot jeziku znanosti (Prispevek k diskusiji). *Slavia Centralis* 2, 106–110.

Silvija BOROVIK, 2016: Operacija zdravega telesa. *Večer* (13. 6. 2016), 16.

Silvija BOROVIK, 2016a: Slovenščina kot jezik znanosti in univerzitetnega izobraževanja. *Delo* 58/75, 5 (31. 3. 2016). <https://old.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/o-slovenscini-kot-jeziku-znanosti.html>

Silvija BOROVIK, 2016b: Rektor naj bo varuh, ne grobar slovenščine. *Delo* 85/118, 5 (23. 5. 2016). <https://old.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/rektor-naj-bo-varuh-ne-grobar-slovenscine.html>

Silvija BOROVIK, 2016c: Internacionalizacija, nova kvaliteta visokega šolstva z odpovedovanjem slovenščini. *Delo* (13. 8. 2016), 6–7.

Silvija BOROVIK, 2016č: »Strela skrtačena, to pa je internacionalizacija!« Slovenščina na univerzi. Vračamo se k preizkušenim modrostim iz Butal. *Delo* 58/263 (12. 12. 2016).

Anton BREZNIK, 1949: Maks Pleteršnik 1840–1923). *Slovenski biografski leksikon*, 7. zvezek. Ur. F. Kidrič. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi435041/#slovenski-biografski-leksikon>

Maja BUČAR, Paresa MARKIANIDOU, Erika VAIGINIENE, 2017: *Analytical background Report, Specific Support to Slovenia, Horizon 2020 Policy Support Facility*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Ivan CANKAR, 1910: *Bela krizantema*. V Ljubljani: Schwenter.

Ivan CANKAR, 1972: *Zbrano delo. Ivan Cankar. Enajsta knjiga. Hiša Marije Pomolnice, Mimo življenja*. Pripravil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan CANKAR, 1972a: *Zbrano delo. Ivan Cankar. Šestnajsta knjiga. Hlapec Jernej in njegova pravica*. Knjigo pripravil in opombe napisal Dušan Moravec. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan CANKAR, 1975: *Zbrano delo. Ivan Cankar. Devetindvajseta knjiga*. Ur. Anton Ocvirk. Knjigo pripravil in opombe napisal Jože Munda. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan CANKAR, 1976: *Zbrano delo. Petindvajseta knjiga. Politični članki in satire, Govori in predavanja*. Pripravila in opombe napisala Dušan Voglar in Dušan Moravec. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Izidor CANKAR, 1986: *S poti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Jožica ČEH STEGER, 2001: *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*. (Zora, 13). Maribor: Slavistično društvo.

Witold DOROSZEWSKI, 1964: *O Kulturę Słowa. Poradnik Językowy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy (Wyd. drugie).

Martin DUŠIČ, 2016: Toporišič in Pleteršnikovi dnevi. *Toporišičevo leto*. (Zora, 115). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 105–114.

EBŠ, 2010 = *Erasmus brošura za študente*. GD Izobraževanje in kultura. Program vseživljenjskega izobraževanja. Cnepius. https://vss.sceptuj.si/dokumenti/erasmus_brosura_za_studente_2010.pdf

Fran Saleški FINŽGAR 1928: Ob Župančičevi petdesetletnici. Govor na slavnostni akademiji 22. 1. 1928. *Dom in svet* 41/1-2, 31–32. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-YTLAWFYZ/c39d6579-9b76-46bd-8600-d0398a765ecc/PDF>

Fran Saleški FINŽGAR, 1992: *Zbrano delo. Fran Saleški Finžgar. Dvanajsta knjiga. Leta mojega popotovanja*. Besedilo pripravil in opombe napisal Jože Šifrer. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

Fran Saleški FINŽGAR, 1994: *Zbrano delo. Fran Saleški Finžgar. Trinajsta knjiga. Leta mojega popotovanja*. Besedilo pripravil in opombe napisal Jože Šifrer. V Ljubljani: Državna založba Slovenije.

FR, 2014 = *Firenska resolucija o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju*. Potrdila Generalna skupščina EFNIL-a na Accademii della Crusca 28. septembra 2014. <https://efnil.org/sl/documents/firenska-resolucija/>

Metka FURLAN, 2008: Ob izidu nove izdaje Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora, 56). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 363–367.

Kajetan GANTAR, 2014: Kakšno osiromašenje! *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave II. razreda za filološke in literarne vede, 22, Dissertationes XXII). Ur. Andrej Inkret Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 43–44.

Velemir GJURIN, 1991: Spremnna beseda (na zavihkih). Jože Toporišič, *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Nataša GLIHA KOMAC (ur.), Marko JESENŠEK (ur.), 2018: Jezikovna politika Republike Slovenije (referati s simpozija v Pišecah 2017), *Slavia Centralis* 11/2, 7–284.

Ivan GRAFENAUER, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Založba Mohorjeva družba Celje.

Fran ILEŠIČ, 1908: Jakob Gomilšak. *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1908*. 32–33.

Aleksander HUDOVERNIK, 1913: Spomini na Janeza Trdino. III. Iz Trdinove korespondence. 1. Pisma dr. Pavlu Turnerju. *Ljubljanski Zvon* 13/7, 348–354.

Andrej INKRET (ur.), 2014: *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave II. razreda za filološke in literarne vede, 22). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Marko JESENŠEK, 1995/96: Ob življenjskem jubileju dr. Zinke Zorko. *Jezik in slovstvo* 41/6, 327–329.

Marko JESENŠEK, 2006: Razvoj slovenskega jezika. *Jezikovna predanost*. (Zora 44). Ur. Marko Jesenšek in Zinka Zorko. Maribor: Slavistično društvo Maribor; Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 590–597.

Marko JESENŠEK, 2009: Recenzija monografije Zinke Zorko. Besedilo na zavihku platnic. *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Zora, 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Marko JESENŠEK, 2012: Razvojno-zgodovinska dinamika slovenskega jezika = Razvoj i istorijska dinamika slovenačkog jezika. *Filologija i univerzitet: tematski zbornik radova*. Ur. Bojana Dimitrijević. (Biblioteka Naučni skupovi, tom 1). Niš: Filozofski fakultet. 932–943.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK, 2014: Slavnostni govor ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah. *Slavia Centralis* 7/2, 79–83.

Marko JESENŠEK, 2015: Jezikoslovno delo Antona Vratuše. *Jezikoslovna in literarna misel Antona Vratuše*. Ur. Mirko Munda. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija; Murska Sobota: Pomurska akademsko znanstvena unija. 63–101.

Marko JESENŠEK, 2016: *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*. (Zora 117). Maribor: Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK, 2017: Slovenščina kot jezik znanosti in visokega šolstva. *Javni posvet o novem nacionalnem programu za jezikovno politiko*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. 38–39. http://www.mk.gov.si/si/delovna_podrocja/sluzba_za_slovenski_jezik/resolucija_o_nacionalnem_programu_za_jezikovno_politiko_20192023/

Marko JESENŠEK, 2018: Spremna beseda. Rudi Mlinar: *Maks Pleteršnik. Teden s slovaropiscem*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba. 291–309.

Marko JESENŠEK, 2019: Naša kultura je slovenstvo in zanj moramo stati na mrtvi straži. *Zvon* 22/5, 23–31.

Marko JESENŠEK, 2020: Življenje in delo častne občanke občine Selnica ob Dravi akademikinje Zinke Zorko. *Zinkin zbornik*. Ur. Marko Jesenšek. Selnica ob Dravi: Občina. 7–41.

Marko JESENŠEK, 2021: *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK, 2021a: Margareta Puhar in slovenski (učni) jezik. *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*. (Zora, 145). 113–1133.

Marko JESENŠEK, 2022: Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 7–29.

Marko JESENŠEK, 2024: *Poglavja o različicah slovenskega jezika*. (Zora, 155). Maribor: Univerzitetna založba, Univerza v Mariboru.

Marko JESENŠEK, Mihaela KOLETNIK 2009: Zaslužna red. prof. dr. Zinka Zorko – redna članica SAZU. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80 = 45/1, 5–11.

Marko JESENŠEK, Mihaela KOLETNIK 2017: Zinka Zorko – osemdesetletnica. Ob življenjskem jubileju akademikinje redne profesorice doktorice Zinke Zorko. *Glasnik Slovenske matice* 34, 95–98.

Marko JESENŠEK, 2023: Reformacija na Slovenskem in slovenski jezik. *Evangeličanski koledar* 71, 201–206.

Marko JESENŠEK, Marko SNOJ, Tanja MIRTIČ idr., 2014: Slovesnost ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje (Pišecce, 2. 10. 2014), *Slavia Centralis* 7/2, 79–113.

Marko JESENŠEK (ur.), 2004: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije; Pišecce: Društvo Pleteršnikova domačija.

Marko JESENŠEK (ur.), 2007: *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora, 49). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Marko JESENŠEK (ur.), 2008: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora, 56). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Marko JESENŠEK (ur.), 2011: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK (ur.), 2011: *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora, 75). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Marko JESENŠEK (ur.), 2014: Slovesnost ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje. *Slavia Centralis* 7/2, 79–113.

Marko JESENŠEK (ur.), 2016: *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. (Zora, 114). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Marko JESENŠEK (ur.), 2016a: *Toporišičevo leto*. (Zora, 115). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Marko JESENŠEK (ur.), 2020: *Zinkin zbornik*. Ur. Marko Jesenšek. Selnica ob Dravi: Občina.

Marko JESENŠEK (ur.), 2020a: *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. (Zora, 135). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Marko JESENŠEK (ur.), 2022: *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK (ur.), 2024: *Pleteršnikova dediščina. Ob 100. obletnici smrti Maksa Pleteršnika*. (Zora, 154). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK (ur.), Bernard RAJH (ur.), Zinka ZORKO (ur.), 2002: *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. (Zora, 18). Maribor: Slavistično društvo.

Vida JESENŠEK, 2016: *Komentarji in mnenja k predlogu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o visokem šolstvu*. Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, prof. dr. Vida Jesenšek http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_visoko_solstvo/sektor_za_visoko_solstvo/novela_zakona_o_visokem_solstvu/

Monika KALIN GOLOB, 2003: Jezikovna kultura, jezikovno načrtovanje in evropsko združevanje. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20). Ur. Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 255–270.

Monika KALIN GOLOB idr., 2014: *Jezikovna politika in jezik visokega šolstva v Sloveniji*. (Knjižna zbirka Stičičiča). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Monika KALIN GOLOB, Marko STABEJ, Mojca STRITAR, Monika ČERV, 2012: *Primerjalna študija o učnem jeziku v visokem šolstvu v Republiki Sloveniji in izbranih evropskih državah*. (Knjižna zbirka Stičičiča), Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Jakob KELEMINA, 1930: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. (Znanstvena knjižnica, 4.). Z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina. Celje: Družba sv. Mohorja.

Tonja KLANŠEK, 2010: *Interpretacija upodobitev krajin na oglasih Kolinske iz obdobja pred 1. svetovno vojno*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo.

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje* (Zora, 12). Maribor: Slavistično društvo.

Mihaela KOLETNIK (ur.), Vera SMOLE (ur.), 2006: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. (Zora, 41). Maribor: Slavistično društvo Maribor).

Dean KOMEL, 2019: Zoper razvrednotenje slovenskega znanstvenega jezika. *Jezikovni pogovori*. ARS (26. 3. 2019). https://4d.rtvlo.si/oddaja/jezikovni_pogovori/47471518

Jože KOROPEC, 1976: Laško gospodstvo v srednjem veku. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 47=12/2, 244–275. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/7001-8000/7002/1976_2_Casopis_za_zgodovino_in_narodopisje.pdf

Janko KOS, 1972: *Zbrano delo. Ivan Cankar. Enajsta knjiga. Hiša Marije Pomočnice, Mimo življenja*. Pripravil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Janko KOS, 2002: Književnost. *Slovenska kultura v XX. stoletju*. Ur. Žejna Leiler, Aleš Berger, Matjaž Barbo. Ljubljana: Mladinska knjiga: Delo. 111–121.

Janko KOS, 2010: Aktualnost Ivana Cankarja za 21. stoletje. *Sodobnost* 74/9, 1083–1093.

Edvard KOVAČ, 2021: Ljubil je Slovence kot duhovnik in pisatelj. *Družina* (9. 2. 2021). <https://www.druzina.si/clanek/ljubil-je-slovence-kot-duhovnik-in-pisatelj>

Lojze KOZAR ml., 2016: *Zadnji stopáj. Zbornik o škofu dr. Jožefu Smeju ob odhodu v večnost*. Murska Sobota: Škofija.

Slavko KRAJNC, 2002: Duhovna podoba Jakoba Gomilšaka. *Mednarodni znanstveni simpozij o Jakobu Gomilšaku*. Ur. Slavko Krajnc. Trnovska vas: Občina.

Helena KŘIŽKOVA, 1960: *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Mikloš KÜZMIČ, 1783: *Kniga molitvena v-steroj sze nahájajo rázlocsne ponizne molitvi, z dvójim pridavekom, na haszek szlovenszkoga národa sz-pobosnim sztroskom niki plemenitih dobro csinitelov*. V Soproni.

Gonzalo LEON, Helmut GASSLER, Tiina Maria VIHMA-PUROVAARA, Veerle LORIES, 2017: *Specific Support to Slovenia. Working Document. Horizon 2020 Policy Support Facility*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

LEUTP, 2016 = *Listina Evropske unije o temeljnih pravicah*. EUR-Lex. Dokument 12016P/TXT <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex%3A12016P%2FTXT>

Tine LOGAR, 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ur. Karmen Kenda Jež. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1983: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.

Andrea MARCOLONGO, 2022: *Bistroumni jezik. Devet epskih razlogov, zakaj ljubiti grščino*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Vilém MATHESIUS, 1932: *O pořadovku stability v spisovném jazyce. Spisovná čeština a jazyková kultura*. Ur. Bohumir Havránek, Miloš Weingart. Praha: Melantrich A. S. 84–130.

Ksenija MILOŠEVIĆ, 1970: *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Posebna izdanja (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine). Odjeljenje društvenih nauka (Series), knj. 24. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Dora Ivanova MIRČEVA, 1962: *Развој на бъдеще време (футурум) в българския език от X до XVIII век*. Sofia: Bŭlgarska akademija na naukite,

Rudi MLINAR, 2018: *Maks Pleteršnik. Teden s slovaropiscem*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.

Janko MODER, 1984: *Jezikovno razsodišče 1980–1982*. Trst, Ljubljana: Založništvo tržaškega tiska, Založba Drava.

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

NN, 1977/1978 = Breda POGORELEC, Pojasnilo. *Jezik in slovstvo* 23/6, 165–166.

Boris A. NOVAK, 2019: Slovenščina med Babilonom, Bledom in ledom. <http://www.zagovor-slovenscine.si/wp-content/uploads/2019/06/banovak-sloven%C5%A1%C4%8Dina-med-babilonom-bledom-in-ledom-14.pdf>

Franc NOVAK, 1985: *Slovar beltinskega prekmurskega govor*. Murska Sobota: Pomurska založba.

France NOVAK, 2016: Pojasnilo o okrogli mizi iz začetkov Pleteršnikovih dni v Pišecah. *Toporišičevo leto*. (Zora, 115). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 97–102.

Vilko NOVAK, 1932: Baša Ivan, bogojanski plebanoš. *Kalendar Srca Jezusovoga* 29. 32–36.

Irena OREL, 2002: Ob življenjskem in strokovnem jubileju prof. dr. Martine Orožen – ljubeče proučevalke slovenskih jezikovnih globin in širin. *Med Dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. (Zora, 18). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 9–22.

Irena OREL, 2016: Spominski utrinki na profesorja Jožeta Toporišiča ter toporišičiana na bodočih Toporišičevih dnevih. *Toporišičevo leto*. (Zora, 117). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 115–129.

Janko OROŽEN, 1958: *Zgodovina Trbovelj, Hrastnika in Dola. 1, Od početka do 1918*. V Trbovljah: Občinski ljudski odbor.

Martina OROŽEN, 1966: *Zgodovinski razvoj futuralnih in modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Martina OROŽEN, 1972: Kultura slovenskega jezika v zgodovini našega jezikoslovja. *Jezik in slovstvo* 17/5, 139–148.

Martina OROŽEN, 1974: O vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku. *Zbornik Štefana Küzmiča*. Ur. Antoša Leskovec, Mira Medved, Jože Ternar. Murska Sobota: Pomurska založba. 114–124.

Martina OROŽEN, 1991: Trajna aktualnost zgodovinskega in dialektološkega raziskovanja slovenskega jezika. *Sedemdeset let slovenske slovenistike*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije). Ur. Martina Orožen, Irena Orel. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 61–74.

Martina OROŽEN, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Martina OROŽEN, 1996a: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Martina OROŽEN, 1998: Recenzija monografije Zinka Zorko: Haloško narečje in druge dialektološke študije. Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo. Besedilo na zavihku knjige.

Martina OROŽEN, 2000: Raziskovanje zgodovinskega razvoja slovenskega (knjižnega) jezika: pogled v čas in prostor našega samozavedanja in uzaveščanja. *Slovensko jezikoslovje danes in jutri*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 10). Ur. Zoltan Jan. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 142–154.

Martina OROŽEN, 2003: Razvoj slovenske jezikoslovne misli. *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 50–62.

Martina OROŽEN, 2003a: *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. (Zora, 26). Maribor: Slavistično društvo.

Martina OROŽEN, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*. (Zora, 74). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Martina OROŽEN, 2011: Anton Martin Slomšek, Djanje svetnikov božjih – vzgoja duha, kultura srca in govora v novoslovenskem knjižnem jeziku sredi 19. stoletja. *Slavia Centralis* 4/1, 14–47.

Martina OROŽEN, 2021: Intervju, 27. 7. 2021. Spraševal Marko Jesenšek. Ljubljana, Šišenska cesta 2, na domu Martine Orožen.

Boris PATERNU, 2014: Evropa govori v razklanem jeziku. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave, Dissertationes XXII). Ur. Andrej Inkret. Ljubljana: SAZU. 41–42.

Boris PATERNU, 2014a: Teze k razpravi o slovenskem jeziku na univerzi in v znanosti. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave, Dissertationes XXII). Ur. Andrej Inkret. Ljubljana: SAZU. 31.

Avgust PIRJEVEC, 1929: Uvod. *Doktorja Franceta Prešerna zbrano delo*. Uredila Avgust Pirjevec in Joža Glonar. V Ljubljani: Jugoslovanska tiskarna.

- Tjaša PLATOVŠEK, 2018: *Odšel je Ciril Zlobec: Pesnik, zavezan življenju*. <https://govorise.metropolitan.si/zanimivosti/odsel-je-ciril-zlobec-pesnik-zavezan-zivljenju/>
- PDEU, 2016 = *Pogodba o delovanju Evropske unije*. EUR-Lex. UL C 202, 7. 6. 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT>
- Breda POGORELEC (ur.), 1983: *Slovenščina v javnosti: gradivo in sporočila*. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije; Slavistično društvo Slovenije.
- PRI, 2012 = *Ponovni razmislek o izobraževanju: naložbe v spretnosti za boljše socialno-ekonomske rezultate*. Evropska komisija. Strasbourg, 20. 11. 2012. COM(2012) 669 fina. [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2012\)0669_/com_com\(2012\)0669_sl.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2012)0669_/com_com(2012)0669_sl.pdf)
- PZ, 2019 = *Predlog Zakona o znanstvenoraziskovalni in inovacijski dejavnosti*. Predlog. EVA 2017-3330-0062. Redni postopek. <https://e-uprava.gov.si/download/edemokracija/datotekaVsebina/386009?disposition=inline>
- Mihajlo ROSTOHAR, 1912: Na dan z resnico! *Napredna misel* 1/5, 193–198.
- SBL, 1925 = Avgust Pirjevec: Dežman, Karel (1821–1889). *Slovenski biografski leksikon: I. zv. Abraham–Erberg*. Ur. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka. *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi172598/#slovenski-biografski-leksikon>
- SISVŠ, 2016 = Strategija izobraževanja slovenskega visokega šolstva 2016–2020. Ur. Katarina Aškerc Veniger, Alenka Flander. Ljubljana: Center RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja; Ministrstvo RS za izobraževanje, znanost in šport.
- Anton SLODNJAK, 1946: O Francetu Prešernu in njegovih Poezijah. *Poezije doktorja Franceta Prešerna z dodatkom v Poezijah nepriobčenih pesmih*. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: SKZ.
- Anton SLODNJAK, 1952: France Prešeren in njegove Poezije. *Poezije Doktorja Franceta Prešerna*. Uredil, uvod in razlago napisal dr. Anton Slodnjak. Ljubljana: Prešernova knjižnica.
- Anton Martin SLOMŠEK, 1853–1854: *Djanje Svetnikov Božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov*. U Gradcu: J. Sirola.
- Anton Martin SLOMŠEK, 1999: *Mihi Sancta et Cara = Meni sveto in drago: duhovno vodilo*. Maribor: Slomškova založba.
- Jožef SMEJ, 1991: Ivan Baša, njegovo življenje in delo. *Stopinje* 20. 98–103.
- Jožef SMEJ, 1992: *Psalmi vaškega župnika*. Celje: Mohorjeva družba.
- Jožef SMEJ, 1997: Se je Mikloš Küzmič v svojem prevodu evangyliomov res naslanjal na Štefana Küzmiča? *Slavistična revija* 45/3–4, 533–544.
- Jožef SMEJ, 2015: *Kronogrami skozi čas IV*. Maribor: Samozaložba.
- SN, 1874 = Karel Dežman. *Slovenski narod* 7/81, 1 (11. april 1874).
- Marko SNOJ, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan.

Marko SNOJ, 2014: Razmišljanje o jeziku visokega šolstva in znanosti v Sloveniji. *Posvet o slovenščini v visokem šolstvu in znanosti*. (Razprave II. razreda za filološke in literarne vede, 22). Ur. Andrej Inkret. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 13–16.

Marko SNOJ, 2016: Pokleka slovenska univerza pred angleščino? (K 8. členu novele Zakona o visokem šolstvu). *Iz jezika v jezik: slovenščina v prevodih*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 27). Ur. Andreja Žele. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 59–60.

Marko SNOJ, 2016a: Pokleka slovenska univerza pred angleščino? *Večer* 72/129, 10 (4. 6. 2016).

Marko SNOJ, 2016b: *Slovenski etimološki slovar*. 3. izdaja. Ljubljana: Založba ZRC. 841.

Marko SNOJ (ur.), Milan DEKLEVA (ur.), 2021: *Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih*. (Znanje kot vrednota: Izobraževanje za 21. stoletje, 5). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Drago SOBOČAN, 2007: *Ob 85. življenjskem miljniku škofa dr. Jožefa Smeja*. Murska Sobota: Stolna župnija sv. Nikolaja.

Anka SOLLNER PERDIH, 2007: Bibliografija akademika prof. dr. Jožeta Toporišiča (1996–2006). *Slavistična revija* 55/1–2, 419–440.

SRDM, 2011 = *Spodbujanje rasti in delovnih mest – program za posodobitev evropskih visokošolskih sistemov*. EUR-Lex. Dokument 52011DC0567. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/ALL/?uri=CELEX:52011DC0567>

Drago ŠANTAK, 2016: *Jezikoslovno delo Jožefa Smeja*. Diplomaska naloga. Maribor: Filozofska fakulteta.

Ivan ŠKAFAR, 1980: Župnija Gospodovega vnebohoda v Bogojini. *Stopinje* 9. 36–46.

Dušan ŠKODIČ, 2014: Najhujši narodni odpadnik svojega časa. *Planinski vestnik* 114/5, 11–12.

Stanislav ŠKRABEC, 1998: *Jezikoslovna dela 4*. Uredil Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Janez ŠVAJNCER, 1994: Ciril Zlobec: Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko. *Sodobnost* 42/8-9, 737–744. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-S7147ROG>

Emil TOKARZ, 2002: Zveze Martine Orožen s Poljsko. *Med Dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. (Zora, 18). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 23–28.

Ludvik TOPLAK, 1999: *140 let visokega šolstva v Mariboru*. Ur. Ludvik Toplak. Maribor: Univerza.

Jože TOPORIŠIČ, 1960: Probleme der slowenischen Schriftsprache. *Scando-Slavica* 6, 53–74.

Jože TOPORIŠIČ, 1962: Slovenska slovnica. Sastavili dr. A. Bajec, dr. R. Kolarič, dr. M. Rupel, Ljubljana 1956. *Filologija* 3. Zagreb: JAZU, Hrvatsko filološko društvo. 278–289.

Jože TOPORIŠIČ, 1964: *Pripovedna dela Frana Saleškega Finžgarja*. V Ljubljani: Slovenska matica.

- Jože TOPORIŠIČ, 1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1966: *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1967: *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1970: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, ¹1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jože TOPORIŠIČ, ²1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1986: Bibliografija Jožeta Toporišiča, Ob šestdesetletnici. *Slavistična revija* 34/4, 451–490.
- Jože TOPORIŠIČ, 1987: *Portreti, razgledi, presoje*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, ³1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1991a: *Družbenost slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jože TOPORIŠIČ, 1996: Bibliografija Jožeta Toporišiča za desetletje 1986–1996. Ob osemdesetletnici. *Slavistična revija* 44/4, 485–501.
- Jože TOPORIŠIČ, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. 1. nat. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, ⁵2000: *Slovenska slovnica*. 2. nat. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 2001: Ženske oblike 500-tih najpogostejših priimkov v Sloveniji. *Simpozij Slovenska lastnoimenskost*. Ur. Jože Toporišič. Pišecce: Komisija Maks Pleteršnik, Novo mesto: Dolenjska založba. 5–20.
- Jože TOPORIŠIČ, 2003: *Oblikoslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica*).
- Jože TOPORIŠIČ, 2004: Lastnoimenskost v vasi Mostec. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ur. M. Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Pišecce: Društvo Pleteršnikova domačija. 9–17.
- Jože TOPORIŠIČ, 2006: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. *Besedjeslovne razprave*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 537–549.
- Jože TOPORIŠIČ, 2006a: Pleteršnikov pravopis v Slovensko-nemškem slovarju. *Besedjeslovne razprave*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 550–559.
- Jože TOPORIŠIČ, 2006b: *Besedjeslovne razprave*. (Zbirka *Linguistica et philologica* 13). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ, 2008: Slovenska jezikoslovna odličnost. *Univerzalna odličnost kot nova paradigma uspešnega sodelovanja med državami in kot motivacija za zdravo življenje in uspešno delo / 20. forum odličnosti in mojstrstva Otočec 2008*. Novo mesto: Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine. 41–47.

Jože TOPORIŠIČ, 2008a: Slovnicična obvestilnost Pleteršnikovega slovarja. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora, 56). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta. Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 25–35.

Jože TOPORIŠIČ, 2011: Škrabec o zaznamovanju naglasov v Pleteršnikovem slovarju. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora, 75). Ur. M. Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 13–18.

Jože TOPORIŠIČ, 2011a: *Intervjuji in polemike*. Maribor: Založba Pivec; Ljubljana: Založba ZRC SAZU. (Zbirka Linguistica et philologica, 25).

Jože TOPORIŠIČ (ur.), 1998: *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Ur. Jože Toporišič. Pišecce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba.

Jože TOPORIŠIČ (ur.), 2001: *Simpozij slovenska lastnoimenskost*. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah. Ur. Jože Toporišič. Pišecce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba.

Jože TOPORIŠIČ (ur.), 2011: *Simpozij Slovenska lastnoimenskost. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah*. Pišecce: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Dolenjska založba.

Josip VIDMAR, 1949: Dr. France Prešeren (1800–1849). *Poezije doktorja Franceta Prešerna*. Priredila Mirko Rupel in Alfonz Gspan. Uvod je napisal Josip Vidmar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ada VIDOVIČ - MUHA, 1991: Nekatera aktualna vprašanja slovenske jezikovne kulture. Ur. Hermina Jug-Kranjec. *27. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 17–27.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2007: Slovenščina kot jezik znanosti in univerze – da ali ne. *Jezikoljubni cvetober*. <https://sites.google.com/site/slavisticnodrustvo/cvetober/jezikoljubni-cvetober-odzivi-in-polemike>.

VPE, 2008 = *Večjezičnost: prednost Evrope in skupna zaveza*. Sporočilo Komisije Svetu, Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Komisija evropskih skupnosti. COM(2008) 566 konč. Bruselj, 18. 9. 2008. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2008/0566/COM_COM\(2008\)0566_SL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2008/0566/COM_COM(2008)0566_SL.pdf)

Anton VRATUŠA, 1974: Jezik »Nouvoga zákona« in »Svéti evangyeliomov«. *Zbornik Štefana Küzmiča*. Ur. Antoša Leskovec, Mira Medved, Jože Ternar. Murska Sobotica: Pomurska založba. 54–75.

Za govor slovenščine. <http://www.zagovor-slovenscine.si/objave/>

Za vsestranski razvoj slovenskega jezika. https://www.pravapeticija.com/za_vsestranski_razvoj_slovenskega_jezika

ZJRS, 2004 = *Zakon o javni rabi slovenščine*. <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=-ZAKO3924>. <https://e-uprava.gov.si/si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=15740>

Ciril ZLOBEC = C. Z., 1983: »Kaj je tebe treba bilo ... ali Skupna jedra.« *Sodobnost* 31/10, 930–941.

- Ciril ZLOBEC, 1990: Anketa Sodobnosti: S(m)o pisateljji še potrebni slovenstvu? *Sodobnost* 38/10, 893–895. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-JQKGUS47>
- Ciril ZLOBEC, 1992: *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*. Ljubljana: Založba Mihelač.
- Rut ZLOBEC, 1998: *Obarvana slovenščina. Slovarski kotiček: inovacijski projekt RO*. Pišece [1998-]. <http://www2.arnes.si/~sspmgiac/mirk/zlobec.htm>
- Zinka ZORKO, 1977: *Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuzenice*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Zinka ZORKO, 1986: *Koroški govori dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Zinka ZORKO, 1993: Koroška, štajerska in panonska narečja ob severni meji. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 64=29/2, 274–283.
- Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. (Zbirka Piramida, 3). Maribor: Kulturni forum.
- Zinka ZORKO, 1995a: Narečna podoba Dravske doline. *Strokovno posvetovanje slavistov*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 6). Ur. France Novak in Zoltan Jan. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 179–182.
- Zinka ZORKO, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo.
- Zinka ZORKO, 2001: Priimki in hišna imena na Kozjaku. *Simpozij slovenska lastnoimenskost. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah*. Ur. Jože Toporišič. Novo mesto: Dolenjska založba. 55–66.
- Zinka ZORKO, 2001a: Zunanji in notranji vzroki za nastanek slovenskih narečij. *Slowi-ańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku: język – tradycja – kultura*. Red. Emil Tokarz. Katowice: Śląsk. 260–270.
- Zinka ZORKO, 2004: Toponimi v Dravskem obmejnem hribovju. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije; Pišece: Društvo Pleteršnikova domačija. 163–169.
- Zinka ZORKO, 2004a: Iz bogastva narečij raste slovenski knjižni jezik. Pogovor z Zinko Zorko (Štefan Kutoš). *Ampak* 5/6–7, 60–64.
- Zinka ZORKO, 2004b: Slovenec se bo angleščine naučil za sporazumevanj, sanjal, mislil in ustvarjal pa bo po slovensko, *Dialogi* 40/1–2, 5–17.
- Zinka ZORKO, 2007: Glasoslovje v kozjansko-bizeljskem narečju (Lesično, Pišece, Kapele). *Razprave II. razred za filološke in literarne vede, 20; Classis 2, Philologia et litterae*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 325–336.
- Zinka ZORKO, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Zora, 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- Zinka ZORKO, 2010: Dialektizmi v delu Antona Martina Slomška (Tri pridige o jeziku). *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 609–622.
- Zinka ZORKO, 2010a: Mislinjski govor. *Občina Mislinja: zbornik*. Ur. Jože Potočnik idr. Mislinja: Občina. 206–211.

- Zinka ZORKO, 2012: *Dober dan, dobri ljudje! – Zinka Zorko*. Televizijska oddaja. Exodus TV Slovenija. Dostopno na <https://www.youtube.com/watch?v=tE2-9h9IUuw>
- Zinka ZORKO, 2013: Nosniki tudi danes: živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju. *Mohorjev koledar*. Ur. Andrej Arko. Celje: Celjska Mohorjeva družba. 168–173.
- Zinka ZORKO, 2014: Kozjansko-bizeljsko narečje – glasoslovje pišečkega govora. *Slavia Centralis* 7/2, 111–113.
- Zinka ZORKO, 2014a: Dr. Zinka Zorko. *Oddaja Intervju*. TV SLO 1, RTV SLO (9. 2. 2014). <https://365.rtv slo.si/arhiv/intervju/174260434>
- Zinka ZORKO, 2016: Prof. dr. Zinka Zorko, jezikoslovka. *Oddaja Storž – Starejši v tretjem obdobju renesanse življenja*. Radio Prvi, RTV SLO, (9. 3. 2016). <https://365.rtv slo.si/arhiv/storz/174392948>
- Zinka ZORKO, 2016a: Portret – Zinka Zorko. *CBA Podcast AGORA Divan*. <http://cba.fro.at/400208>
- Zinka ZORKO, 2016b: Slovenščina je narečno globoko ukoreninjena – to jo bo ohranilo. Dr. Zinka Zorko, *Zvon* 19/1, 31–39. https://www.mohorjeva.org/wp-content/uploads/2020/07/16613_ZVON_1_2016.pdf
- Zinka ZORKO, 2016c: Odličen jezikoslovec, predan profesor in iskren prijatelj akademik prof. dr. Jože Toporišič. *Toporišičevo leto*. (Zora, 115). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 47–51.
- Zinka ZORKO, 2017: *Spomini*. Rokopis. Zapuščina, last hčerke Lilijane Zorko. Selnica ob Dravi.
- Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju. *Slavia Centralis* 8/1, 147–164.
- Zinka ZORKO idr., 2005/2006: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: TV Slovenija. 2 el. optična diska (DVD-ROM).
- Zinka ZORKO (ur.), Mihaela KOLETNIK (ur.), 1999: *Logarjev zbornik*. (Zora, 8). Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Zinka ZORKO (ur.), Mihaela KOLETNIK (ur.), 2003: *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*. (Zora, 25). Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Beno ZUPANČIČ, 1977/78: Jezikovna politika. *Jezik in slovstvo* 23/6, 170–172.
- France ŽAGAR, 1987: Jezikovno rzsodišče. *Jezik in slovstvo* 32/6, 214.
- Andreja ŽELE, 2016: Dejanska raba slovenščine v strokah. *Delo* (23. 4. 2016), 5.
- Andreja ŽELE, 2016a: Kako je s slovenščino v strokah? *Večer* (9. 7. 2016), 11.
- Andreja ŽELE, 2018: Visoko šolstvo. *Pravna ureditev in programski dokumenti o jezikovni rabi in praksah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in uporabnikov slovenskega jezika v sosednjih državah in po svetu*. Ur. Nataša Gliha Komac in Polonca Kovač. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. 54–55.

The Eminence of the Slovene Language

(Summary)

In his thirteenth independent book on the Slovene language, Marko Jesenšek reflects on the eminence of his mother tongue, which is as respectable, important, precious and rich, yes, even noble, as ancient Greek is eminent for the treasure of the world culture. His aim is to prove how wrong it is that Slovene should be displaced by English in the university classrooms and in the scholarly publications of Slovene professors. A reflection on the necessity of Slovene as a language of education or lack of it inevitably brings us to the clear conclusion that Slovene as a language of education should by no means be robbed of its eminence due to a foreign language (i.e. English). Slovene is the state language of Slovenia and Slovenia cannot function without it. The same is true of Slovene universities. The message of *The Eminence of the Slovene Language* is that we should treat our mother tongue in an honest and responsible manner. Financial problems of the Slovene higher education should not be used as an excuse for recklessly sacrificing Slovene and placing responsibility for the Anglicization of Slovene universities on so-called “internationalization”.

The number 13 thus confirms Jesenšek’s confidence in Slovene as a language of instruction (lucky number), as he warns the Anglicizers against becoming mother tongue destroyers in order to achieve their short-term goals in Slovene higher education (unlucky number). Part One of book *The Eminence of the Slovene Language* offers Jesenšek’s view on the excessive submissiveness of some in the Slovene higher education community to the global capitalist elite, which leads the Slovene higher education in the wrong direction. (1) He warns that the Slovene language policy-makers should learn from the past—the advocates of English as a language of instruction at Slovene universities should read Cankar’s *Realka*, which would surely make them realize their mistake. Teaching young people in a foreign language is “stifling”; in Cankar’s poetic words, “The stranger was telling me about strange things in a barely understandable, dark language, putting up a high fence between him and myself.” (Cankar 1976: 131) (2) Jesenšek maps Cankar’s realization onto the year 2024, pointing out how crucial it

is for Slovene to remain the language of instruction and communication in Slovene schools. (3) Failing to understand this problem and continuing the unfounded efforts to Anglicize the Slovene higher education (followed by the vertical Anglicization of the entire Slovene educational system) would result in teaching university classes in English rather than in our mother tongue. (4) This would mean a virtual “harakiri” of Slovene, the beginning of the end of the Slovene language and of everything that defines us as Slovenes. (5) Are we really going to agree to the fatal mistake about Slovene no longer being suitable for university instruction in Slovenia? (6) The internationalization does not require from us to become the exterminators of Slovene as the language of instruction, which is why we should resist the reckless Anglicization in the name of global capital by (7) pointing to this fatal mistake in our environment as well as the academia in our former common country. This is where most “foreign” students that come to Slovenia are from; we offer them free-of-charge education in English, preparing them for foreign labor markets instead of teaching them in Slovene so that they might stay in Slovenia. Despite everything, Jesenšek concludes Part One with the realization *Ladies and gentlemen, it is great to be Slovene, but it is not easy*, hoping that we are still capable of it.

In Part Two of his book, Jesenšek presents the attitudes of his professors and mentors toward the Slovene language and all that defines respectful scholarly research and responsibility to the Slovene community writ large.

(1) Jesenšek’s professor and mentor in his postgraduate studies was Dr. Martina Orožen, Professor Emerita. To this day, when she is 93, she continues to study the language of Slovene preachers. She does that with special devotion and has never once thought of giving up her mother tongue for the global English. Her vital force and creativity are based in her firm faith and unshakeable trust in God, as evidenced from her words: “In my research I have discovered my Creator and that is the greatest reward for my efforts.” (Orožen 2010: 24). (2) The good fairy of the Slovene language, the academician Zinka Zorko took Jesenšek under her wing when he got a position at the University of Maribor. They established a closer relationship than is usually the case between a junior colleague and an established expert. Professionally, she treated him on an equal footing, trusting him more than junior colleagues are commonly trusted. (3) Jesenšek’s university professor, the great linguist and scholar, academician Jože Toporišič had clear and firm views about Slovene: “Every language has its home and Slovene’s home is here.” Jesenšek believes that now is the time when we would need Toporišič again to tell us about the danger of language disloyalty and its

consequences. Toporišič is relevant once again with his warning about the role of the “capital tying the hands” of authorities. Decades ago he already revealed what is hidden behind so called internationalization of Slovene science and higher education: “There is profit behind such Anglicization, i.e. a ruthless neoliberal view of everything that defines us in this world. If we do not stand up for Slovene decisively enough, the language will end up being used only in domestic domain.” (4) Bishop Jožef Smej of Maribor never abandoned his clear ethical principle in science, adhering to his Christian moral code. With his upright personality and firm faith in the highest Truth, he did a lot of good for both Prekmurje and Slovenia. He explained the role and significance of mother tongue in theological terms with the following Bible quotations: “Lord, you wove me in my mother’s body” (Ps 138,13); “The word of the Lord came to me, saying: Before I formed you in your mother’s body, I knew you” (Jer 1,4–5). He had confidence in the Biblical prophet, realizing that language is “woven into a person, so to speak, over a period of nine months under the mother’s heart. Hence mother and not father tongue.”

The message of Article 15 of the Act on Higher Education is of extreme importance for Slovenia, as the issue of the language of instruction is most closely related to the adherence to the European cultural and linguistic diversity in the academic environment: “We alone must cherish our language, literature and culture if we wish for other nations to show us respect.” It is of utmost importance that we realize how Slovenes should be educated in Slovene, using books written in Slovene.

How, if now by the thought that any further development of Slovene depends on us alone, can we conclude our reflection on the Anglicization of the Slovene higher education? And how, if not by realizing this, can we continue the story of the eminence of the Slovene language?

Imensko kazalo

A

Adamič, Bojan 115
Arko, Andrej 310
Aškerc, Anton 221
Aškerc Veniger, Katarina 305
Avanjesov, Ruben Ivanovič 158

B

Bajd, Tadej 56, 57, 189
Bajec, Anton 153, 154, 155, 157, 159,
183, 184, 264, 269, 272, 306
Bakoš, Mihael 172
Balantič, France 104
Baligač, Marijana 291
Baraga, Friderik 170
Barbarič, Štefan 173
Barbo, Matjaž 302
Barla, Mihal 172
Bartol, Vladimir 104
Baša, Ivan 279, 286, 287, 290, 291,
292, 293, 294, 295, 296, 297
Baša, Jožef 292
Baša, Jožef - Miroslav 293
Baudouin de Courtenay, Jan
Niecislaw 158, 219, 272
Beauvoir, Simone de 25
Benko, Anja 194, 203, 231, 235, 247,
251, 252, 253, 262, 297, 310
Benkovič, Štefan 284
Berger, Aleš 302
Bernik, France 33, 34, 178, 262, 297
Bevk, France 104

Bezljaj, France 154, 157, 159, 160,
218, 227, 229, 251, 252, 258, 297
Birkfellner, Gerhard 161
Bister, Feliks 161, 163
Bizjak, Vinko 153
Blaznik, Pavle 151, 152
Bleiweis, Janez 31, 118, 245
Bohorič, Adam 12, 42, 43, 44, 45, 67,
101, 123, 258, 272
Borko, Božidar 197, 232
Borovnik, Silvija 35, 80, 81, 82, 297, 298
Borovnjak, Jožef 234, 279
Boršnik, Marja 153
Borštner, Ivan 68
Bratko, Ivan 24
Breznik, Anton 241, 258, 265, 269,
272, 275, 277, 298
Brožič, Marija 155
Bučar, Maja 39, 298
Butkovič, Anica 256

C

Caf, Oroslav 170, 173, 244, 245, 258
Cankar, Ivan 12, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 37, 47, 107, 110, 111,
114, 115, 116, 118, 120, 123, 124,
169, 240, 286, 298, 311
Cankar, Izidor 23, 120, 241, 298, 305
Car, Evgen 234
Cecchini, Michel 279, 281
Cigale, Matej 245
Ciril, sveti 133, 134, 165, 166, 281, 289

Č

Čandek, Janez 170
Čeh Steger, Jožica 19, 298
Červ, Monika 301

D

Dajnko, Peter 170, 197, 222
Dalmatin, Jurij 20, 67, 101, 169, 170,
227
Dekleva, Milan 58, 306
Delić, Mladen 97, 98
Demšar, Franci 62
Dernač, Saša 256
Destovnik, Karel - Kajuh 104
Dežman, Dragotin 31, 32
Dežman, Karel 305
Dimitrijević, Bojana 299
Domej, Teodor 161
Doroszewski, Witold 157, 158, 159, 298
Držečnik, Maksimiljan 280, 281, 289
Dušič, Martin 242, 256, 262, 298

E

Erzetič, Manca 56

F

Fak, Jakov 85
Falińska, Barbara 158
Färber, Sepp 166
Fatur, Silvo 104, 105, 106, 107, 108, 109
Finžgar, Fran Saleški 32, 110, 111,
112, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 123, 124, 125, 127,
128, 130, 298, 299
Fišer, Jožko 161
Flander, Alenka 305
Ftičar, Jože 234
Furlan, Metka 241, 243, 299

G

Gaborovič, Nada 182
Gantar, Kajetan 152, 254, 299
Gassler, Helmut 302
Géfin, Gyula 280
Gjurin, Velemir 271, 299
Glazer, Alenka 182
Glazer, Janko 110
Gliha Komac, Nataša 24, 243, 248,
299, 310
Glonar, Joža 304
Gogala, Matija 24
Golob, Berta 153
Golob, Boštjan 62
Gomilšak, Jakob 128, 129, 197
Gracq, Julien 10, 47
Gradišnik, Janez 91
Gradnik, Alojz 153
Grafenauer, Ivan 172, 299
Gregorčič, Simon 104, 117, 120, 144,
214
Grilc, Matevž 161
Grohar, Ivo 104, 115
Grószó, József 280
Gspan, Alfonz 308
Guberina, Petar 265, 272
Gutsman, Ožbalt 169, 170, 171, 172,
227

H

Hafner, Stanislav 161, 166
Hajnšek Holz, Milena 242
Hasl, Jožef 170, 171, 172
Havránek, Bohumir 303
Hidasy, Kornel 292
Hladnik, Miran 56
Holec, Karel 234
Horvat, Jožef 291

Horvat, Magdalena 291
Hrovat, Mile 182
Hudovernik, Aleksander 31, 299
Humar, Marjeta 242

I

Ilešič, Fran 29, 128, 299
Inkret, Andrej 80, 299, 304, 306
Ipavec, Gustav 128, 129
Isačenko, Aleksander Vasiljevič 158
Ivanocy, Franc 203, 222, 279, 283,
286, 292, 293, 294, 296
Ivić, Pavle 158

J

Jakopin, Franc 153, 241, 242, 262
Jančar, Drago 76
Janez Pavel II. 281, 282
Janša, Janez 68
Jan, Zoltan 304, 309
Japelj, Jurij 67, 169, 170, 173
Jarnik, Urban 99, 170, 173
Jeglič, Anton Bonaventura 99
Jeran, Luka 133
Jerič, Ivan 280
Jesenšek, Marko 21, 23, 24, 28, 36,
37, 47, 63, 68, 80, 117, 123, 127,
128, 151, 168, 174, 193, 222, 223,
224, 226, 227, 231, 234, 235, 241,
242, 243, 244, 248, 260, 261, 263,
266, 297, 298, 299, 300, 301, 303,
304, 306, 307, 308, 309, 310, 311,
312
Jesenšek, Vida 301
Jug-Kranjec, Hermina 308
Juhant, Pavel 279
Jurančič, Janko 160, 173
Jurčič, Josip 117, 159

K

Kačič, Zdravko 62
Kalin Golob, Monika 18, 24, 28, 301
Kardoš, Janoš 172, 234, 279, 284
Karel Veliki 133
Karničar, Ludvik 149, 167
Kastelec, Matija 170
Kelemina, Jakob 176, 302
Kette, Dragotin 104, 111, 115
Klanšek, Tonja 302
Klekl, Jožef ml. 293, 294
Klekl, Jožef st. 170, 279, 280, 283,
292, 293, 294
Kmecl, Matjaž 105, 106, 151, 152,
171, 277
Knafelj, Luka 162
Kocet, Marko 296
Kogoj, Marij 115
Kolarič, Rudolf 155, 156, 157, 264,
272, 306
Koletnik, Mihaela 222, 224, 232,
235, 300, 302, 310
Kolšek, Friderik 152, 153
Komel, Dean 24, 302
Komelj, Milček 24
Kopitar, Jernej 67, 163, 258, 265,
267, 272, 277
Kordaš, Marjan 24
Koropec, Jože 135, 302
Korošec, Anton 118
Kos, Janko 17, 115, 118, 178, 298,
302, 311
Kosmač, Ciril 104
Kosovel, Srečko 104
Košič, Jožef 170, 202, 234, 279
Košir, Žan 85
Kovács, Sándor 279
Kovač, Edvard 116, 302

- Kovačič, Marko 296
 Kovač, Polonca 310
 Kozar, Lojze ml. 302
 Kozlevčar, Ivanka 153
 Kračman, Matevž 99
 Krajczar, Karel 234
 Krajnc, Slavko 128, 302
 Kramberger, Franc 279, 281
 Kreft, Bratko 184
 Krek, Janez Evangelist 117, 118, 170, 293
 Krelj, Sebastijan 169, 170
 Krempl, Anton 170, 173
 Križkova, Helena 159, 302
 Kroflič, Milica 152
 Kronsteiner, Otto 136, 161
 Kühar, Štefan 292, 293, 294
 Kutnar, Klavdija 62
 Kutoš, Štefan 309
 Kuzmič, Franc 283, 285
 Küzmič, Mikloš 170, 174, 203, 234, 279, 283, 284, 285, 286, 293, 296, 302
 Küzmič, Števan 67, 160, 170, 173, 174, 234, 279, 283, 284, 285, 286
- L**
- Lainšček, Feri 234
 Lausegger, Herta 167
 Legan Ravnikar, Andreja 168
 Leiler, Žejna 302
 Leon, Gonzalo 37, 38, 39, 302
 Leon I. 290
 Leon Veliki 290
 Leskovec, Antoša 304, 308
 Levstik, Fran 117, 118, 171, 245, 246, 247, 286
 Lihačov, Dimitrij Sergejevič 158
- Logar, Tine 155, 156, 157, 159, 160, 168, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 203, 205, 207, 209, 218, 222, 223, 226, 234, 235, 249, 252, 253, 255, 277, 302
 Lories, Veerle 302
 Ludvik II. 133
 Lukman, Lili 152
 Luter, Martin 20, 89, 91
- M**
- Magajna, Bogomir 104
 Mahkota, Ante 147
 Mahkota, Danilo 147
 Maister, Rudolf 236
 Majcen, Stanko 153
 Majdič, Gregor 62
 Majdič, Viktor 242
 Maksimiljan Celjski 133, 134
 Male, Avguštin 161
 Marcolongo, Andrea 9, 14, 303
 Mareš, František Václav 162
 Markianidou, Paresa 298
 Markovič, Irena 256
 Mathesius, Vilém 18, 303
 Matjašec, Stanko 281
 Maučec, Marjan 85, 89, 90, 95, 96
 Medved, Mira 174, 304, 308
 Medvešček, Matija 144
 Megiser, Hieronim 10, 67, 173, 227
 Mencinger, Jože 24
 Merše, Majda 168
 Metelko, Franz 144, 245
 Metod, sveti 133, 134, 164, 165, 166, 281, 289
 Miklošič, Franc 136, 154, 162, 163, 169, 173, 197, 232, 242, 244, 245, 258, 272, 277
 Milošević, Ksenija 159, 303

Mirčeva, Dora Ivanova 159, 303
Mirtič, Tanja 300
Mlinar, Rudi 151, 241, 244, 245, 247,
303
Moder, Janko 65, 91, 303
Modrinjak, Štefan 197
Moravec, Dušan 298
Mrnuh, Mojca 152
Mukič, Francek 203, 223, 234, 248,
252, 254, 303
Munda, Jože 298
Munda, Mirko 300
Murko, Anton 170, 173, 245
Murko, Matija 47
Murkovič, Janez 292
Murn Aleksandrov, Josip 111, 115,
118
Muršec, Jožef 232

N

Nahtigal, Rajko 153, 154, 155, 157,
258
Narat, Jožica 168
Neweklowsky, Gerhard 161, 167
Niederle, L'ubor 154
Novak, Boris A. 24, 303
Novak, Franc 251, 303
Novak, France 168, 242, 262, 263,
303, 309
Novak, Vilko 279, 284, 287, 291,
293, 295, 296, 303

O

Oblak, Vatroslav 235
Ocvirk, Anton 153, 298
Ogorevc, Marjanca 242
Orel, Irena 157, 166, 168, 242, 260,
278, 303, 304
Orel, Tine 152

Ornik, Franc 242
Orožen, Božena 148, 152
Orožen, Ignacij 136
Orožen, Ivica 149
Orožen, Janko 136, 147, 150, 151,
152, 303
Orožen, Jernej 146, 147
Orožen, Marija 146
Orožen, Marjan 149, 150
Orožen, Marko 149
Orožen, Martina 13, 19, 133, 134,
135, 136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147, 148,
149, 150, 151, 152, 153, 154, 155,
156, 157, 158, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173, 174, 175, 222,
223, 235, 303, 304, 312
Orožen, Minka 149
Orožen, Peter 149
Orožen, Sabina 148, 151, 152
Orožen, Terezija 140, 141, 146
Orzechowska, Hanna 157
Osterc, Alojzij 280
Oštir, Karel 153, 154

P

Paglovec, Miha Frančišek 170
Pahor, Boris 83, 84, 104
Pahor, Borut 222
Pančikova, Marta 164
Pangerl, Vili 152
Paternu, Boris 304
Pavček, Tone 107, 210, 211
Pavel, Avgust 279, 280, 284, 287
Pavlovič, Milivoj 158
Petelinšek, Tone 287
Pirjevec, Avgust 128, 241, 304, 305
Piuk, Karel 160

Platovšek, Tjaša 305
 Pleteršnik, Franc 242
 Pleteršnik, Maks 241, 242, 243, 244,
 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252,
 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260,
 261, 262, 263, 271, 272, 277, 298
 Pogorelec, Breda 91, 157, 303, 305
 Pohlin, Marko 67, 170, 258
 Pomianowska, Wanda 158, 159
 Potočnik, Ivanka 183
 Potočnik, Jože 309
 Prelog, Ludvik 146
 Přemysl, Otokar II. 135
 Preobraženski, Nikolaj
 Fedorovič 154
 Prešeren, France 20, 22, 29, 30, 31,
 67, 85, 102, 103, 110, 111, 114, 115,
 116, 117, 118, 122, 125, 126, 127,
 128, 170, 171, 183, 184, 286
 Prevec, Peter 206
 Prežihov Voranc 195, 211, 222, 252
 Prunč, Erich 166, 167, 168
 Puhar, Margareta 151

R

Raič, Božidar 118
 Rajh, Bernard 168, 235
 Ramovš, Fran 75, 155, 157, 158, 160,
 166, 183, 203, 226, 227, 253, 258,
 272, 276, 277
 Ravnikar, Matevž 170, 176, 245
 Rigler, Jakob 155, 156, 160, 173, 174,
 203, 222, 223, 226, 235, 252, 258,
 260, 302
 Rogač, Franc 293, 295
 Rostohar, Mihajlo 22, 23, 305
 Rupel, Mirko 264, 272, 306, 308
 Rupnik, Gašper 171
 Ružič, Ernest 234

S

Sakovič, Jožef 284, 292, 293, 294
 Sienčnik, Luka 195, 248, 251
 Sijarto, Štefan 172
 Sikst II. 133
 Skalar, Adam 170
 Slepec, Janoš 292
 Slodnjak, Anton 128, 153, 156, 157,
 183, 184, 286, 305
 Slomšek, Anton Martin 36, 68, 117,
 118, 123, 124, 133, 142, 151, 170,
 171, 196, 214, 220, 231, 236, 244,
 285, 289, 305
 Smej, Jožef 13, 174, 279, 280, 281,
 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288,
 289, 290, 291, 292, 295, 296, 305,
 313
 Smole, Majda 151
 Smole, Vera 235, 302
 Smole, Viktor 154
 Snoj, Jože 163
 Snoj, Marko 24, 35, 56, 58, 63, 81,
 96, 136, 229, 300, 305, 306
 Sobočan, Drago 283, 285, 286, 289,
 290, 306
 Sollner Perdih, Anka 266, 306
 Sovre, Anton 140
 Sovre, Mitja 153
 Stanič, Valentin 172
 Stapleton, Thomas 170
 Stieber, Zdzisław 157, 158
 Stojanović, Stevan 165
 Stritar, Josip 159
 Stritar, Mojca 301
 Suchoň, Eugen 164
 Suhadolnik, Stane 242
 Svetokriški, Janez 67, 167, 169, 170

Š

Šantak, Drago 283, 285, 286, 306
Šarotar, Dušan 234
Šašelj, Josip 195
Šedivy, Jan 151, 152
Šerf, Anton 173
Šifrer, Jože 298, 299
Škafar, Ivan 288, 292, 306
Škodič, Dušan 33, 306
Škrabec, Stanislav 27, 103, 116, 170,
195, 258, 259, 260, 261, 265, 271,
272, 275, 277, 306
Šolar, Jakob 140, 264, 269, 272
Šolinc, Vili 152
Štefan, Rozka 154
Šterban, Janez 149
Štih, Bojan 76
Štih, Peter 62
Štrekelj, Karel 167, 168
Štrukelj, Branimir 62
Štumpf, Peter 283
Šturm, Katja 162
Šuštar, Alojzij 279, 281
Švajncer, Janez 119, 306

T

Tasić, David 68
Temlin, Franc 279, 284
Ternar, Jože 304, 308
Tišler, Joško 161
Tkalec, Vilmoš 93
Tokarz, Emil 157, 306, 309
Tomažič, Ivan 144, 162
Tomažič, Ivan Jožef 280
Tomažič, Jožef 279
Tomšič, France 153, 154, 155, 157,
183, 184
Tomšič, Meta 153

Toplak, Ludvik 36, 306
Toporišič, Jože 13, 68, 91, 157, 160,
189, 190, 191, 193, 209, 241, 242,
243, 248, 254, 255, 258, 259, 260,
261, 262, 263, 264, 265, 266, 267,
268, 269, 270, 271, 272, 273, 274,
275, 276, 277, 278, 299, 306, 307,
308, 309, 312, 313
Trdina, Janez 31, 32, 117, 299
Trubar, Primož 20, 22, 66, 101, 110,
157, 159, 169, 170, 171, 174, 206,
227, 270
Turner, Pavel 31, 299

U

Ulčnik, Natalija 235
Uranjek, Martin 144
Utěšeny, Slavek 158

V

Vaiginiene, Erika 298
Valh Lopert, Alenka 235
Valjavec, Matija 258, 260
Vidmar, Josip 128, 308
Vidovič Muha, Ada 18, 28, 46, 242,
301, 308
Vihma-Purovaara, Tiina Maria 302
Vilhar, Miroslav 104
Vilmoš, Ištvan 294
Vincetič, Milan 234
Vinograd, Viktor Vladimirovič 158
Vodnik, Valentin 111, 117, 170, 245
Vodopivec, Peter 162
Voglarm, Dušan 298
Volkmer, Leopold 197, 222
Vondrák, Václav 154
Vratuša, Anton 174, 308
Vraz, Stanko 29, 30, 31
Vrbinc, France 99, 100, 101, 103

W

Weingart, Miloš 303
Weiss, Peter 242, 248
Wittig, Monique 25
Wolf, Anton Alojzij 153
Wytrzens, Günther 161

Z

Zavrl, Franci 68
Zbašnik, Fran 114
Zemljak Jontes, Melita 235
Zgonik, Mavricij 250
Zlobec, Ciril 29, 110, 118, 119, 120,
308, 309
Zlobec, Rut 256, 309
Zois, Žiga 189
Zore, Franjo 149
Zorko, Ivan (Vanč) 184, 185, 209,
210, 214
Zorko, Jani 178, 184, 209, 210, 214
Zorko, Lilijana 178, 184, 186, 209,
210, 211, 214, 310

Zorko, Zinka (Terezija) 13, 176, 178,
179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 205, 206, 207,
208, 209, 211, 212, 214, 215, 216,
217, 218, 219, 220, 221, 222, 223,
226, 227, 228, 229, 230, 231, 232,
233, 234, 235, 236, 237, 238, 239,
240, 241, 247, 248, 249, 250, 251,
252, 253, 254, 255, 256, 266, 297,
301, 304, 309, 310, 312

Zupančič, Beno 64, 310

Ž

Žagar, France 64, 276, 310
Žekš, Boštjan 190
Žele, Andreja 40, 60, 62, 63, 83, 306,
310
Žilakova, Marija 207
Žižek, Marko 290, 291, 292, 293, 296
Župančič, Oton 64, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 118, 126

Povzetek

Imenitnost slovenskega jezika

Marko Jesenšek

Knjiga *Imenitnost slovenskega jezika* v prvem razdelku predstavlja moj pogled na pretirano udinjanje dela slovenske visokošolske srenje globalni kapitalski eliti, ki usmerja slovensko visoko šolstvo na stranpota slovenstva. Dokazujem zmoto, da se mora slovenščina v univerzitetnih predavalnicah na Slovenskem in v znanstvenih objavah slovenskih profesorjev zamenjati z angleščino. Premislek o (ne)potrebnosti slovenskega (učnega) jezika prinaša jasen zaključek, da slovenskemu (učnemu) jeziku ne smemo odvzeti imenitnosti zaradi tujščine (=angleščine). V Sloveniji je doma slovenščina, brez nje v Sloveniji ne bo šlo, zato je potrebno razumeti, da tudi na slovenskih univerzah ne gre brez slovenščine. Finančnih težav slovenskega visokega šolstva ne smemo reševati z razprodajo slovenskega učnega jezika in prelaganjem odgovornosti za nespametno anglizacijo slovenskih univerz na ramena t. i. »internacionalizacije«.

V drugem razdelku knjige prikazujem odnos mojih profesorjev in vzornikov (Martina Orožen, Zinka Zorko, Jože Toporišič, Jožef Smej) do slovenskega jezika in vsega, kar določa pošteno znanstveno in raziskovalno delo ter odgovornost do slovenstva.

Ključne besede: slovenski jezik, jezikovna politika in jezikovno načrtovanje, 15. člen Zakona o visokem šolstvu, učni jezik, anglizacija slovenskega visokega šolstva

NASLOV AVTORJA: Akademik red. prof. dr. Marko Jesenšek, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor, Slovenija, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2024>
Dostopno na: <https://press.um.si>

ISBN 978-961-286-927-4

Abstract

The Eminence of the Slovene Language

Marko Jesenšek

Part One of the book *The Eminence of the Slovene Language* offers my view on the excessive submissiveness of some in the Slovene higher education community to the global capitalist elite, which leads the Slovene higher education in the wrong direction. I am trying to prove how wrong it is for the Slovene language to be displaced by English both in university classrooms and in the scholarly publications of Slovene professors. A reflection on the necessity of Slovene as a language of education or lack of it inevitably brings us to the conclusion that Slovene as a language of education should by no means be robbed of its eminence due to a foreign language (i.e. English). Slovene is the state language of Slovenia. We cannot ignore this fact and it is crucial to understand that Slovene universities cannot function without Slovene. Financial difficulties of the Slovene higher education should not be used as an excuse for recklessly sacrificing Slovene and placing responsibility for the Anglicization of Slovene universities on so-called “internationalization”.

In Part Two of my book I present the attitudes of my professors and mentors (Martina Orožen, Zinka Zorko, Jože Toporišič, Jožef Smej) with regard to the Slovene language and all that defines respectful scholarly research and responsibility to the Slovene community writ large.

Keywords: Slovene, language policy and language planning, Article 15 of Higher Education Act on the language of education, Anglicization of Slovene higher education

CORRESPONDENCE ADDRESS: Prof. Dr. Marko Jesenšek, University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Slavic Languages and Literature, Maribor, Slovenia, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.8.2024>
Available at: <https://press.um.si>

ISBN 978-961-286-927-4

Zora 1998–2024

- 1 Jože Lipnik (ur.), *Volkmerjev zbornik*
- 2 Vida Jesenšek, *Okkasionalismen*
- 3 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), *Dajnkov zbornik*
- 4 Bernard Rajh (ur.), *Dajnkovo berilo*
- 5 Marko Jesenšek, *Deležniki in deležja na -č in -ši*
- 6 Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*
- 7 Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*
- 8 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Logarjev zbornik*
- 9 Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik*
- 10 Jože Lipnik (ur.), *Simoničev zbornik*
- 11 Matjaž Birk, »... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ...«
- 12 Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*
- 13 Jožica Čeh, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*
- 14 Edvard Protner, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem*
- 15 Suzana Cergol, *Als ich noch der Waldbauernbub war Petra Roseggerja in Solzice Prežihovega Voranca*
- 16 Jože Lipnik (ur.), *Kidričev zbornik*
- 17 Fedora Ferluga Petronio (ur.), *Plurilingvizem v Evropi 18. stoletja*
- 18 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*
- 19 Bernard Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*
- 20 Melanija Larisa Fabčič, *Der Text als existenziale Kategorie expliziert am Beispiel der Textsorte 'autobiographisches Notat'*
- 21 Dejan Kos, *Theoretische Grundlage der empirischen Literaturwissenschaft*
- 22 Darja Pavlič, *Funkcije podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše*
- 23 Zinka Zorko (ur.), Miha Pauko (ur.), *Avgust Pavel*
- 24 Oskar Autor, *Paideia*
- 25 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*
- 26 Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*
- 27 Alja Lipavc Oštir, *Gramatikalizacija roditeljskega jezika v nemščini in slovenščini*

- 28 Marko Jesenšek, Zinka Zorko, Mihaela Koletnik, Drago Unuk, Irena Stramljič Breznik, Vida Jesenšek, Melanija Fabčič, Nada Šabec, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*
- 29 Elizabeta Bernjak, *Slovenščina in madžarščina v stiku*
- 30 Melita Zemljak, *Trajanje glasov štajerskega zabukovskega govora*
- 31 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*
- 32 Marko Jesenšek (ur.), *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*
- 33 Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 34 Branislava Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*
- 35 Mira Krajnc, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*
- 36 Alenka Valh Lopert, *Kultura govora na Radiu Maribor*
- 37 Marija Stanonik, *Hišna imena v Žireh*
- 38 Blanka Bošnjak, *Premiki v sodobni slovenski kratki prozi*
- 39 Anna Kolláth, *Magyarul a Muravidéken*
- 40 Martina Orožen (ur.), *Tinjska rokopisna pesmarica*
- 41 Mihaela Koletnik (ur.), Vera Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*
- 42 István Lukács, *Paralele. Slovensko-madžarska literarna srečanja*
- 43 Majda Schmidt, Branka Čagran, *Gluhi in naglušni učenci v integraciji/inkluziji*
- 44 Marko Jesenšek (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*
- 45 Simona Pulko, *Sporočanje v osnovni šoli*
- 46 Vida Sruk, *Človek odtujen v množico*
- 47 Vida Jesenšek (ur.), Melanija Fabčič (ur.), *Phraseologie kontrastiv und didaktisch*
- 48 Darinka Verdonik, *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*
- 49 Marko Jesenšek (ur.), *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 50 Marko Jesenšek (ur.), *Besedje slovenskega jezika*
- 51 Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*
- 52 Rudi Klanjšek, *Pogledi na družbeno spremembo*
- 53 Klementina Jurančič Petek, *The Pronunciation of English in Slovenia*
- 54 Katja Plemenitaš, *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini*
- 55 Marko Jesenšek (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*
- 56 Marko Jesenšek (ur.), *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*
- 57 Nada Šabec (ur.), *English Language, Literature and Culture in a Global Context*
- 58 Brigita Kacjan, *Sprachelementspiele und Wortschatzerwerb im fremdsprachlichen Deutschunterricht mit Jugendlichen und jungen Erwachsenen*
- 59 Mirko Križman, *Jezikovne strukture v pesniškem opusu avstrijske pesnice Christine Lavant*

- 60 Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*
- 61 Vida Struk, *Filozofova sociološka avantura*
- 62 Johanna Hopfner (ur.), Edvard Protner (ur.), *Education from the Past to the Present. Pedagogical and Didactic Lessons from the History of Education*
- 63 Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*
- 64 Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*
- 65 Dragica Haramija, *Slovensko-hrvaške vezi v sodobni mladinski prozi*
- 66 Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika. A–L*
- 67 Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*
- 68 Kolláth Anna (ur.), *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*
- 69 Jožica Čeh Steger, *Ekspressionistična stilna paradigma v kratki pripovedni prozi 1914–1923*
- 70 Bojan Musil, *Sociokulturna psihologija*
- 71 Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*
- 72 Karin Bakračevič Vukman, *Psihološki korelati učenja učenja*
- 73 Bernard Rajh, *Gúčati po antújoško*
- 74 Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*
- 75 Marko Jesenšek (ur.), *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*
- 76 Natalia Kaloh Vid, *Ideological Translations of Robert Burns's Poetry in Russia and in the Soviet Union*
- 77 Branislava Vičar, *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*
- 78 Darja Mazi - Leskovar, *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*
- 79 Matjaž Klemenčič, *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado*
- 80 Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*
- 81 Mojca Tomišić, *Oprostite, zaspal sem se! Glagoli s se v slovenščini*
- 82 Mateja Pšunder, *Vodenje razreda*
- 83 Marko Jesenšek (ur.), *Večno mladi Htinj. Ob 80-letnici Janka Čara*
- 84 Vida Jesenšek (ur.), Alja Lipavic Oštir (ur.), Melanija Larisa Fabčič (ur.), *A svet je kroženje in povezava zagonetna ... Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Mirka Križmana. / Festschrift für Prof. em. Dr. Mirko Križman zum 80. Geburtstag*
- 85 Silvija Borovnik, *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*
- 86 Наталья Калох Вид, *Роль апокалиптического откровения в творчестве Михаила Булгакова*
- 87 Wojciech Tokarz, *The Faces of Inclusion. Historical Fiction in Post-Dictatorship Argentina*

- 88 Marija Švajncer, *Vpogled v azijsko duhovnost*
- 89 Karel Gržan, *Odreševanje niča s posebnim ozirom na vlogo duhovnika v dramatici Stanka Majcna*
- 90 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*
- 91 Grant H. Lundberg, *Dialect Leveling in Haloze, Slovenia*
- 92 Kolláth Anna, *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*
- 93 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*
- 94 Christine Konecny (ur.), Erla Hallsteinsdóttir (ur.), Brigita Kacjan (ur.), *Phraseologie im Sprachunterricht und in der Sprachendidaktik. / Phraseology in language teaching and in language didactics*
- 95 Melanija Fabčič (ur.), Sabine Fiedler (ur.), Joanna Szerszunowicz (ur.), *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt / Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*
- 96 Vida Jesenšek (ur.), Dmitrij Dobrovol'skij (ur.), *Phraseologie und Kultur / Phraseology and Culture*
- 97 Vida Jesenšek (ur.), Peter Grzybek (ur.), *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus / Phraseology in Dictionaries and Corpora*
- 98 Simona Štavbar, *Svetniška imena in njihovo prevajanje*
- 99 Dragan Potočnik, *Viri in pouk zgodovine*
- 100 Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan*
- 101 Jernej Kovač, *Supervizija, stres in poklicna izgorelost šolskih svetovalnih delavcev*
- 102 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik na stičišču več kultur*
- 103 Alenka Jensterle-Doležal, *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavja iz slovenske moderne*
- 104 Kristina Kočan Šalomon, Natalia Kaloh Vid (ur.), *Sanje. Izbrano delo Lermontova*
- 105 Milan Ambrož, Lea-Marija Colarič-Jakše, *Pogled raziskovalca. Načela, metode in prakse*
- 106 Marko Jesenšek (ur.), *Leopold Volkmer. Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*
- 107 Natalia Kaloh Vid (ur.), *Творчество М. Ю. Лермонтова: мотивы, темы, переводы*
- 108 Marjan Krašna, *Izobraževanje v digitalnem svetu*
- 109 Mihaela Koletnik, *Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju*
- 110 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*
- 111 Natalia Kaloh Vid, *Sovietisms in English Translations of M. Bulgakov's The Master and Margarita*
- 112 Melanija Larisa Fabčič, *Hybride Textsorten in Ernst Jüngers Werk – zwischen Essayistik, Diaristik und Fragment*

- 113 Irena Stramljič Breznik (ur.), *Manjšalnice v slovanskih jeziki: oblika in vloga / Деминутивы в славянских языках: форма и роль / Diminutives in Slavic Languages: Form and Role*
- 114 Marko Jesenšek (ur.), *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*
- 115 Marko Jesenšek (ur.), *Toporišičevo leto*
- 116 Mojca Štuhec, *Z železnico do modernejšega Maribora*
- 117 Marko Jesenšek, *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*
- 118 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, Tomaž Zupančič, *Likovna edukacija in okoljska trajnost*
- 119 Marko Jesenšek (ur.), *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo. Ob 80-letnici Jožeta Lipnika*
- 120 Marko Jesenšek (ur.), *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstriji*
- 121 Vida Jesenšek (ur.), *Germanistik in Maribor. Tradition und Perspektiven / Germanistika v Mariboru. Tradicija in perspektive / German Studies in Maribor. Tradition and perspectives*
- 122 Alenka Jensterle-Doležal, *Ključ i od labirinta*
- 123 Silvija Borovnik, *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*
- 124 Matjaž Klemenčič, Aleš Maver, *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes*
- 125 Eva Premk Bogataj, *Časovno v večnem in večnost v minljivem*
- 126 Jožica Čeh Steger (ur.), Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru. Ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*
- 127 Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, *Non-standard Features of the Slovene Language in Slovene Popular Culture*
- 128 Irena Stramljič Breznik, *Med besedo in besedno zvezo*
- 129 Marko Jesenšek, *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*
- 130 Marija Švajncer, *Slavko Grum – vztrajati ali pobegniti onkraj*
- 131 Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt (ur.), *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin / Jezik in slog v delih Alme M. Karlin / Language and Style in the Work of Alma M. Karlin*
- 132 Matjaž Klemenčič, Tadej Šeruga, *Pregled zgodovine slovenske skupnosti v Elyju, Minnesota*
- 133 Mira Krajnc Ivič (ur.), Andreja Žele (ur.), *Pogled v jezik in iz jezika. Adi Vidovič Muha ob jubileju*
- 134 Andreja Žele, Mira Krajnc Ivič, *Sodobna slovenska skladnja: diskurzni in slovnični vidik*
- 135 Marko Jesenšek (ur.), *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine. Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*
- 136 Irena Stramljič Breznik, *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično*

- 137 Natalia Kaloh Vid, *Re-translations to Paratexts to Children's Literature. The Diversity of Literary Translation*
- 138 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, *Likovna apreciacija v vzgoji in izobraževanju Primeri kvalitativnih raziskav*
- 139 Irena Orel (ur.), Martina Orožen (ur.), Marko Jesenšek (ur.), *Vodnikov katekizem. Kershanski navuk sa Illirske deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarstva*
- 140 Matjaž Klemenčič, Milan Mrdenović, Tadej Šeruga, *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA. Študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota*
- 141 Marko Jesenšek (ur.), *Deroči vrelec Antona Krempla*
- 142 Vida Jesenšek, *Beiträge zur deutschen und slowenischen Phraseologie und Parömiologie*
- 143 Tjaša Markežič, Irena Stramljič Breznik, *Feminativi v slovenskem jeziku*
- 144 Nada Šabec, *Slovene Immigrants and their Descendants in North America: Faces of Identity*
- 145 Marko Jesenšek, *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*
- 146 Marko Jesenšek (ur.), *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*
- 147 Silvija Borovnik, *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*
- 148 Marko Jesenšek (ur.), *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*
- 149 Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*
- 150 Marko Jesenšek (ur.), *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko*
- 151 István Lukács, *Krležine nepokretne i pokretne slike*
- 152 Alenka Jensterle Doležal, *Slovene Women Writers at the Beginning of the 20th Century*
- 153 Tadej Kralj, *Slovenščina v Torontu in okolici nekoč in danes*
- 154 Marko Jesenšek (ur.), *Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*
- 155 Marko Jesenšek, *Poglavja o različicah slovenskega jezika*
- 156 Jožica Čeh Steger, *Razgledi po slovenski moderni. Nacionalni, večkulturni in medkulturni koncepti, kratka proza in poezija*

Akademik Jesenšek poskuša prepričati del slovenske univerzitetne javnosti, da »internacionalizacija ne zahteva od njih, da postanejo pogrebci slovenskega učnega jezika« in opozarja, da se je potrebno upreti nespametni anglizaciji, ki je spodbujana od globalnega kapitala. Jezik je mnogo več kot le preprosto sporazumevanje z nekaj tisoč besedami. Jezik je misel in če slovenskemu študentu vzameš slovensko misel, ga izsloveniš in bo postal Neslovenec – zato je potrebno zavrniti nerazumna prizadevanja za anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Jesenšek spodbuja internacionalizacijo slovenskega šolstva, vendar ne na račun zavrnitve slovenskega učnega jezika – internacionalizacija in vloga slovenskega jezika v univerzitetnem izobraževanju sta sopotnici, ki ne potrebujeata anglizacije. 3. odstavek 15. člena Zakona o visokem šolstvu ni državotvoren in narod, ki spoštuje svoj jezik in kulturo, take dikcije ne sme uzakoniti.

Akademik Jesenšek poudarja, da se je glede jezika dobro učiti iz preteklosti in ne ponavljati napak, ki so bile že prepoznane za slepo ulico v razvoju jezika. Zagovarja jezikovno politiko, ki izhaja iz tradicije slovenstva in se zna primerno prilagajati izzivom globalnega sveta ter ohranjati prestižnost slovenskega jezika v znanosti in visokem šolstvu. *Imenitnost slovenskega jezika* temelji na poznavanju in razumevanju sodobnih evropskih smernic za jezikovno izobraževanje in sledi pozitivni jezikovni politiki EU, ki namenja milijardna sredstva za spodbujanje jezikovne raznolikosti ter zagotavljanje enakopravnosti vseh uradnih jezikov v EU. Védenje prenaša v slovenski prostor, kjer glede učnega jezika še poskuša prevladati zamudništvo, ki jezikovno globalizacijo postavlja pred načela jezikovne politike in načrtovanja EU.

Dopisni član SAZU prof. dr. hab. Emil Tokarz

Danes smo »samostojni«, a vendar ne živimo »pod svobodnim soncem«. Učijo nas, da je le popreproštena globalna angleščina naša prihodnost, izobraževanje in znanost v slovenščini pa sta odveč – znanje, kultura in omika postajajo predmeti trgovcev z novci na globalni tržnici, čeprav je bil Toporišič jasen: Slovenija je naša država in »tu je doma slovenščina«. (Marko Jesensšek)

Ali so res trenutki v življenju, ko množico prevzame nekakšen zverinski gon, da utone morala, vest, narodna in državna zavednost in je ni pameti ne vere, ki bi jo obrzdala? Tedaj otme samo neizprosno močna roka ogrožene ljudi in imetje ter kolektivno zbegano dušo spravi spet v ravnotežje. (Fran Saleški Finžgar)

